

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кафедра теорії держави та права

М. М. ПЕНДЮРА, О. О. СТАРИЦЬКА

ПОЛІЦЕЙСЬКА ДЕОНТОЛОГІЯ

POLICE DEONTOLOGY

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Київ 2020

УДК 340.11: 351.741

П 25

Рекомендований Вченою радою
Національної академії внутрішніх справ
(протокол № 24 від 19.12.2019 року)

Рецензенти:

Кучук А. М., професор кафедри права та методики викладання правознавства Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка, доктор юридичних наук, доцент;

Федотова Г. В., старший науковий співробітник, начальник науково-організаційного відділу Державного науково-дослідного інституту МВС України, доктор юридичних наук;

Шевченко Д. А., заступник начальника ВП Подільського управління поліції Головного управління Національної поліції в м. Києві, кандидат юридичних наук.

Авторський колектив:

Пендюра Максим Миколайович, доцент кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент <https://orcid.org/0000-0002-3589-0184>

Старицька Ольга Олексіївна, доцент кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент <https://orcid.org/0000-0002-5237-5889>

Пендюра М. М., Старицька О. О.

П 25 Поліцейська деонтологія : навч. посіб. / М. М. Пендюра, О. О. Старицька. – К. : ФОП Маслаков, 2020. – 276 с.

ISBN 978-617-7862-29-0

Автори при підготовці навчального посібника використовували праці провідних українських та зарубіжних вчених, зокрема С. Алексєєва, О. Бандурки, П. Біленчука, І. Бенедика, Ю. Габермаса, Є. Гіди, В. Горшенєва, О. Карпова, О. Кобзаря, В. Комарова, С. Гусарєва, О. Коні, В. Кукушина, А. Кучука, С. Легуші, М. Пендюри, Г. Петрової, О. Пронєвича, Ю. Римаренка, Н. Свиридюк, О. Старицької, О. Скакун, В. Сокурєнка, С. Сливки, О. Тихомирова, В. Шадріна, Д. Швеця, А. Шевченка, А. Щеглова, О. Шмоткіна та ін.

УДК 340.11: 351.741

© Пендюра М.М., Старицька О.О., 2020
ISBN 978-617-7862-29-0 © Національна академія внутрішніх справ, 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
ГЛАВА 1	
<i>ПОЛІЦЕЙСЬКА ДЕОНТОЛОГІЯ ЯК МІЖДИСЦИПЛІНАРНА ЮРИДИЧНА НАУКА</i>	7
1.1. Поліцейська деонтологія: витоки, поняття, об'єкт і предмет	14
1.2. Завдання поліцейської деонтології	20
1.3. Принципи і функції поліцейської деонтології	24
1.4. Методологія поліцейської деонтології	26
1.5. Зв'язок поліцейської деонтології з іншими юридичними науками	27
1.6. Значення вивчення поліцейської деонтології для поліцейських	28
<i>Контрольні питання</i>	29
ГЛАВА 2	
<i>ПОЛІЦЕЙСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ: ВІД ВИТОКІВ ДО СЬОГОДЕННЯ</i>	30
2.1. Поняття про поліцію: генезис, поняття, сутність	38
2.2. Поліцейська діяльність у багатонаціональному демократичному суспільстві	44
2.3. Задачі і функції поліції в демократичній державі як сервісної служби	60
2.4. Суб'єкти і об'єкти поліцейської діяльності: поняття, види	64
2.5. Гендерна рівність і як її забезпечити. Визнання і здійснення прав жінок. Проблеми, з якими стикаються жінки в поліцейській службі	68
2.6. Поліцейський омбудсмен	79
2.7. Форми і методи здійснення поліцейської діяльності	82
2.8. Інститут Community policing: генезис і сучасність	85
2.9. Підзвітність і прозорість поліцейської діяльності громадянському суспільству	93
<i>Контрольні питання</i>	93
ГЛАВА 3	
<i>ДЕОНТОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА</i>	94
3.1. Поліцейська етика: загальне і особливе	102
3.2. Поняття про етикет. Службовий етикет. Статут і службовий етикет. Традиції та ритуали. Присяга	109
3.3. Деонтологічні принципи та характеристика роботи поліції з населенням: процес організації та стратегія реалізації	114
3.4. Поліція і суспільство: два паритетних суб'єкти демократичної держави. Партнерство: поняття та форми. Поліція і людина: аспекти взаємодії в демократичному суспільстві. Поліція і сім'я. Поліція і школа. Поліцейський офіцер громади і територіальні громади.	117

Поліція і ЗМІ	
3.5. Діяльність поліції і права людини під час забезпечення правопорядку та публічних зібрань	131
3.6. Особливості застосування сили і вогнепальної зброї поліцейськими щодо підтримання правопорядку	137
3.7. Деонтологічне поводження поліцейського при затриманні особи: міжнародний і національний стандарти	145
3.8. Відповідальність поліцейського в його професійній діяльності	157
Контрольні питання	163

ГЛАВА 4	
КУЛЬТУРНЕ РІЗНОМАНІТТЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО	164
4.1. Психологічна культура поліцейського, її структура. Поняття психіки й психічного складу особи: інтелект, почуття (емоції), воля	171
4.2. Естетична культура поліцейського. Дрес-код поліцейського	183
4.3. Комунікативна культура поліцейського. Спілкування з громадянами, потерпілими, підозрюваними. Спілкування з іноземцями	190
4.4. Гендерні стереотипи і упередження. Пряма і непряма дискримінація. Культура і субкультура. Звички і традиції у мультикультурних суспільствах: виклики поліцейській діяльності	205
Контрольні питання	215

ГЛАВА 5	
СОЦІАЛЬНІ КОНФЛІКТИ ТА ПРОФЕСІЙНА ДЕФОРМАЦІЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ	216
5.1. Соціальні конфлікти та їх прояв у сфері поліцейської діяльності. Міжнаціональні конфлікти і роль поліції в їх припиненні	220
5.2. Роль ризику у професійній діяльності поліцейського	232
5.3. Поняття професійної деформації поліцейського. Форми професійної деформації поліцейського. Рівні професійної деформації поліцейського	239
5.4. Причини й умови професійної деформації поліцейського	244
5.5. Основні напрями профілактики та подолання професійної деформації поліцейського	248
Контрольні питання	250

ГЛОСАРІЙ	252
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	259

ПЕРЕДМОВА

Глибокі трансформаційні процеси, система реформ, що проходить держава – Україна, сприйняття суспільством традиційних європейських стандартів демократії та впровадження їх у всі сфері громадянського суспільства, що формується, вимагає від кожного її представника усвідомленого, відповідального ставлення та виконання конституційних обов'язків. Цей аспект особливо стосується осіб, які залучені до державницьких процесів побудови демократичної, правової соціальної держави. Мова йде, в першу чергу, про державних службовців, працівників правоохоронних структур, на яких покладається обов'язок сформувати належну систему державного управління, яка б забезпечила ефективну охорону та захист прав і основоположних свобод людини та громадянина. Але разом з цим, вирішення багатьох проблем, що виникають у сфері державного управління, значною мірою залежить й від правової культури кожного з членів громадянського суспільства, якості законодавства, інших правових явищ та й самої культури високопосадовців.

Саме тому в умовах сучасного життя все більше уваги привертає до себе проблема якісного, ефективного виконання обов'язків державними службовцями, значна частина яких працює у сфері забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Прийняття науково обґрунтованого закону, вироблення виваженого управлінського рішення, охорона і захист інтересів, цінностей та реальне забезпечення потреб громадян – все це вимагає від людей, наділених владними повноваженнями, особливого, відповідального ставлення до своєї справи, наявності певної системи професійних компетентностей, моральних та культурних якостей. Саме ці аспекти висвітлення діяльності правоохоронця змістовно наповнюють предмет міждисциплінарної науки поліцейська деонтологія, визначаються принципи, завдання, методи її пізнання, а так само, окрім вище викладеного, розглядаються складні питання взаємозв'язку із населенням, окремими соціальними групами (учнями дошкільних закладів, закладів вищої освіти, територіальними громадами, представниками засобів масової інформації, національними меншинами, мультикультурними групами суспільства), міжнародні (національні) рівні та форми забезпечення прав і основоположних свобод людини та громадянина, дотримання і забезпечення гендерних можливостей всіх груп (об'єднань) громадян, формування комунікативної культури поліцейського та, його спілкування з громадянами (з дітьми, іноземцями, людьми з вадами, потерпілими, підозрюваними тощо), системи об'єктивних та суб'єктивних факторів, що впливають на виконання професійних обов'язків поліцейських.

В цьому навчальному посібнику, автори ставлять за мету ввести початківця полісмена у його майбутню професію, ознайомити з тим, що являють собою його професія в цілому та яке місце вони займають у багатонаціональному громадянському суспільстві, які саме міжнародні (європейські / та національні) деонтологічні вимоги ставляться до нього та

його професії, якими знаннями, вміннями і навичками він повинен оволодіти, щоб відповідати своєму високому професійному призначенню у суспільстві.

Поліцейська деонтологія – одна з небагатьох юридичних дисциплін, що безпосередньо пов'язана, в першу чергу, з формуванням високо моральної професійної правосвідомості і культури поліцейського для подальшого належного виконання обов'язків щодо охорони і захисту прав та основоположних свобод людини та громадянина, протидії злочинності, надання якісних сервісних (адміністративних) послуг з дотриманням високих національних та міжнародних деонтологічних стандартів.

Запропонований науковий матеріал закладає сталий фундамент індивідуальної правової культури поліцейського, формування в нього наукової основи юридичного світогляду та глибокої поваги до права, закону, людини як найвищої соціальної цінності, системи розуміння про поліцейську діяльність та дасть змогу на підставі сучасних європейських та національних нормативно-правових актів, сформувати у здобувача вищої освіти (курсанта, слухача) професійного уявлення про особистість поліцейського, ґрунтовні знання про етичні вимоги, що висуваються до них, про мораль, милосердя, обов'язок, честь офіцера, гідність, відповідальність тощо.

Таким чином, підготовлений навчальний посібник «Поліцейська деонтологія» для підготовки здобувачів за ступенем вищої освіти бакалавра, галузі знань 62 «Цивільна безпека», за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність», є суттєвим внеском у наукове та навчально-методичне забезпечення освітнього процесу, за формою та змістом відповідає державному стандарту та вимогам Міністерства освіти і науки України, Міністерства внутрішніх справ України і може бути рекомендований для використання в освітньому процесі для здобувачів вищої освіти закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання в системі МВС України.

Щиро дякуємо рецензентам – професорові кафедри права та методики викладання правознавства Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка, доктору юридичних наук, доценту, Кучуку А. М., старшому науковому співробітнику, начальникові науково-організаційного відділу Державного науково-дослідного інституту МВС України, доктору юридичних наук, Федотовій Г. В. та заступникові начальника відділу поліції Подільського управління поліції Головного управління Національної поліції в м. Києві, кандидату юридичних наук Шевченко Д. А – за цінні поради та зауваження, а також висловлюємо глибоку вдячність усім, хто допомагав готувати рукопис.

Автори будуть вдячні за висловлені зауваження і побажання щодо покращення змісту навчального посібника, послідовності викладення матеріалу та якості його оформлення.

ГЛАВА 1

ПОЛІЦЕЙСЬКА ДЕОНТОЛОГІЯ ЯК МІЖДИСЦИПЛІНАРНА ЮРИДИЧНА НАУКА

- 1.1. Поліцейська деонтологія: поняття, об'єкт і предмет.
- 1.2. Завдання поліцейської деонтології.
- 1.3. Принципи і функції поліцейської деонтології.
- 1.4. Методологія поліцейської деонтології.
- 1.5. Зв'язок поліцейської деонтології з іншими юридичними науками.
- 1.6. Значення вивчення поліцейської деонтології для поліцейських.

Контрольні питання

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

*Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р.
№ 254к/96–ВР: URL:
<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96–вр>.*

*Декларація про поліцію від 8 травня 1979 р. URL:
http://zakon.rada.gov.ua/go/994_803*

*Європейська конвенція про захист прав людини та
основоположних свобод: прийнято в Римі 4 листоп. 1950 р. //
Права людини і професійні стандарти для юристів в
документах міжнародних організацій / Українсько-
американське бюро захисту прав людини. Амстердам-Київ,
1996.*

*Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена
резолюцією 217А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 груд.
1948 р. // Права людини. Основні міжнародно-правові
документи: зб. докум. К., 1989.*

*Керівництво ОБСЄ із демократичних основ поліцейської
діяльності», під редакцією Старшого поліцейського радника
Генерального секретаря ОБСЄ. Вена, 2008. 82 с.*

Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку: резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН 17 груд. 1979 р. // Міжнародно-правові стандарти поведінки працівників правоохоронних органів при підтриманні правопорядку. К., 2002.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права: прийнятий і відкритий для підписання, ратифікації та приєднання резолюцією 2200 А (XXI) Генеральної Асамблеї ООН від 16 груд. 1966., ратифікований Україною 19 жовт. 1973 р. // Права людини. Основні міжнародно-правові документи : зб. докум. К., 1989.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права: прийнято 16 груд. 1966 р. // Права людини. Основні міжнародно-правові документи : зб. докум. К., 1989.

Рекомендація Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам – учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики» (Ухвалена Комітетом міністрів 19 вересня 2001 на 765-му засіданні заступників міністрів)

Решение № 2009/371/ПВД Совета о создании Европейского полицейского ведомства (Европол). Законодавство України.

Закони:

❖ Дисциплінарний статут Національної поліції України. Затверджений законом України від 15 березня 2018 року // Відомості Верховної Ради України. 2018. № 29. Ст. 233. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19>

❖ Про вищу освіту : Закон України від 1 лип. 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. 2014. № 32. Ст. 1158 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

❖ Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. 2014. № 49. Ст. 2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

❖ Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. // Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40-41. Ст. 379. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

❖ Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. // Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38-39. ст. 380 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

Підзаконні акти:

❖ Постанова КМУ від 28 жовтня 2015 року № 878 «Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF>

❖ Про затвердження Положення про Національну поліцію: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 877 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-%D0%BF>

❖ Стратегія розвитку системи МВС до 2020 року: Затв. Кабінетом Міністрів України від 15 листопада 2017 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-%D1%8>

❖ Наказ МВС України від 03.07.2017 № 559 «Про внесення змін до Статуту Національної академії внутрішніх справ» URL: <https://www.naiu.kiev.ua/pravoustanovchi-dokumenti/zrazki-dokumentiv/statut-nacionalnoyi-akademiyi-vnutrishnih-sprav.pdf>

❖ Наказ МВС України від 09.11.2015 № 1453 «Про затвердження Порядку складання Присяги працівника поліції» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1487-15>

❖ Наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179 «Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16>

❖ Концепція реформування освіти в Міністерстві внутрішніх справ України : затверджена наказом МВС України від 25.11.2016 № 1252 URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MVS675.html

❖ Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/akdo/nodo/n7.pdf>

Основна література:

1. Ведерніков Ю. А. Юридична деонтологія : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Ведерніков Ю. А., Кульбач С. О., Кучук А. М. ; Ун-т сучас. знань. Дніпропетровськ : Свідлер А. Л., 2011. 205 с.

2. Гіда Є. О. Поняття поліцейської деонтології як юридичної науки [Текст] / Гіда Євген Олександрович // Правові та політичні проблеми сучасності : матеріали наук.-практ. конф. Луцьк, 22 квіт. 2012 р. / Global academy of leadership, Academy of open society security. К. : Вид. Ліпкан О.С., 2012. С. 72 – 75. ISBN 978-966-2439-34-2

3. Гіда Є. О. Деонтологічні принципи як симбіоз принципів права та моралі / Є. О. Гіда // Моральні основи права : матеріали Всеукр. наук.-теорет. конф. (16 грудня 2010 р.). Івано-Франківськ; Надвірна : ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. С. 149 – 152.

4. Гіда Є. О. Поліцейська деонтологія – наука XXI століття / Є. О. Гіда // Научные исследования – 2011 : материалы VII Международной

науч.-практ. конф. (16 февраля 2011 г.). Горловка : НВП «Интерсервис», 2011. Вып. 2. С. 80 – 83.

5. Гусарев С. Д., Мінченко О. В., Свиридчук Н. В., Старицька О. О. Юридична деонтологія. Мультимедійний навчальний підручник [Електронний ресурс] / С. Д. Гусарев, О. В. Мінченко, Н. В. Свиридчук, О. О. Старицька // НАВС. 2015. URL: http://www.naiu.kiev.ua/books/JD_book/index.html

6. Деонтологічні засади службової діяльності: Службовий етикет правоохоронця (поліцейського) [Текст]: Пам'ятка / Петрова Г. М. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. 104 с.

7. Закон України «Про Національну поліцію» : наук.-практ. комент. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка; О. І. Безпалова, К. Ю. Мельник, О. О. Юхно та ін. ; передм. В. В. Сокурєнка. Харків, 2016. 408 с.

8. Пендюра М. М., Дручек О. В. Юридична деонтологія : навч. посіб. Ч.1 / М. М. Пендюра, О. В. Дручек. Київ : НАВС, 2014. 170 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jsui/handle/123456789/14519>

9. Петришин О. В., Зінченко О. В. Юридична деонтологія : посіб. для підгот. до заліків та іспитів. Харків : Право, 2018. 84 с.

10. Скакун О. Ф. Юридична деонтологія : [підруч. для ВНЗ] / О. Ф. Скакун. Х. : Еспада, 2008. 390 с.

11. Статус поліції: міжнародні стандарти і зарубіжне законодавство / За заг. редакцією О. А. Банчука. К.: Москаленко О. М., 2013. 588 с.

12. Трофименко В. А. Нормативні акти етичної поведінки поліцейських як необхідна частина законодавчого забезпечення їхньої співпраці із суспільством. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2017. № 4 (35). С. 175 – 185.

13. Юридична деонтологія [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [А. Є. Шевченко та ін.]. Донецьк : Юго-Восток, 2013. 338 с.

14. Юридична деонтологія : підручник / С. П. Погребняк, О. О. Уварова, Г. О. Христова та ін.; за заг. ред. О. В. Петришина. Х.: Право, 2014. 248 с.

15. Юридична деонтологія : підручник / С. С. Сливка. К.: Атіка; Х.: Право, 2015. 296 с.

Додаткова література:

❖ Bentham J. Deontology or, The science of morality. London; Edinburgh, 1834.

❖ Гіда Є. О. Деонтологічні засади діяльності поліції та їх закріплення у міжнародно-правових документах [Електронний ресурс] / Є. О. Гіда // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер.: : Право. 2014. Вип. 25. С. 20-23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2014_25_5

❖ Гіда Є. О. Становлення поліцейської деонтології як науки // *Право і суспільство*. 2010. № 2. С. 15 – 20.

❖ Гіда Є. О. Місце поліцейської деонтології в системі юридичних наук / Є. О. Гіда // *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* : зб. за підсумками наукова конференція викладачів, докторантів та аспірантів (10–11 березня 2010 р.). Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. Т. 1. С. 109 – 110.

❖ Грубінко А. В., Кравчук В. М. Юридична деонтологія і професійна етика та логіка для юристів: навчально-методичний практикум для студентів денної та заочної форм навчання спеціальностей «Право» і «Міжнародне право». Тернопіль, 2019. 116 с. URL: <http://dSPACE.tneu.edu.ua/bitstream/316497/35744/1/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B0%202019.pdf>

❖ Кукушин В. М. Полицейская деонтология как научная основа норм и кодексов поведения сотрудников правоохранительных органов // Актуальные проблемы совершенствования организационных и правовых основ деятельности органов внутренних дел. *Труды Академии управления (юбилейный выпуск)*. М.: Изд-во Акад. управления МВД России, 1999.

❖ Кукушин В. М. Полицейская деонтология: Монография. 2-е изд., перераб и доп. М.: Академия управления МВД России, 2003. 106 с.

❖ Кучук А. М. Права людини: соціокультурний і деонтологічний аспекти // PRAVA A SLOBODY ČLOVEKA A OBČANA: MECHANIZMUS ICH IMPLEMENTÁCIE A OCHRANY RÔZNYCH OBLASTIACH PRÁVA: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie (19. – 20. septembra 2014, Bratislava, Slovenská republika). Bratislava, 2014. 68 – 70.

❖ Маськовіта М. М. Деонтологічні кодекси як морально-правова основа підвищення ефективності реалізації присяги [Електронний ресурс] / М. М. Маськовіта // *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 287 - 291. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_837_48

❖ Міжнародна поліцейська енциклопедія. У 10 т. / Відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. К.: Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2003. 1232 с.

❖ Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посібник / Л. Р. Наливайко, К. В. Степаненко. Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с.

❖ Пендюра М. М. Про деякі актуальні аспекти запровадження у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання навчальної дисципліни поліцейська деонтологія. Актуальні проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали круглого столу. Черкаси: ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2019. С. 64 – 66.

❖ Пендюра М. М. Уніфікація норм поліцейської деонтології. Кафедра теорії держави та права: етапи становлення та перспективи

розвитку : матеріали науково-теоретичної конференції (2 червня 2016 року)
К.: НАВС, 2016. С. 101 – 104

❖ Проневич О. С. Імплементація європейських деонтологічних стандартів професійної діяльності поліцейських у вітчизняне законодавство: до постановки проблеми [Електронний ресурс] / О. С. Проневич // *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. Вип. 4. С. 102 – 110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2016_4_16

❖ Системи освіти та підготовки поліції в регіоні ОБСЄ / Автори: Хатія Деканоїдзе, Мадлен Хелашвілі: Київ, 2018. 164 с. URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/423404?download=true>

❖ Хрестоматия по юридической деонтологии. Сборник нормативных актов (международных, отечественных, зарубежных) об основных стандартах профессиональной деятельности юристов (с общими комментариями к разделам): Для юридических вузов и факультетов / Сост. и общ. ред. д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. АПрН Украины, засл. юрист Украины О. Ф. Скакун. Харьков: Эспада, 2002. 448 с.

❖ Швець Д. В. Особистість правоохоронця в умовах трансформаційних процесів правоохоронної галузі /Д. В. Швець // *Бочаровські читання : тези доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю підгот. психологів у Харків. нац. ун-ті внутр. справ (Харків, 13 квіт. 2018 р.)* / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 298 – 304

❖ Щеглов А. В. Полицейская деонтология и ее воплощение в кодексах чести // Материалы международного семинара по проблемам полицейской этики. М.: Щит-М, 2003.

❖ Юридична деонтологія. Від навчання до практики : навч. посіб. / [Л. В. Радовецька, С. П. Ляковська, О. О. Тихомиров та ін.]. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2019. 296 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

❖ АЕРС – Association of European Police Colleges (Асоціація Європейських Поліцейських Колледжей) URL: <https://www.aepc.net/>

❖ Бібліотека Національної академії внутрішніх справ. URL: <https://library.naiu.kiev.ua/>

❖ Наукова бібліотека Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. URL: <http://library.nlu.edu.ua/>

❖ Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>

❖ Основи спілкування з поліцією: Онлайн-курс URL: <http://edu.umdpl.info/>

❖ Офіційний сайт Європейського поліцейського офісу (Європолу) URL: <https://www.europol.europa.eu>.

❖ Сайт Міністерства внутрішніх справ України. URL: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/index>.

ВСТУП

Світові інтеграційні процеси та послідовне впровадження в суспільнополітичне життя України основоположних цивілізаційних цінностей – прав людини, демократії та верховенства права, висувають нові вимоги до посадових осіб в сфері правопорядку ХХІ сторіччя.

Освіта і підготовка поліцейських є фундаментом злагодженої системи внутрішньої безпеки держави. Злочини стають дедалі складнішими, а рівень загроз зростає, саме тому працівники поліції, відповідальні за підтримання правопорядку, повинні бути відкритими до нових підходів. З іншого боку, поліцейська діяльність – це сфера, яка передбачає взаємодію з громадою, і роль поліції в демократичних суспільствах стає дедалі важливішою. Тісна взаємодія та встановлення зв'язків із громадянами, які належать до різних прошарків суспільства і мають різне етнічне походження, потребують соціальної та культурної грамотності поліцейського. Морально стійки, освічені й добре підготовлені поліцейські – більш пристосовані та готові до вирішення складних соціальних проблем, креативного мислення і демонстрації широти поглядів. Ефективність і професійні якості, що залежать від освіти / підготовки поліцейських, є особливо важливими для країн із перехідною економікою, які будують нові служби поліції та проводять реформи в правоохоронній сфері.

Поліція в демократичних суспільствах існує в політичному вимірі, в якому визнається важливість соціальної справедливості, соціальної згуртованості, чесності, рівності та прав людини. Д. Бейлі і Е. Біттнер стверджують, що цих цінностей можна навчити поліцейських [1]. В свою чергу, Р. Роберг зазначає, що освіта (а не підготовка) є необхідною для розвитку цих цінностей і ефективним є використання розмежування цих понять, яке підтримує та підвищує продуктивність працівників поліції, відповідальність і професіоналізм [2]

Сучасний підхід до реформування системи підготовки кадрів для органів Національної поліції висуває на перший план практичну складову, тобто пріоритетність практичної спрямованості фахової підготовки поліцейських у закладах вищої освіти системи МВС України. Зважаючи на це, основні засади поліцейської деонтології як міждисциплінарної юридичної науки мають стати базовою, фундаментальною дисципліною, яку повинні вивчати усі майбутні поліцейські, оскільки без ґрунтового ознайомлення з основними засадами цієї науки, отримання уявлення про ключові законодавчі акти, що регулюють діяльність органів та підрозділів поліції, неможливо підготувати свідомого, висококваліфікованого поліцейського, який був би здатний на належному рівні виконувати покладені на нього обов'язки. Саме в

¹ Bayley D. H., Bittner E. Learning the skills of policing. Law and Contemporary Problems. 1984. Vol. 47, No. 4. P. 35–59. URL: <https://scholarship.law.duke.edu/lcp/vol47/iss4/3>

² Roberg R. An analysis of the relationships among higher education, belief systems, and job performance of patrol officers. Journal of Police Science and Administration. 1978. Vol. 6, Iss. 3. P. 336–344

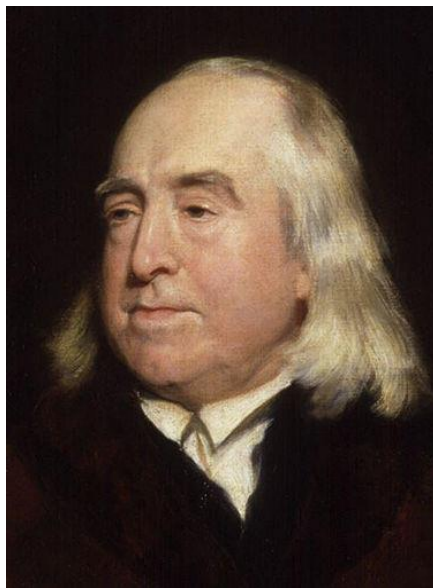
рамках ознайомлення з основними положеннями поліцейської деонтології можливо розкрити сутність соціально-сервісного призначення поліції та з'ясувати місце поліції в системі органів публічної влади (у першу чергу тих, на які покладено обов'язок щодо реалізації правоохоронної функції держави), охарактеризувати ключові засади поліцейської діяльності як в Україні, так і за кордоном, розкрити особливості найбільш ефективних форм взаємодії поліції з інституціями громадянського суспільства.

ГЛАВА 1 ПОЛІЦЕЙСЬКА ДЕОНТОЛОГІЯ ЯК МІЖДИСЦИПЛІНАРНА ЮРИДИЧНА НАУКА

1.1. ПОЛІЦЕЙСЬКА ДЕОНТОЛОГІЯ: ПОНЯТТЯ, ОБ'ЄКТ І ПРЕДМЕТ

Як відомо, однією з основних потреб людини виступає безпека у всіх сферах її життєдіяльності, необхідність забезпечення в першу чергу права на отримання професійно-якісної медичної допомоги, гуманного поводження та поважного ставлення до неї під час відправлення правосуддя та правового захисту, що і стало передумовою виникнення деонтології лікаря та юриста, яким людина ввіряє своє «життя», усвідомлюючи залежність своєї долі від їх професіоналізму.

Вперше термін «деонтологія» застосував англійський соціолог, філософ, юрист **Ієремія Бентам (1748-1832)**. У своїй праці «Деонтологія, або наука про мораль» (*«Deontology, or the Science of Morality»*) він визначив фактично новий розділ етики, що досліджував проблеми співвідношення моралі та права, проблеми обов'язку, моральних вимог та нормативів в цілому, належності, як специфічної для моральності форми прояву соціальної необхідності. Основним завданням деонтології, на думку І. Бентама, є глибоке дослідження певної проблеми, лише після цього можливо все зважити, а потім вже використовуючи аналіз та синтез вивести низку загальнозначущих положень та теорій [3].

І. Бентам запропонував новий підхід, який поряд з логікою Аристотеля обумовлює логіку волі, механізм поведінки, відповідає на запитання «що ж є причиною тієї чи іншої поведінки людини», а завдяки цьому ми можемо

³ Лисак В. М. Проблеми педагогічної деонтології в історико-дидактичних дослідженнях. *Педагогіка і психологія професійної освіти* // Науково-методичний журнал. 2009. № 1. С. 211

визначити, яким чином сприяти тому, щоб людина робила певні суспільно корисні вчинки і уникала антисоціальних дій. І. Бентам писав, що завдання деонтолога, дати соціальним мотивам всю силу мотивів особистих. Його мета зробити помітними відносини, які поєднують інтереси з обов'язковістю у всіх обставинах життя [4].

Деонтологія формується, як система норм, вимог та принципів належної професійної поведінки. Пізніше, вже як наука вона формує систему наукових знань про обов'язок та норми належної поведінки людей у реальній суспільній практиці. Тобто специфіка даної науки полягає в тому, що вона пов'язує етику та право. Професійна деонтологія, навіть якщо вона оформлена у конкретну систему знань, не є вченням абсолютним і таким, що складається з усталених правил, пунктів, параграфів. Лише у деяких професіях існують деонтологічні норми, принципи, кодекси (медична деонтологія, юридична деонтологія, поліцейська деонтологія тощо).

У сучасних юридичних словниках поняття «деонтології» трактується наступним чином – деонтологія (з грецької *deon* – обов'язок та *logos* – наука, вчення, знання) – розділ етики, який розглядає проблеми належної поведінки та моральних обов'язків медичних працівників по відношенню до хворого [5].

У наш час, з'явилося декілька цікавих підходів до визначення «деонтологія». Так, професори О. Бандурка та О. Скакун пропонують наступні визначення деонтології [6]

Деонтологія загальна – розглядає особливості юридичної практичної діяльності і визначає основні нормативи культури юриста, що відповідають стандарту його професіоналізму. Деонтологія загальна формує систему вимог, що пред'являються до юриста – як особи (психологічна структура), учасника політичного життя (ідейно-політична сутність), спеціаліста (професійно-правовий зміст), носія високих моральних принципів (моральна основа) та стійких естетичних смаків (розуміння прекрасного) та інше. Ці вимоги складають професійну культуру юриста. Хоча професійна культура багато в чому збігається з поняттям правової культури, що зумовлено правовою сферою професійної діяльності юриста, їх не можна ототожнювати. Юрист повинен мати більше якостей, ніж того вимагає правова культура. Для здійснення своїх професійних обов'язків він повинен володіти не лише знаннями в галузі права та основами ділового спілкування, а й орієнтуватися в політичних проблемах суспільства, дотримуватися професійної таємниці, вміти логічно викладати власні думки. У загальній деонтології з урахуванням особливостей кожної юридичної професії дається їх опис (професіограми юридичних професій).

Деонтологія нормативна визначає й обґрунтовує соціальні нормативні приписи – моральні, політичні, естетичні, правові та інші

⁴ Покровський П. А. Бентам і його час / П. А. Покровський // Зап. юрид. фак. Імператор. Петроград. ун-та. СПб., 1996. Вып. III. 156 с

⁵ Большой юридический словарь. 3-е изд., доп. и перераб. / Под ред. проф. А. Я. Сухарева. М.: ИНФРА-М, 2007. С. 98

⁶ Бандурка О. М. Юридична деонтологія : Підручник / О. М. Бандурка, О. Ф. Скакун. Харків: вид-во НУВС, 2002. 336 с.

рекомендації, дозволи, заборони й зобов'язання (веління, імперативи), запропоновані для юриста будь-якого фаху (щодо правил поведінки, норм спілкування, тактики взаємодії як з колегами, так і з клієнтами тощо). Нормативи культури є основним способом регуляції професійної поведінки юриста, що містяться в нормативно-правових актах держави, етичних і деонтологічних правилах, розроблених і прийнятих різними національними і міжнародними юридичними співтовариствами (адвокатів, нотаріусів, суддів та ін.).

Деонтологія спеціальна вивчає специфічні аспекти належної поведінки певних юридичних професій і фахів – адвоката, прокурора, слідчого, нотаріуса або працівника певного відомства (деонтологія адвоката, судді, нотаріуса, працівника прокуратури, державного виконавця, поліцейського та ін.).

Представник будь-якої професії, який замислюється над своєю поведінкою, вчинками та наслідками діяльності, рано чи пізно сам усвідомлює необхідність дотримання ряду професійних норм, або ж запозичує їх у більш досвідчених колег. Саме так у медицині до цього дійшов Гіппократ (бл. 460 до н. е. – бл. 370 до н. е), в середні віки – Ібн-Сіна (980-1037 р.р.), епоха Відродження – Т. Парацельс (справжнє ім'я і прізвище – Філіп Ареол Теофраст) (1493-1832 р.р.), в 50-х роках XX ст. професор М. Петров, Л. Лещинський, В. Матвеев, а у юриспруденції – Гай, Ульпіан, Модестин, в XIX столітті – І. Бентам, в 60-80-х роках XX ст. С. Алексєєв, В. Горшенєв, В. Комаров, І. Бенедик, О. Коні, В. Сокурєнко, В. Кукушин, кінець XX ст. – початок XXI ст. – О. Бандурка, І. Бризгалов, С. Гусарєв, О. Тихомиров, Ю. Римаренко, О. Карпов, М. Орзих, М. Пендюра, О. Скакун, П. Біленчук, С. Сливка, О. Шмоткін, Є. Гіда та ін.

Соціологічні проблеми пов'язані з реалізацією правових і моральних цінностей у контексті поняття «відповідальність за виконання або невиконання професійного обов'язку», підсилюють соціальну роль деонтології. Наприклад, медична деонтологія конкретизує сфери дії норм належної професійної поведінки фахівця та поділяє їх на такі важливі складові частини:

- 1) обов'язки медичного працівника щодо суспільства;
- 2) обов'язки медичного працівника щодо хворих, їх родичів і близьких;
- 3) обов'язки медичного працівника щодо колег.

Підтвердженням є висловлювання академіка А. Білібіна, який писав, що деонтологія – душа медицини і мудрість лікування.

Можна виділити не так вже й багато професій та їх представників, соціальна роль і значення позитивних результатів або професійних помилок яких мають велике значення для об'єкта діяльності, не лише для суспільства, а й для конкретної людини, для її оточення, родини, рідних, близьких, колег по службі. Наприклад, помилку кравця, педагога чи журналіста не можливо порівнювати з помилкою лікаря, або ж із помилкою слідчого, судді, прокурора,

а тим більше поліцейського, який неправомірно або помилково застосував зброю.

Відомий російський юрист О. Коні, спираючись на багаторічний досвід прокурорської та судової практики, розкрив та обґрунтував основні деонтологічні принципи, етичні засади діяльності суду, прокуратури, адвокатури, моральні норми юриста. У своїй праці він пише – юрист (судовий працівник) усім своїм характером вчинків щодо людей, до діянь до яких він повинен прикласти свій розум, працю та владу, повинен прагнути до здійснення морального закону, вести себе у всіх ситуаціях таким чином, щоб при здійсненні правосуддя відчувався смак, почуття міри і тактовність. Саме тому, юристу теж необхідні знання деонтологічних норм, а девізом його діяльності мають слугувати – справедливість і істина [7].

Аналізуючи сучасні концепції деонтології, цікавим є те, що наукові рекомендації І. Бентама були враховані у країнах Європи та Америки як у законодавстві, так і у процесі формування принципів діяльності посадових осіб поліції демократичної держави у конкретних випадках. Розглядаючи профілактичну діяльність поліції, І. Бентам наголошує, що треба бути особливо обережним, оскільки, за допомогою цієї діяльності легко дійти до цензури книжок та інквізиції, що зумовить зупинку всіх успіхів людського розуму. Саме цьому вченому належить розробка моделі про норми професійної поведінки людини, яка в силу своєї соціальної ролі наділена владними повноваженнями та повинна реалізовувати їх в інтересах суспільства та окремих громадян в межах етики.

В сучасних умовах державотворення, ефективного впровадження у національну юридичну теорію та практику міжнародних стандартів прав людини, які визнала і закріпила у своїй Конституції та законах Україна, потребують не тільки створення відповідного юридичного механізму, а й підготовки фахових професіоналів-правників нової генерації, для яких права людини, її життєдіяльність є найвищою соціальною цінністю. Не менш важливим є також усвідомлення того, що втілення прав людини у життя, їх захист можливий лише у стабільному громадянському суспільстві, на основі суворого дотримання законності та правопорядку.

Глибокі трансформаційні процеси, система реформ, що проходить держава – Україна, сприйняття суспільством традиційних стандартів демократії та впровадження їх у всі сфері громадянського суспільства, що формується, вимагає від кожного її представника усвідомленого, відповідального ставлення та виконання конституційних обов'язків. Цей аспект особливо стосується осіб, які залучені до державницьких процесів побудови демократичної, правової соціальної держави. Мова іде, в першу чергу, про державних службовців, на яких покладається обов'язок сформулювати таку систему державного управління, яка б забезпечила ефективну охорону та захист прав і свобод людини та громадянина. Але вирішення багатьох проблем, що виникають у сфері державного управління,

⁷ Коні А. Ф. Уголовный процесс: нравственные начала. М., 2006. С. 59

значною мірою залежить і від правової свідомості та культури всіх членів суспільства, якості законодавства, інших правових явищ.

Це обумовлює у суспільстві нагальну потребу розробки визначених норм відношення до справи, професійної діяльності, еталонів, присяги, кодексу честі, які були б спроможні підтримувати престиж професійних груп у суспільстві, вселяти їм довіру. Посилена увага до професійних морально-етичних норм в сфері правопорядку призвела до виділення системи специфічних наукових деонтологічних знань про обов'язок і норми належної професійної поведінки поліцейських (поліцейська деонтологія).

Поліцейська деонтологія розглядається вченими та практиками як наука, що вивчає всю сукупність організаційно-управлінських, професійно-етичних та соціальних норм, принципів належної поведінки працівників поліції при виконанні ними службових обов'язків. Більшість науковців, які займалися дослідженням науки поліцейська деонтологія, схилилися до того, що вона має міжгалузевий характер і знаходиться на стику двох наук – етики та соціології.

Із урахуванням вище викладеного, на нашу думку, її можна розглядати:

- як галузь знань про виникнення, формування, розвиток та функціонування в професійній групі працівників поліції особливої системи норм належної професійної поведінки, загальновизнаних стандартів, що базуються на правах, свободах людини і громадянина та моральних принципах;

- як теорію професійного обов'язку, належної чи морально обов'язкової поведінки працівників поліції;

- як науку, що вивчає міжнародні, національні та регіональні системи вимог до поведінки працівників поліції, що дозволить надати їх поведінці та діям певної мотиваційної аргументованості, запровадити в їх групі загальнолюдські та групові цінності;

- як наукову та навчальну дисципліну, яку слід викладати при підготовці кадрів, при професійно-орієнтаційній роботі, вихованню молодих працівників, визначенні рівня професійної деформованості того чи іншого «старого працівника».

Інколи професійну деонтологію розглядають як науку про правила гарного тону, однак на нашу думку це не вірно, оскільки поліцейська деонтологія орієнтована на проблеми регулювання професійної поведінки працівників поліції безпосередньо в межах їх служби чи підрозділу, а також поза ними під час взаємодії з правопорушниками або з законослухняними громадянами.

Отже, треба зазначити, що поліцейська деонтологія, так само як теорія права і філософія права дає загальні знання про належну (бажану) поведінку працівників поліції, що, в свою чергу, використовуються галузевими та іншими юридичними науками, як вихідні пункти для досліджень та дозволяє їм уникнути однобокості при вирішенні галузевих наукових проблем. Поліцейська деонтологія є свого роду базисом (скелетом, конституцією) для роз'яснення працівникам поліції *(тим, які вже працюють, і тим, які*

навчаються для отримання цієї професії) уявлення про високі моральні і професійні стандарти бажаної поведінки та проведення тих чи інших алгоритмізованих дій з його боку в певній життєвій ситуації. Знання стандартів та позитивного досвіду дозволяє впроваджувати у практику більш дієві методи роботи.

Таким чином, нам здається, що поліцейську деонтологію треба розглядати в двох аспектах:

- як складну, комплексну, міждисциплінарну науку про професійні стандарти (еталони) належної поведінки поліцейських, що базуються на високих моральних засадах;

- є розділом юридичної деонтології та соціології управління, і досліджує проблеми реалізації норм посадового обов'язку, функціонування нормативно-орієнтаційних інститутів, дає знання про глибокий зміст норм, що закріплені деонтологічними кодексами (етичні кодекси та кодекси честі) поліцейських.

Тобто, можна стверджувати, що поліцейська деонтологія вивчає як проблеми належної, моральної поведінки та діяльності працівників поліції, так і соціальне регулювання професійної поведінки, особливості функціонування (впливу) деонтологічних норм як нормативно-орієнтуючих інститутів.

Виходячи з вищевикладеного, під **поліцейською деонтологією** розуміється фундаментально-професійна, міждисциплінарна юридична наука, що вивчає універсальні (національні) стандарти належної поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (поліцейських), що засновані на високих моральних засадах (принципах) та спрямовані на забезпечення прав і основоположних свобод людини та громадянина, а також особливості реалізації цих стандартів в їх практичній діяльності.

Об'єктом поліцейської деонтології є реальні суспільні відносини, що виникають у сфері правоохоронної діяльності поліцейських.

Предмет поліцейської деонтології – реально функціонуюча система норм належної професійної поведінки поліцейських, що є соціальним регулятором та нормативно-орієнтуючим інститутом при забезпеченні прав і основоположних свобод людини та громадянина.

Мета поліцейської деонтології – дати працівникові поліції уявлення про алгоритмізовані стандарти поведінки в тій чи іншій ситуації під час здійснення ними своїх повноважень та виконання службових обов'язків.

Норми поліцейської деонтології утворюють нормативно-орієнтуючий соціальний інститут. Цей інститут складається з наступних **елементів**:

- деонтологічні норми поведінки поліцейських, що оформлені у вигляді кодексів чи інших нормативних документів (наказів), в комплексі з організаційною системою впровадження цих норм у практику;

- комплексна, багаторівнева система професійної підготовки (нормативна, організуюча, психологічна, медична, бойова) та виховання поліцейських;

- сукупність санкцій за порушення деонтологічних норм;

- спеціальні органи (суди честі, комісії з етики тощо);
- механізми морально-етичної орієнтації та регуляції поведінки поліцейських.

Такі норми допомагають «молодому» поліцейському інтегруватися у професійну групу (колективи), оскільки вони є гарантом стабілізації системи «особистість – середовище». Крім того, ці норми допомагають розвитку професійних якостей, шляхом передачі цій особі усього позитивного досвіду, що був накопичений професійною групою до якої він належить, та всією поліцією в цілому.

1.2. ЗАВДАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДЕОНТОЛОГІЇ

У ході реформ правоохоронних органів, у 2015 році Кабінет Міністрів України, відповідно до закону України «Про Національну поліцію», ухвалив рішення про створення центрального органу виконавчої влади – Національна поліція, що підпорядковується Міністерству внутрішніх справ України [8]. У грудні 2017 року, на міжнародній конференції «Освіта та професійне навчання поліцейських» була презентована модель підготовки поліцейських.

Наказом Міністерства освіти і науки України від 21 червня 2018 р. № 6693 затверджено стандарти професійної (професійно-технічної) освіти з професії 5162 Поліцейський (за спеціалізаціями), розроблені відповідно до Конституції України, законів України «Про Національну поліцію», «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про професійний розвиток працівників»; постанов Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» від 23 листопада 2011 року № 1341, «Про затвердження Порядку розроблення та затвердження професійних стандартів» від 31 травня 2017 року №373; розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Плану заходів із впровадження Національної рамки кваліфікацій на 2016-2020 роки» від 14 грудня 2016 року №1077, Національного класифікатора України ДК 003:2010 «Класифікатор професій», затвердженого наказом Держспоживстандарту України від 28 липня 2010 року № 327 (зі змінами та доповненнями), наказу Міністерства освіти і науки України «Про розроблення Державних стандартів професійно-технічної освіти на основі компетентнісного підходу» від 30 червня 2017 року № 946, наказу МВС України «Про затвердження кваліфікаційної характеристики професії 5162 Поліцейський (за спеціалізаціями) від 12 липня 2017 року № 586 та інших нормативно-правових документів, які є обов'язковими для виконання всіма навчальними закладами зі специфічними умовами навчання, закладами (установами, центрами) Національної поліції України, що здійснюють (забезпечують) підготовку поліцейських (далі – *заклади*) на замовлення Національної поліції України для забезпечення

⁸ Про затвердження Положення про Національну поліцію: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р.

охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави, публічної безпеки й порядку.

Модель фахівця – це опис того, чого повинен бути гідним фахівець, до виконання яких функцій він підготовлений і якими якостями він має володіти. Моделі дозволяють відрізняти одного фахівця від іншого, а також рівні (якості) підготовки фахівців одного і того ж типу. Модель постає системостворюючим фактором при формуванні освітніх програм, науково-методичному забезпеченні їх компонент та виборі форм організації освітнього процесу і видів навчальних занять. Вважаємо, що побудувати модель підготовки поліцейського можливо лише спираючись на професійний стандарт підготовки поліцейського та/або кваліфікаційні характеристики посад працівників Національної поліції. Адже кваліфікаційні характеристики посад забезпечують типовість у визначенні посадових обов'язків і кваліфікаційних вимог до певних категорій і посад працівників Національної поліції. Окрім цього кваліфікаційною характеристикою встановлюються вимоги до змісту професійної діяльності та рівня кваліфікації працівників Національної поліції.

Поділяємо думку В. О. Пугача, що у межах реформування системи Міністерства внутрішніх справ постала гостра потреба у розробці, з урахуванням досвіду підготовки поліцейських у країнах з високорозвиненою економікою, професійних стандартів (кваліфікаційних характеристик посад працівників Національної поліції); освітніх стандартів; визначенні первинних посад, які поліцейський може обіймати після здобуття певного рівня освіти, враховуючи всі спеціальності та спеціалізації, за якими провадиться освітня діяльність [9].

На наше глибоке переконання, саме на поліцейську деонтологію як міждисциплінарну юридичну науку покладаються важливі завдання з формування в майбутніх правоохоронців професійних знань, умінь та навичок правового та культурного характеру і теоретико-методологічного спрямування щодо функціонування поліцейської діяльності за європейським зразком.

Відповідно до кваліфікаційної характеристики поліцейського, що подана у стандартах, передбачено його завдання, обов'язки і повноваження. Так, поліцейський виконує роботу, пов'язану із забезпеченням публічної безпеки та порядку, попередженням правопорушень, охороною майна всіх форм власності тощо. Під час виконання службових обов'язків дотримується законності та реалізує принципи партнерства і недискримінації в роботі з населенням, захищає права та свободи громадян незалежно від їхнього соціального статусу, расової, національної приналежності, громадянства, статі, релігійних, політичних та інших переконань.

⁹ Пугач В. О. Кваліфікація та компетентності в системі підготовки кадрів для Національної поліції. Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України : зб. наук. пр. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Каф. спец. фіз. підготовки ф-ту № 2. Харків : ХНУВС, 2018. С. 30

Виявляє ініціативу, винахідливість і мужність, уміння швидко орієнтуватися та діяти в надзвичайних обставинах. Взаємодіє з оперативними й іншими структурними підрозділами Національної поліції України під час виконання покладених завдань і функцій. Визначає можливі місця імовірного вчинення правопорушень, за наявності можливості забезпечує контроль за такими місцями. У разі звернення громадян із заявами та повідомленнями про подію або правопорушення встановлює особу заявника, час надходження повідомлення, точне місце вчинення події або правопорушення, ким і стосовно кого його вчинено, а також інші відомості, що мають значення для розкриття кримінальних, адміністративних правопорушень, та негайно доповідає оперативному черговому по підрозділу. Під час патрулювання запобігає порушенню публічного порядку й іншим адміністративним правопорушенням, виявляє такі факти. У межах своїх можливостей уживає заходів щодо надання допомоги особам, які її потребують. Зберігає табельну вогнепальну зброю та спеціальні засоби, досконало володіє ними та застосовує їх згідно з чинним законодавством. Підвищує рівень вогневої та фізичної підготовки, дотримується належного зовнішнього вигляду, стрийової виправки. Здійснює інші повноваження, передбачені законом України «Про Національну поліцію».

В межах чинного законодавства має право вимагати від громадян і службових осіб, які порушують публічний порядок, припинення правопорушень та дій, що перешкоджають здійсненню повноважень поліції. У разі підозри в учиненні правопорушень перевіряти в громадян документи, що посвідчують їх особу. У встановлених законом випадках зберігати й носити спеціальні засоби і табельну вогнепальну зброю. Застосовувати до правопорушників заходи фізичного впливу, спеціальні засоби та зброю у випадках і порядку, передбачених чинним законодавством України. Здійснювати в межах визначених повноважень поліцейське піклування. Користуватися іншими правами, наданими законом України «Про Національну поліцію».

ПОВИНЕН ЗНАТИ:

Конституцію України, законодавство України, що регламентує діяльність Національної поліції України; міжнародні та національні стандарти забезпечення прав і основоположних свобод людини та громадянина; акти Верховної Ради України, акти Президента України та Кабінету Міністрів України; накази, статuti, що регламентують організацію діяльності стрийових підрозділів Національної поліції України; основи правознавства; порядок несення служби в стрийових підрозділах; тактико-технічні характеристики зброї, спорядження, спеціальних технічних засобів, які закріплені за підрозділом; правила зберігання та застосування табельної зброї; правові підстави, тактичні прийоми застосування фізичного впливу та спеціальних засобів під час затримання громадян і застосування до них заходів примусу; правила внутрішнього

трудового розпорядку; правила ділового етикету та професійної етики (естетики); державну (українську) ділову мову; іноземну (професійну) мову; правила й норми охорони праці, правила надання першої (домедичної) допомоги; техніки безпеки та протипожежного захисту.

З урахуванням та на підставі чинного законодавства, міжнародних і національних професійних стандартів, задля сприяння становленню сучасного, свідомомотивованого, висококваліфікованого працівника Національної поліції України, до основних завдань поліцейської деонтології треба віднести:

- вивчення обумовлених соціальною практикою проблем необхідної поведінки працівників поліції, представників окремих професійних груп, виявлення основоположних принципів, норм їх поведінки в різних системах відносин (щодо об'єкта діяльності, суспільства, держави, закону, власної професійної групи) з метою підвищення ефективності результатів діяльності, зростання авторитету правоохоронних органів на основі дотримання деонтологічних норм;

- виявлення несприятливих моральних та інших факторів, що знижують ефективність роботи окремих працівників або професійних мікрогруп через невинуватену напругу, викликану недотриманням поліцейськими службовцями загальнолюдських, макрогрупових або групових професійних норм чи кодексів поведінки у взаємовідносинах з об'єктом діяльності (підозрюваними або затриманими особами, правопорушниками, злочинцями, громадськістю і законотримачами громадянами);

- вивчення й оптимізація системи взаємовідносин у професійній групі між її окремими елементами (особистостями, групами, колегами, начальниками, підпорядкованими особами);

- усунення шкідливих наслідків професійних помилок, відхилень від норм необхідної поведінки, запобігання фактам неповноцінної професійної діяльності;

- запровадження міжнародних норм поліцейської деонтології, прогресивних принципів службової етики і правил у повсякденну службову діяльність та поведінку працівників поліції шляхом реалізації наукових розробок, створення науково-методичної бази, вивчення і творчого осмислення вітчизняного та зарубіжного досвіду деонтологічної підготовки кадрів, їх професійного розвитку, ефективного вирішення проблем роботи з персоналом служб та підрозділів поліції.

Очікуваними результатами вивчення поліцейської деонтології стануть:

- у здобувачів вищої освіти умінь теоретичного аналізу поняття та особливостей методологічного спрямування поліцейської діяльності;

- у здобувачів вищої освіти сформуються науково обґрунтовані сучасні форми і методи роботи засновані на принципі верховенства права щодо особливостей практичної діяльності поліцейських;

– стійкого сприйняття національних та міжнародних правових документів як універсального регулятора суспільних відносин, за допомогою якого потрібно розв’язувати складні соціальні конфлікти, досягати компромісу, забезпечувати права і основоположні свободи людини та громадянина;

– високої професійної правової свідомості та правової культури поліцейського, стимулювання їх активної правомірної поведінки у багатонаціональному громадянському суспільстві;

– науково обґрунтованих та практичних механізмів реалізації прав людини та громадянина, ефективних методик правового виховання населення і подолання професійної деформації.

Якісні і ґрунтовні знання основних положень поліцейської деонтології дозволить працівникам Національної поліції в практичній площині правильно та обґрунтовано давати оцінку складним державно-правовим явищам суспільного життя, розуміти їх соціальне призначення й приймати самостійно важливі, відповідальні рішення.

1.3. ПРИНЦИПИ І ФУНКЦІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДЕОНТОЛОГІЇ

Принципи поліцейської деонтології – *тобто ті вимоги (керівні засади), що висуваються до професійного формування (здобувача вищої освіти) та самої діяльності поліцейського та орієнтують його на фундаментальні цінності суспільства при здійсненні ним своїх повноважень та виконанні обов’язків.*

До основних принципів слід віднести:

– *принцип верховенства права* – що означає, насамперед, панування права у суспільстві, його визначальна роль у відносинах між суб’єктами суспільного життя, діяльності державних та недержавних організацій, спілнот, об’єднань; поліцейський, керуючись у своїй діяльності принципом верховенства права, не повинен асоціюватися у громадян з представником карального апарату. Виконуючи у суспільстві сервісну функцію, поліція повинна сприймати громадян як клієнтів і партнерів, водночас, працівник поліції повинен асоціюватись у громадянина з помічником і захисником;

– *пріоритет людини, її прав і свобод* – який полягає в першості, первинності людини та громадянина, першочерговості їх прав, свобод і законних інтересів щодо органів виконавчої влади держави, сутність якого складається з трьох основних ідей: права і свободи людини та громадянина – найвищі цінності для суспільства та є пріоритетними щодо інтересів держави; головним обов’язком публічної влади є повага, утвердження та забезпечення прав і свобод людини та громадянина; норми конституції та законів держави, хоча і є важливим джерелом права, але визначальним джерелом права у суспільстві є природні права людини.

Стаття 7 закону України «Про Національну поліцію» містить окреме положення щодо обмеження прав і основоположних свобод людини. Так,

відповідно до частини 2 цієї статті, обмеження прав і свобод людини допускається виключно на підставах та в порядку, визначених Конституцією і законами України, за нагальної необхідності і в обсязі, необхідному для виконання завдань поліції; а частина 3 встановлює положення, відповідно до якого здійснення заходів, що обмежують права та свободи людини, має бути негайно припинене, якщо мета застосування таких заходів досягнута або немає необхідності подальшого їх застосування;

- *законність* – при формуванні власних норм поведінки працівник поліції зобов'язаний керуватися принципами (роби саме так, як передбачає закон), що закріплені у чинному законодавстві;

- *гуманізм* – тобто ставлення з повагою до конкретної людини з урахуванням тих індивідуальних властивостей, що притаманні лише їй (свого роду вміння поставити себе на місце цієї особи);

- *справедливість* – тобто встановлення відповідності між вчинком та покаранням, цілями та засобами їх досягнення, заслугами та їх визнанням;

- *неупередженість* – тобто працівник поліції повинен підходити до виконання своїх обов'язків з однаковою відповідальністю незалежно від обставин справи та особи, яка до неї причетна;

- *сумлінність* – ретельне встановлення всіх обставин справи;

- *істинність* – встановлення достовірності інформації по справі;

- *плюралізм* – розгляд всіх позицій та думок;

- *професійно-правова активність* – реалізація своєї компетенції у межах правових норм, вміння виявляти розумну ініціативу, самостійність, взяти відповідальність на себе, здатність швидко, своєчасно і безпомилково прийняти законне, справедливе, обґрунтоване та доцільне рішення.

Під функціями поліцейської деонтології треба розуміти основні напрямки її теоретичного і практичного призначення, що орієнтовані на якісне виконання здобувачем вищої освіти (курсантом, слухачем) поліцейським на підставі морального та нормативного аспектів свого професійного обов'язку.

Можна виділити основні функції поліцейської деонтології:

- 1) *пізнавальна (інформаційна)* – тобто отримання здобувачем вищої освіти глибоких деонтологічних знань, пізнання сутності професійної діяльності, усвідомлення характеру професійної поведінки працівників поліції та стандартів, якими вони мають керуватися у своїй діяльності, ознайомлення з нормативно-правовими актами, що регламентують діяльність поліцейських;

- 2) *евристична* – полягає в поглибленому пізнанні юридичної теорії та практики і розкритті нових закономірностей професійної поведінки поліцейського, «нарощуванні» нових знань, постійному вдосконаленні моделі (стандарту) професії, нормативів культури поліцейського;

- 3) *аксіологічна (наука аксіологія – вчення про цінності)* виражається в оцінці людських відносин і явищ соціальної дійсності, в уявленні про те, що таке добро і зло, справедливість і несправедливість. Предметом оцінки є

поведінка поліцейського, його вчинки, наміри, мотиви, особисті якості;

4) *оцінююча* – осмислення закономірностей професійної поведінки працівника поліції, накопичення знань, удосконалення стандартів поведінки, нормативів культури;

5) *орієнтуюча* – розробка перспектив розвитку стандартів поведінки працівників поліції на основі об'єктивних закономірностей функціонування держави і права, а також соціальної культури суспільства;

6) *мотиваційна* – вироблення фундаментальних ідей щодо норм поведінки, шляхів удосконалення практичної діяльності працівників поліції, усвідомлення норм, що містять дозволи, заборони, рекомендації та вимоги, а також всієї правової політики держави, яку вони повинні захищати у своїй діяльності;

7) *комунікативна* – передбачає різні форми та засоби обміну і передавання інформації, завдяки яким стають можливими збагачення досвіду, нагромадження знань, оволодіння діяльністю, узгодження дій та взаєморозуміння працівників поліції з громадянами та між собою;

8) *регулятивна* – регламентація поведінки працівників поліції та їх спільна діяльність. Здійснюється через переконання, навіювання, наслідування, обмін ідеями та ін. Визначають два види взаємодії: а) співробітництво (кооперація); б) суперництво або конкуренція;

9) *виховна* – виховання та самовиховання працівника поліції у відповідності із деонтологічними нормами та нормами його професійної культури.

10) *прикладна* полягає в аналізі вчинків поліцейського, їх адекватності професійному обов'язку в ході практичної діяльності, включаючи ступінь впливу різних видів стимулювання на його професійну практичну активність; у розробці практичних рекомендацій для вирішення проблемних ситуацій в професійній діяльності та ін.

1.4. МЕТОДОЛОГІЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДЕОНТОЛОГІЇ

Методологія поліцейської деонтології – це сукупність логічних прийомів, способів і конкретних засобів обґрунтування системи знань про теоретичне розуміння і практичне застосування деонтологічних еталонів, тобто нормативів етичної, естетичної, правової, політичної та інших культур працівника поліції в їх професійній діяльності.

Методи поліцейської деонтології :

– загальні – метод філософської діалектики (матеріалістичної й ідеалістичної) є головним (фундаментальним);

– приватні (конкретні) – використовуються поліцейською деонтологією як основні (робочі методи);

– спеціальні – використовуються поліцейською деонтологією як допоміжні.

Основні приватні (конкретні) методи поліцейської деонтології.

– *системно-структурний метод* припускає, що всі явища поліцейської деонтології являють собою систему, і структурно взаємозалежні. Зв'язок простежується між культурами поліцейського: психологічною, правовою, політичною, етичною, естетичною та ін. Ці культури розглядаються як структурні підрозділи єдиної системи (юридичної практики), що, у свою чергу, є системою в більш широкій системі (правовій системі культури суспільства). Юридична практична діяльність визначається системою норм дозвільного, заборонного, зобов'язуючого і рекомендаційного характеру;

– *психологічний метод* використовується під час вивчення психофізіологічних властивостей працівника поліції як особи, його темпераменту, характеру, психологічних установок так й в психодіагностиці;

– *соціологічний метод* припускає дослідження фахової діяльності працівника поліції, упорядкування професіограм посад працівників служб та підрозділів МВС України не на рівні абстрактних категорій, а на базі конкретних соціальних фактів;

– *статистичний метод* використовується для встановлення статистичних даних про предмет вивчення (наприклад, про кількісну та якісну складову особистості поліцейського);

– *історико-політичний метод* допомагає вивчити специфіку політичної культури працівника поліції, конкретно-історичні політичні умови практичної правоохоронної діяльності, політико-ідеологічні стандарти, якими покликаний керуватися працівник поліції під час виконання свого професійного обов'язку. Наприклад, коли конституційно проголошено принцип політичного плюралізму, такими стандартами стали загальновизнані у світі права та свободи людини;

– *порівняльно-правовий метод* припускає зіставлення однопорядкових юридичних понять, явищ і процесів та з'ясування подібностей і розходжень між ними. Наприклад, порівняння престижу професії поліцейського в різних країнах світу або порівняння особливостей правоохоронної діяльності.

Спеціальні методи засновані на досягненнях математики, кібернетики, фізики, хімії та інших наук.

З метою різностороннього пізнання поліцейської деонтології доцільно використовувати зазначені вище методи у сукупності.

1.5. ЗВ'ЯЗОК ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДЕОНТОЛОГІЇ З ІНШИМИ ЮРИДИЧНИМИ НАУКАМИ

Місце поліцейської деонтології в системі суспільних і юридичних наук. Поліцейська деонтологія, розглядувана в широкому її розумінні, тісно пов'язана із суспільними науками: філософією, етикою, естетикою, соціологією, соціальною психологією, прикладною психологією та іншими, оскільки вона містить в собі елементи цих наук. Більшою мірою предметний

зв'язок простежується між юридичною деонтологією і такими прикладними науками, як правнича етика, правова естетика, правова психологія, тобто тими науками, що виникли на стику юриспруденції і зазначених вище суспільних наук.

Віднесення поліцейської деонтології до теоретико-прикладних наук пояснюється тим, що вона має стрижнем свого поглибленого вивчення професійно-правову поведінку працівників поліції, їх фахову (професійну) свідомість і культуру, гармонійно поєднану з інтелектуальною, духовною, моральною, психологічною, політичною, акторською, фізичною та бойовою культурою.

Можна виділити три напрямки зв'язку поліцейської деонтології з іншими юридичними науками і навчальними дисциплінами:

- є вступною наукою і містить відомості, які необхідні для поглибленого розуміння закономірностей правоохоронної діяльності працівників поліції. У цьому значенні її можна назвати загальнопідготовчою (фундаментальною) наукою, вступом до правоохоронної діяльності;

- створює теоретичні основи для прикладних юридичних наук і навчальних дисциплін – юридичної та кримінальної психології, юридичної етики, юридичної конфліктології і т.п. У цьому змісті її можна вважати своєрідною узагальнюючою теоретичною міждисциплінарною наукою, загальною частиною прикладних юридичних наук;

- поповнює багаж юридичної науки і практики завдяки самостійному предмету дослідження; розвиває нові підходи, надає нову інформацію, почерпнуту з досягнень соціальних наук, і тим самим збагачує як прикладну, так і теоретичну юриспруденцію. В цьому плані її можна вважати самостійною теоретико-юридичною наукою, що утворилася на стику юриспруденції та інших суспільних наук.

1.6. ЗНАЧЕННЯ ВИВЧЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДЕОНТОЛОГІЇ ДЛЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Розвиток теоретичної юриспруденції, вдосконалення юридичної практики вносять істотні корективи і зміни в у поліцейську деонтологію, тому що вона не є набором формальних умовностей, а виражає нагальні суспільні потреби. Вона покликана розкривати причини виникнення й існування тих чи інших етичних, естетичних, правових та інших правил, проблем у правоохоронній діяльності поліцейських, сформуванати систему нормативів заборонного, дозвільного, зобов'язального і рекомендаційного характеру для кожного її учасника відповідно до досягнутого рівня соціальної культури суспільства.

У цьому відношенні можливості поліцейської деонтології як міждисциплінарної науки професійного обов'язку поліцейського виражаються в тому, що:

- нормативність правоохоронної діяльності не суб'єктивуються, не відриваються від соціально-психологічних факторів. Надаючи соціальні

(правові) послуги поліцейський проводить профілактичну роботу в суспільстві, «лікує» його, викорінює пороки, допомагає людині у вирішенні життєвих проблем;

– деонтологічні нормативи культури працівника поліції орієнтують його професійну свідомість на причетність до долі іншої людини, на протидію правопорушенням, за встановлення законності та правопорядку в суспільстві.

Як гуманістична дисципліна, поліцейська деонтологія роз'яснює значення тих чи інших дій, вчинків, мотивів, характерних якостей працівників поліції; сприяє формуванню необхідних для даної професії морально-психологічних рис; запобігає деформації, що стає можливою в результаті тривалого виконання професійних, специфічних функцій.

Поліцейська деонтологія покликана допомогти здобувачеві вищої освіти (курсанту, слухачу) навчитися спілкуватися з громадянами та колегами, керувати людьми, виважено аналізувати складні життєві ситуації, самостійно приймати відповідальні рішення, робити з негативного досвіду позитивні висновки, вдаватися до постійного самоаналізу й об'єктивної оцінки як своїх дій, так і дій оточуючих його людей.

Контрольні питання:

- ❖ Розкрийте сутність деонтологічних знань за теорією І. Бентама.
- ❖ Назвіть та розкрийте основні риси поліцейської деонтології.
- ❖ Розкрийте мету і завдання поліцейської деонтології як міждисциплінарної науки.
- ❖ В чому полягає принцип верховенства права ?
- ❖ Роз'ясніть, яку вагу несе принцип «професійно-правова активність» в підготовці висококваліфікованого поліцейського ?
- ❖ В чому полягає аксіологічна функція поліцейської деонтології ?
- ❖ Що виробляє у здобувачів вищої освіти мотиваційна функція поліцейської деонтології ?
- ❖ Які спеціальні методи поліцейської деонтології дають пізнати сутність цієї науки ?
- ❖ Розкрийте три напрямки зв'язку поліцейської деонтології з іншими юридичними науками і навчальними дисциплінами.
- ❖ Розтлумачте значення вивчення основних положень навчальної дисципліни «Поліцейська деонтологія».

ГЛАВА 2

ПОЛІЦЕЙСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ: ВІД ВИТОКІВ ДО СЬОГОДЕННЯ

- 2.1. Поняття про поліцію: генезис, поняття, сутність.
- 2.2. Поліцейська діяльність у багатонаціональному демократичному суспільстві.
- 2.3. Задачі і функції поліції в демократичній державі як сервісної служби.
- 2.4. Суб'єкти і об'єкти поліцейської діяльності: поняття, види.
- 2.5. Гендерна рівність і як її забезпечити. Визнання і здійснення прав жінок. Проблеми, з якими стикаються жінки в поліцейській службі.
- 2.6. Поліцейський омбудсмен.
- 2.7. Форми і методи здійснення поліцейської діяльності.
- 2.8. Інститут Community policing: генезис і сучасність.
- 2.9. Підзвітність і прозорість поліцейської діяльності громадянському суспільству.

Контрольні питання

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96–ВР.
URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96–вр>

Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 груд. 1948 р. // Права людини. Основні міжнародно-правові документи : зб. докум. К., 1989.

Декларація про поліцію від 8 травня 1979 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/994_803

Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку: резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН 17 груд. 1979 р. // Міжнародно-правові стандарти поведінки працівників правоохоронних органів при підтриманні правопорядку. К., 2002.

Рекомендації з питань поліцейської діяльності в багатонаціональному суспільстві [Електронний ресурс] / Організація з безпеки та співробітництва в Європі, Верховний комісар у справах національних меншин. Лютий 2006 р.

Керівництво ОБСЄ із демократичних основ поліцейської діяльності, під редакцією Старшого поліцейського радника Генерального секретаря ОБСЄ. Вена, 2008. 82 с.

Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод: прийнято в Римі 4 листоп. 1950 р. // Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій / Українсько-американське бюро захисту прав людини. Амстердам-Київ, 1996.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права : прийнятий і відкритий для підписання, ратифікації та приєднання резолюцією 2200 А (XXI) Генеральної Асамблеї ООН від 16 груд. 1966., ратифікований Україною 19 жовт. 1973 р. // Права людини. Основні міжнародно-правові документи : зб. докум. К., 1989.

Права людини і забезпечення правопорядку під час публічних зібрань : Керівництво / Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ. Варшава, 2017. 153 с

Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р.

Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб : прийнятий 23 лип. 1996. // Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію. К., 1999.

Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) для молоді. URL: http://www.un.org.ua/images/documents/4479/CEDAW-for-Youth_Ukr.pdf

Жінки. Мир. Безпека: Інформаційно-навчальний посібник з гендерних аспектів конфліктів для фахівців соціальної сфери / Колектив авторів. Київ, 2017. 172 с.

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами та пояснювальна доповідь Стамбул (Туреччина), 11 травня 2011 року

Найкраща практика побудови партнерства між поліцією і суспільством», під редакцією Старшого поліцейського радника Генерального секретаря ОБСЄ. Вена, 2008. 81 с.

Рекомендація Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам – учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики» (Ухвалена Комітетом міністрів 19 вересня 2001 на 765-му засіданні заступників міністрів) – URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf>

Закони:

❖ Дисциплінарний статут Національної поліції України. Затверджений законом України від 15 березня 2018 року // Відомості Верховної Ради України. 2018. № 29. Ст. 233. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19>

❖ Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. 2014. № 49. Ст. 2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

❖ Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. // Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40-41. Ст. 379. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

❖ Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 8 вересня 2005 року № 2866-IV // Відомості Верховної Ради. 2005. № 52. Ст. 2693 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>

Підзаконні акти:

❖ Наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179 «Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16>

❖ Наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044 «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України» URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE32138.html

❖ Наказ МВС України від 23.08.2018 № 706 «Про затвердження Концепції запровадження в діяльності органів та підрозділів Національної поліції України скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів» URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MVS873.html

❖ Наказ МВС України від 25.12.2015 № 1631 «Про організацію добору (конкурсу) та просування по службі поліцейських» (із змінами до нього, передбачених наказом МВС України від 11.06.2019 № 47) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0049-16>

❖ Постанова Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2018 р. № 273 «Про затвердження Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273-2018-%D0%BF>

❖ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 05 вересня 2018 року № 634-р «Про затвердження Національного плану дій з виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок до восьмої періодичної доповіді України про виконання Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок на період до 2021 року» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/634-2018-%D1%80>

❖ Факультативний протокол до Конвенції Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_794

Основна література:

1. Заключні зауваження до восьмої періодичної доповіді України. Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок, 3 березня 2017 року. URL: <https://www2.unwomen.org/-/media/field%20office%20eca/attachments/publications/country/ukraine/cedaw%20concluding%20observations%20ukr.pdf?la=en&vs=1036>

2. Кобзар О. Ф. Поліцейська діяльність в Україні: адміністративно-правовий аспект : монографія / О. Ф. Кобзар. Харків; Дніпропетровськ: Панов, 2015. 316 с.

3. Копіна О. П. Діалог поліції та громади як соціальна технологія впровадження принципів community policing у місцевій громаді : метод. рек. / О. П. Копіна, О. С. Мірошник, О. О. Сердюк ; Фонд Місц. Демократії ; Лаб. мир. рішень ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : [ХНУВС], 2018. 124 с.

4. Копча В. В. Поняття поліції (поліцейських функцій) у стандартах Ради Європи та ОБСЄ / В. В. Копча // *Публічне право*. 2017. № 2. С. 211-218. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2017_2_29

5. Логвиненко Б. О., Кравченко І. С. Взаємодія поліції та суспільства на засадах партнерства в діяльності підрозділів превентивної діяльності: Методичні рекомендації. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 20 с.

6. Майстренко М. М. Імплементация концепції community policing: від філософської доктрини до дієвого стратегічного напрямку // *Науковий вісник ЛДУВС*. № 2. 2017. С. 40 – 46.

7. Пендюра М. М., Дручек О. В. Юридична деонтологія : навч. посіб. Ч. 2 / М.М. Пендюра, О.В. Дручек. К. : НАВС, 2014. 156 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/14520>

8. Права людини і забезпечення правопорядку під час публічних зібрань : Керівництво / Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ. Варшава, 2017. 153 с. URL: <https://www.osce.org/uk/odihr/375751?download=true>

9. Роль поліції в сучасному суспільстві, або три речі, які необхідно знати про поліцію URL: <http://edu.umdpl.info/lections/1/>

10. Статус поліції: міжнародні стандарти і зарубіжне законодавство / За заг. редакцією О. А. Банчука. К.: Москаленко О. М., 2013. 588 с. URL: <http://pravo.org.ua/img/books/files/status-policii-banchuk-2013.pdf>

Додаткова література:

❖ Взаємодія працівників Національної поліції з представниками ЗМІ під час несення служби: методичні рекомендації / Бугайчук К. Л., Сердюк О. О., Гладкова Є. О., Щербакова І. В., Баранник О. Б. Харків: Харк. нац. ун-т. внутр. справ., ГУНП України в Харк. обл. 2017. 26 с.

❖ Гузьман О. А., Ляшенко Н. О. Соціологічні аспекти дослідження гендерного паритету в органах внутрішніх справ. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 1 (48). С. 318 – 326

❖ Гендерні медійні практики: Навчальний посібник із гендерної рівності та недискримінації для студентів вищих навчальних закладів / Колектив авторів. Київ, 2014. 206 с. URL: <https://www.osce.org/uk/ukraine/284966?download=true>

❖ Декларація про свободу вираження поглядів та інформації 1982 р. URL: <http://www.uapravo.net/akty/pravo-main/akt8pnub0f.htm>

❖ Жінки в органах внутрішніх справ України / К. Б. Левченко, О. А. Мартиненко. К. : ТОВ «Видавництво «Телесик», 2008. 56 с. URL: https://gender.org.ua/images/lib/zhinky_v_organah_vnutrishni.pdf

❖ Кіт В. Жінки в органах внутрішніх справ (гендерний аспект) [Текст] / Вілена Кіт // Сучасні тенденції порушення прав людини в Україні : Тези доп. / Форум правозахисних організацій України. К., 2011. С. 52 – 55.

❖ Косиця О. О. Поліцейська діяльність як наукова категорія / О. Косиця // *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 133 – 137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2017_1_26

❖ Львова П. М. Особливості правового регулювання служби жінок-працівників органів внутрішніх справ // *Вісник УВС*, 2000, №11, С. 283 – 287. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2000_11_61

❖ Мартиненко О. Права жінок-правоохоронців та політика гендерної рівності: досвід інших країн у вітчизняному контексті // Права людини в Україні: інформ. портал / Харків. правозахис. група. 07.05.2009. URL: <http://khp.org/index.php?id=1241689788>

❖ Марценюк Т. О. Гендерна політика Європейського Союзу: загальні принципи та найкращі практики. URL: https://www.nai.au.kiev.ua/files/zakon_ukr/gender/genderna_politika_s.pdf

❖ Марценюк Т. О. Гендерна рівність і недискримінація: посібник для експертів і експерток аналітичних центрів. К., 2014. 65 с. URL: <https://www.>

❖ Маськовіта М. М. Деонтологічні кодекси як морально-правова основа підвищення ефективності реалізації присяги [Електронний ресурс] / М. М. Маськовіта // *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 287 - 291. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_837_48

❖ Міжнародні стандарти, принципи і рекомендації в галузі виконання покарань та діяльності органів і установ виконання покарань : методичні рекомендації / [Уклад. О. В. Романюк, В. О. Човган]; Біла Церква, 2016. 131 с.

❖ Пам'ятка працівника Національної поліції України : Інформаційно-довідкові матеріали з питань професійного спілкування поліцейських / [уклад.: Клименко І. В., Швець Д. В., Євдокімова О. О., Посохова Я. С.] ; МВС України, Харків, нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 52 с.

❖ Проблематика етнічного профайлінгу в діяльності поліції. Аналіз сучасної західної літератури [Текст] / за заг.ред. Дж. Перлін ; наук. ред.: О. А. Мартиненко, Ю. Л. Белоусов. Львів : Астролябія, 2011. 632 с.

❖ Проневич О. С. Імплементация європейських деонтологічних стандартів професійної діяльності поліцейських у вітчизняне законодавство: до постановки проблеми [Електронний ресурс] / О. С. Проневич // *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. Вип. 4. С. 102 – 110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2016_4_16

❖ Рижук Ю. М. Теоретичні питання функціонування інституту поліцейського омбудсмену в Україні. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/5405>

❖ Сироїд Т. Л. Міжнародний організаційно-правовий механізм захисту національних меншин: від витоків до сьогодення. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право», (28), 164 – 174. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/14322>

❖ Сучасні стратегії та перспективи оптимізації взаємодії поліції і населення в соціумі: матеріали круглого столу, 23 листопада 2017 р. / упорядники З. Р. Кісіль, Л. Й. Гуменюк. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 172 с.

❖ Хавронюк М. І., Гацелюк В. О. Законодавство України проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. Науково-практичний коментар. Хавронюк М.І., Гацелюк В.О. Київ: ВАІТЕ, 2014. 320 с.

❖ Уварова О. О. Права жінок та гендерна рівність : Навчальний посібник / О. О. Уварова. Київ, 2018. 204 с. URL: <https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/08/MSc-9-%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0-%D0%B6%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%BA-%D1%82%D0%B0-%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B0->

[%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf](#)
[f](#)

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

❖ «Сучасні тенденції розвитку гендерної політики органів системи MBC» URL:

https://www.naiu.kiev.ua/files/zakon_ukr/gender/prezent_gender.pdf

❖ Community Policing – взаємодія поліції та громади. URL: <http://cop.org.ua/ua/>

❖ Безпека громади: пошук спільних рішень URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/350/Bezpeka_Hromad.pdf

❖ Бібліотека Національної академії внутрішніх справ. URL: <https://library.naiu.kiev.ua/>

❖ Гендерна політика в системі MBC України. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=4NknNA6IFtc>

❖ Наукова бібліотека України імені Ярослава Мудрого. URL: <http://library.nlu.edu.ua/>

❖ Онлайн-курс з питань прав жінок для закладів вищої освіти системи MBC України «Рівні права – рівні можливості». Розробники курсу: Оксана Кульчицька, Оксана Славна, Богдан Калиновський.

❖ Організація по безпеки і співробітництву в Європі. URL: <https://www.osce.org/hcnm/>

❖ Основи спілкування з поліцією: Онлайн-курс URL: <http://edu.umdpl.info/>

❖ Поліцейська діяльність, орієнтована на громаду, в Європі: концепції, теорія та практика URL: http://pravo.org.ua/img/books/files/14586534582015_community_oriented_policing_in_europe.pdf

❖ Поліцейський офіцер громади URL: <https://www.npu.gov.ua/ya-tut.html>

❖ Програма «Школа і поліція». URL: http://www.nua.kharkov.ua/images/stories/SEPSH/program-shkolnyiy-ofitser-politsii/Metod_rekom_polic.pdf

❖ Сайт Асоціації українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів URL: <http://umdpl.info/>

❖ Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 pp. URL: https://www.naiu.kiev.ua/files/zakon_ukr/gender/PREMS_041318_GBR_Gender_Equality_Strategy_2023_ukr_new2.pdf

❖ Управління забезпечення прав людини Національної поліції України. URL: <https://www.npu.gov.ua/uk/publish/article/1998717>

ВСТУП

Інтеграція України в Європейську спільноту ставить перед нашою державою обов'язок щодо гарантування повноцінного функціонування інститутів, основним завданням яких є забезпечення верховенства права, дотримання та захист основних прав і основоположних свобод людини та громадянина, а реформи, що відбуваються останнім часом у нашій державі, надзвичайно актуалізують пошуки та запровадження нових підходів співпраці правоохоронних органів із громадянським суспільством.

Сьогодні перед Україною постає нагальне завдання створення, відповідно до сучасних світових вимог, дієвобільної ефективної системи функціонування правоохоронних органів. Сфера регулювання поліцейської діяльності постійно перебуває у стані динамічної трансформації та удосконалення і певною мірою відображає напрями реалізації правової політики держави. Україна обрала свій шлях формування правопорядку, необхідність зміни якого обумовлюється інтересами держави та суспільства. Розуміння проблеми регулювання та забезпечення поліцейської діяльності обумовлює розробку нової, якісної й ефективної стратегії організації та діяльності поліцейських органів. Саме тому, процес забезпечення публічного порядку і безпеки в Україні, що відповідає вимогам сьогодення, є одним з найважливіших завдань правової, соціальної держави.

Сьогодні наша країна продовжує формування сучасного, ефективного, якісного та дієвого механізму державних органів. Особливу роль в цьому механізмі відіграють органи правопорядку і, зокрема, поліція, на яку покладено обов'язок забезпечувати права і основополагаючі свободи громадян та охороняти встановлений порядок, не допускаючи протиправних посягань.

Діяльність поліції має велике значення не лише для суспільства в цілому, а й для окремої людини зокрема, адже впевненість у власній безпеці та відчуття захищеності з боку органів державної влади є головною вимогою, яку висуває сучасне суспільство до держави.

У системі соціальних відносин, поліція і суспільство повинні керуватися однаковими критеріями, нормами, правилами, які забезпечують в першу чергу взаємоповагу, об'єктивність оцінки поліції та оптимальність прийнятих нею рішень у той чи іншій ситуації. Цю можливість може дати певна система стандартів, яка забезпечує визнання службового (професійного) обов'язку, форм, методів та шляхів його реалізації у практичній діяльності. Важливість даних питань та наукова обґрунтованість відповідей на них зумовлені соціальним значенням діяльності поліції. Ефективність діяльності поліції залежить від соціальної зрілості суспільства, правової та моральної свідомості і культури його членів, а також і від професійно-морального потенціалу кадрів поліції, дієвості в їх середовищі норм професійної моралі.

ГЛАВА 2

ПОЛІЦЕЙСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ: ВІД ВИТОКІВ ДО СЬОГОДЕННЯ

2.1. ПОНЯТТЯ ПРО ПОЛІЦІЮ: ГЕНЕЗИС, ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ

Саме слово «поліція» має довгу і мінливу історію. Так, всі дослідники історії поняття «поліція» вказують на його дивний на перший погляд етимологічний зв'язок з поняттями «поліс» і «політика», що не дуже усвідомлюється в масовій людській свідомості. Виниклий в рамках грецької мови і античної історії семантичний ряд *πόλις* – *πολιτεία* – *πολιτική*, через латинізовану форму *politia*, проник у європейські мови, де зберіг своє початкове значення загального управління міським життям, зокрема у французькій мові вже в XIV столітті відома *la police / policite* [10].

Тим часом вже в давньогрецькому понятті *πολιτεία*, що означало «містечтво управління містом» і охоплювало все, що пов'язано з життям і добробутом громадян поліса, була закладена та структурна амбівалентність, що зберігалася протягом всієї історії вживання терміна: вже в античності це поняття благого управління було нероздільно пов'язано з правом регулювання питань міського життя в загальних інтересах, зокрема, з метою підтримання громадського порядку та безпеки, моралі і благополуччя. А це право передбачало існування спеціальних міських чиновників, відповідальних за безпеку спільноти, тобто окрему групу людей, що знаходяться в розпорядженні публічної влади і наділених повноваженнями в якості охоронців законів стежити за дотриманням приписів, тобто забезпечувати порядок на міських вулицях, регулювати ринкову торгівлю і втручатися в те, що відбувається в разі порушення приписів. Таким чином, поняття «поліція» спочатку включало в себе два різних аспекти публічної влади: з одного боку, це сам суспільний інтерес, який полягає в забезпеченні безпеки і благополуччя, а з іншого – право групи людей підтримувати встановлені правила, навіть за допомогою застосування фізичного насильства (Chapman, 1972: 7-8).

Давньоримська *potestas* також складалася з двох елементів: один був пов'язаний з правом регулювання поведінки громадян за допомогою обов'язкових до виконання вказівок, а інший – з володінням засобами фізичного насильства, тобто інструментарієм примусового здійснення встановлених норм. У цьому сенсі саме наявність поліцейської влади радикально відрізняє державу від всіх інших форм людського співжиття, оскільки це дозволяє йому на законних підставах здійснювати примус – в разі необхідності навіть насильницьким чином (Chapman, 1972: 13).

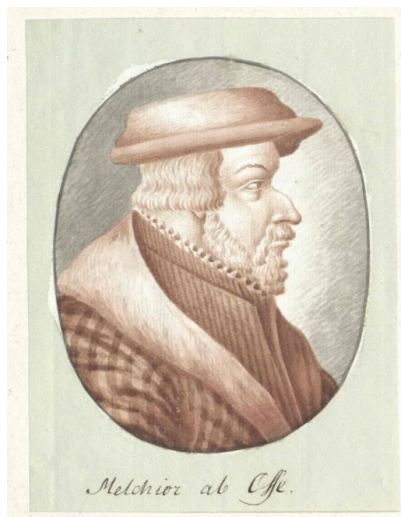
До речі, в подальшій історії політичної кар'єри поняття «поліція» і його громадської рецепції різне комбінування цих двох елементів – піклування і насильства – багато в чому визначатиме форму конкретного здійснення

¹⁰ Впервые в законодательстве Карла VI: «pour le bien et utilite de la chose publique et de la policite de la dicte ville» (1399); «pour garder le bien publique... en tres bonne police» (1415) (см.: Дерюжинский, 1903)

політичного панування за допомогою (чисто) поліцейських заходів. Апофеозом може вважатися феномен «поліцейської держави» в сенсі практичної реалізації (утопії) бюрократичного порядку, як вона була втілена в життя в Пруссії в XVIII столітті.

У німецькомовному просторі слово *Policey* / *Polizey* / *Policzey* використовувалося з кінця Середньовіччя (XV століття) в широкому значенні благого управління. Тоді ж в Німеччині виникає вчення про *ius politiae*, згідно з яким государ кожного графства не просто мав право, але був зобов'язаний дбати про «добрий порядок» («*gute Ordnung*») в своїх володіннях. Саме в цьому сенсі в пізньосередньовічній мові німецького права вираз «*gute Policey*» використовується для характеристики доброго врядування як такого.

Найперша згадка слова *Policzey* зафіксовано в розпорядженні єпископа Вюрцбурга 1476 року. У 1492 році виходить Нюрнберзький припис, що починається зі слів: «Для підтримки доброго порядку (*gute Polizey*) ...» Під поліцією насамперед розумівся зовсім не орган підтримки порядку, а саме стан благополуччя і спокою, що було метою і результатом правильного управління. Після того як у Вормсі в 1495 році була прийнята імперська резолюція про «Вічний земський мир», в Священній Римській імперії з'явилася правова підстава для створення загальноімперського поліцейського регламенту, що і було здійснено на Аугсбургському рейхстазі 1530 року прийняв відповідну резолюцію.

TRAITE DE LA POLICE,

Où l'on trouve
L'HISTOIRE DE SON ETABLISSEMENT.
LES FONCTIONS ET LES PREROGATIVES
DE SES MAGISTRATS.
TOUTES LES LOIX ET TOUTS LES REGLEMENS
qui la concernent:
On y a joint
UNE DESCRIPTION HISTORIQUE ET TOPOGRAPHIQUE DE PARIS
à son Etablissement, par le sieur de la Roche, Architecte.
AVEC UN RECUEIL
DE TOUTS LES STATUTS, ET REGLEMENS, QUI ONT COURU DES MARCHANDS
Et de toutes les Conventions, des Arts & Metiers.
TOME PREMIER.

A PARIS
Chez Jean de Piaz
Rue de la Harpe, à l'Entree de
la Cour du Palais
M. DC. LXXV.
MDCCLXXV.

Сам же термін «поліція» вперше вжив німецький юрист Мельхіор фон Оссе (1506-1557), який приблизно в 1550 році служив канцлером у курфюрста Саксонського. Для нього, як і для Ніколя де Ламара (1639-1723), котрий опублікував «Трактат про поліцію» (том 1, 1705), це слово означало просто «громадський порядок» [11]

В ході дискурсивного та інституційного розвитку поняття «поліція» в Новий час зазнало значних змін. Зберігаючи своє значення стану доброго порядку в місті або громаді, воно також почало застосовуватися для позначення поліцейського органу і його працівників, тобто набуло інституційного та персонального виміру. Спочатку в рамках цих

¹¹ Моя майбутня професія URL: <https://sites.google.com/site/moamajbutnaprofesia11/>

семантичних змін термін «поліція» став позначати державну діяльність, спрямовану на досягнення і збереження стану «доброї поліції», відповідно, регульовані поліцейськими регламентами предмети стали називатися «справами поліції», а окремі органи і чиновники – «поліцейськими» (Kne Meyer, 1967: 166f.).

Переломним моментом у зміні цих понять, у зміні змісту цих понять стала середина XIX-го століття. Причиною таких змін, тобто діяльності держави в сфері благоустрою до того, що ми розуміємо зараз, є поява нової концепції на той час – концепції правової держави. Тобто поняття правової держави прийшло на зміну поняттю поліцейської держави. В розумінні тогочасних філософів права – юристів – існувала суттєва відмінність між поліцейською державою як діяльністю абсолютистської держави, тобто, коли є суверен, коли є монарх, який повністю керує всім благоустроєм в державі, і діяльністю, яка регулюється правом. Тобто правова держава – це в першу чергу керування правом, правовими інститутами, а не волею одного монарха, одного суверена.

Такі значні у політичній, правовій сфері події, як ухвалення конституції США, як Велика французька революція, як ухвалення декларацій прав людини і громадянина Франції 1791 року, – всі вони призвели до того, що сама ідея права, прав людини, вона почала бути панівною у цій сфері. Оці сучасні ідеї конституціоналізму, як права людини, як обмеження влади, як верховенство права, всі вони почали на практиці втілюватись в діяльності чиновників, в діяльності органів влади в цих державах. В першу чергу в Америці, в Франції, потім вони розповсюдились на німецькі графства тощо.

Правова держава, прийшовши на заміну поліцейській державі, почала сповідувати певний принцип обмеження влади. Тобто самі органи влади мають діяти в межах наданих їм повноважень. Таким чином, дуже широке уявлення про поліцейську діяльність, воно вже було застарілим і таким, що має бути поділене на чіткі сфери відповідальності. З цього часу починає діяти такий принцип конституціоналізму, який ми сьогодні всі знаємо, – що органи влади діють виключно в межах наданих їм повноважень. Тобто оце величезне широке уявлення про якусь поліцейську діяльність держави, воно стало застарілим. Його необхідно було обмежити, поділити на конкретні сектори. Тобто є окремий орган, який відповідає за економічну діяльність, окремий, який за господарську, інший за адміністративну тощо. Тобто оця ситуація, коли є монарх, в нього є його двір і він здійснює, по суті, всю повноту влади в державі, він був скинутий, заперечений ось цими конституціями, ось цим рухом, по суті, за права людини.

В цей час, тобто 30-ті-40-ві роки XIX-го століття, поліція почала переживати так звану деполіцізацію, тобто коли поліція почала втрачати ось ці поліцейські функції з позиції поліції епохи абсолютизму. Вже у другій половині XIX-го століття ми отримали поліцію як певну систему органів, які займаються забезпеченням громадської безпеки і які займаються превенцією протидії злочинності.

Таке насилля, яке держава застосовує до своїх громадян, на початку ХХ-го століття відомий німецький соціолог Макс Вебер назве «право на легітимне насилля». Тобто мова йде про певне законне застосування зброї, спецзасобів, яке має право поліція здійснювати по відношенню до своїх громадян.

В усіх європейських державах того часу саме поліція як система органів мала право застосовувати таке легітимне насилля по відношенню до своїх громадян. Як і сьогодні, це могли бути випадки затримання якогось злочинця, який несе загрозу для життя й здоров'я оточуючих, або застосування зброї для відвернення якоїсь небезпеки.

Разом з цим, варто також зазначити й про те, що значний вплив на розвиток поняття «поліція», «поліцейської діяльності у правовій державі» справили наукові праці німецьких вчених Йоганна Генріха Готліба Юсті («Основи поліцейської науки», 1756 р.), І. фон Зоненфельса («Основні засади поліції, комерції та фінансів», 1765 р.), Г. фон Берга (семитомний «Довідник німецького поліцейського права», 1799-1806 рр.), Р. фон Моль («Наука про поліцію, заснована на принципах правової держави», 1832-1834 рр.) і Пюттера [12].

Зокрема, Й. Юсті під терміном «поліція» визначав сукупність заходів внутрішньої політики, що має на меті забезпечення суспільного добробуту. Він вважав, що поліція та юстиція – це дві частини одного цілого, а їх функціонування повинно бути прерогативою одних і тих же органів, проте суспільна практика в той період не давала можливості розмежувати поліцію та юстицію. Вчений також наполягав на тому, що поліцейські закони повинні узгоджуватися з фінансовими [13]. В свою чергу, І. фон Зонненфельс зробив значний внесок у покращення роботи поліції, пенітенціарних служб і фінансових сфер [14].

Отже, започаткована у Франції Ніколя де Ламаром, а в Німеччині – Мельхіором фон Оссе, Йоганом Юсті, наука про поліцію була теорією політики законодавства та управління. Наприкінці ХVІІІ ст. – на початку ХІХ ст. поліцейська наука продовжувала розвиватися, що підтверджується працями вчених, які розробляли питання поліцейської держави. Тим самим було остаточно сформовано науку поліцейського права як самостійну галузь права, під якою розумілася «поліцейська діяльність держави, що направляється урядом і полягає в нагляді за підприємствами, приватними особами, союзами й об'єднаннями та має за мету забезпечити умови безпеки і впорядкування та прийняття зі свого боку засобів щодо забезпечення цих умов при недостатності для цього приватної ініціативи [15].

На загальну думку вчених поліцейстів ХVІІІ-ХІХ ст. поліцейською визнавалася діяльність з охорони публічного та громадського порядку,

¹² Justi J. H. Grundsätze der Polizeiwissenschaft. 3. Aufl. Göttingen, 1782.

¹³ Justi J. H. Die Grundidee zu der Macht und Glückseligkeit der Staaten oder ausführliche Vorstellung der gesamten Polizei-Wissenschaft. Göttingen, 1782. Bd. I. – S. 6

¹⁴ Sonnenfels J. Grundsätze der Polizei. Handlung und Finanzwissenschaft. Zu dem Leitfaden des politischen Studiums. 5. Aufl. Wien, 1787; Idem. Über die Liebe des Vaterlandes. Wien, 1771

¹⁵ Полибинь М.Н. Повторительный курс полицейского права. С-Пб., 1990. 252 с.

особистих та майнових благ. Поліцейська влада виявлялася у нагляді, профілактичних заходах і здійсненні поліцейської юрисдикції. Принципи правової держави впливають і на поліцейське право, внаслідок чого з'являються спроби теоретичного обґрунтування необхідності обмеження поліцейської діяльності. Одна з таких спроб належить Г. фон Бергу, який на початку XIX ст. перевів старе вчення про поліцію на принципи політико-правових категорій, вироблені Пюттером і виклав це в свою семитомну працю «Довідник німецького поліцейського права» (1799-1806), в якому поняття поліції звів до рівня забезпечення безпеки, а по-друге, як систему спеціальних органів державного управління, метою функціонування яких є здійснення комплексу заходів, що спрямовані на боротьбу зі злочинністю та забезпечення громадського порядку, включаючи примус та нагляд [16].

Новий зміст поняття «поліція» було зумовлено проникненням у сферу управління нових знань і впливало з державно-правових уявлень просвітницької філософії. Звідси, наприкінці вже XVIII ст. поліцейська наука стала змінюватися під впливом гуманістичних ідей, що призвело до поступового переходу до «ліберального мислення», характерного для правової держави.

Поліція, як правило, того часу розумілася як система спеціальних органів з охорони громадського порядку та боротьби із злочинністю. У вітчизняних дослідженнях визначається, що поняття поліція у широкому сенсі – це державна уніформована озброєна формація, уповноважена на здійснення превентивної та інтервенційної діяльності з метою забезпечення публічної безпеки, охорони громадського порядку, надання допомоги фізичним та юридичним особам [17].

Сучасна концепція демократичної правової держави виходить із положення про державу-гаранта, особливість якої полягає в тому, що вона не тільки декларує права і свободи особи, але й здійснює широкі заходи щодо їх реального втілення в життя. Поліція в цьому випадку є одним з найбільш дієвих інструментів (засобів) держави у забезпеченні подібних гарантій. При цьому, зауважимо, що правова держава не позбавлена існування поліцейської функції та їй притаманна система правоохоронних органів, до якої входить, зокрема, поліція, яка діє на засадах законності та в інтересах громадян. Окрім того, функціонування поліції направлено на забезпечення громадського порядку, схоронності власності громадян, захист прав та свобод населення. Ефективне виконання поліцією завдань, що поставлені перед нею державою і суспільством, призводить до нових якісних змін в суспільних відносинах між державою та особистістю і в цілому між громадянами.

З урахуванням вище викладеного, під **поліцією** розуміється орган державної влади, на який покладається обов'язок служити суспільству, шляхом реального забезпечення публічної безпеки, прав і свобод людини та

¹⁶ Berg G. Handbuch des deutschen Polizeirechts, Hannover 1799–1809, 7 Teile.

¹⁷ Поняття "поліція" ("міліція") в адміністративному (поліцейському) праві сучасних держав / О. С. Проневич // *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2011. № 3. С. 249-257. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2011_3_37

громадянина, охорони громадського порядку, протидії злочинності та надання сервісних послуг фізичним та юридичним особам.

Основними ознаками поліції є: державний орган виконавчої влади; за функціональними ознаками служить суспільству, шляхом реального забезпечення прав і свобод людини та громадянина, охорони громадського порядку, протидії злочинності; надає сервісні послуги фізичним та юридичним особам; застосовує заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю на законних підставах; використовує правові і організаційні форми та методи при забезпеченні прав людини і громадянина.

В межах українських реалій та з урахуванням сучасного законодавства, а саме закону України «Про Національну поліцію», поліція в механізмі забезпечення реалізації прав, свобод людини і громадянина є центральним органом виконавчої влади й відіграє важливу роль завдяки своїй діяльності. Ця діяльність має зовнішню і внутрішню сторони.

Зовнішня сторона діяльності Національної поліції щодо забезпечення реалізації прав, свобод та обов'язків особи характеризується тим, що вона:

а) виконує свої завдання неупереджено, у точній відповідності з законом;

б) поважає гідність особи і виявляє до неї гуманне ставлення;

в) захищає права людини і громадянина незалежно від походження, майнового та іншого становища, расової та національної належності, громадянства, віку, мови та освіти, ставлення до релігії, статі, політичних та інших переконань;

г) не розголошує відомості, що стосуються особистого життя людини, принижують її честь і гідність, якщо виконання обов'язків не вимагають іншого;

д) тимчасово, в межах чинного законодавства, обмежує права і свободи особи, якщо без цього неможливо виконати покладені на неї обов'язки;

е) забезпечує право на захист та інші юридичні права затриманих і взятих під варту;

ж) створює умови для реалізації прав, охороняє і захищає особистість від правопорушення, вживає всі передбачені законом заходи до поновлення порушеного права.

Внутрішня сторона діяльності поліції характеризується тим, що вона:

а) в межах своїх завдань і функцій, своєї компетенції виконує свої обов'язки;

б) застосовує державний примус на законних підставах;

в) використовує правові і неправові (організаційні) форми та методи при забезпеченні прав і свобод людини та громадянина;

г) її працівники жодним чином не повинні самі порушувати закони, права та свободи особи.

2.2. ПОЛІЦЕЙСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ У БАГАТОНАЦІОНАЛЬНОМУ ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Поняття поліцейської діяльності нерозривно пов'язується з розумінням таких категорій, як поліція та діяльність. Дефініція поліції як нами зазначалося вище, представлена численними варіантами в працях науковців починаючи з античної епохи та до наших часів, і нині вона залишається предметом постійного наукового пошуку. Слово «поліція» до європейських мов прийшло з грецької та латинської та означало в залежності від функціонального наповнення державу, державний устрій, управління державою та поступово змінювало своє значення в межах англійської, французької та німецької реформ XV-XX століть. Натомість термін «діяльність» є загальновживаним та має фундаментальне значення для широкого кола гуманітарних наук, у тому числі правових, оскільки дозволяє зрозуміти явища суспільного життя через призму їх функцій.

Так, М. М. Москаленко визначає поліцейську діяльність як специфічну форму реалізації поліцейської функції держави, що припускає цілеспрямований вплив відповідних державних інститутів (органів) на соціальні відносини [18], а поліція виступає саме тією державною організацією, через яку держава забезпечує значну частину заходів щодо забезпечення власної безпеки та безпеки суспільства і його членів [19]. У європейській юридичній науці поліцейську діяльність розуміють як «діяльність внутрішнього управління, через яку окремі особи захищаються від небезпеки, що їм загрожує, від оточуючих стихійних і особистісних сил, нейтралізуючи ці сили, встановлюючи їм межі» [20].

Вдале і досить змістовне розуміння поліцейської діяльності пропонує В. М. Шадрін: це особливий вид соціальної, державно-управлінської діяльності, що здійснюється на основі закону і в інтересах суспільства, спрямованої на охорону і підтримку громадського порядку, забезпечення громадської безпеки заходами примусу [21].

К. С. Бельський під поліцейською діяльністю в загальному плані розуміє особливий вид державно-управлінської діяльності, спрямованої на охорону громадського порядку, забезпечення громадської (і будь-якої іншої) безпеки та пов'язаної із застосуванням державного примусу [22].

¹⁸ Москаленко М. М. Концепция «полицейского права» как идейно-теоретическое основание организации и деятельности полиции дореволюционной России (историко-теоретический аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства ; История правовых учений» / Москаленко Михаил Михайлович. Санкт Петербург, 2004. 22 с.

¹⁹ Горінецький Й. І. Правоохоронна функція держав Центральної Європи: теоретичні і практичні аспекти : дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Й. І. Горінецький ; Нац. акад. внутр. справ України. К., 2005. 203 с.

²⁰ Губанов А. В. Полиция зарубежных стран. Организационно-правовые основы, стратегия и тактика деятельности / А. В. Губанов. М., 1999. 288 с.

²¹ Шадрин В. М. Полицейская деятельность как объект исследования (историко-правовой аспект) / В. М. Шадрин // *Вестник Челябинского государственного университета*. 2003. № 1. том 9. С. 111–117.

²² Полицейское право. Лекционный курс / К. С. Бельский ; под ред. А. В. Куракина. М. : Дело и Сервис, 2004. 816 с.

Я. М. Когут висловлює думку, що поліцейська діяльність є видом правоохоронної діяльності уповноважених державою суб'єктів публічної адміністрації, що спрямована на встановлення та забезпечення правопорядку, з можливістю застосування заходів адміністративного примусу в передбачених законом випадках [23]. При цьому він поділяє поліцейську діяльність на загальну (адміністративну), яка охоплює профілактичну та охоронну діяльність уповноважених суб'єктів, та спеціальну (оперативно-розшукову та кримінальну процесуальну діяльність).

Й. І. Горінецький сутність поліцейської діяльності зводить до виявлення і розслідування злочинів, кримінального переслідування [24], проте розгляд поліцейської діяльності лише як діяльності з виявлення і розслідування злочинів та кримінального переслідування є вузьким та неповним. Поліцейська діяльність передбачає більш широкий обсяг завдань і повноважень, є інститутом забезпечення прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави.

Державний примус та озброєність покладено в основу визначення поліцейської діяльності, яка надається О. С. Проневичем [25], який пропонує розглядати її як один із видів державно-управлінської (адміністративної) діяльності, що реалізується наділеними спеціальною компетенцією застосування державного примусу озброєними органами державної виконавчої влади (формаціями), уповноваженими здійснювати охорону правопорядку, забезпечувати внутрішню безпеку, особисті та майнові права громадян.

Також поліцейська діяльність може бути представлена як різновид державної діяльності, спрямованої на охорону громадського порядку, забезпечення громадської безпеки, як внутрішньої, так і за межами держави на основі міжнародних договорів, що пов'язана з можливістю застосування державного примусу, а також яка полягає у наданні державних послуг залежно від профілю правоохоронної діяльності [26].

Узагальненням таких напрямів, ознак та елементів поліцейської діяльності дають змогу вважати її одним з основоположних аспектів функціонування публічної влади, яка виконує превентивну, репресивну та соціальну функції.

Серед ознак поліцейської діяльності правознавці виділяють такі:

1. Поліцейська діяльність являє собою один із видів соціальної діяльності і характеризується всіма її основними ознаками.

²³ Когут Я. М. Щодо поняття адміністративно поліцейської діяльності / Я. М. Когут // *Митна справа*. 2013. № 5(2.2). С. 321–326

²⁴ Горінецький Й. І. Правоохоронна функція держав Центральної Європи: теоретичні і практичні аспекти : дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Й. І. Горінецький ; Нац. акад. внутр. справ України. К., 2005. 203 с.

²⁵ Проневич С. О. Поліцейська діяльність як вид державно-управлінської діяльності [Електронний ресурс] / О. С. Проневич // *Форум права*. 2009. № 2. С. 350 – 356. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index

²⁶ Матвеев С. П. Эволюция полицейской деятельности: теоретико-правовой анализ / С. П. Матвеев // *Правопорядок: история, теория, практика*. № 1(4). 2015. С. 99 – 112

2. Поліцейська діяльність – це керівництво спеціальними структурами публічної влади, як правило, виконавчої її ланки, спрямоване на охорону громадського порядку, забезпечення безпеки (громадської, державної, економічної та ін.).

3. Розуміється як усвідомлений і цілеспрямований вплив суб'єкта на об'єкт.

4. Цілеспрямованість поліцейської діяльності задається тим, що держава в нормативно-правовому порядку встановлює компетенцію суб'єктів цієї діяльності, засоби і способи здійснення юридично значущих дій.

5. Коло суб'єктів поліцейської діяльності є широким і не обмежуються тільки поліцією.

6. Зміст і основу поліцейської діяльності становить поняття «охорона», що зумовлює і особливий характер цієї діяльності. «Охороняти» означає стежити за збереженням, безпекою, недоторканністю, захищати когось або щось від нападів, посягань. У широкому сенсі це захист від небезпек соціального, природного, біологічного або техногенного характеру.

7. Для даної діяльності характерний специфічний набір методів (способів) її здійснення. Перш за все, до них належать адміністративний нагляд і адміністративний примус.

8. Поліцейська діяльність за своєю природою є професійною, публічною, здійснюється виключно на правовій основі.

Значну роль в її здійсненні відіграють норми процесуальні. Зазначені основні ознаки, В. М. Шадрін доповнює низкою особливостей, що відрізняють поліцейську діяльність від іншої соціальної діяльності, а саме: умови роботи пов'язані з ризиком; особливі службові обов'язки (захист життя і здоров'я людей, безпеки громадян і встановленого порядку управління, забезпечення прав і публічних інтересів громадян, охорона громадського порядку та правопорядку); наявність спеціальних дисциплінарних статутів, положень про дисципліну; особливий статус зі встановленим колом прав і обов'язків [27].

Для розуміння сутності поліцейської діяльності вважаємо за необхідне розглянути такі її змістові елементи: *мету, засоби, об'єкт і суб'єкт*. Елементи структури поліцейської діяльності виступають певною мірою критеріями виділення поліцейської діяльності як окремого виду державно-управлінської діяльності та самостійної правової категорії.

Науковці вважають метою поліцейської діяльності реалізацію поліцейської функції держави – встановлення та забезпечення внутрішньодержавного порядку спеціально уповноваженими державними органами: поліцією, армією, службою безпеки, виправними установами – шляхом застосування заходів фізичного державного примусу з метою охорони правопорядку і забезпечення внутрішньої безпеки [28]. Крім того,

²⁷ Шадрин В. М. Полицейская деятельность как объект исследования (историко-правовой аспект) / В. М. Шадрин // Вестник Челябинского государственного университета. 2003. № 1. том 9. С. 111–117

²⁸ Москаленко М. М. Концепция «полицейского права» как идейно-теоретическое основание организации и деятельности полиции дореволюционной России (историко-теоретический аспект) : автореф.

уявлення про поліцію в суспільній свідомості асоціювалося виключно з примусовою діяльністю держави з метою забезпечення громадської безпеки та порядку, нині ж ідеться про важливість соціальної місії поліції, що полягає у «служінні суспільству», налагодженні партнерства з населенням, пріоритетності профілактичної (превентивної) діяльності [29].

Таким чином, можна погодитись з думкою О. Косиці, що **метою поліцейської діяльності є забезпечення охорони прав і основоположних свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, а також створення умов безпеки та благополуччя.** [30] Основою такої діяльності є дотримання принципів діяльності поліції (верховенство права, дотримання прав і свобод людини, законність, відкритість та прозорість, політична нейтральність, взаємодія з населенням на засадах партнерства, безперервність). Мета поліцейської діяльності досягається шляхом застосування спеціальних методів. Засобами та методами поліцейської діяльності є заходи державного примусу.

З урахуванням вище наведеного,

під поліцейською діяльністю треба розуміти державну, правомірну, соціально корисну діяльність, що полягає у впливі (правовому та неправовому (організаційному)) на поведінку людини або групи людей з боку вповноваженої державою компетентної службової особи, шляхом охорони і захисту прав та основоположних свобод людини, припинення або розгляду порушеного права, його виявлення або розслідування з обов'язковим дотриманням установлених у законі процедур, відновлення порушеного права, та застосування до порушників у законний спосіб державного примусу.

Зміст поліцейської діяльності у сучасному багатонаціональному демократичному суспільстві виклав американський поліцейєст Д. Бейлі у 2001 році. На підставі проведеного аналізу широкого кола нормативних приписів, науковець виокремлює наступні вимоги суспільства, які ставляться до поліцейських взагалі, незалежно від політичної системи країни:

1. Пріоритетним напрямком роботи поліції має бути служіння як потребам окремих громадян, так і суспільним групам. Це означає готовність поліції ефективно реагувати на заяви окремих громадян, підтримувати з ними постійний зв'язок та інформувати про хід розгляду їх справ. Одночасно від поліції очікується високий рівень толерантності до вразливих груп населення, до яких зазвичай відносять представників етнічних меншин, мігрантів та шукачів притулку, людей з фізичними або психічними вадами, осіб нетрадиційної сексуальної орієнтації, людей похилого віку та дітей. Поліція повинна здійснювати постійний моніторинг ситуації щодо потреб цих категорій населення, розроблювати відповідні програми або плани

дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства ; История правовых учений» / Москаленко Михаил Михайлович. СанктПетербург, 2004. 22 с.

²⁹ Проневич С. О. Поліцейська діяльність як вид державно-управлінської діяльності [Електронний ресурс] / О. С. Проневич // *Форум права*. 2009. № 2. С. 354

³⁰ Косиця О. О. Поліцейська діяльність як наукова категорія / О. Косиця // *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 135. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2017_1_26

заходів щодо надання їм додаткової допомоги, відслідковувати їх ефективність та ін.

2. Поліція повинна відповідати перед законом, а не перед урядом. Усі рішення поліції мають бути вмотивовані законом та підтримані судом, а не диктуватися урядом та побажаннями політичних партій. Рекомендації, ноти підтримки або протесту, декларації та політичні заяви можуть бути взяті до уваги керівниками поліції при прийнятті управлінських рішень, проте лише як додаткові аргументи (контраргументи) до вимог закону, на підставі яких діє поліція.

3. Поліція повинна захищати права людини, особливо ті, які є необхідними для вільної політичної діяльності у демократичному суспільстві. Поліція має впроваджувати процедури та нормативні акти, які унеможливають здійснення свавільних арештів та затримань, забезпечують захист затриманих осіб від тортур та жорстокого поводження. Окремим напрямком діяльності є розробка алгоритму дій під час охорони мирних зібрань з метою забезпечення права громадян на свободу слова, вираження поглядів та переконань. У поліцейських підрозділах має бути запровадження спеціального навчання персоналу з метою забезпечення прав людини в діяльності поліції.

4. Поліція має бути прозорою у своїх діях. Поліцейські підрозділи мають бути достатньо відкриті для форм зовнішнього контролю, в тому числі – громадського контролю. Основна статистика поліції (чисельність особового складу, гендерний баланс, розмір бюджету тощо) має бути доступна для суспільства, а прохання громадян та організацій про доступ до обмеженої інформації мають розглядатися в розумний строк із детально вмотивованою відповіддю в разі відмови. Суспільство також повинно мати доступ до інформації, що стосується планування роботи поліції в цілому, реалізації запланованих заходів та результатів роботи. Європейський Союз, який розширився за рахунок країн Центральної та Східної Європи, додатково висунув перед національними урядами завдання реформування поліції в професійний деполітизований і ефективний інститут, заснований на принципах верховенства закону, ринкової економіки і толерантності стосовно культурних, релігійних та етнічних груп.

Як результат, перелік завдань для поліції цих країн відповідно до засад сучасної поліцейстики було розширено наступними положеннями:

- встановлення ефективного громадського контролю;
- демократична та ефективна система підзвітності суспільству;
- партнерські відносини із населенням в рамках моделі «community policing»;
- професіоналізм персоналу, скорочення його чисельності, вироблення професійної етики;
- підвищення рівня диверсифікованості персоналу для кращого відображення етнічної та гендерної структури населення;
- постійний зв'язок з поліцейськими підрозділами інших держав.

Для більшості європейських поліцейських систем досягнення означених вимог стало можливим за умови реформування, яке відбувалося за декількома провідними принципами. Їх перелік зазвичай відрізнявся у кожній країні залежно від політичної ситуації та від ступеня готовності державних структур до реорганізації власної діяльності. Проте в узагальненому вигляді принципи реформування поліції як споріднені та універсальні категорії сформовані наступним чином:

- верховенство закону;
- деполітизація;
- демілітаризація;
- децентралізація;
- підзвітність та прозорість в роботі;
- тісна співпраця з населенням та місцевими громадами;
- професійна підготовка персоналу.

Окрім цього, зважаючи на те, що суспільство більшості країн світу складається з багатьох різнорівневих соціальних прошарків (з певними інтересами, традиціями, вірою, цінностями, потребами тощо) з якими органам держави (інституціям) доводиться працювати щодня за для вирішення конфліктних ситуацій, рішенням, прийнятим у Гельсінкі в липні 1992 року, Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) заснувала посаду Верховного комісара у справах національних меншин (ВКНМ), покликаною «бути інструментом запобігання конфліктів на якомого ранньому етапі». Створення цієї посади багато в чому являло собою реакцію на стан, що склався в колишній Югославії, який, на думку декого, загрожував повтором в інших країнах Європи, особливо в тих, що здійснювали перехід до демократичного суспільного устрою, і міг підірвати надії на досягнення миру і процвітання, як це передбачено Паризькою хартією для нової Європи, прийнятою главами держав і урядів у листопаді 1990 року. Більш ніж за десять років активної діяльності ВКНМ визначив низку питань і тем, що стосуються меншин, що знов і знов привертати до себе увагу, в країнах, якими йому доводилося займатися. Серед них – питання освіти для представників меншин і проблема використання мов меншин, що представляють особливе значення для збереження і розвитку самобутності осіб, які належать до національних меншин. Іншими важливими проблемами є також ефективна участь національних меншин в управлінні державою та використання мов меншин як засобу комунікації в телерадіомовленні. З огляду на прагнення належного і послідовного застосування відповідних прав меншин у регіоні ОБСЄ ВКНМ звернувся до чотирьох груп визнаних у світі незалежних експертів для вироблення чотирьох пакетів рекомендацій з таких питань: Гаазькі рекомендації про права національних меншин у галузі освіти (1996 р.), Ослівські рекомендації про мовні права національних меншин (1998 р.), Лундські рекомендації про ефективну участь національних меншин у громадському житті (1999 р.) та Рекомендації з використання мов меншин у телерадіомовленні (2003 р.). Ці

документи згодом використовувалися як орієнтири законодавцями та політиками низки держав. Текст рекомендацій (кількома мовами) можна безкоштовно одержати в Офісі ВКНМ, а також знайти в електронному форматі (www.osce.org/hcnm).

Інше питання, що неодноразово виникало в ході діяльності ВКНМ, це питання поліцейської діяльності в багатонаціональному суспільстві. У низці держав ВКНМ став свідком відсутності інституціональних механізмів підтримки взаємодії та співробітництва між поліцією та особами, що належать до національних меншин. У поєднанні з відсутністю належного навчання методам роботи в багатонаціональному суспільстві, часто із моноетнічністю особового складу поліції та дискримінаційною практикою в її діяльності, у ряді випадків поліція спричинила негативну реакцію з боку представників національних меншин і навіть стала каталізатором конфліктів. Натомість, в інших державах ВКНМ став свідком того, як зусилля щодо приведення особового складу поліції у відповідність із складом суспільства, якому вона служить, і посилення взаємодії між поліцією та національними меншинами не тільки зміцнили міжнаціональні відносини, а й підвищили ефективність оперативної діяльності поліції. Відзначаючи цю важливу роль поліції, ВКНМ розпочав процес аналізу міжнародних стандартів і практики в області правоохоронної діяльності. З цією метою та у співробітництві з Групою із стратегічних питань поліцейської діяльності в Секретаріаті ОБСЄ він призначив консультанта (д-ра Робіна Оуклі, незалежного консультанта та Почесного наукового співробітника Центру з вивчення проблем національних меншин Коледжу Роял Холловей Лондонського університету), а також зібрав групу висококваліфікованих експертів, до складу якої увійшли представники відповідних міжнародних організацій та високопосадові співробітники поліції, незалежні експерти та представники неурядових організацій, що працюють у цій сфері. Перше засідання експертів було скликано ВКНМ у червні 2005 року, наступне – у жовтні, і завершальне – в грудні. У результаті цього процесу було розроблено ці рекомендації з питань поліцейської діяльності в багатонаціональному суспільстві.

Мета рекомендацій, представлених в додатку, як і Гаазьких, Ослівських, Лундських рекомендацій та Рекомендацій з питань телерадіомовлення, полягає в заохоченні та сприянні здійсненню державами конкретних заходів, що послабляють напруженість, пов'язану з питаннями національних меншин, і тим самим, у запобіганні конфліктам, у чому й полягає головне завдання ВКНМ.

У Рекомендаціях йдеться про поліцейську діяльність стосовно «національних меншин» в «багатонаціональному суспільстві». На думку експертів, поняття «національні меншини» охоплює широкий спектр груп меншин, включно із релігійними, мовними та культурними, а також етнічними меншинами. Рекомендації, в принципі, можуть застосовуватися щодо всіх цих груп. Слід також відзначити, що слово «меншини» вживається в тексті Рекомендацій часом як зручне скорочення і має на увазі вислів «особи, що належать до національних меншин». Рекомендації ставлять за мету надання

державам практичних порад щодо розробки політики та законодавства відповідно до міжнародних норм і стандартів та на основі міжнародного досвіду і кращої практики, які можуть врівноважити та задовольнити потреби і інтереси всіх груп населення, включно із особами, що належать до національних меншин. Безумовно, Рекомендації необхідно втілювати з урахуванням конкретної ситуації в кожній окремій державі, беручи до уваги також і такі фактори, як триваючий процес реформування правоохоронних органів і відповідну поточну ситуацію на місцях. Текст двадцяти трьох окремих рекомендацій об'єднаний у шість підрозділів: загальні принципи; добір кадрів і представництво; навчання і професійний розвиток; взаємодія з етнічними громадами; оперативна робота; попередження та врегулювання конфліктів. Всі рекомендації необхідно тлумачити відповідно до Загальних принципів, викладених в Розділі I, які доводять необхідність прийняття державами політики та створення законодавчої бази в даній сфері і надають відповідні рекомендації. У Розділах II - VI уряду, поліції та громадам національних меншин запропоновані конкретні дії. Детальніше роз'яснення кожної рекомендації представлено в Пояснювальній записці, що додається і яка містить посилання на відповідні міжнародні стандарти та приклади кращої міжнародної практики.

Засадиною ідеєю рекомендацій є теза про те, що ефективна правоохоронна діяльність у багатонаціональному суспільстві залежить від встановлення відносин довіри, побудованих на основі регулярних контактів і практичного співробітництва між поліцією та меншинами. Користь від такого співробітництва отримують всі сторони. Меншини – від того, що поліція стає більш сприйнятливою до їхніх проблем і більш дієвою до вимог щодо забезпечення особистого захисту і доступу до правосуддя. Покращуються результати діяльності самої поліції, оскільки налагоджене спілкування та співробітництво з населенням є ключовими факторами ефективної правоохоронної діяльності в будь-якій громаді. Інтеграція меншин, як і покращення ефективності поліції приносять користь державі. Для держав, що прагнуть до інтеграції меншин і водночас до підвищення професіоналізму поліції в наданні правоохоронних послуг населенню, Рекомендації є практичним посібником ^[31].

Рекомендації ОБСЄ з питань поліцейської діяльності в багатонаціональному суспільстві містять такі основні положення: URL: <https://www.osce.org/uk/hcnm/32236?download=true>

1. Держави повинні прийняти політику, що чітко визнає важливість впливу поліцейської діяльності на міжнаціональні відносини. Вона повинна бути частиною більш широкомасштабної стратегії і програм, спрямованих на інтеграцію меншин на загальнодержавному та місцевому рівнях. Вони також повинні координуватися з ширшими заходами підвищення професіоналізму поліції та якості надання нею послуг і забезпечення здійснення усієї

³¹ Recommendations on Policing in Multi-Ethnic Societies. URL: <https://www.osce.org/hcnm/policingrecommendations?download=true> (дата звернення 20.09.2019)

поліцейської діяльності відповідно до міжнародних стандартів у галузі прав людини, у тому числі прав осіб, які належать до меншин.

2. Держави повинні забезпечити розуміння поліцією, а також суспільством у цілому, включаючи меншини, її ролі в зміцненні гармонійних міжнаціональних відносин, а також переконатися у тому, що поліція має відповідні завдання і інструменти для виконання цієї ролі. Політичні лідери і керівництво поліції повинні публічно висловити підтримку такій ролі поліції та сприяти розумінню цієї ролі з боку громадськості.

3. Державній владі та поліції в тісному співробітництві з представниками меншин необхідно розробити плани дій з реалізації цієї політики, а також забезпечити моніторинг їх виконання на регулярній основі.

4. Кадровий склад поліції – на місцевому, регіональному та загальнодержавному рівнях, включаючи як старші, так і молодші чини, а також цивільний персонал – повинен відображати розмаїтість населення. Необхідно активно популяризувати громадський імідж поліції як етнічно репрезентативного органу.

5. Необхідно встановити статистичні цілі для поліпшення репрезентативності поліції, а також запровадити моніторинг етнічного складу поліції з метою відстеження наявності прогресу.

6. Необхідно запровадити ініціативи щодо залучення кадрів з числа недостатньо представлених меншин. Вони повинні включати спеціальні заходи, що заохочують подання заяв про прийом на роботу і сприяють кандидатам на посади у досягненні необхідних стандартів, а також поєднуватися з заходами щодо усунення будь-яких прямих або непрямих дискримінаційних бар'єрів.

7. Необхідно також вжити заходи щодо забезпечення рівного поводження із співробітниками поліції з числа меншин всередині поліцейської організації, що має створювати нейтральне робоче середовище, а також надасть їм рівні можливості для просування кар'єрними сходами.

8. Поліція повинна проходити спеціальну підготовку і одержувати інші форми професійної підтримки для розуміння та адекватного реагування на чутливість меншин до певних проблем, а також ефективного виконання своєї ролі з метою сприяння гармонії та послаблення напруженості.

9. Рекомендується включити заняття з питань меншин і міжнаціональних відносин як у програму первинної поліцейської підготовки, так і в програму курсів підвищення кваліфікації співробітників всіх рангів. Необхідно залучати представників меншин як до розробки, так і до безпосереднього процесу навчання.

10. Кодекси поводження співробітника поліції повинні включати професійні стандарти поліцейської діяльності в багатонаціональному суспільстві, а програми навчання поліції повинні містити спеціальні компоненти, спрямовані на досягнення цих стандартів. При порушенні цих стандартів повинні вживатися дисциплінарні заходи, а їх зразкове виконання має отримувати службове і громадське визнання.

11. Рекомендується покласти на керівництво поліції чітку відповідальність за забезпечення виконання особовим складом цих стандартів у роботі з меншинами, прояв лідерства та демонстрацію своєю власною роботою прикладу належної практики.

12. Перед поліцією повинно бути поставлено завдання вироблення методів і практики взаємодії та співробітництва з меншинами, а також спільного створення атмосфери довіри на місцевому, регіональному і загальнодержавному рівнях.

13. Поліція повинна буде переконатися у тому, що вона має можливість спілкуватися з меншинами мовами меншин, по можливості шляхом прийому на роботу та навчання багатомовних співробітників, а також шляхом залучення кваліфікованих перекладачів.

14. Поліція повинна активно заохочувати меншини до співробітництва та взаємодії з поліцією, наприклад, як партнерів в ініціативах з підбору кадрів і організації навчання з проблем меншин. Меншини, зі свого боку, повинні бути готові спілкуватися та взаємодіяти з поліцією з метою зміцнення безпеки громад та доступу до правосуддя.

15. Рекомендується створити механізми демократичної підзвітності поліції за свої дії перед всіма групами населення. Вони повинні включати ефективні системи подання скарг і їх розгляду, доступні представникам національних меншин. Всі групи населення повинні бути поінформовані про свої права і обов'язки стосовно поліції, а також знати про повноваження поліції та послуги, які вона покликана надавати.

16. Необхідно вжити заходи, спрямовані на неупереджене та недискримінаційне застосування поліцією закону, яке не вирізняє будь-яку конкретну групу шляхом, наприклад, «профілювання за расовою ознакою». До таких заходів слід віднести застосування кодексів поведінки в оперативній діяльності, наприклад, при використанні поліцейських повноважень для затримання та проведення особистого обшуку людей на вулиці та в інших громадських місцях.

17. Поліції необхідно вживати заходи, що заохочують осіб, які належать до національних меншин, повідомляти про злочини з метою зміцнення громадської безпеки та доступу до правосуддя.

18. При проведенні регулярного патрулювання в багатонаціональних районах поліція, по можливості, повинна направляти туди багатонаціональні команди співробітників для зміцнення громадської довіри та підвищення ефективності оперативної роботи. Поліція також повинна забезпечити, щоб її тактика та зовнішній вигляд (наприклад, кількість залучених співробітників, видимість зброї, вибір уніформи) відповідали рівню виконуваного завдання і не провокували зайвий страх і напруженість.

19. Поліції необхідно забезпечувати ефективне і рішуче застосування антидискримінаційного законодавства. Зокрема, варто робити кроки щодо заохочення повідомлень про злочини на ґрунті етнічної ненависті, а також забезпечення їх повного обліку і розслідування.

20. Держави повинні переконуватися у тому, що механізми підтримки жертв злочинів є рівною мірою доступними та ефективними для осіб, які належать до національних меншин.

21. Необхідно провести навчання поліції та поставити перед нею завдання проявляти ініціативу в налагодженні відносин з меншинами з метою виявлення та, по можливості, зниження напруженості, що може призвести до міжетнічних конфліктів.

22. Поліція також повинна бути належним чином підготовлена і споряджена для професійного і безстороннього врегулювання громадських безпорядків і конфліктів на етнічному ґрунті з метою деескалації конфліктів і їх розв'язання, по мірі можливості, за допомогою посередництва та з мінімальним застосуванням сили.

23. Поліція повинна тісно взаємодіяти з іншими органами державної влади, особливо на місцевому рівні, з метою координації своєї діяльності щодо запобігання та врегулювання міжнаціональних конфліктів із ширшими заходами, спрямованими на інтеграцію меншин і будівництво успішного багатонаціонального суспільства.

У цілому, демократичний і орієнтований на надання послуг підхід до поліцейської діяльності і, зокрема, поліцейська робота з населенням вимагають регулярного і ефективного спілкування (комунікації) між поліцією і громадянами. Ефективна поліцейська діяльність у демократичному суспільстві повинна ґрунтуватися не на залякуванні, а на консенсусі. Поліції необхідна підтримка громадськості при виконанні її роботи не тільки тому, що вона повинна бути демократично підзвітна, але й тому, що співробітництво з громадськістю на практичному рівні (наприклад, шляхом надання інформації, повідомлень про злочини, участь у розслідуванні в якості свідків і т.і.) важливо для виконання поліцією її функцій. Отже, у будь-якому демократичному суспільстві поліція повинна виробити методи та практику спілкування із громадськістю на всіх рівнях і завоювати її довіру.

Поліція в багатонаціональному суспільстві зіштовхується з додатковими завданнями. Спілкування та заходи щодо зміцнення довіри повинні стосуватися широкого спектру меншин, що можуть відрізняються за ознаками мови, культури, релігії та інших особливостей і можуть проживати компактно в певній місцевості або географічно розкидані. Більше того, деякі з цих груп, можливо, зазнали дискримінації або інших форм утиску з боку держави в минулому, у тому числі з боку поліції, і в зв'язку з цим дотепер можуть зберігати сильну недовіру стосовно останньої. Поліції, таким чином, необхідно переконатися, що методи і практика її спілкування з населенням беруть до уваги таку етнічну розмаїтість і історію відносин у минулому, а також спроможні ефективно взаємодіяти із усім спектром етнічних та національних груп. Особливі зусилля можуть знадобитися для встановлення відносин довіри з етнічними меншинами, які зазнали найжорсткіших форм відчуження та перебувають у найбільш несприятливому положенні. Це може

вимагати терплячої побудови відносин довіри з громадами та їхніми лідерами протягом певного періоду.

Існують різні методи, що їх може використовувати поліція для розвитку взаємодії з меншинами. Деякі методи, як, наприклад, використання брошур або радіо і телебачення, по суті, є формою одностороннього спілкування і особливо корисні для передачі інформації. Для роботи з меншинами у такій спосіб слід використовувати брошури мовами меншин і трансляції в засобах масової інформації, включаючи програми мовами меншин. Однак ціннішими для побудови довіри і взаєморозуміння є інтерактивні методи, що включають особистий контакт і спілкування між поліцією та меншинами. До таких методів відносяться:

а) *Громадські форуми.* Такі форуми повинні мати етнічно збалансоване представництво і проводитися на регулярній основі для обговорення актуальних для всіх учасників проблем. Вони повинні виконувати загальні консультативні функції і служити джерелом інформації і кращого розуміння проблем місцевої громади, особливо її відношення до роботи правоохоронних органів. Вони також повинні допомогти наблизити національні меншини до державних органів, сприяти збільшенню довіри до поліції, а також запобіганню та розв'язанню конфліктів та напруженості.

б) *Зустрічі з громадськістю.* Такі зустрічі повинні надати поліції якомога ширші можливості для спілкування і консультацій з місцевим населенням. Зустрічі з громадськістю мають бути відкритими для всіх і зосереджуватися на обговоренні конкретного питання. Вони є особливо цінним інструментом в умовах існування напруженості в громаді, оскільки дозволяють поліції прямо почути про проблеми місцевого населення і донести точну інформацію про існуюче положення, а також її реакцію.

в) *Консультативні ради громад.* Консультативні ради громад виконують спеціальну функцію консультування старшого офіцерського складу поліції в тому, як найефективніше може виконуватися роль поліції в умовах місцевої громади, включаючи такі питання, як робота поліції в умовах конфліктів на етнічному ґрунті, боротьба з проявами дискримінації і участь у консультаціях з громадськістю. Членами таких рад поліція має запрошувати осіб, які, на її думку, мають відповідні навички та досвід для надання їй рекомендацій такого роду. Вони повинні бути здатні надавати такі рекомендації виходячи з незалежної точки зору, а не просто санкціонувати всі пропозиції поліції. Членство в консультативних радах повинно відображати етнічний склад місцевої громади.

г) *Спільні практичні семінари для поліції та представників громад.* Такі семінари залучають поліцію та представників громад до спільної роботи з вирішення конкретних проблем, що виникають в їхніх взаєминах. Учасники таких семінарів, кількість яких не повинна бути високою, мають бути ретельно відібрані з числа осіб, дійсно здатних зробити внесок у вирішення визначеної проблеми або питання. Такий формат можна також використовувати для навчання з метою поліпшення взаєморозуміння та

вдосконалення методів співробітництва в цілому. Для проведення таких семінарів необхідно задіяти досвідченого модератора.

г) *Пункти по зв'язках з громадами на поліцейських дільницях.* Вони мають бути укомплектовані співробітниками різного етнічного походження і надаватимуть інформацію особам, що належать до національних меншин, з правових питань, можливостей працевлаштування в поліції, а також виконуватимуть роль «громадських приймалень», де представники меншин зможуть повідомити поліцію про виниклу проблему. Подібні пункти контакту можуть також бути організовані в регіональних і міських управліннях поліції, у поліцейських академіях і тренінгових центрах. На додаток можна організовувати «дні відкритих дверей» в поліцейських дільницях та інших установах, під час яких можна проводити екскурсії (зокрема, для школярів), а також цілеспрямовано проводити такі заходи для етнічних меншин.

д) *Регулярні візити спеціально виділених патрулів у місця проживання громад.* У місцевих поліцейських дільницях можна призначити конкретних співробітників, відповідальних за встановлення та підтримку контактів з кожною національною меншиною в окрузі. На додаток до того, що в їхній поліцейській дільниці такі співробітники є контактними особами для представників меншин, вони повинні регулярно патрулювати та відвідувати місця проживання цих меншин (у тому числі школи), а також встановлювати особистий контакт і довіру з якомога більшою кількістю членів цих громад.

Таким чином, поліція може забезпечити постійний зв'язок і реагування на потреби і проблеми якомога ширшого кола представників національних меншин, а також встановити канали комунікації та відносини взаєморозуміння і довіри. Такого роду методи необхідно використовувати на всіх рівнях: загальнодержавному, регіональному і місцевому. Необхідне кадрове забезпечення і проблемні питання відрізнятимуться залежно від рівня. Наприклад, на загальнодержавному рівні вище керівництво поліції і політичні лідери повинні проводити зустрічі з лідерами національних меншин у масштабі країни для обговорення широкого кола питань політичного і стратегічного значення або інцидентів, що мають загальнодержавне значення, у той час як на місцевому рівні увага повинна бути зосереджена на практичних питаннях роботи поліції з населенням або інцидентів на місцевому рівні. Поліції також необхідно забезпечити використання мов меншин як засобу спілкування під час таких зустрічей (див. *Рекомендацію 13 вище*). Крім того, організовуючи певні заходи, варто враховувати розмаїтість релігійних і культурних звичаїв, наприклад, не планувати заходи на час релігійних свят і особливих дат. Також поліції важливо впевнитися, що взаємодія поліції і меншин поширюється на такі групи, як жінки та молодь, а не зосереджена винятково на старших за віком чоловіках. Поліція повинна буде переконатися у тому, що вона має можливість спілкуватися з меншинами мовами меншин, по можливості шляхом прийому на роботу та навчання багатомовних співробітників, а також шляхом залучення кваліфікованих перекладачів. Рамкова конвенція з

захисту прав національних меншин (стаття 10) встановлює права національних меншин на використання своєї мови в громадській сфері і, наскільки можливо, у відносинах з владою. Вона також вказує на права використовувати такі мови при арешті або у разі кримінального переслідування. Поліція, таким чином, повинна забезпечити використання таких мов у відносинах з особами, що належать до національних меншин, ким би вони не були - співробітниками поліції чи підозрюваними, свідками, або ж просто представниками громадськості (наприклад, під час консультацій, заходів із запобігання злочинності або забезпечення громадського порядку). З огляду на те, що на практиці представники національних меншин різною мірою володіють власною мовою, а також офіційною мовою або мовами держави, може бути доцільним провести оцінку потреб з метою визначення дійсно необхідних умов у цій області. Поліції необхідно особливо взяти до уваги, що певні групи всередині деяких національних меншин (наприклад, люди похилого віку або жінки) можуть менш вільно володіти мовою основної групи населення або офіційною мовою через недостатню формальну освіту або обмежену участь у громадському житті.

Прийом на роботу в поліцію осіб, які належать до національних меншин, відразу забезпечує поліцейську організацію головним ресурсом для вирішення цього завдання. Співробітники поліції з числа меншин, які працюють у місці проживання їхніх власних громад, зможуть використовувати мову своєї меншини в роботі. У разі необхідності вони також можуть залучатися в ролі перекладачів для своїх колег. Незважаючи на це, необхідно, щоб їхні колеги, які не є представниками меншин і працюють в цій місцевості, також отримувати необхідне навчання мовам меншин. Також для поліції важливо мати доступ до кваліфікованих і досвідчених перекладачів для спілкування з представниками національних меншин. При контактах з підозрюваними або свідками особливо важливо, щоб поліція не спиралася на переклад членів родини або інших осіб, кваліфікація яких не встановлена, тому що це може призвести до непорозуміння і неточностей, що підривають якість поліцейської роботи, а також можуть спричинити серйозну несправедливість відносно осіб, які належать до національних меншин. Поліція повинна активно заохочувати меншини до співробітництва та взаємодії з поліцією, наприклад, як партнерів в ініціативах з підбору кадрів і організації навчання з проблем меншин. Меншини, зі свого боку, повинні бути готові спілкуватися та взаємодіяти з поліцією з метою зміцнення безпеки громади та доступу до правосуддя. Ефективна поліцейська діяльність у демократичній державі залежить від рівня активності і поінформованості громадян, які серйозно ставляться до своїх цивільних обов'язків та бажають співробітничати і підтримувати поліцію у виконанні нею своєї ролі.

У багатонаціональній державі необхідно, щоб національні меншини також відігравали активну роль у цьому процесі. Як зазначено вище в Рекомендації 12, національні меншини можуть мати менший досвід участі в

громадському житті і зіштовхуватися з перешкодами на шляху до такої участі (наприклад, мовними труднощами або дискримінацією). Їм також може бракувати довіри та упевненості, необхідних для подібного спілкування з органами державної влади і зокрема, з поліцією. Якщо наміри поліції встановити ефективну взаємодію з національними меншинами серйозні, то їй необхідно активно заохочувати меншини відігравати таку роль і підтримувати їх у цьому прагненні, а не пасивно очікувати та згодом скаржитися на те, що меншини не співробітничали на такому рівні, як це роблять інші групи.

Поліції, таким чином, необхідно визначити способи сприяння меншинам у їхній участі в такому співробітництві, а також допомогти їм у нарощуванні для цього власного потенціалу. З цією метою поліції також необхідно розподіляти ресурси. Розширення можливостей меншини частково можна досягти заходами загального характеру щодо зміцнення довіри, описаними в Рекомендації 12, а також шляхом поліпшення поінформованості громадськості про права і обов'язки, що належать до сфери поліцейської діяльності і правосуддя. Проте ефективнішою буде побудова структурованих і міцних відносин з організаціями меншин та іншими НУО, що здійснюють діяльність у даній області. Такі асоціації і НУО можуть допомогти поліції налагодити спілкування з громадами меншин і забезпечити їх цінною інформацією і порадами з етнічних питань і питань меншин. Поліція також може встановити більш формальні відносини з такими організаціями з метою спільної реалізації таких ініціатив, як підбір і підтримка потенційних кадрів для поліції з національних меншин, надання консультацій та участі в навчанні поліції, а також оцінка варіантів реагування на напруження і конфлікти на етнічному ґрунті. Партнерство такого роду повинно передбачати формальну угоду між двома або більше незалежними організаціями про спільну роботу на рівних умовах та на постійній основі для досягнення спільної мети. Побудова ефективного співробітництва з етнічними групами і НУО вимагає часу і зміцнення довіри і взаєморозуміння. Обидві сторони на початку можуть обережно ставитися до такого співробітництва: меншини можуть запідозрити поліцію в наявності прихованих намірів, наприклад, зібрати оперативні дані про злочинну діяльність у середовищі національних меншин; у той час як поліція, у свою чергу, може ставитися з підозрою до щирих мотивів цих громад через брак досвіду роботи з групами громадянського суспільства, особливо якщо такі групи в минулому виступали з публічною критикою на її адресу. Важливо знайти спільні цілі, такі як поліпшення взаємин між поліцією і меншинами і вдосконалення доступу меншин до правосуддя, і на цій основі визначити шляхи взаємодопомоги, у той самий час поважаючи різні ролі та методи роботи одне одного (включно із правом НУО критикувати поліцію від імені меншин за неправильні дії). Досвід, однак, показує, що переваги такого співробітництва для обох сторін значні і згодом зростають. Воно також створює рамки, що дозволяють розглядати і вирішувати будь-які подальші

проблеми у відносинах між поліцією і меншинами на основі діалогу і посередництва.

Меншини можуть самостійно робити внесок у поліпшення громадської безпеки і доступу до правосуддя, зокрема, підвищуючи поінформованість своїх представників про їхні законні права і обов'язки, надаючи консультативну допомогу і підтримку жертвам злочинів, заохочуючи залучення громадян до діяльності, пов'язаної з роботою поліції та забезпеченням громадського правопорядку та захищаючи інтереси і забезпечуючи справедливе відношення до членів їхніх громад в питаннях, що стосуються діяльності поліції і відправлення правосуддя. Розв'язання багатьох правопорушень і спорів між особами всередині громад меншин також може бути досягнуто за допомогою посередництва або інших традиційних для таких співтовариств механізмів, без звернення до поліції або інших правових органів держави. Однак, необхідно уникати ситуації, коли меншини або окремі групи всередині цих меншин беруть правосуддя в свої руки (наприклад, чинячи самосуд), і забезпечити необмежений доступ до реалізації своїх законних прав і всієї судової системи в цілому для всіх представників меншин. Особливо важливо, щоб існуючі всередині громади структури не перешкоджали жінкам з числа меншин, які можуть зазнавати статевої дискримінації або побутового насильства, в доступі до системи правосуддя і своїх законних прав. Рекомендується створити механізми демократичної підзвітності поліції за свої дії перед всіма групами населення. Вони повинні включати ефективні системи подання скарг і їх розгляду, доступні представникам національних меншин. Всі групи населення повинні бути поінформовані про свої права і обов'язки стосовно поліції, а також знати про повноваження поліції та послуги, які вона покликана надавати.

У демократичній державі поліція повинна бути підзвітною не тільки за законом через суди і органи юстиції, але й прямо громадськості, з метою пояснень своїх дій населенню, якому вона служить і від згоди якого вона фактично залежить. Підзвітність є наріжним принципом роботи поліції з населенням. Для забезпечення демократичної підзвітності слід створити формальні структури як на місцевому, так і на національному рівні, такі як форуми або представницькі ради, на яких поліція буде звітувати про свою діяльність і в рамках яких її можуть попросити пояснити та виправдати свої дії (див. також Рекомендацію 12 вище). Національні меншини повинні бути представлені в таких радах і мати можливість брати участь у таких форумах, які необхідно проводити в доступних для їхніх учасників місцях. Національні меншини також повинні мати можливість вільно порушувати хвилюючі їх питання поліцейської діяльності, використовуючи при цьому мови меншин. Ці формальні структури не повинні керуватися самою поліцією, їх слід створювати таким чином, аби вони діяли незалежно. Державам необхідно сприяти створенню таких структур, забезпечувати їх ресурсами, а також забезпечувати ефективну участь національних меншин в їхній роботі. Державам також варто розглянути потенційну користь від закріплення на законодавчому рівні вимоги створення структур підзвітності. Ефективні

механізми, що дозволяють громадянам подати скаргу на поведінку поліції (у тому числі, по можливості, рідною мовою), повинні бути складовою частиною структур підзвітності. Громадяни повинні мати можливість одержати пояснення з приводу конкретних дій поліції, які, на їх погляд, завдали шкоду або були непрофесійними, а також, де це є доречним, відновити справедливість, не звертаючись до суду. Деякі інциденти можуть бути вирішені шляхом діалогу між громадянами і поліцією, і процедура подання і розгляду скарг повинна передбачати такі можливості. Більш серйозні інциденти повинні розглядатися незалежним органом, спеціально уповноваженим для розгляду скарг на поліцію, або іншими більш універсальними органами з розгляду скарг, де такі існують (наприклад, уповноваженими з прав людини). Необхідно, щоб меншини мали доступ до механізму подання і розгляду скарг, нарівні з іншими громадянами, для відновлення справедливості у випадку зловживань поліції. Керівництво поліції повинно дієво підтримувати існування таких механізмів подання та розгляду скарг не тільки в принципі, але й тому, що їх існування допомагає підсилити впевненість громад у поліції і надає керівництву важливу інформацію про те, наскільки добре поліція справляється зі своїми обов'язками. Держави повинні забезпечити створення механізмів подання скарг на поліцію і їхнє успішне функціонування за участі і нагляду громадян (у тому числі з боку меншин), а також повний доступ до них всіх етнічних груп. З метою успішної взаємодії з поліцією та, у цілому, виконання своїх громадянських обов'язків меншини повинні знати про свої права і обов'язки в питаннях, що стосуються поліції, а також мати уяву про повноваження поліції і послуги, які вона повинна надавати. Хоча поширення таких знань серед громадян може й не входити в коло специфічних обов'язків поліції, їй потрібно, щоб громадяни мали такі знання для виконання нею своєї роботи відповідно до демократичних принципів. З цією метою поліції варто активно заохочувати громадські освітні ініціативи і брати участь у них, і особливо, підтримувати роботу шкіл і діяльність НУО у цьому напрямку. Зокрема, поліція повинна заохочувати підвищення поінформованості меншин і брати участь у зустрічах або навчанні лідерів громад, організованих з цією метою. Водночас, держави не повинні повністю перекладати це завдання виключно на поліцію та НУО, а забезпечити широке розповсюдження інформації про права і обов'язки громадян відносно поліції, у тому числі мовами меншин, а також включення цієї інформації в затверджені шкільні програми.

2.3. ЗАДАЧІ І ФУНКЦІЇ ПОЛІЦІЇ В ДЕМОКРАТИЧНІЙ ДЕРЖАВІ ЯК СЕРВІСНОЇ СЛУЖБИ

Параграф 1 Рекомендацій Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам – учасникам Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики» [32],

³² Рекомендація Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам – учасникам Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики» (Ухвалена Комітетом міністрів 19 вересня 2001 на 765-му засіданні заступників міністрів) URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf>

містить виклад найважливіших цілей поліції в демократичній державі, керованій верховенством права. Забезпечення спокою та закону в суспільстві і є класичними загальними цілями поліції та її головною відповідальністю, яку часто називають завданням забезпечення поліцією «публічного порядку». Це дуже широке поняття включає в себе цілу низку заходів, що здійснює поліція, серед яких можна назвати охорону безпеки і недоторканності осіб (як фізичних, так і юридичних), і майна (як приватного, так і публічного), і застосування закону у відносинах між державою і приватними особами, а також між особами. Дотримання основоположних прав осіб і свобод у тому вигляді, в якому вони закріплені в Європейській конвенції про права людини як завдання поліції, можливо, є, напевне, головною суттєвою рисою поліції, що стоїть на службі суспільства, керованому верховенством права. Ця мета передбачає не тільки окремий обов'язок з захисту цих прав, а й наявність обмежень у діях поліції при виконанні інших завдань.

Формулювання «зокрема, в Європейській конвенції про права людини» було обране для того, щоб дати конкретне посилання на конкретний правовий інструмент, не заперечуючи при цьому важливості інших документів, що стосуються прав людини. Функція попередження злочинності вирішується по-різному в державах-учасниках, але в більшості випадків зазвичай вважається, що вона належить до загальної відповідальності держави. Попередження злочинності часто поділяється на соціальне попередження та на ситуаційне попередження, обидва з яких належать до відповідальності поліції. Як це впливає з Рекомендації № R (83) 7 Комітету міністрів Ради Європи про участь громадськості в політиці з боротьби зі злочинністю, для того, щоб попередження злочинності було ефективним, потрібна участь всього суспільства, включаючи громадськість. Вже декілька років часто заходить мова про «партнерство у запобіганні злочинності», і це свідчить про те, що це завдання, яким повинна займатися не тільки поліція. Заходи із запобігання злочинності, які здійснює поліція, інші органи та громадськість мають бути скоординованими. Хоча в більшості держав-учасниць відповідальність за політику з запобігання злочинності не покладається безпосередньо на поліцію, поліція все ж залишається одним з головних відповідальних за неї, а в суспільстві, керованому верховенством права, це потребує певних гарантій від будь-яких зловживань. Виявлення злочинів у всіх державах є одним з класичних першочергових завдань поліції. Навіть якщо виявлення злочинів часто становить лише порівняно невелику частину всього комплексу задач поліції, воно все ж є одним з найважливіших елементів її діяльності.

Надання допомоги населенню є ще одним аспектом діяльності більшості органів поліції, але такі функції в різних державах є більш чи менш розвиненими. Включення до завдань поліції функції надання послуг є дещо іншим, так як це змінює роль поліції, яка перестає бути «силою», яка застосовується до суспільства, і стає в цьому випадку органом надання «послуг» суспільству.

Протягом останніх років у Європі простежується чітка тенденція повніше інтегрувати поліцію в громадянське суспільство і наближати її до населення. Ця мета в низці держав-учасниць досягається за допомогою розвитку «діяльності поліції в інтересах громади» (community policing). Одним з головних засобів для досягнення цієї мети є наділення поліції статусом органу публічної служби, а не просто органу, відповідального за застосування закону. Для того, щоб це перетворення не залишилося виключно мовною вправою, то розділ «послуг» слід ввести в список завдань сучасної демократичної поліції. Як правило, надання поліцією допомоги стосується конкретних ситуацій, в яких вона повинна бути зобов'язана втручатися, наприклад, коли потрібно надати допомогу людині в небезпеці або допомагати людям зв'язатися з іншими органами влади або соціальними службами, при цьому аспект «послуг» у діяльності поліції залишається розмитим, і він важко піддається визначенню. Його не можна плутати з деякими покладеними на поліцію адміністративними завданнями (наприклад, виданням паспортів). В цілому, функція поліції як органу публічної служби пов'язана з роллю поліції як органу, до якого може звертатися населення, і доступність поліції є в цьому сенсі одним з найбільш важливих і основних елементів.

В цьому контексті рух демократичної України до правової соціальної держави після Революції гідності, зумовив перегляд соціального призначення правоохоронних органів, головним завданням яких тепер стають не безпека правлячого режиму, а забезпечення ефективного правового захисту людини, її прав і свобод. У зв'язку з цим ключовими моментами нової концепції служби в поліції стали такі ідеї: посилення демократичних засад служби; її деполітизація; комплексний підхід до регламентації служби; забезпечення поєднання централізованих та децентралізованих засад у вирішенні кадрових питань; усунення надмірної бюрократизації службових відносин; націленість на повноцінне забезпечення правового і соціального захисту працівників.

Публічна служба в поліції здійснюється в системі виконавчих органів, які займаються організаційно-управлінською, виконавчо-розпорядчою діяльністю.

З позиції практичного здійснення завдань і функцій служба в поліції є одним із видів платної суспільно корисної діяльності. Вона безпосередньо не стосується вироблення ні матеріальних, ні духовних цінностей. Оскільки поліція являє собою сворідний механізм у державно-правовій системі, здатний переводити правові настанови на поведінку людей, то професійна робота співробітників цих органів безпосередньо пов'язана з державним управлінням як діяльністю з підтримки встановленої системи норм і правил суспільного життя, упорядкування суспільних відносин. Безпосередній зміст цієї діяльності полягає у впливі на людину, особистість з метою створення (корекції) умов для її правомірної поведінки, а також припинення неправомірних дій; до того ж вплив цей – безпосередній, а людина – конкретна.

Сучасна концепція служби в поліції, базуючись на гуманістичних і моральних орієнтирах демократичної держави, націлює на забезпечення надійного захисту особистості, суспільства і держави від злочинних посягань та інших протиправних діянь і в той же час на якісне, високопрофесійне обслуговування населення.

Ознакою публічної служби демократичної держави є її сервісний характер. У процесі своєї діяльності у цілому та в поліцейській діяльності зокрема реалізуються широко коло завдань. Так, відповідно до ст. 2 закону України «Про Національну поліцію» основними завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах забезпечення публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [33]. Зазначимо, що про завдання поліції йдеться не лише в автономній нормі закону України «Про Національну поліцію», але й у низці інших нормативно-правових актів, де загальні завдання поліції деталізуються відносно окремих служб і підрозділів.

Функції поліції в демократичній державі. З огляду на специфіку діяльності поліції і для спрямування її в потрібному напрямку 17 грудня 1979 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Кодекс поведінки з підтримання правопорядку, який безпосередньо регламентує поліцейську діяльність у контексті захисту прав людини, недопущення зловживання силою, використання тортур, заборони актів корупції тощо, тобто встановлює основні вимоги до формування поліції в демократичному суспільстві.

Посадові особи з підтримання правопорядку постійно виконують покладені на них законом обов'язки, служачи громаді і захищаючи всіх осіб від протиправних актів у відповідності з ступенем відповідальності, необхідної їх професією.

При виконанні своїх обов'язків посадові особи з підтримання правопорядку поважають і захищають людську гідність і підтримують і захищають права людини щодо всіх осіб.

Посадові особи з підтримання правопорядку можуть застосовувати силу тільки в разі крайньої необхідності і в тій мірі, в якій це потрібно для виконання їхніх обов'язків.

Відомості конфіденційного характеру, отримувані посадовими особами з підтримання правопорядку, зберігаються у таємниці, якщо виконання обов'язків або вимоги правосуддя не вимагають іншого.

Жодна посадова особа з підтримання правопорядку не може здійснювати, підбурювати або терпимо ставитись до будь-якої дії, що представляє собою катування або інші жорстокі, нелюдські або принижуючі гідність види поведінки і покарання, і жодна посадова особа з підтримання

³³ Про Національну поліцію. Закон України від 2 липня 2015 р. // Відомості Верховної Ради. 2015. № 40-41. Ст. 379. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

правопорядку не може посилається на розпорядження вищестоящих осіб або такі виняткові обставини, як стан війни чи загроза війни, загроза національної безпеки, внутрішня політична нестабільність чи будь-яке інше надзвичайне становище для виправдання тортур чи інших жорстоких нелюдських або принижуючих гідність видів поведень і покарань.

Посадові особи з підтримання правопорядку забезпечують повну охорону здоров'я затриманих ними осіб і, зокрема, вживають негайних заходів щодо забезпечення надання медичної допомоги у разі необхідності.

Посадові особи з підтримання правопорядку не здійснюють будь-які акти корупції. Вони також всіляко перешкоджають будь-яким таким актам і борються з ними.

Посадові особи з підтримання правопорядку поважають закон і Кодекс. Використовуючи всі свої можливості, вони також запобігають і всіляко перешкоджають всіх порушень.

Посадові особи по підтриманню правопорядку, що мають підстави вважати, що порушення цього Кодексу мало місце, або буде мати місце, повідомляють про те, що сталося вищестоящих інстанціях і, в разі необхідності, іншим відповідним інстанціям або органам, що володіє повноваженнями щодо нагляду або правовому контролю.

Отже, стабільне та ефективне функціонування Національної поліції є необхідною умовою захисту конституційного ладу, забезпечення законності і правопорядку, дотримання прав та основоположних свобод людини і громадянина.

Від ефективності діяльності поліції значною мірою залежить успішність реалізації національних інтересів та стабільність суспільного розвитку й держави загалом.

2.4. СУБ'ЄКТИ І ОБ'ЄКТИ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПОНЯТТЯ, ВИДИ

Для визначення кола суб'єктів поліцейської діяльності важливо з'ясувати характеристику суб'єктів поліцейських правовідносин.

Поліцейські правовідносини – це врегульовані нормами поліцейського права суспільні відносини у сфері поліцейської діяльності. Саме поліцейські правовідносини свідчать про перетворення повинності в акт конкретної поведінки. У цих правовідносинах правила і принципи поліцейського права отримують своє реальне відображення в поведінці громадян, діяльності організацій, органів держави і посадових осіб.

Поліцейські правовідносини є різновидом управлінських відносин, що мають свої особливості. Але такі правовідносини мають й спільні ознаки, притаманні усім іншим правовідносинам. Поліцейські правовідносини – це двосторонній зв'язок. Якщо норма поліцейського права надає одному суб'єкту правовідносин певне суб'єктивне право, то на іншого суб'єкта покладає юридичний обов'язок. Цей обов'язок відповідає суб'єктивному праву іншого суб'єкта і, навпаки, кожному юридичному обов'язку

кореспондується суб'єктивне право іншого суб'єкта. У поліцейських правовідносинах, як і в будь-яких інших, уповноваженій завжди протистоїть особа зобов'язана, наприклад громадянин, організація, підприємство, державний орган тощо. Ці права і обов'язки утворюють у поліцейських правовідносинах єдність. Саме через єдність владних повноважень і відповідних їм обов'язків, якими наділені сторони (особи), вони пов'язані між собою, і виступають суб'єктами поліцейських правовідносин [34]. Проте лише одна зі сторін у поліцейських правовідносинах виступатиме суб'єктом поліцейської діяльності. Коло цих суб'єктів є доволі широким, і класифікуються за різними критеріями.

Зокрема, як вважає В. М. Білик, вони поділяються за юридичною природою – на державні і недержавні; за характером компетенції – на загальну поліцію (органи внутрішніх справ) і поліцію спеціалізовану (служби й інші структури, діяльність яких має галузеву спрямованість) тощо.

Так, за обсягом державно-владних повноважень органи поліції можуть бути поділені на повновладні та обмежено владні. *До першої групи* належать органи, які володіють повнотою поліцейських повноважень і можуть застосовувати такі поліцейські заходи, як затримання громадян і вживання в установленому порядку фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї. *До обмежено владних органів поліції* належать суб'єкти поліцейської діяльності, які не мають таких повноважень. До таких органів переважно належать цивільні структури.

На сучасному етапі розвитку поліцейського права в Україні виникає доцільність використання в термінології іншого поняття, зокрема «органи правопорядку» або «органи охорони правопорядку». Дедалі важливішою є реальна імплементація принципів, визначених у Кодексі поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, що визначає міжнародні стандарти законодавства у цій сфері та затверджений резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1979 року № 34/169. *До цих принципів, узагальнюючи зазначений Кодекс, можна віднести:*

- високий рівень відповідальності службовців органів правопорядку;
- повагу до прав людини та захист її гідності;
- обмеження застосування сили;
- нерозголошення конфіденційної інформації;
- заборону катувань або іншого жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання;
- захист здоров'я затриманих;
- неприпустимість корупції та боротьба з нею;
- повагу до права та Кодексу [35].

³⁴ Бельский К. С. Полицейское право: лекционный курс / К. С. Бельский; под ред. канд. юрид. наук А. В. Куракина. М.: Дело и Сервис, 2004. С. 91

³⁵ Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку : резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН 17 груд. 1979 р. // Міжнародно-правові стандарти поведінки працівників правоохоронних органів при підтриманні правопорядку. К., 2002.

Як вбачається із характеристики цих принципів, виключні повноваження, якими наділені службовці органів правопорядку, обмежують коло суб'єктів, що можуть вважатись такими органами. До них входять лише ті органи, які наділені правом на самостійне здійснення усіх поліцейських функцій.

Як вважає професор Юрій Римаренко, у демократичній правовій державі першочергового значення набуває функція охорони державою безпеки життя та здоров'я, автономного розвитку особистості, гарантованого конституційними нормами, а також діяльності органів держави відповідно до конституції та права. Ефективне забезпечення внутрішньої безпеки може легко вступити у конфлікт з конституційними свободами, коли з метою відвернення загрози здійснюється втручання у охоронювану законом приватну сферу громадян. Закладене у правовій державі протиріччя, – з одного боку, гарантування безпеки як передумови свободи, з іншого, – забезпечення свободи вільної від домагань держави сфери, – вирішується під час ухвалення норм поліцейського права.

Завданням поліції у демократичній правовій державі є забезпечення правового миру та внутрішньої безпеки, охорона державних органів від зазіхань на їхню діяльність з боку зовнішніх впливів, а також захист людей при реалізації ними прав та свобод, гарантованих конституцією [36]. Порушення зазначеної системи призводить до формування поліцейської держави, в якій суб'єкти поліцейської діяльності забезпечують інтереси влади всупереч правам і свободам людини та громадянина, або через їх нехтування.

Система органів поліції як суб'єктів поліцейської діяльності доволі широка. Вона охоплює різні владні структури. Характеризуючи орган поліції, необхідно зазначити, що він є органом виконавчої влади, з усіма ознаками цього органу. Із зазначеної позиції орган поліції є частиною державного апарату, що призначений реалізувати завдання та функції виконавчої влади. Це – організований колектив державних службовців, що діють від імені держави у межах своєї компетенції. У органу поліції є засоби для реалізації своїх завдань і функцій. Цей орган діє в межах певної території, і, відповідно, є підконтрольним органам виконавчої влади.

Треба розуміти, що цей орган держави знаходиться у вертикальних взаємозв'язках, тобто існують внутрішньосубординаційні відносини всередині органу, а також контрольні функції щодо його діяльності у інших суб'єктів, наділених владними повноваженнями. Ще однією ознакою поліцейського органу є, як зазначено, право застосовувати заходи примусу, аж до застосування вогнепальної зброї.

Для здійснення класифікації суб'єктів поліцейської діяльності доцільно з'ясувати напрями такої діяльності. Погоджуючись з думкою В. М. Білик, основними з них є три. Поліцейська діяльність поділяється на загальну

³⁶ Римаренко Ю. І. Приватне життя і поліція / Ю. І. Римаренко. URL: http://pidruchniki.ws/15840720/pravo/privatne_zhittya_i_politsiya_-_rimarenko_yu_i

(адміністративну) та спеціальну (оперативно-розшукову, кримінальну процесуальну та виконавчу).

Загальна поліцейська діяльність – правоохоронна діяльність уповноважених державою суб'єктів публічної адміністрації, спрямована на встановлення та забезпечення правопорядку, з можливістю застосування заходів адміністративного примусу у передбачених законом випадках.

Спеціальна поліцейська діяльність – це діяльність уповноважених державою спеціальних суб'єктів поліцейської діяльності щодо здійснення оперативно-розшукової, кримінальної процесуальної та виконавчої діяльності, передбаченої нормами права, що визначають специфічний порядок її здійснення.

Для класифікації суб'єктів поліцейської діяльності за напрямками такої діяльності пропонуються такі їх види:

1) загальний суб'єкт поліцейської діяльності (що здійснює поліцейську діяльність органів і служб з охорони та оборони важливих державних об'єктів, охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю, у сфері міграційної політики, діяльність, що забезпечує недоторканість державного кордону та охорону суверенних прав України у її виключній (морській) економічній зоні);

2) спеціалізовані суб'єкти поліцейської діяльності (що здійснюють поліцейську діяльність у сфері національної безпеки та оборони України, реалізацію державної політики у сферах цивільного захисту, захисту населення і територій та ліквідації надзвичайних ситуацій, управління економічною сферою держави);

3) цивільні суб'єкти поліцейської діяльності у сфері виконання рішень судів і забезпечення прав та основоположних свобод громадян тощо.

Що ж до об'єктів поліцейської діяльності, із врахуванням напрямів впливу та поняття поліцейські правовідносини, науковці відносять, поведінку суб'єктів суспільних відносин, на яких спрямовані заходи державного примусу [37], тільки осіб, що порушують публічну безпеку, спокій і порядок [38], поліційній охороні підлягає і безпека загалу, і безпека окремих осіб, особистість, її права, свободи та обов'язки; суспільство, його матеріальні та духовні цінності, потреби; держава, її конституційний лад, суверенітет і територіальна цілісність [39]

³⁷ Москаленко М. М. Концепция «полицейского права» как идейно-теоретическое основание организации и деятельности полиции дореволюционной России (историко-теоретический аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства ; История правовых учений» / Москаленко Михаил Михайлович. Санкт Петербург, 2004. 22 с.

³⁸ Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина (за викладами професора Юрія Панейка) / укладачі: В. М. Бевзенко, І. Б. Коліушко, О. Р. Радишевська, І. С. Гриценко, П. Б. Стецюк. Київ : ВД «Дакор», 2016. 464 с.

³⁹ Фомін Ю. В. Поліцейське право та поліцейське законодавство як правова основа діяльності органів внутрішніх справ [Електронний ресурс] / Ю. В. Фомін // *Право і Безпека*. 2011. № 4. С. 90 – 95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2011_4_22.

2.5. ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ І ЯК ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧИТИ. ВИЗНАННЯ І ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВ ЖІНОК. ПРОБЛЕМИ, З ЯКИМИ СТИКАЮТЬСЯ ЖІНКИ В ПОЛІЦЕЙСЬКІЙ СЛУЖБІ

Наука про гендер в Україні є молодого, визначення і підходи часто лише формуються, тому можуть бути або несталими, або суперечливими, або такими, що змінюються. Це стосується і поняття «гендер», яке, залежно від контексту, має різні значення. У законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» поняття «гендерна рівність» виходить з правового контексту і пов'язане з впливом суспільних структур на життя жінок і чоловіків – їхні права, свободи, можливості, потреби тощо. Саме це чітко і однозначно закріплено законодавством.

«Гендерна рівність» визначається як «рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства».

Гендерна рівність займає центральне місце у системі прав людини та серед цінностей Організації Об'єднаних Націй (ООН). Одним з фундаментальних принципів Статуту ООН, який було прийнято світовими лідерами у 1945 році, є «рівні права чоловіків та жінок», а також захист та просування прав жінок, як відповідальність кожної держави.

Україна зобов'язалась до виконання ключових міжнародних зобов'язань щодо забезпечення гендерної рівності. Країна прийняла Цілі Сталого Розвитку (ЦСР), приєдналася до Пекінської Декларації та Платформи Дій (ПДПД) на 4-й Світовій Конференції Жінок (1995) та ратифікувала ключові договори з прав людини, включно з Конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1980) та її Факультативний Протокол. Підписана у 2014 році Угода про Асоціацію між Україною та ЄС зобов'язує до гарантування рівних можливостей для жінок та чоловіків у сферах працевлаштування, освіти, навчання, економіки, у суспільстві та прийнятті рішень. Гендерна Рівність закріплена у Конституції України. Нова Державна соціальна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року спрямована на укріплення інституційних механізмів забезпечення гендерної рівності з комплексним підходом до подолання інституційних обмежень у сфері гендерної рівності. Законодавча база України щодо гендерної рівності включає також Стратегію та План Дій у сфері прав людини, прийняті у 2015 році, метою яких є гарантування рівних прав та можливостей для жінок та чоловіків в усіх сферах життя. Прийняття Урядом Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 (2016) є важливим кроком у напрямку реалізації повістки «Жінки, Мир, Безпека» в Україні. Окрім цього, у 2017 році, Україна внесла правки у законодавство щодо попередження домашнього насильства, криміналізувавши цей злочин, що відповідає положенням Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція), яка досі не була ратифікована.

Проте, попри існуючу нормативну базу з питань гендерної рівності та розширення повноважень жінок, Україна досі стикається з викликами, які впливають на забезпечення рівних прав та можливостей жінок взагалі, а особливо тих, хто стикається з множинною дискримінацією. Хоча сформовані у патріархальній системі стереотипи та уявлення можна розглядати як одні з глибинних причин нерівності, також існують глибоко вкоріненні систематичні прогалини, яким ще не надавали належної уваги. Сюди можна віднести слабе верховенство права, низьку спроможність до впровадження інституційних механізмів щодо забезпечення гендерної рівності та брак політичної волі.

Низький рівень участі жінок у політичних та суспільних процесах, низька представленість на високих позиціях, патріархальна культура, глибоко вкоріненні гендерні стереотипи, поширеність гендерно-обумовленого насильства – лише деякі приклади системної гендерної нерівності в Україні.

Конфлікт та глибока безпекова, соціальна, економічна та політична криза поглибили вже існуючу гендерну нерівність та створили нові виклики для захисту та реалізації прав жінок в Україні. Специфічні гендерні проблеми, особливо актуальні на сьогодні, включають, але не обмежуються наступними: вкорінені гендерні стереотипи та дискримінація, які поглибилися внаслідок збройного конфлікту та створюють непропорційно високий вплив на жінок та фізичний ризик для чоловіків; зростаюча кількість випадків посттравматичного стресового розладу (ПТСР) серед військових та колишніх військових та розповсюджене домашнє насильство; дискримінація щодо внутрішньо переміщених жінок, дівчат, чоловіків та хлопчиків; і обмежена участь жінок у прийнятті рішень на всіх рівнях.

Продовжуючи гендерну рівність як рушійну силу сталого розвитку країни, Представництво ООН в Україні підтримує уряд, парламент та громадянське суспільство у забезпеченні політичної, соціальної та економічної участі жінок, прискоренні розширення повноважень жінок та зміцнення їхньої ролі у процесі здійснення національних реформ, сприяючи дотриманню Україною своїх зобов'язань за міжнародними угодами, а також досягненню Цілей Сталого Розвитку до 2030 року.

Система ООН в Україні підтримує Україну у виконанні зобов'язань в рамках міжнародної нормативної бази щодо запровадження гендерної рівності та прав жінок, яка включає, але не обмежується наступними документами:

- Порядок денний зі сталого розвитку 2030 визнає, що права людини відіграють ключову роль у розвитку, а гендерна рівність є необхідною умовою досягнення Цілей Сталого Розвитку (ЦСР), які особливу увагу зосереджують на вирішенні проблеми нерівності та дискримінації за принципом «нікого не залишити осторонь» та «досягати першими тих, хто лишається поза увагою».

- Порядок денний зі сталого розвитку 2030 використовує подвійний підхід для просування гендерної рівності та розширення повноважень жінок та дівчат – гендерна рівність та розширення повноважень жінок визначається, як самостійна ціль (Ціль №5), а також індикатори з гендерної рівності включені до всіх інших цілей із зобов'язанням збирати дані, дезаггредовані по статі та віку.

- Забезпечення гендерної рівності було включено до 10 із 17 цілей, 25 з 86 завдань та 45 зі 172 індикаторів Національного Плану Дій «Цілі Сталого Розвитку України».

Пекінська платформа дій. У 1995 році, на 4-й Всесвітній конференції жінок, була прийнята Пекінська декларація та Платформа Дій. Цим документом визначаються зобов'язання держав щодо розширенню прав жінок. Під час Глобального Огляду прогресу за п'ять років у 2000, держави-члени знову затвердили та посилили основні принципи, а також зобов'язалися прискорити впровадження плану у період Огляду Прогресу за 10 років в 2005-му, Огляду Прогресу за 15 років в 2010-му та Огляду Прогресу за 20 років в 2015-му.

Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW). Заключні зауваження до восьмого періодичного звіту України були надані Комітетом з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок 3-го березня 2017 року (Заклучні ремарки восьмого періодичного звіту) – Режим доступу : <http://www.mil.gov.ua/content/gender/CEDAW-Concluding-Observations-UKR.pdf>. Заклучні зауваження підкреслюють існуючі прогалини та визначають кроки, які Україні необхідно здійснити для вирішення проблем, пов'язаних із забезпеченням прав жінок. Заклучні зауваження являють собою дорожню карту для виконання положень КЛДЖ протягом наступних 4 років.

Резолюції Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй про жінок, мир та безпеку (UNSCRs 1325, 1820, 1888, 1889, 1960, 2106, 2122 and 2242). Серія документів являє собою правову та політичну рамку, яка визначає важливість залучення жінок та включення гендерної перспективи до проведення мирних переговорів, здійснення гуманітарного планування, миротворчих операцій, будування миру після конфлікту, а також управління.

Гендерна тематична група ООН – це міжвідомчий механізм координації, метою якого є покращення ефективності діяльності системи ООН щодо запровадження гендерної рівності через надання технічної підтримки, експертизи щодо гендерного інтегрування та координації питань, пов'язаних з плануванням та адвокацією відповідно до Рамкової Програми Партнерства між Урядом України та ООН.

Гендерна тематична група підтримує спільні зусилля агенцій ООН для прискорення включення гендерних питань до всієї діяльності системи ООН та роботи координаційних механізмів, зокрема, через Рамкову Програму Партнерства, приділяючи особливу увагу найбільш гострим проблемам гендерної нерівності. Наприклад:

- У напрямку 1 «Стале економічне зростання, навколишнє середовище і зайнятість» – ООН в Україні працює над зменшенням гендерного розриву в оплаті праці, просуванням гідних умов праці для чоловіків та жінок та рівний розподіл домашніх обов'язків та зобов'язань щодо догляду за дитиною тощо.

- У напрямку 2 «Рівний доступ до якісних та інклюзивних послуг і соціального захисту» – ООН в Україні працює з гендерними аспектами епідемії ВІЛ, а також працює на подолання шкідливих соціальних норм, ставлень та стереотипів, які обмежують доступ до послуг серед жінок із уразливих соціальних груп населення тощо.

- У напрямку 3 «Демократичне врядування, верховенство права і громадська участь» – ООН в Україні працює для того, щоб більше уваги приділялось питанням гендерної рівності під час виконання національних реформ, та розглядає проблему низького рівня представленості жінок на всіх рівнях прийняття рішень адвокатури за введення гендерних квот, працює на ліквідацію дискримінаційних положень в національному законодавстві, тощо.

- У напрямку 4 «Безпека громадян, соціальна єдність і відновлення з особливим акцентом на Східну Україну» серед іншого, ООН працює з проблемою гендерно-обумовленого насильства (ГОН), сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, та повісткою «Жінки, мир, безпека».

Гендерна тематична група ООН також підтримує підсилення міжвідомчої координації навколо питань, пов'язаних з гендерною рівністю. Вона являє собою майданчик для всіх агенцій, фондів та програм ООН, інформацією та досвідом щодо вирішення гендерних проблем. Група працює для встановлення ефективного партнерства та діалогу між ООН, Урядом, Парламентом та громадянським суспільством в усіх сферах гендерної рівності та прав жінок в Україні [40].

Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, або CEDAW, є міжнародно-правовим документом, який вимагає від країн

⁴⁰ Публікації ООН щодо гендерної рівності та протидії гендерно обумовленому насильству URL: <http://www.un.org.ua/ua/publikatsii-ta-zvityi/gender-and-gender-based-violence>

ліквідувати дискримінацію щодо жінок в усіх сферах життя та пропагує встановлення рівноправ'я між людьми. CEDAW часто описують як міжнародний білль про права жінок.

ЧОМУ CEDAW НАСТІЛЬКИ ВАЖЛИВА ? CEDAW – це конвенція, міжнародна угода, тобто частина міжнародного права, яка є обов'язковою до виконання країнами, які її ратифікували. Незважаючи на те що дискримінація за статевою ознакою заборонена іншими міжнародними документами про права людини (наприклад, такими як Міжнародний пакт про громадянські та політичні права), CEDAW важлива тим, що вона всесторонньо стосується прав людини жінок, спрямована на припинення всіх форм дискримінації щодо жінок і вимагає дотримання їхніх прав в усіх сферах життя.

CEDAW вимагає від країн викоринити дискримінацію щодо жінок із суспільного та приватного життя, насамперед у сім'ї, та визнає, що потрібно сприяти ліквідації традиційних гендерних ролей та стереотипів, щоб покласти край усім формам дискримінації щодо жінок та дівчат. CEDAW намагається досягти «реального рівноправ'я» або «рівності результатів», наголошуючи тим самим на необхідності забезпечити рівний доступ, рівні можливості та рівні результати для жінок та дівчат. Вона передбачає, що країни вживуть усіх необхідних заходів, щоб жінки та дівчата дійсно відчували, що таке рівність, у своєму повсякденному житті.

CEDAW ТА ТИ. CEDAW важлива з огляду на всі вищеперелічені причини, і особливо важливою вона є для молоді! Хоча CEDAW передусім спрямовано на захист «жінок», Конвенція є відображенням підходу до життя загалом, з вимогою до країн гарантувати жінкам і дівчатам рівні права у суспільстві і повсякденному житті.

У ній розглянуті різні форми дискримінації в різних сферах життя, які стосуються жінок будь-якого віку. Активісти, представники громадських організацій, а також прості члени суспільства, молоді жінки та чоловіки відіграють неабияку роль у дотриманні норм Конвенції CEDAW шляхом тиску на уряд своїх країн щодо її імплементації.

Молоді жінки і чоловіки постійно стежать за тим, щоб права жінок та дівчат були захищені та не порушувались. У країнах, які ще не ратифікували Конвенцію CEDAW та/або Факультативний протокол до неї, першим кроком є спонукання до її ратифікації!

Для країн, які ратифікували CEDAW, місцеві та/ або національні НУО (включаючи молодіжні організації) можуть зробити внесок в офіційну першу та періодичні доповіді країни щодо прогресу в імплементації Конвенції CEDAW, привернути увагу до супутніх проблем, запропонувати заходи, за допомогою яких уряд може гарантувати захист прав жінок та дівчат згідно з нею. Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок (Комітет CEDAW), до складу якого входять 23 незалежні експерти з усіх регіонів, приймає та розглядає доповіді, здійснює моніторинг імплементації CEDAW.

НУО також можуть подавати до Комітету CEDAW «альтернативні доповіді», в яких будуть описані прогалини та труднощі під час виконання CEDAW, про які не згадано в офіційній доповіді країни. Молоді жінки та

чоловіки можуть скористатися рекомендаціями Комітету CEDAW після розгляду доповіді країни та врахувати зауваження, спонукаючи уряд до дій відповідно до рекомендацій Комітету для ініціювання правових та політичних реформ. Жінки та дівчата (одноосібно або колективно) також можуть поскаржитися до Комітету CEDAW у разі порушення своїх прав за умови, що їхня країна ратифікувала Факультативний протокол до Конвенції. Молоді жінки та чоловіки можуть зробити свій внесок у встановлення гендерного рівноправ'я, глибше вивчаючи питання про права жінок та дівчат, стереотипи, що призводять до дискримінації, аби бути в змозі викоринити всі її форми, а також пропагувати рівність, інклюзивність та повагу.

ВПЛИВ CEDAW. Конвенція CEDAW стала основним засобом захисту прав жінок та встановлення гендерної рівності по всьому світі, правовою підставою для ухвалення судових рішень, а також проведення конституційних, правових і політичних реформ на рівні країни. У багатьох країнах CEDAW допомогла посилити конституційні норми, які гарантують рівність жінок та чоловіків, зокрема жінкам забезпечила захист прав людини. Законодавство, що забороняє дискримінацію взагалі, насамперед у таких сферах, як зайнятість, стало стандартною складовою нормативно-правових засад. Країни скасували дискримінаційні норми у цивільному, кримінальному та сімейному законодавствах, узгоджуючи їх із нормами CEDAW. Країни ухвалили закони про рівні можливості, спрямовані на покращення становища жінок, встановили квоти для збільшення кількості жінок на виборних посадах, затвердили нове законодавство і плани дій для запобігання та ліквідації насильства щодо жінок. В усьому світі суди суттєво удосконалюють прецедентне право у сфері гендерної рівності, спираючись та керуючись положеннями CEDAW. Завдяки CEDAW жінки та дівчата в усьому світі тепер мають право заявляти про свої права людини.

CEDAW ТА ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ. У 2015 році в ООН світові лідери офіційно ухвалили новий порядок денний щодо сталого розвитку з цілями та цільовими показниками на наступні 15 років разом з Програмою сталого розвитку до 2030 року та 17 цілями сталого розвитку (ЦСР). Окрема ціль забезпечення гендерної рівності (ЦСР 5) зосереджена на досягненні гендерної рівності та наділенні усіх жінок і дівчат правами, включаючи повсюдне припинення всіх форм дискримінації щодо жінок та дівчат як першочергової мети. Гендерна рівність була визнана передумовою досягнення сталого розвитку і є пов'язаною з усіма іншими ЦСР. CEDAW та ЦСР надали світовим лідерам фундамент з прав людини, зобов'язання, механізми реалізації та звітування, а також визначили строки для досягнення гендерної рівності, реалізації прав жінок та дівчат, і припинення всіх форм дискримінації.

Оскарження дискримінації за ознакою статі в національному законодавстві. У ст. 22 закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» йдеться про можливості оскарження дискримінації за ознакою статі, якими є:

1. Звернення зі скаргою до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

2. Звернення до спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Таким органом визначено Міністерство соціальної політики України, в якому існує окремий Департамент з питань сімейної та гендерної політики та протидії торгівлі людьми.

3. Звернення до уповноважених осіб (координаторів) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування (якими визначені заступники керівників центральних органів виконавчої влади та обласних державних адміністрацій). Однак потрібно визначити, що станом на травень 2017 року закріплення функцій уповноважених координаторів з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків відсутнє. Це питання потребує уваги як з боку керівників центральної виконавчої влади, так і органів місцевого самоврядування.

4. Звернення до правоохоронних органів держави.

5. Звернення до суду.

6. Надсилання повідомлень до Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок у разі, якщо вичерпані внутрішні засоби правового захисту або якщо застосування таких засобів захисту не виправдано затягується, а також у випадках, коли мають місце серйозні чи систематичні порушення прав, викладених в Конвенції. Останній механізм забезпечується положеннями Факультативного протоколу до Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1999 р.), ратифікований Україною в 2003 р.

Проблеми, з якими стикаються жінки в поліцейській службі.

Імплементация принципу гендерного паритету в Національній поліції України не є даниною моді чи вимушеною поступкою євроінтеграції. За досвідом європейських країн, де жінки становлять 25-40 % персоналу, служба жінки в поліції має позитивний потенціал і є результативною: вона сприяє підвищенню якості добору персоналу, покращує соціально-психологічний клімат у колективі, підвищує ефективність діяльності підрозділів і якість ухвалення управлінських рішень, а також довіру до поліції в очах громадськості. Зокрема, жінки демонструють більш високий рівень виконавчої дисципліни й більш низький рівень агресивності, вони є більш комунікабельними під час врегулювання сімейних конфліктів, також робота жінок-поліцейських є незамінна в роботі з жертвами насильницьких дій та підлітками-правопорушниками [41].

Разом із тим упровадження гендерно виваженого підходу у лавах Національної поліції України, що де-юре є вільною від системних бар'єрів для повноцінної участі у професійній діяльності незалежно від статі, на

⁴¹ Соціально-психологічні аспекти встановлення гендерного паритету в національній поліції України / О. В. Горбачова // *Право і Безпека*. 2016. № 4. С. 128-132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2016_4_26

практиці викликає низку проблем як для жінок, так і для чоловіків. Першочергово це пов'язано з домінуванням гендерно-рольових стереотипів і пануванням традиційних (патріархальних) уявлень про гендерні ролі в таких організаціях.

Під гендерними стереотипами розуміють узагальнені та спрощені уявлення людей про моделі поведінки й риси характеру, які відповідають поняттям «чоловіче» та «жіноче». Особливостями таких стереотипів є те, що вони набувають статусу непрямих норм і цінностей, а чоловіки та жінки намагаються культивувати в собі стереотипні риси відповідно до домінуючих соціальних уявлень про поняття «чоловіче» та «жіноче», щоб підтримувати позитивну «Я-концепцію». Цей тиск, який підштовхує до бажаної поведінки, підкріплюються ще й тиском очікувань «спостерігачів».

Результати останніх досліджень свідчать про існування значної кількості гендерних стереотипів у лавах поліції, серед яких найбільш поширеними є такі: «жінка в погонах – не авторитет» – 37,2 %, «чоловіки є більш цінними працівниками, ніж жінки» – 36,6 %, «жінка в поліції не може виконувати свою роботу добре» – 29,5 %, «жінка і зброя є не сумісними» – 29,1 %, «жінка в діяльності поліції може виконувати тільки окремий вид завдань» – 26,6 % тощо [42].

Серед недоліків залучення жінок до служби також указують такі характеристики: більша схильність до стресових станів, більш високий рівень емоційності, відсутність належної психологічної й фізичної готовності для затримання злочинців та охорони громадського порядку, необхідність іти у відпустку у зв'язку з пологами та доглядом за дитиною, що призводить до додаткового навантаження на чоловіків – колег по службі. На нашу думку, необхідно проаналізувати усталені уявлення щодо гендерних розбіжностей чоловіків і жінок-правоохоронців задля об'єктивної оцінки їх професійних якостей. Наприклад, порівняння психофізіологічних характеристики обох статей підтверджує, що чоловіки мають ширший кругозір, більшу швидкість мислення та реагування на зовнішні подразники, особливо у стресових ситуаціях, меншу схильність до робочих стресів, проте у жінок зазвичай більше обсяг пам'яті й кращі здатність до логічного мислення та концентрації уваги. Головні ж розумові здібності – кмітливість, тямущість, абстрактність мислення – розвинуті однаково гарно в обох статей. Що стосується фізичних властивостей організму, то за рахунок більшої маси м'язів чоловіки є сильнішими за протилежну стать, але витривалість і здатність витримувати біль краще розвинуті все ж таки у жінок [43].

Отже силові та швидкісні фізичні тести, покликані визначати професійну придатність до служби в поліції, першочергово потребують науково обґрунтованого аналізу необхідних вимог і стандартів з урахуванням специфіки чоловічої й жіночої анатомії. Окремо слід вказати і на проблеми

⁴² Смірнова О. М. Психологічні умови забезпечення гендерної рівності в діяльності органів внутрішніх справ України: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06. Харків, 2015. С. 7

⁴³ Брэйнам Д. Кто сильнее – мужчины или женщины? Половые различия и результаты тренировок // 2007. № 5 (60). URL: <http://hardgainer.ru/hard2.view5.page158.html>

використання прийомів самозахисту в реальній протидії злочинцям. Менші зріст і вага, схильність правопорушників зневажати жінок-поліцейських та існування певних складнощів у застосуванні зброї й фізичної сили роблять жінок поліцейських потенційно уразливими, якщо вони опиняються в конфліктній ситуації під час несення служби. З огляду на це існує потреба у розробці для жінок-правоохоронців спеціальних навчальних курсів, спрямованих на вироблення психологічної стійкості та впевненості, вміння тримати особисту дистанцію, а також таких специфічних для жінок навичок, як влучна стрільба й ефективне переслідування, вміння проводити прийоми рукопашного бою в положенні лежачи, більш широке використання захватів і больових прийомів [44]. Саме поняття «гендер» передбачає той момент, що переважна більшість відмінностей між статями, зокрема пов'язаних із професійними властивостями, здібностями і рисами, має не природне походження, а є наслідком виховання, соціалізації, впливу культури й соціальних конструктів-штампів.

Наступним, не менш важливим стереотипом є переконання, що жінки неспроможні обіймати керівні посади. Ця проблема існує завдяки практиці вертикальної професійної сегрегації як непропорційного розподілу жінок за позиціями посадової ієрархії й має назву «ефект скляної стелі». Це неформальні штучно створені бар'єри, що заважають кваліфікованим працівникам-жінкам досягати вищих щаблів у професійній діяльності й просуватись службовими сходами.

За словами Ю. В. Івченко, «щоб підтвердити спроможність обіймати посаду, жінкам-поліцейським доводиться підтверджувати свої знання та навички і працювати, як мінімум, вдвічі ефективніше за чоловіків» [45]. Якщо жінка обіймає високу посаду, то це сприймається не як її власне досягнення, а як випадкове, незаслужене просування службовими сходами, а іноді ще й призводить до зайвої маскулінізації жінки. Жінці пропонується розвивати в собі суто чоловічі якості – жорсткість, наполегливість, авторитарність, схильність до знеособленого управління, емоційний аскетизм. Патерни жіночої кар'єри часто не вписуються в «чоловічі» моделі побудови професійної діяльності, порушуючи принцип рівності статей, за якого не повинні встановлюватись як норма умови та спосіб життя, притаманні чоловікам. У такій ситуації перед жінкою постає вибір: або прийняти існуючу модель поведінки, або витратити зусилля для утвердження в колективі свого права на жіночий стиль поведінки. Незважаючи на активні зусилля жінок щодо зменшення негативного впливу зовнішніх і внутрішніх бар'єрів кар'єрного зростання, що заважають реалізації можливостей, зменшення негативних тенденцій щодо відносно специфічних сфер самореалізації, освітні й професійні досягнення обдарованих жінок свідчать

⁴⁴ Мартиненко О. Права жінок-правоохоронців та політика гендерної рівності: досвід інших країн у вітчизняному контексті // Права людини в Україні: інформ. портал/Харків. правозахис. група. 07.05.2009. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1241689788>

⁴⁵ Івченко Ю. В. Професійне зростання жінок у правоохоронній сфері: проблемні питання. *Право України*. 2006. № 5. С. 57

про їх значний нерозкритий потенціал [46]. За даними дослідників із «Thomson Reuters», більшого успіху досягають ті організації, які очолюють представники обох статей. З моменту створення у 2015 році Національної поліції України ситуація з обійманням керівних посад жінками поступово змінюється – вони залучаються не лише до територіальних, а й до центрального органу управління поліцією. Окрім того, представниці жіночої статі у ВНЗ МВС України дедалі частіше обіймають керівні місця командирів груп, начальників курсів чи факультетів [47].

Ще однією проблемою є «різниця людського капіталу». Дійсно, більшість жінок-поліцейських поєднують професійну діяльність із сімейно-господарськими обов'язками, які жінки не в змозі перекласти на інших членів сім'ї, внаслідок чого страждають від постійного фізичного й емоційного перенавантаження та применшують власні прагнення кар'єрного зростання. Якщо жінка віддає максимум сил і часу службі, вона потребує більшої допомоги вдома з боку чоловіка або інших родичів, що досить проблематично. У більшості сучасних сімей бюджет родини складається з двох часто рівних частин, що надходять як від чоловіка, так і від жінки. Чоловік уже не є єдиним годувальником родини, тож як стійкий пережиток минулого зберігається патріархальна ідеологія та небажання чоловіків релевантно розподіляти сімейні обов'язки. Дотепер залишаються невирішеними питання щодо можливостей самореалізації жінок у професійній сфері й забезпечення балансу в родині, а більшість жінок продовжують працювати в режимі подвійного навантаження.

Іншою проблемою є те, що керівництво переважно негативно ставиться до жінок у репродуктивному віці, побоюючись можливої вагітності й подальшого виходу у відпустку, пов'язану з материнством. Але це та об'єктивна реальність, з якою доводиться рахуватися державам, плануючи свою демографічну політику. Отже, жінки-поліцейські першочергово є жертвами дискримінаційних практик, поширюваних силовою структурою. Вони стикаються з труднощами адаптації до умов служби в поліції, до домінуючого чоловічого середовища й поліцейської субкультури; з несприйняттям їх як повноцінних працівників чоловіками-колегами. Вони частіше потерпають від упереджень щодо професіоналізму, мають меншу мобільність у кар'єрному зростанні, підкорені заздалегідь визначеній ролі жінки у колективі й стають жертвами сексуальних домагань тощо.

Стратегії поведінки жінок у зазначеній ситуації можуть бути такими:

- 1) підкоритися вимогам стереотипів, виконувати другорядні ролі в організації, ставитися до гендерної приналежності як до «долі»;
- 2) намагатися в процесі професійної діяльності довести, що жінка в організації є кращою та перспективнішою, ніж колеги-чоловіки;

⁴⁶ Гендер у психологічних та соціологічних дослідженнях: навч. посіб. / Шевченко Л. О., Кобікова Ю. В., Ламаш І. В. та ін. Київ. 2015. 148 с.

⁴⁷ Львова О. Л. Гендерна рівність: перспективи та загрози. *Альманах права*. 2013. Вип. № 4. С. 206 – 211

3) обрати суто «чоловічу» поведінку, намагатися ні в чому не поступатися чоловікам.

Найчастіше обирається перша стратегія, але під впливом таких специфічних факторів правоохоронної діяльності, як висока стресогенність, сувора регламентація індивідуальної поведінки та чітка субординація стосунків відбувається процес маскулінізації жінок як результат сприймання та засвоєння ними суто чоловічих стереотипів поведінки, що становить зміст початкової професійної деформації. Як наслідок поліція втрачає соціальний потенціал активних і компетентних працівників жіночої статі, яким дуже важко посісти своє місце, інша ж частина жінок, яка все ж таки залишиться, буде вимушена поводитись «традиційно по-чоловічому», і тоді організація знову втрачає той потенціал, який обумовлений перевагами саме працівників-жінок. Жінки вимушені приймати той чи інший тип відносин, який вже склався, – ієрархічний, авторитарний, агресивний, що суперечить соціально прийнятому образу жіночості. Такий стан справ обумовлює існування низку привілеїв для чоловіків у поліції, що пов'язані з їх статусом і неформальним домінуванням, матеріальним забезпеченням, перспективами кар'єрного зростання, привілеями у відносинах з керівництвом тощо. Водночас у поліції інституціоналізувались і практики неформальних «жіночих привілеїв», пов'язаних з умовами праці та її змістом. Наприклад, жінкам надається робота, яка менше пов'язана з ризиком, їх рідше викликають з відпустки, їм легше отримати лікарняний лист, у «змішаних» колективах вони «завантажені» головним чином паперовими справами й виконують менш відповідальну роботу, до них менш критично ставиться керівництво, до них висувають менші вимоги під час несення служби, керівництво частіше задовольняє їх неформальні прохання, вони частіше отримують відпустку в зручний для них час тощо. Як показали дослідження О. А. Гузьман та Н. О. Ляшенко, жінки вдовольняються таким положенням і незадоволені вимогами гендерної рівності, вбачають у них загрозу своїм гендерним привілеям. Переважна більшість із них вважає, що основні вимоги службової діяльності необхідно виконувати, але природне виконання репродуктивної функції надає їм низку закономірних гендерних привілеїв [48]. Зазначені практики «неформальних привілеїв» і вкоріненість стереотипу «жіночої меншовартості» в поліції, який містить у собі цілу низку окремих стереотипів, стають причиною непорозуміння, невдоволення й конфліктів серед працівників поліції, а також негараздів під час виконання службових обов'язків і призводять до особистісних дисгармоній як жінок, так і чоловіків – негативно впливають на їх професійну мотивацію, задоволення професійним вибором та умовами праці, на рівень самоактуалізації, вибір ціннісних орієнтацій тощо. Загалом зазначені проблеми є універсальними для всіх країн, де на службу у правоохоронні органи приймаються жінки, які мають однакові з чоловіками функціональні обов'язки та робоче

⁴⁸ Гузьман О. А., Ляшенко Н. О. Соціологічні аспекти дослідження гендерного паритету в органах внутрішніх справ. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 1 (48). С. 320 – 324

навантаження. Головне питання постає в тому, наскільки держава зацікавлена в імplementації гендерного паритету й застосуванні гендерного підходу на практиці. Це вимагає інституційної перебудови Національної поліції України, що є вельми актуальним у світлі сучасного реформування правоохоронної структури і, відповідно, вимагає не тільки законодавчих змін, а й цілеспрямованого системного нівелювання вкорінених неформальних норм і практик.

2.6. ПОЛІЦЕЙСЬКИЙ ОМБУДСМЕН

Важливе місце у сучасній демократичній державі займає інститут омбудсмена, адже саме на даний інститут покладається контроль за дотриманням прав і основоположних свобод людини та громадянина. Інститут омбудсмена у сучасній юридичній науці можна розуміти як незалежний, самостійний, публічно-правовий, як правило, державний або громадський інститут, запроваджений з метою забезпечення державного (або прирівняного до нього публічного) захисту прав і законних інтересів трудових мігрантів та членів їх сімей, їх дотримання та поваги органами державної влади і місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, а також організаціями, установами або іншими інституціями, що спеціалізуються на наданні публічних послуг [49].

В Україні, функції омбудсмена, покладено на Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, що на постійній основі здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції [50]. Виходячи з даного положення, на Уповноваженого покладено широке коло повноважень у різних сферах суспільного життя щодо контролю та захисту прав людини. Функціонування такого органу у державі є запорукою зміцнення законності та утвердження правової основи функціонування всієї системи державної влади на основі принципу визнання людини, її прав та інтересів головною соціальною цінністю.

В той же час, як свідчить зарубіжний досвід, функціонування інституту омбудсмена набуває більшої ефективності, якщо сфери його контролю розподілені між спеціалізованими омбудсменами, тобто спеціально створеними інститутами, що забезпечують різні сфери прав і свободи громадян, та/або права і свободи різних груп населення.

Так, функціонування в Україні інституту Уповноваженого Президента з прав дитини [51], Урядового уповноваженого з питань гендерної політики

⁴⁹ Голяк Л. В. Інститут спеціалізованого омбудсмена: світовий досвід організації та діяльності: монографія / Голяк Л. В. Львів: Видавництво «ЗУКЦ», 2011. 304 с

⁵⁰ Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини: Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР. // Відомості Верховної Ради України від 13.05.1998 р. 1998. № 20. ст. 99

⁵¹ Питання Уповноваженого Президента України з прав дитини: Указ Президента України від 11.08.2011 р. // Офіційний вісник Президента України від 11.08.2015 р. 2011. № 23. Спеціальний випуск. ст. 938

[⁵²], створення інституту Освітнього омбудсмену [⁵³], розробка Проекту закону про Установу бізнес-омбудсмена [⁵⁴] та обговорення впровадження інституту Громадського уповноваженого територіальної громади з питань захисту їхніх питань (муніципального омбудсмену) [⁵⁵] підтверджує той факт, що і Україна обрала шлях розвитку функціонування спеціалізованих омбудсменів, з метою всебічного контролю за захисту прав і свобод людини і громадянина. Важливе значення у процесі забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина займає поліція. Так, пріоритет законодавчого визначення ролі та місця поліції у сучасному суспільстві належить Раді Європи. Саме з прийняттям у 1979 році Асамблеєю Ради Європи «Декларації про поліцію» [⁵⁶] було закріплено правовий статус та базові принципи роботи поліції.

Так, основи правового статусу поліції виходять з наступного:

- поліція є державною службою, створеної відповідно до закону, в обов'язки якої входить підтримка і охорона правопорядку;
- поліцейський повинен протидіяти фактам порушення закону;
- для повного здійснення прав людини і основних свобод основною умовою є наявність мирного суспільства, що користується привілеями порядку і громадської безпеки;
- на посаді поліцейського не можуть працювати особи, які, перебуваючи на службі в поліції, порушили права людини;
- прийняття правил професійної етики поліції з урахуванням прав людини і основних свобод сприятиме вдосконаленню європейської системи захисту прав і основних свобод людини.

Відповідно до закону України «Про національну поліцію» [⁵⁷] Національна поліція служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Так, у статті 2 зазначеного закону визначено основні завдання поліції, а саме надання поліцейських послуг у сферах:

1. забезпечення публічної безпеки і порядку;
2. охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства та держави;
3. протидії злочинності;

⁵² Про Урядового уповноваженого з питань гендерної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.06.2017 р. № 390. URL: : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250049925>

⁵³ Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. // *Відомості Верховної Ради України* від 29.09.2017 р. 2017. № 38-39. ст. 380

⁵⁴ Проект Закону про Установу бізнес-омбудсмена від 05.05.2016 р. № 4591 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4591&skl=9

⁵⁵ Проект Концепції статуту територіальної громади міста Києва (нова редакція), 2018 р. URL: <https://kyivcity.gov.ua/content/kyiv-new-statut.html>

⁵⁶ Декларація про поліцію, Резолюція N 690 (1979) Парламентської Асамблеї Ради Європи, Міжнародний документ від 08.05.1979 № 690 (1979). // [Електронний ресурс]: міжнародний документ / ООН. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_803

⁵⁷ Про національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII // *Відомості Верховної Ради України*. 09.10.2015 р. № 40-41. ст. 379

4. надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

З метою реалізації державної політики у сфері забезпечення охорони прав і свобод людини під час виконання покладених на поліцію завдань, Головою Національної поліції України було підписано Наказ від 27.11.2015 № 128, відповідно до якого було затверджено Положення про створення Управління забезпечення прав людини Національної поліції України [58]. Структура Управління забезпечення прав людини Національної поліції України складається з таких відділів, як:

- відділ уповноважених Голови з питань контролю за дотриманням прав людини в поліцейській діяльності;
- відділ організаційного забезпечення діяльності ізоляторів тимчасового тримання [59].

Відділ уповноважених Голови з питань контролю за дотриманням прав людини в поліцейській діяльності (поліцейські омбудсмени) забезпечує контроль за дотриманням прав і свобод людини працівниками поліції при підтриманні публічної безпеки та порядку, під час виявлення та розкриття злочинів, запобігання адміністративним і кримінальним правопорушенням та протидії злочинності, досудового розслідування кримінальних правопорушень, виконання інших завдань, покладених на поліцію [60]. Правовий статус поліцейського омбудсмену безпосередньо пов'язаний із правовим статусом самого Управління забезпечення прав людини, зокрема, можна виділити проведення таких заходів у сфері прав людини: освітня діяльність, контрольні заходи, аналітична діяльність та налагодження діалогу. Виходячи з правового статусу Управління та, безпосередньо Відділу уповноважених Голови з питань контролю за дотриманням прав людини в поліцейській діяльності (поліцейські омбудсмени), можна зробити наступні висновки:

- поліцейський омбудсмен є спеціалізованим омбудсменом в системі захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні, що функціонує у окремому підрозділі структури Національної поліції, а саме її Центральному органі управління (апараті);
- правовий статус поліцейського омбудсмену обумовлений завданнями, що нормативно покладені на Управління забезпечення прав людини;
- створення та функціонування інституту поліцейського омбудсмену є позитивними змінами у системі забезпечення захисту та охорони прав і

⁵⁸ Забезпечення прав людини. Національна поліція: офіційний сайт. URL: <http://old.npu.gov.ua/mvs/control/kyivska/uk/publish/article/213132>

⁵⁹ Управління забезпечення прав людини. Національна поліція: офіційний сайт. URL: <http://old.npu.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/1998717>

⁶⁰ Управління забезпечення прав людини. Національна поліція: презентація по діяльності Управління забезпечення прав людини. URL: <https://ukrainesecuritysector.com/wpcontent/uploads/2016/02/Презентація-по-УЗПЛ.pdf>

свобод людини та громадянина, що відповідає загальній тенденції змін в Україні у даній сфері.

2.7. ФОРМИ І МЕТОДИ ЗДІЙСНЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Діяльність поліції у сфері забезпечення конституційних прав і основоположних свобод людини та громадянина здійснюється в певних формах і різними методами, які обираються поліцейськими не довільно, а завжди зумовлені її змістом. Професійне використання форм та методів діяльності поліції сприяють підвищенню якості роботи.

Діяльність органів Національної поліції, що наділені владними повноваженнями, здійснюється в рамках тих правових форм, які визначені для них законом. Такими є організаційна і юридична форми, які тісно взаємодіють одна з одною, незважаючи на різний зміст. Більше того, кожна з них містить в собі елементи іншої, причому іноді в такій пропорції, що розрізнити їх досить важко. Це багато в чому пояснюється подвійним характером структурно-функціональної побудови органів Національної поліції. Вони за своїм статусом входять в систему органів виконавчої влади і в цій ролі виступають як носії владних управлінських повноважень. Крім того, вони є активною ланкою правоохоронної системи, що накладає на них обов'язок захищати права і законні інтереси громадян від будь-якого роду посягань.

Юридична форма за своїм змістом, характером і властивостями охоплює нормотворчу і правозастосовну діяльність.

Нормотворча діяльність органів Національної поліції носить підзаконний характер, оскільки спрямована на створення відомих нормативних актів.

Їх мета – регулювання різних сторін функціонування органів Національної поліції. Однак у будь-якій сфері, в якій би не регулювалася їх діяльність, вона незмінно переслідує головну мету – захист прав і свобод громадян. В одному випадку це, наприклад, документи, що регламентують протидію зі злочинністю та правопорушеннями, в іншому – механізм заходів щодо їх профілактики та превенції. Значна кількість нормативних актів приймається з проблем зміцнення законності, дотримання прав і свобод людини тощо. Багато документів доповнюють і конкретизують закони держави і інші підзаконні акти. Вони повинні: не суперечити Конституції України та іншим законам; відповідати положенням про те, що права і свободи можуть бути обмежені виключно законом і тільки в тій мірі, в якій це необхідно для захисту конституційного ладу, законних прав та інтересів громадян.

Правозастосовну діяльність органів Національної поліції слід розглядати як один з найбільш дієвих елементів механізму реалізації правових норм і прийняття державно-владних рішень в індивідуально-конкретних справах. Більше того, здійснення багатьох проголошених Конституцією України та іншими нормативними актами прав і свобод може

бути досягнуто лише за допомогою застосування відповідної правової норми. Водночас, правозастосування є формою управлінської діяльності, оскільки виражається в безпосередньому впливі владних повноважень на учасників суспільних відносин. Цей вплив виступає у вигляді правових актів, приписи яких є обов'язковими для виконання відповідними органами або особами. Причому такі приписи забезпечуються можливістю застосування заходів державного примусу. Головними вимогами до застосування норм права є законність, обґрунтованість, доцільність і справедливість. Сутність застосування правових норм полягає в діях посадових осіб з підведення конкретного юридичного факту під відповідну правову норму і прийняття на цій основі державно-владних рішень.

В ході правозастосування органи Національної поліції:

- 1) встановлюють наявність прав і обов'язків і їх міру;
- 2) визначають момент дії або факт припинення суб'єктивних прав і обов'язків;
- 3) здійснюють контроль за правильністю набуття прав і обов'язків.

Правозастосування передбачає вступ громадянина в правові відносини з державними органами і посадовими особами, які мають право задовольнити його домагання на користування певним соціальним благом. Воно не обов'язково виступає як невідкладний одноразовий акт. У багатьох випадках це може бути комплекс дій багатьох учасників будь-якого процесу (порушення кримінальної справи, попереднє розслідування, передання суду, судовий розгляд, касація, виконання вироку), що послідовно розвиваються.

За своїм змістом правозастосовна діяльність поділяється на **регулятивну і правоохоронну**. Необхідність застосування закону у формі регулятивної діяльності виникає в тих випадках, коли реалізація правових норм, що встановлюють суб'єктивні права і юридичні обов'язки громадян, неможлива без винесення компетентними органами відповідних владних рішень. В основному ця форма роботи охоплює організаційні аспекти діяльності органів Національної поліції. По суті, вона забезпечується під час вирішення різноманітних управлінсько-розпорядчих проблем, спрямованих на виконання завдань внутрішньоорганізаційного і зовнішньоорганізаційного плану.

До задач внутрішньоорганізаційного плану можна віднести:

- забезпечення нормального функціонування всієї системи органів Національної поліції, що досягається шляхом реалізації функцій господарського, соціального, культурного, матеріального, фінансового постачання, технічного забезпечення, екіпіровки співробітників тощо;
- розстановку сил і засобів при проведенні правоохоронних заходів і рейдів.

Зовнішньоорганізаційна діяльність включає в себе:

- охорону прав і свобод людини шляхом створення умов для її безпечної реалізації (охорона громадського порядку в місцях масового скупчення населення, забезпечення громадської безпеки, звільнення заручників тощо);

– надання допомоги громадянам при скрутних або надзвичайних обставин (акумуляція і надання відомостей про осіб, які стали жертвою нещасного випадку, пошук зниклих безвісти тощо);

– забезпечення реалізації низки конституційних і галузевих прав громадян, які можливі лише за умови їх підтвердження державно-владним актом (право особистої власності на транспортний засіб, зброю тощо), але щоб ці правові можливості знайшли реальність необхідно винесення відповідних рішень.

Підставою для застосування заходів правоохоронного плану є наявність обставин негативного характеру, що перешкоджають здійсненню суб'єктивних прав або порушують їх, а також випадків відмови від виконання юридичних обов'язків. Характерною особливістю цього виду діяльності служить значна правоохоронна орієнтація. В системі гарантій прав і свобод громадян правозастосування підпорядковане завданням запобігання, тобто припинення, розкриття і розслідування злочинів, які посягають на різні блага. Для усунення негативних ситуацій і відновлення порушених прав органи поліції наділяються широкими повноваженнями, аж до використання примусових заходів впливу на порушників.

Застосування юридичних норм органами Національної поліції здійснюється за ініціативою громадянина на основі офіційного звернення про реалізацію або захист прав. Однак дуже часто ініціаторами є самі органи поліції, які в процесі повсякденної роботи виявляють факти порушень прав людини. В обох випадках відомості про такі порушення є юридичними фактами, на основі яких виникають правові відносини між особою і державними органами. Вони породжують обов'язок останніх розглянути ці факти і вирішити їх в установленому законом порядку. Коли в порушенні вбачаються ознаки кримінально караного діяння, правозастосовний акт служить початковим етапом процедури реалізації суб'єктивного права на захист. Застосування права передбачає прийняття компетентним органом владного рішення з приводу конкретного життєвого випадку, що має юридичне значення і передбаченого нормою права. У такому рішенні полягає категоричність веління, обов'язковість його виконання і забезпеченість рішення примусовою силою держави.

За характером наслідків діяльності розрізняють **правові** (встановлені в нормативних правових актах, що тягнуть юридичні наслідки) і **неправові** (не мають юридичних наслідків) форми. Бажаними для діяльності поліції є, безумовно, правові форми. Інакше дії її співробітників може бути поставлено під сумнів, а їх зміст оскаржено в установленому законом порядку. Однак це не означає, що владний суб'єкт у кожному конкретному випадку не може діяти на свій розсуд. Він може самостійно залежно від ситуації визначати найбільш прийнятну форму для вирішення тих чи інших завдань.

Форми діяльності поліції в процесі її розвитку не залишаються незмінними, а теж постійно розвиваються, наповнюються новим змістом. Їхній вибір обумовлений характером поставлених завдань на кожному етапі розвитку держави. Досконалість сучасних форм діяльності поліції не

зменшує ролі та значення методів, застосовуваних під час вирішення завдань у сфері забезпечення прав і свобод. Метод (грец. – шлях дослідження або пізнання, теорія вчення) – сукупність прийомів і операцій практичного та теоретичного освоєння дійсності; спосіб теоретичного дослідження або практичного здійснення чого-небудь.

Щодо методів всієї поліцейської діяльності їх умовно можна розділити на дві групи: **загальні** та **часткові**. Основними характеристиками загальних методів є їх загальність і універсальність. Вони комплексно поширюються на діяльність усіх структурних підрозділів поліції, будучи найважливішими, неодмінними інструментами вирішення завдань. До загальних методів належать переконання та примус. Їх об'єднує спільне завдання – досягнення мети, що міститься в застосовуваній нормі. На практиці ці методи нерідко виступають в поєднанні, і в кожному з них є елементи іншого.

Примус, як правило, застосовується після переконання, якщо не було отримано належний результат і вичерпані можливості ненасильницьких методів впливу. Особливістю примусових заходів є право органів Національної поліції застосовувати фізичну силу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю. В основному примус застосовується щодо осіб: схильних до вчинення правопорушень; які вчинили адміністративні проступки або злочин; перебувають у місцях позбавлення волі.

2.8. ІНСТИТУТ COMMUNITY POLICING: ГЕНЕЗИС І СУЧАСНІСТЬ

Багаторічна практика європейських країн показала, що одним із найважливіших інструментів поліцейської діяльності є взаємодія з населенням. Для того, щоб поліція могла ефективно контролювати ситуацію на певній території, вона повинна враховувати потреби мешканців, а отже індивідуальний підхід є вкрай необхідним. Такий підхід передбачає готовність громадськості взяти на себе частину відповідальності за загальну якість життя у місті (районі, селищі), а поліція, у свою чергу, повинна почути громаду і діяти відповідно до її вимог та інтересів. Разом з тим, партнерство між поліцією і населенням, може бути успішним лише за умови довіри з обох сторін.

На сьогоднішня однією із найпоширеніших моделей партнерської взаємодії поліції і громадянського суспільства у світі є модель («**Community Policing**», «**Community-oriented Policing**», «**Neighborhood Policing**»). Дана модель побудови взаємовідносин поліції із населенням, громадськими

формуваннями використовується у поліцейській діяльності США, Великобританії, Німеччини, Польщі [61].

Модель взаємовідносин поліції і громадянського суспільства «Community Policing» є багаторівневою. Вона включає в себе відносини поліції і населення на індивідуальному, локальному (місцевому) рівнях, та суспільне життя в цілому. Американські аналітики сформулювали поняття Community Policing наступним чином: «партнерство між поліцією і законослухняними громадянами з метою розробки ефективних засобів розв'язання проблем задля підвищення якості життя в громаді» [62]. У межах моделі Community Policing поліція взаємодіє із законослухняними громадянами, які мають належний рівень правосвідомості та правової культури, з метою забезпечення правопорядку у суспільстві. Тобто, у межах даної моделі законослухняні громадяни, з однієї сторони, є суб'єктами правомірної поведінки, а з іншої сторони, вони сприяють забезпеченню правопорядку у суспільстві та державі.

Слід зазначити, що основними завданнями моделі Community Policing є: 1) запобігання і обмеження злочинності; 2) викорінення негативних соціальних явищ (вулична проституція, споживання алкогольних напоїв у публічних місцях, агресивне жебрацтво, графіті, засмічення вулиць); 3) підвищення почуття безпеки та якості життя мешканців; 4) ініціювання активності обивателів і створення коаліції із метою підтримання публічної безпеки та порядку; 5) покращання ставлення населення до поліції; 6) підвищення комфорту життя в громадах (як кінцевий результат) [63].

Однією із найрозповсюдженіших форм взаємодії громадянського суспільства і поліції у сучасних державах, яка сприяє досягненню зазначених завдань моделі Community Policing, є сумісна діяльність поліції і добровільних громадських формувань. До числа такого роду добровільних громадських формувань слід віднести: створені у Баден-Вюртемберзі та Гессені «добровільні поліцейські служби» та існуючі у Баварії і Саксонії «Варти безпеки» [64], «Добровільний поліцейський резерв» (Freiwillige PolizeiReserve) Берліна, який з 2002 р. трансформувався у «караульну поліцію», що забезпечує охорону стратегічних об'єктів Берліна [65], «Громадську сторожу» у Польщі тощо.

У юридичній науковій літературі зазначені, засновані на волонтерських засадах, добровільні громадські формування, вчені-правознавці визначають як квазіполіцейські формування, і відносять їх до числа суб'єктів

⁶¹ Проневич О. С. Німецька та польська моделі партнерської взаємодії поліції та населення на локальному рівні [Електронний ресурс] / О. С. Проневич // *Форум права*. 2011. № 4. С. 600 – 606. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/20114/11pocnlr.pdf>

⁶² Mainwald K. Community Policing w USA / K. Mainwald // *Mit represyjności albo o znaczeniu prewencji kriminalnej*. – Zakamycze, 2002. – S. 236–256

⁶³ Funk A. Community Policing in den USA / A. Funk // *Bürgerrechte&Polizei*. Heft 64. – Berlin, 1999. – Nr. 3. – S. 16–27

⁶⁴ Mainwald K. Community Policing w USA / K. Mainwald // *Mit represyjności albo o znaczeniu prewencji kriminalnej*. – Zakamycze, 2002. – S. 236–256

⁶⁵ Проневич О. С. Організаційно-правові засади участі населення у здійсненні поліцейської діяльності: досвід Німеччини та Польщі / О. С. Проневич // *Вісник ХНУВС*. 2012. № 1(56). С. 125 – 133

поліцейської діяльності. Аналіз особливостей формування та функціонування квазіполіцейських добровільних громадських формувань, дає підстави стверджувати, що вони мають дуалістичну аксіологічну природу для правоохоронної системи держави. По-перше, вони є альтернативною контрольованою формою громадських об'єднань, які скеровано у межах права створюються і функціонують у суспільстві. По-друге, квазіполіцейські добровільні громадські формування є своєрідним «добровільним ангажементам для громадськості до поліцейської роботи, важливим внеском як у підвищення громадської активності, так й у покращання публічної безпеки» [66]. Тобто, такого роду громадські формування сприяють активній участі громадськості у забезпеченні правопорядку. «Перетворюють» пересічних громадян із пасивних спостерігачів за поліцейською діяльністю в активних учасників правозахисного процесу. Таким чином, створена у Баден-Вюртемберзі та Гессені «Добровільна поліцейська служба» згідно з п. 3 § 1 закону Баден-Вюртемберга «Про добровільну поліцейську службу» від 12 квітня 1985 р. входить до складу поліцейської виконавчої служби та підпорядковується поліції Штутгарта і територіальним органам поліції [67]. «Добровільна поліцейська служба» у Баден-Вюртемберзі та Гессені шляхом патрулювання, своєчасного надання інформації про протиправні дії та надзвичайні події, а також перевірки дорожнього руху, безпеки будівель і споруд надає допомогу поліції Німеччини в охороні правопорядку та забезпеченні прав і свобод громадян. Діяльність добровільної поліцейської служби сприяє вихованню соціально активної правомірної поведінки членів суспільства, обумовлює бажання громадськості не лише сприяти виконанню завдань працівниками поліції, а й власними активними діями впливати на рівень правопорядку у своїй місцевості.

Про ефективність впливу добровільної поліцейської служби у Баден Вюртемберзі та Гессені свідчить чисельність волонтерів, які добровільно ввійшли до її складу і за власним бажанням здійснюють діяльність із забезпечення правопорядку: «у складі добровільної поліцейської служби Баден Вюртемберга перебуває 1201 особа» [68]. Громадським формуванням, яке покликане забезпечити участь населення в охороні безпеки і правопорядку в Баварії є «варта безпеки». Згідно з законом «Про варту безпеки у Баварії» територіальна громада, населення якої є більше ніж 20 тис. осіб, має право за власною ініціативою створити громадське об'єднання «варта безпеки» [69]. Положення статті 2 закону «Про варту безпеки в Баварії» основною метою діяльності даного громадського об'єднання визначають підтримку поліції під час виконання покладених на неї завдань,

⁶⁶ Bürgerengagement für Sicherheit: Erfolgsmodell «Freiwilliger Polizeidienst» in über 100 Städten und Gemeinden URL: http://www.hessen.de/irj/HMdl_Internet?uid=ee8609a2-f163-a401-e76c-d1505eb31b65

⁶⁷ Gesetz über den Freiwilligen Polizeidienst in Baden-Württemberg (FPolDG) vom 12. April 1985 // Gesetzblatt. – 1985. – S. 129

⁶⁸ Проневич О. С. Організаційно-правові засади участі населення у здійсненні поліцейської діяльності: досвід Німеччини та Польщі / О. С. Проневич // Вісник ХНУВС. 2012. № 1(56). С. 125 – 133

⁶⁹ Gesetz über Sicherheitswachet in Bayern (Sicherheitswachetgesetz – SWG) vom 28. April 1997 // Gesetz – und Verordnungsblatt. – 1997. – S. 88

особливо у сфері боротьби з вуличною злочинністю. З цього виходить, що варта безпеки є добровільним громадським об'єднанням, призначенням якого є сприяння поліції у забезпеченні правопорядку. У Польщі територіальним громадам на нормативно-правовому рівні також надано право засновувати групи самооборони з метою забезпечення публічної безпеки та порядку. Такого роду об'єднання польською поліцейсько-правовою доктриною прийнято називати «громадська сторожа». Характерною особливістю для організації форми сумісної діяльності польської поліції із громадською сторожею є право Рад міст самостійно визначати організаційно-правові засади діяльності даного громадського об'єднання, умови фінансового забезпечення, форми контролю, а також засади співпраці з територіальними органами поліції та гмінною (міською) сторожею. Враховуючи специфічність місцевих умов, Ради міст у Польщі на нормативно-правовому рівні можуть вирішувати питання, які пов'язані з організацією та проведенням спільних патрулів міською сторожею та територіальними органами поліції, визначати способи і форми зв'язку членів гмінної сторожі з дільничними інспекторами поліції, встановлювати правила передачі інформації про правопорушення, а також порядок організації взаємозв'язку «громадського патруля» зі структурними територіальними органами поліції. Аналіз вищезазначених форм взаємодії громадянського суспільства з органами публічної влади свідчить про те, що однією із пріоритетних форм взаємодії органів публічної влади з громадянським суспільством є співпраця структурних підрозділів поліції із громадськими об'єднаннями.

Термін «ком'юніті полісінг» («community policing» – (англ.) не має усталеного перекладу). За змістом він складається з двох понять:

1. «community» – громада;
2. «policing» – правоохоронна (або поліцейська) діяльність.

Найкоротше визначення community policing – правоохоронна діяльність, орієнтована на громаду. Ширшим, але, на нашу думку, більш відповідним змісту, буде таке визначення: **community policing** – *правоохоронна діяльність, орієнтована на потреби місцевої громади*. Тому це визначення ми будемо використовувати надалі.

Базові характеристики об'єднують між собою такі характеристики:

– community policing передбачає збільшення участі громади у прийнятті рішень та відповідь поліції на конкретні проблеми місцевої громади;

– правоохоронна діяльність у community policing – це діяльність «разом з громадою», а не «для громади». Це – партнерство;

– поліція у community policing виконує сервісну функцію;

– community policing – це модель «проактивної поліцейської діяльності», орієнтованої на превенцію правопорушень у співпраці з місцевою громадою, на відміну від «реактивної поліцейської діяльності», орієнтованої виключно на реагування на вже вчинені правопорушення.

Компоненти Community policing. Серед базових компонентів community policing називають:

- організаційну децентралізацію;
- переорієнтацію патрулювання на двосторонню взаємодію з представниками громади;
- орієнтацію правоохоронної діяльності на наявні проблеми громади та встановлені відповідно до них пріоритети.

До базових компонентів community policing також відносять так звану видимість поліції, її присутність на вулицях у форменому одязі, можливість мешканців громади побачити та поспілкуватись із поліцейськими.

Дослідження оцінки роботи поліції свідчать, що це суттєво підвищує відчуття безпеки у місцевих мешканців, довіру до поліції та задоволеність її роботою.

Проведений у 2009 році мета-аналіз літератури з проблеми community policing дозволив виділити п'ять ключових компонентів, властивих цій моделі правоохоронної діяльності:

- 1) близькість, видимість і доступність поліції;
- 2) орієнтацію на вирішення довгострокових проблем;
- 3) проактивність і превенцію;
- 4) багатосторонні (в т. ч. міжвідомчі) партнерські відносини;
- 5) активну участь мешканців громади у правоохоронній діяльності.

Якщо узагальнити назване вище – ***ядром моделі community policing виступають партнерські відносини між поліцією та громадою.***

Подібні партнерські відносини визначають як «взаємний зворотний зв'язок», який проявляється, з одного боку, у включенні громади у правоохоронну діяльність, як мінімум у формі встановлення її пріоритетів, з іншого боку, – у відповіді поліції на конкретні місцеві проблеми.

Підходи до реалізації цілей Стратегії МВС забезпечуватиме реалізацію цілей Стратегії, керуючись п'ятьма підходами, усі вони стосуються принципів community policing, а саме:

1. Служіння суспільству: – забезпечення дотримання прав людини і основних свобод як ключової цінності в діяльності органів системи МВС; – реалізації органами системи МВС своїх функцій, керуючись потребами людини.

2. Підзвітність і демократичний цивільний контроль: – становлення МВС як суб'єкта системи демократичного цивільного контролю над органами системи МВС; – удосконалення форм і способів демократичного цивільного контролю над органами системи МВС; – відкритість і прозорість процесів підготовки й прийняття публічних рішень у системі МВС.

3. Залучення суспільства до процесу створення безпечного середовища: – тісна співпраця з територіальними громадами і суспільством у цілому; – створення механізмів партнерства з інститутами громадянського суспільства; – нетерпимість до корупції.

4. Сучасні практики управління: – упровадження інноваційних рішень та інструментів державної політики; – використання успішних міжнародних практик і сприяння реалізації пілотних проектів; – управління та розумне делегування повноважень з метою створення сприятливого середовища для прийняття рішень, ініціативності та співпраці; – розвиток соціальної компетентності і системи зворотного зв'язку з персоналом.

5. Інформатизація діяльності: підвищення ефективності роботи і взаємодії через максимальне використання інформаційно-комунікаційних технологій у реалізації завдань органами системи МВС.

Пріоритети розвитку органів системи МВС та їх діяльності
Стратегія розвитку системи МВС до 2020 року визначає такі пріоритети розвитку органів системи МВС та їх діяльності:

- 1) безпечне середовище;
- 2) протидія злочинності;
- 3) дотримання та забезпечення прав людини органами системи МВС;
- 4) ефективне інтегроване управління кордонами і збалансована міграційна політика;
- 5) якість і доступність послуг;
- 6) ефективне врядування, прозорість і підзвітність;
- 7) розвиток кадрового потенціалу та соціальний захист працівників.

Розглянемо пріоритети, що стосуються засад community policing, докладніше.

1. Безпечне середовище. Очікуваний результат: безпечне середовище життєдіяльності людей, забезпечене орієнтованою на потреби населення діяльністю органів системи МВС, їх швидким і компетентним реагуванням на надзвичайні ситуації та події, що загрожують особистій чи публічній безпеці, їх превенцією та активною участю громадян. Виклики: – недостатній рівень участі суспільства в механізмах попередження правопорушень і запобігання виникненню надзвичайних ситуацій; – відсутність належних навичок забезпечення особистої безпеки й недостатній рівень розуміння населенням своєї активної ролі в забезпеченні громадської безпеки.

Необхідні кроки: – розвиток партнерства та соціальної взаємодії, створення механізмів спільного виконання завдань органами системи МВС і населенням, зокрема територіальними громадами; – упровадження організаційних механізмів взаємодії органів системи МВС з місцевими органами влади та самоврядування, спільна підготовка превентивних програм і програм забезпечення безпеки територіальних громад; – реалізація принципу community policing (діяльності системи МВС, орієнтованої на потреби громад) в операційній та управлінській діяльності органів системи МВС; – розвиток інститутів дільничних поліцейських і патрульної поліції як першої компетентної ланки співпраці з населенням; – сприяння поширенню практики запобігання злочинності через планування територій (crime prevention through environmental design – CPTED); – підвищення обізнаності й розвиток навичок населення, пов'язаних з належним реагуванням у надзвичайних ситуаціях і забезпеченням особистої безпеки.

2. Протидія злочинності. Очікуваний результат: зміцнення громадської безпеки та правопорядку в державі завдяки реалізації превентивних програм і підвищенню спроможностей органів системи МВС у протидії злочинності. Виклики: – низький рівень ефективності превентивних заходів у сфері протидії злочинності; – низький рівень використання аналітичних інструментів у протидії злочинності та прогнозуванні відповідних загроз.

Необхідні кроки: – підвищення ролі превентивної діяльності у сфері протидії злочинності та упровадження відповідних локальних програм у рамках єдиної політики, сформованої МВС; – розроблення та впровадження єдиної електронної системи роботи з даними й матеріалами досудових розслідувань у партнерстві з органами прокуратури та судами (e-case management system) для забезпечення безперервності та підзвітності проведення досудового розслідування; – реалізація концепції діяльності органів системи МВС, основаної на використанні різних джерел інформації (intelligence led policing), комплексне впровадження сучасних систем кримінального аналізу, у тому числі методології ЄВРОПОЛ; – розвиток системи ювенальної превенції у сфері відповідальності органів системи МВС.

3. Дотримання та забезпечення прав людини органами системи МВС. Очікуваний результат: мінімізація порушень прав людини та основних свобод у діяльності органів системи МВС, забезпечення швидкого доступу людей до дієвих механізмів відновлення порушених прав.

4. Ефективне інтегроване управління кордонами і збалансована міграційна політика. Очікуваний результат: зміцнення безпеки державного кордону та дотримання вимог міграційного режиму, основане на інтегрованому підході, а також урахуванні актуальних загроз національній безпеці й локальних потреб.

5. Якість і доступність послуг. Очікуваний результат: висока якість і доступність послуг органів системи МВС, забезпечена шляхом дотримання стандартів, які відповідають очікуванням громадян. Виклики: – низький рівень довіри громадян щодо якості й прозорості послуг, що надаються; – застарілі бюрократичні форми й підходи до надання послуг, недостатня орієнтація на потреби громадян; – закритість і непрозорість у роботі, корупційні ризики; – відсутність відкритих і публічних стандартів та регламентів надання послуг.

Необхідні кроки: – упровадження сервіс-орієнтованого підходу в діяльності органів системи МВС; – дерегуляція та спрощення процедур; – упровадження системи управління якістю у сфері надання послуг органами системи МВС, розроблення і впровадження стандартів і прозорих процедур обслуговування населення, а також механізмів оцінювання якості надання послуг громадянами; – концентрація надання послуг органами системи МВС у спеціально відведених зонах обслуговування; – розширення доступності послуг шляхом взаємного делегування повноважень з їх наданням іншим уповноваженим суб'єктам; – розвиток партнерства органів системи МВС з

організаціями приватного та публічного секторів у розвитку надання послуг; – збільшення кількості послуг, доступних в онлайнрежимі, популяризація цих послуг і стимулювання населення до їх отримання; – побудова ефективної системи комунікації, пов’язаної з наданням державних послуг; – розроблення й реалізація ефективних антикорупційних заходів, пов’язаних з наданням послуг органами системи МВС.

6. Ефективне врядування, прозорість і підзвітність. Очікуваний результат: стійка, керована, технологічно розвинута система МВС, здатна протистояти сучасним викликам і загрозам. Запроваджені дієві механізми демократичного цивільного контролю та співпраці з громадськістю призводять до зміцнення національної безпеки. Виклики: – відсутність чітких критеріїв оцінки роботи органів системи МВС, надмірна бюрократизація їх роботи, організаційна ієрархізація вироблення та прийняття управлінських рішень; – намагання здійснювати політичний тиск на діяльність органів системи МВС; – недосконалість взаємодії органів системи МВС і наявність різних підходів до вирішення спільних загальних завдань; – відсутність ефективної системи ІТ-управління в системі МВС і необхідність упровадження сучасних аналітичних і управлінських рішень; – застарілі підходи до управління інформаційними ресурсами органів системи МВС, недостатній рівень використання ними інформаційно-комунікаційних технологій; – відсутність практики впровадження вдалих інноваційних та технологічних рішень у діяльність органів системи МВС; – упровадження програмного підходу, координації та звітності в роботі, пов’язаній з міжнародною технічною допомогою; – розвиток ІТ-управління системи МВС як частини загальнодержавного електронного урядування; – упровадження сучасного авторизованого доступу користувачів до інформаційних ресурсів системи МВС та надання громадянам доступу до відкритих даних органів системи МВС і власних персональних даних.

7. Розвиток кадрового потенціалу та соціальний захист працівників. Очікуваний результат: сформовано стабільний та високопрофесійний кадровий склад органів системи МВС, який здатний належно реагувати на виклики та загрози у сфері внутрішніх справ. Виклики: – вимивання професійного ядра й некомплект персоналу органів системи МВС; – відсутність ефективної та сучасної системи підготовки, відбору та управління персоналом, прозорих механізмів кар’єрного зростання; – відсутність належної системи соціального захисту, професійного зростання й мотивації працівників системи МВС, низька ініціативність персоналу та його вразливість до корупційних ризиків.

Необхідні кроки: – розвиток відомчої системи освіти та підготовки кадрів, яка відповідає професійним потребам і формує загальні цінності для персоналу системи МВС; – розроблення і впровадження програм безперервного професійного розвитку персоналу; – стимулювання керівників усіх рівнів до використання нових управлінських практик; – упровадження сучасних методів мотивації та збалансованої системи соціального захисту персоналу системи МВС; – розроблення ефективних підходів до оцінювання

роботи персоналу і заохочення до підвищення її якості; – створення налагодженої системи внутрішніх комунікацій.

2.9. ПІДЗВІТНІСТЬ І ПРОЗОРИСТЬ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВУ

Керівництво ОБСЄ із демократичних основ поліцейської діяльності, під редакцією Старшого поліцейського радника Генерального секретаря ОБСЄ. Вена, 2008. 82 с. URL: <https://www.osce.org/ru/secretariat/23805?download=true> визначає в **Розділі IV**

Підзвітність та прозорість поліцейської діяльності

Рекомендація Res (2001) 10 Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики» (Ухвалена Комітетом міністрів 19 вересня 2001 на 765-му засіданні заступників міністрів) визначає в **Розділі VI Відповідальність і контроль над поліцією**, зокрема:

59. Поліція повинна бути відповідальною перед державою, громадянами та їх представниками. Вона повинна підлягати ефективному зовнішньому контролю.

60. Державний контроль над поліцією повинен бути поділений між законодавчою, виконавчою та судовою владою.

61. Органи публічної влади повинні забезпечити ефективні та неупереджені процедури для скарг на дії поліції.

62. Механізми притягнення до відповідальності, засновані на спілкуванні та взаєморозумінні між суспільством та поліцією, повинні заохочуватися.

63. Кодекси етики поліції, засновані на принципах, викладених у цій рекомендації, повинні бути розроблені в державах-учасниках і контролюватися відповідними органами.

Контрольні питання:

- ❖ В чому полягає принцип деполітизації Національної поліції ?
- ❖ Визначить сутність «поліцейської діяльності як суспільної служби».
- ❖ В чому сутність рекомендацій з питань поліцейської діяльності в багатонаціональному суспільстві для української поліцейської практики.
- ❖ Назвіть та охарактеризуйте об'єкти поліцейської діяльності.
- ❖ Розкрийте сутність гендерної рівності в поліцейській службі.
- ❖ Назвіть проблеми, з якими стикаються жінки в поліцейській службі.
- ❖ Розкрийте форми і методи реалізації поліцейських функцій.
- ❖ Розкрийте рівні на яких відбувається «Community Policing».
- ❖ Розкрийте методику налагодження співпраці поліції з національними меншинами.
- ❖ Поясніть в чому полягає різниця підзвітності та підконтрольності поліцейської діяльності громадянському суспільству ?

ГЛАВА 3

ДЕОНТОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

- 3.1. Поліцейська етика: загальне і особливе.
- 3.2. Поняття про етикет. Службовий етикет. Статут і службовий етикет. Традиції та ритуали. Присяга.
- 3.3. Деонтологічні принципи та характеристика роботи поліції з населенням: процес організації та стратегія реалізації.
- 3.4. Поліція і суспільство: два паритетних суб'єкти демократичної, правової, соціальної держави. Партнерство: поняття та форми. Поліція і людина: аспекти взаємодії в демократичному суспільстві. Поліція і сім'я. Поліція і школа. Поліцейський офіцер громади і територіальні громади. Поліція і ЗМІ.
- 3.5. Діяльність поліції і права людини під час забезпечення правопорядку та публічних зібрань.
- 3.6. Особливості застосування сили і вогнепальної зброї поліцейськими щодо підтримання правопорядку.
- 3.7. Деонтологічне поводження поліцейського при затриманні особи.
- 3.8. Відповідальність поліцейського в його професійній діяльності.

Контрольні питання

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96–ВР:

URL::

[http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96–вр.](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96–вр)

Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 груд. 1948 р. // Права людини. Основні міжнародно-правові документи : зб. докум. К., 1989.

Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку : резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН 17 груд. 1979 р. // Міжнародно-правові стандарти поведінки працівників правоохоронних органів при підтриманні правопорядку. К., 2002.

Рекомендації з питань поліцейської діяльності в багатонаціональному суспільстві [Електронний ресурс] / Організація з безпеки та співробітництва в Європі, Верховний комісар у справах національних меншин. Лютий 2006 р.

Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод: прийнято в Римі 4 листоп. 1950 р. // Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій / Українсько-американське бюро захисту прав людини. Амстердам-Київ, 1996.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права : прийнятий і відкритий для підписання, ратифікації та приєднання резолюцією 2200 А (XXI) Генеральної Асамблеї ООН від 16 груд. 1966., ратифікований Україною 19 жовт. 1973 р. // Права людини. Основні міжнародно-правові документи : зб. докум. К., 1989. URL: zakon.rada.gov.ua/go/995_043.

Права людини і забезпечення правопорядку під час публічних зібрань : Керівництво / Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ. Варшава, 2017. 153 с

Основоположні принципи застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку : Міжнародний документ ООН від 07.09.1990 URL: http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/FileName_001.pdf

Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085.

Найкраща практика побудови партнерства між поліцією і суспільством», під редакцією Старшого поліцейського радника Генерального секретаря ОБСЄ. Вена, 2008. 81 с. URL: <https://www.osce.org/ru/secretariat/32548?download=true>

Закони:

❖ Дисциплінарний статут Національної поліції України. Затверджений законом України від 15 березня 2018 року // Відомості Верховної Ради України. 2018. № 29. Ст. 233 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19>

❖ Про вищу освіту : Закон України від 1 лип. 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. 2014. № 32. Ст. 1158 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

❖ Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. // Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40-41. Ст. 379. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

❖ Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 р., Першого протоколу та протоколів №№ 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17 липня 1997 р. № 475 // Відомості Верховної Ради України. 1997. № 40. Ст. 263 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80>

Підзаконні акти:

❖ Про затвердження Порядку проведення оцінки рівня довіри населення до Національної поліції : Постанова Кабінету Міністрів України від 7 лют. 2018 р. № 58. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-poryadkuprovedennya-ocinki-rivnya-doviri-naselennya-donacionalnoyi-policiyi>

❖ Програма «Школа і поліція» Лист Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» № 2.1/12-Г-159 від 18.04.2016 року.

❖ Лист МОН від 27.05.2016 № 2/2-14-966-16 «Про апробацію експериментальної моделі співпраці навчальних закладів і поліції «Шкільний офіцер поліції» URL: <https://drive.google.com/file/d/0B3m2TqBM0APKM3ZNQlpsem1sV3M/view>

❖ Наказ МВС України від 25.12.2015 № 1631 «Про організацію добору (конкурсу) та просування по службі поліцейських» (із змінами до нього, передбачених наказом МВС України від 11.06.2019 № 47) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0049-16>

❖ Наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179 «Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16>

❖ Наказ МВС України від 23.08.2018 № 706 «Про затвердження Концепції запровадження в діяльності органів та підрозділів Національної поліції України скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів» URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MVS873.html

Основна література:

1. Гурковський М. П., Єсімов С. С. Основні принципи діяльності поліції щодо забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 171 – 184

2. Деонтологічні засади службової діяльності: Службовий етикет правоохоронця (поліцейського) [Текст]: Пам'ятка / Петрова Г. М. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 104 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/2433>

3. Копіна О. П. Діалог поліції та громади як соціальна технологія впровадження принципів community policing у місцевій громаді : метод. рек. / О. П. Копіна, О. С. Мірошник, О. О. Сердюк ; Фонд Місц. Демократії ; Лаб.

мир. рішень ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : [ХНУВС], 2018. 124 с.

4. Копча В. В. Поняття поліції (поліцейських функцій) у стандартах Ради Європи та ОБСЄ / В. В. Копча // *Публічне право*. 2017. № 2. С. 211-218. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2017_2_29

5. Мердок Дж. Європейська конвенція з прав людини та охорона правопорядку : посібник для співробітників поліції та правоохоронних органів / Рада Європи ; Рада Європи. Б. м. : Центр ; Страсбург : Рада Європи, 2013. 157 с.

6. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують корекційні програми для осіб, які вчинили насильство в сім'ї / Укладачі: Мустафаєв Г. Ю., Довгаль І. І. Київ, 2011. 192 с. URL: <https://www.osce.org/uk/ukraine/93318?download=true>

7. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навчально-методичний посібник для курсантів вищих навчальних закладів МВС України /Укладачі: Запорожцев А.В., Лабунь А.В., Заброда Д.Г., Басиста І.В., Дроздова І.В., Брижик В.О., Мусієнко О.М. Київ, 2012. 246 с. Опубліковано Координатором проектів ОБСЄ в Україні в рамках проекту «Посилення спроможності установ, відповідальних за протидію насильству в сім'ї в Україні» URL: <https://www.osce.org/uk/ukraine/93319?download=true>

8. Права людини в діяльності поліції. Практичний посібник URL: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/12804.pdf>

9. Права людини і забезпечення правопорядку під час публічних зібрань : Керівництво / Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ. Варшава, 2017. 153 с. URL: <https://www.osce.org/uk/odihr/375751?download=true>

10. Професійне спілкування працівників Національної поліції: підручник / авт. кол.: С. І. Яковенко, О. М. Цільмак, Ю. В. Меркулова та ін.; За ред. док. псих. наук, проф. С.І. Яковенка. Одеса: Астропринт, 2017. 260 с

11. Статус поліції: міжнародні стандарти і зарубіжне законодавство / За заг. редакцією О. А. Банчука. К.: Москаленко О.М., 2013. 588 с. URL: <http://pravo.org.ua/img/books/files/status-policii-banchuk-2013.pdf>

Додаткова література:

❖ Взаємодія працівників Національної поліції з представниками ЗМІ під час несення служби: методичні рекомендації / Бугайчук К.Л., Сердюк О.О., Гладкова Є.О., Щербакова І.В., Баранник О.Б. Харків: Харк. нац. ун-т. внутр. справ., ГУНП України в Харк. обл. 2017. 26 с.

❖ Декларація про свободу вираження поглядів та інформації 1982 р. URL: <http://www.uapravo.net/akty/pravo-main/akt8pnub0f.htm>

❖ Замула А. Ю. Еволюція становлення тортур (катувань) у сучасному міжнародному праві / Замула А. Ю. // *Право і суспільство*. 2015. №5-2, ч. 3. С. 9 – 10

❖ Колодяжний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність : монографія / М. Г. Колодяжний ; за ред. В. В. Голіни. Х. : Право, 2017. 252 с.

❖ Комісаров С. А. Взаємодія поліції й населення як стратегічний напрям діяльності органів правопорядку: міжнародний аспект / С. А. Комісаров // *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. №2. С.123-126

❖ Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією 1999 р. URL: <http://www.uapravo.net/akty/postanovi-main/akt9pdus5g.htm>

❖ Ластович Д. М. Місце та значення поліцейських послуг в діяльності національної поліції. *Форум права*. 2016. № 1. С. 141 – 146

❖ Маськовіта М. М. Деонтологічні кодекси як морально-правова основа підвищення ефективності реалізації присяги [Електронний ресурс] / М. М. Маськовіта // *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 287 – 291. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_837_48

❖ Маськовіта М. М. Інститут присяги працівника органів внутрішніх справ: історико-правовий аспект. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2015. № 824. С. 265 – 271.

❖ Пам'ятка працівника Національної поліції України : Інформаційно-довідкові матеріали з питань професійного спілкування поліцейських / [уклад.: Клименко І. В., Швець Д. В., Євдокімова О. О., Посохова Я. С.] ; МВС України, Харків, нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 52 с.

❖ Пендюра М. М. Проблемні аспекти розуміння категорії «катування» в міжнародній та національній правовій практиці. Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції : Матеріали доповідей, виступів і повідомлень учасників III-го Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 8 грудня 2017 р.) / Забзалюк Д. Є. (відповідальний за випуск), Яремчук В. Д. (укладач) / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів : ПП «Видавництво «БОНА», 2017. С. 170 – 173

❖ Проневич О. С. Імплементация европейских деонтологических стандартов профессиональной деятельности полицейских у вітчизняне законодавство: до постановки проблеми [Електронний ресурс] / О. С. Проневич // *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. Вип. 4. С. 102 – 110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2016_4_16

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

❖ Community-Policing (CP) (burgernahe Polizeiarbeit). – 2013 URL: <http://www.sozialwiss.uni-hamburg.de/publish/IKS/MasterStudiengangKriminologie/materialien/lehne/220513.pdf>.

❖ Безпека громади : пошук спільних рішень URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/350/Bezpeka_Hromad.pdf

- ❖ Онлайн курси для дітей та молоді з питань безпечної поведінки
URL: <https://rescentre.org.ua/poperedzhennia-zhorstokoho-povodzhennia-z-ditmy/shkola-i-politsiia>
- ❖ Організація по безпеки та співпраці в Європі. URL: <https://www.osce.org/hcnm/>
- ❖ Основи спілкування з поліцією : Онлайн-курс URL: <http://edu.umdpl.info/>
- ❖ Поліцейська діяльність, орієнтована на громаду, в Європі: концепції, теорія та практика. URL: http://pravo.org.ua/img/books/files/14586534582015_community_oriented_policing_in_europe.pdf
- ❖ Поліцейський офіцер громади. URL: <https://www.npu.gov.ua/ya-tut.html>
- ❖ Програма «Школа і поліція». URL: http://www.nua.kharkov.ua/images/stories/SEPSH/program-shkolnyiy-ofitser-politsii/Metod_rekom_polic.pdf
- ❖ Сайт Асоціації українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів. URL: <http://umdpl.info/>

ВСТУП

Діяльність Національної поліції у сфері забезпечення реалізації міжнародних стандартів прав людини здійснюється у відповідності до ч. 2 ст. 3 Конституції України, яка зазначає, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Саме на поліцейських покладено завдання служіння народу шляхом виконання своїх повноважень, пов'язаних із регулюванням і наглядом за різними сферами життєдіяльності суспільства. До послуг, які відповідно до ст. 2 закону України «Про Національну поліцію» надає поліція, належать: забезпечення публічної безпеки і порядку; охорона прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидія злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг із допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги. Перелічені послуги утворюють специфіку і особливий характер діяльності поліцейського, який зобов'язаний професійно виконувати свої службові обов'язки відповідно до вимог нормативно-правових актів, посадових (функціональних) обов'язків і наказів керівництва.

Свою діяльність поліція здійснює на засадах: верховенства права; незалежно від рішень, заяв чи позицій політичних партій та громадських об'єднань; забезпечення захисту прав і свобод людини незалежно від політичних переконань та партійної належності; здійснення діяльності у взаємодії з населенням на засадах партнерства; громадського контролю.

В основу діяльності Національної поліції покладено правові норми, що містяться у Рекомендації Рес. (2001) 10 Комітету Міністрів державам учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики»,

Кодексі поведінки посадових осіб із підтримання правопорядку, Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690, Декларації про поліцію, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р., Основоположних принципів застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку 1990 р.

Права та обов'язки поліцейського, передбачені службовою необхідністю та доцільністю по відношенню до громадян, а також захист громадян від непрофесійної діяльності поліцейського: поліція і вся поліцейська діяльність повинні поважати право людини на життя; поліція не повинна за жодних обставин вчиняти, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування або нелюдського, або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. Поліція повинна виконувати свої завдання справедливо, керуючись, зокрема, принципами неупередженості та недискримінації; поліція може застосовувати силу тільки у разі суворої необхідності і тільки в обсязі, необхідному для досягнення легітимної мети. Поліція завжди повинна пересвідчуватися у правомірності своїх дій; офіцери поліції повинні виконувати накази, правомірно прийняті їх керівництвом, але вони зобов'язані утримуватися від виконання наказів, які є явно протиправними, і доповідати про такі накази без страху покарання; поліція може втручатися в право особи на недоторканність приватного життя тільки у разі суворої необхідності і тільки для легітимної мети; поліція у своїй діяльності повинна завжди пам'ятати про основоположні права кожного, такі як свобода думки, совісті, релігії, висловлення поглядів, мирні зібрання, пересування і безперешкодне користування своїм майном; офіцери поліції повинні діяти чесно, з повагою до суспільства і особливою увагою до осіб, які належать до найбільш уразливих груп; під час поліцейського втручання персонал поліції повинен зазвичай бути в змозі надати підтвердження свого поліцейського статусу і службове посвідчення, негайно поінформувати кожного заарештованого зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення; поліцейський, який здійснює затримання особи, арешт або проводи розслідування, здійснює лише повноваження, надані йому законом; поліція повинна дотримуватися тих принципів, що кожен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим, доки його вина не буде визнана судом, і що кожен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має певні права, зокрема право бути невідкладно повідомленим про обвинувачення проти нього/неї, і підготувати свій захист або особисто, або за сприяння правової допомоги за своїм власним вибором; поліцейські розслідування повинні бути об'єктивними і справедливими Вони повинні бути чутливими і гнучкими до особливих потреб осіб, таких як дітей, підлітків, жінок, меншин, включаючи етнічні меншини і вразливих осіб; керівні принципи належної поведінки і чесності допитів у поліції повинні, зокрема, передбачати чесний допит, під час якого допитані повинні знати про

причини допиту, а також іншу необхідну інформацію; поліція повинна забезпечувати необхідну підтримку, допомогу та інформацію для жертв злочинів без будь-якої дискримінації; обмеження свободи осіб має бути настільки обмеженою, наскільки це можливо, і проводитися з урахуванням гідності, уразливості і особистих потреб кожного затриманого; поліція повинна, наскільки це можливо згідно з національним правом, негайно інформувати осіб, чия свобода була обмежена, про причини обмеження їх свободи і про будь-яке обвинувачення проти них, а також негайно інформувати таких осіб про процедуру, що стосується їх справи.

Зазначені положення нормативно-правових актів знайшли своє відображення у статті 29 закону України «Про Національну поліцію» щодо застосування поліцейських заходів. Поліцейський захід – це дія або комплекс дій превентивного або примусового характеру, що обмежує певні права і свободи людини та застосовується поліцейськими відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень.

Поліцейський захід повинен бути:

- *законним*, тобто визначений у чинному законодавчому акті; необхідним. Поліцейський захід вважається таким у наступних випадках: 1) якщо для виконання повноважень поліції неможливо використати інший захід; 2) якщо застосування іншого засобу буде неефективним; 3) якщо такий захід заподіяв би найменшу шкоду як адресату заходу, так і іншим особам;

- *пропорційним*. Поліцейський захід вважається таким, якщо шкода, заподіяна охоронюваним законом правам і свободам людини або інтересам суспільства чи держави, не перевищує блага, для захисту якого він був застосований, або створеної загрози заподіяння шкоди;

- *ефективним*. Поліцейський захід вважається таким, якщо застосування поліцейського заходу забезпечує виконання повноважень поліції. Поліцейський захід вживається виключно для виконання повноважень поліції, і повинен бути припинений, якщо: 1) досягнуто мету його застосування; 2) очевидно, що мету заходу неможливо досягнути; 3) немає необхідності в подальшому застосуванні такого заходу. Міра застосування фізичного та психологічного впливу з боку працівника поліції визначена і у ст. 40 Кримінального кодексу України «фізичний або психічний примус», ст. 39 «крайня необхідність», п.1 ст. 38 «затримання особи, що вчинила злочин». Тобто тут ідеться про правове застосування фізичної сили і психологічного тиску на правопорушника. Але якщо працівник поліції при затриманні правопорушника, перевищує міру необхідної оборони (п.3 ст. 38), межі крайньої необхідності (п.2 ст. 39), то він підлягає кримінальній відповідальності.

Працівники поліції при застосуванні фізичної сили, спецзасобів або вогнепальної зброї повинні звертати увагу на дотримання визначеного законодавством порядку їхнього застосування, оскільки використання усіх їх поза межами, встановленими законодавством, становить собою порушення особистої фізичної недоторканості особи, що може бути кваліфіковано як

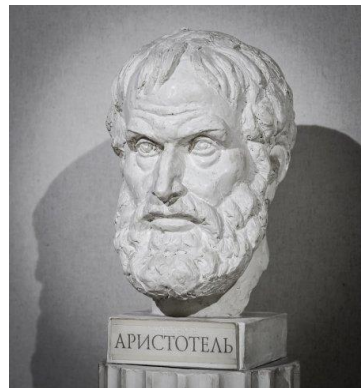
форма нелюдського поводження чи, навіть, застосування тортур до осіб і їх катування, що є однозначно заборонено як форма незаконного та антигуманного впливу, що не може бути санкціонований жодною правовою системою (ст. 3 Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини). Більше того, у разі, якщо в результаті застосування вказаних засобів працівниками поліції при виконанні ними своїх службових обов'язків поза встановленими законодавством підставами та порядком, особу було вбито, міжнародні судові та правозахисні інституції однозначно констатують порушення фундаментального права – права на життя.

Досягнення розумного балансу між превентивними і силовими діями щодо правопорушень завжди є і буде однією з головних проблем стратегії поліцейської діяльності, тому встановлення обмежень прав і свобод, що можливі при застосуванні поліцейських заходів, повинно бути пропорційним цінностям правової держави, що захищається як основним законом, так і іншими законам держави.

ГЛАВА 3 **ДЕОНТОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО** **ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ЛЮДИНИ** **ТА ГРОМАДЯНИНА**

3.1. ПОЛІЦЕЙСЬКА ЕТИКА: ЗАГАЛЬНЕ І ОСОБЛИВЕ

Етимологія терміна «етика», тобто його походження і споріднені зв'язки з іншими словами тієї самої чи інших мов, сягає глибокої давнини. Слово «етика» виникло з давньогрецького – яке у різні часи мало різні значення. Спочатку воно означало місцеперебування, спільне житло, потім – звичай, темперамент, характер, стиль мислення, а також усталену природу якогось явища. Пізніше видатний мислитель античності **Аристотель (384-322 рр. до н. е.)** узявши за основу значення етосу як характеру, темпераменту, утворив прикметник – «етичний» для позначення особливої групи людських чеснот – мудрості, мужності, помірності, справедливості тощо – відрізняючи їх від добродетелей розуму. Науку про етичні чесноти (особистісні якості), достоїнства характеру людини Аристотель назвав етика. Так у IV ст. до н. е. етична наука дістала свою назву, яку носить і сьогодні.

За аналогією, у латинській мові від терміна *mos* (*moris*) – крій одягу й мода, звичай і порядок, вдача і характер людини – давньоримський філософ Цицерон (106 - 43 рр. до н. е.) утворив прикметник – «моральний», тобто такий, що стосується характеру, звичаю. І в IV ст. до н.е. виникає термін мораль.

Тлумачний словник сучасної української мови надає наступні значення цього терміну: етика – це наука про мораль, її походження, розвиток і роль у суспільному та особистому житті людей; норми поведінки, сукупність моральних правил якого-небудь класу, суспільної організації, професії і т. ін..

Метою етики є раціональне обґрунтування моралі та виявлення її природи, сутності, місця і значення у розвитку людини та суспільства. У ній осмислюються, узагальнюються, систематизуються історичні форми моральності, аналізуються етичні доктрини, які прагнуть пояснити природу, закономірності розвитку, функції моралі, а також здійснюється аналіз механізмів моральної орієнтації і регуляції, виражених у системі цінностей, норм, принципів, понять моральної свідомості.

Етика як наука має свій понятійно-категорійний апарат. Такі поняття як «вдача», «вчинок», «моральна норма», «моральний принцип», «моральний ідеал», «оцінка» тощо вживаються і змістовно розкриваються переважно в етиці. До етичних категорій належать «добро» і «зло», «обов'язок» і «совість», «честь» і «гідність», «справедливість» і «відповідальність», «моральний вибір» і «моральний конфлікт», «сенси життя» і «щастя», «товариськість», «дружба», «любов» тощо. У них розкриваються найістотніші властивості моральної реальності.

Поняття «професійна етика» може викликати запитання, чим вона відрізняється від етики як такої? В даному випадку слід зазначити, що мораль впливає зримо на людей тоді, коли вона доходить до глибинних духовних структур кожної окремо взятої особистості. Мораль є суттєвий чинник життєдіяльності народів, але вона звертається передусім до кожної окремої особистості. Тому професійна мораль не може виступати як така, що протистоїть загальнолюдській моралі, а існує поряд з нею, при цьому стосується конкретних видів діяльності та формує стандарти професійної поведінки, що відображаються у відповідних документах.

Професійна етика є одним з підрозділів науки про мораль, її предметом є аналіз буття моралі, що регулює стосунки у сфері певної професійної діяльності людей. Слід підкреслити два принципових положення. З одного боку, моральні засади професійної групи мають ґрунтуватися на загальнолюдських моральних цінностях, системі моральних норм та оцінок, що склалися як результат історичного розвитку суспільства. А з іншого – особливими завданнями професійної етики є обґрунтування морального значення тієї чи іншої професії для суспільства та людини, професійного морального ідеалу, моральне регулювання професійних відносин. Оскільки правові суперечки обумовлені конфліктом інтересів людей, а юридична практика пов'язана з необхідністю розв'язання різноманітних конфліктних ситуацій, професійна діяльність правоохоронця торкається найважливіших інтересів людей, їх благ, а іноді й долі.

На сьогоднішній день питання належного виконання працівниками поліції вищевказаних завдань посідає одне з головних місць. Поліцейський повинен володіти не тільки певними навичками у своїй професії, але і мати певну «моральну культуру», адже кожен день йому доводиться спілкуватися

та надавати професійну допомогу багатьом громадянам. Саме поліцейський повинен мати вищий рівень моралі, ніж інші громадяни, так як на нього покладено державою функції із забезпечення прав і свобод кожної людини.

Професійна етика поліцейського – це наука про застосування загальних норм моралі та специфічних професійних моральних правил і моральності в їхній діяльності та повсякденному поведженні. Кожен працівник щодня повинен самовдосконалюватись та розвиватись, підвищувати свій професійний та культурний рівень. Приклад цього повинен надавати, в першу чергу, керівник структурного підрозділу, адже він є взірцем всього колективу. Керівник повинен згуртовувати всіх до плідної роботи, налагоджувати дружню внутрішню атмосферу, ставитись до кожного з повагою та власним прикладом показувати лінію «моральності».

Загальні правила поведінки працівників органів поліції є узагальненням стандартів поведінки та доброчесності, які виробляються як на основі історичного досвіду трудової діяльності, так і на вимогах Конституції України та визначених законами України принципах державної служби, спрямованих на створення умов для підвищення авторитету діяльності органів поліції та зміцнення репутації поліцейських, а також довір'я населення до них, інформованості громадян про поведінку, що слід очікувати від поліції, та їх обов'язки. Уміння поводити себе в суспільстві, передбачає поєднання поведінки особи з повагою до інших людей.

Етика поліцейського формується на специфічних обов'язках і функціях професії та ситуаціях, у які потрапляють працівники поліції при виконанні ними службових обов'язків. Але незважаючи на все це, останні повинні «тримати себе в моральній формі», тим самим надавати приклад суспільству в поведженні один з одним. Щоб досягти високого рівня професійної етики, поліцейський повинен завжди самовдосконалюватись, бути мужнім, працьовитим, скромним, доброзичливим та, як професіонал, носити в собі, так званий, «професійно-етичний кодекс», яким повинен керуватися не лише у своїй професійній діяльності, але і в повсякденному житті. Висока моральна культура, гуманність, вихованість повинні бути характеристикою кожного сучасного поліцейського. Його моральний образ є важливим аспектом у його професійній діяльності. Кожна людина повинна поважати один одного, хто б це не був. У кожного повинна бути моральна самосвідомість, адже ми разом будемо високomorальне, свідоме, культурне суспільство.

Правове регулювання професійної етики поліцейських в Україні представляє собою систему нормативно-правових актів, які регулюють службову діяльність таких осіб. Якщо ми згуртуємо ці нормативно-правові акти за їх юридичною силою, то можна визначити, що правову основу професійної етики працівників поліції в Україні складають: 1) Конституція України; 2) міжнародні нормативно-правові акти, ратифіковані Україною; 3) закони України; 4) нормативно-правові акти центральних державних органів (постанови Верховної Ради України, укази Президента України, постанови Кабінету міністрів України); 5) відомчі нормативно-правові акти

(накази, інструкції, розпорядження Міністерства внутрішніх справ України). З огляду на сучасну тенденцію уніфікації правових джерел та глобалізацію взагалі, доречно було би почати з міжнародних стандартів поліцейської етики. Хоча за юридичною ієрархією ці правові акти мають меншу юридичну силу, ніж конституція України, але вся законодавча база України базується саме на цих міжнародних стандартах. Міжнародні документи складають дуже важливу частину правової основи професійної етики поліцейських. Деякі з них були ратифіковані ще за часів радянської України, та зобов'язання за якими перешли до України шляхом правонаступництва, інші ж Україна вже підписала, будучи незалежною державою.

Всі міжнародно-правові акти, що складають правову основу професійної етики поліцейських, умовно можна поділити на 2 групи. *Перша група* містить міжнародно-правові акти, які проголошують права і свободи людини, в тому числі і такі, що можуть порушуватися неетичною поведінкою правоохоронців. Так, тут можна назвати Конвенцію про права людини та основоположних свобод (ратифікована Україною у 1997 році), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (ратифікований Україною у 1973 році), Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (ратифікована Україною в повному обсязі в 1984 році), тощо. До *другої групи* відносяться міжнародно-правові стандарти професійної етики поліцейських, норми яких вказують на належну поведінку правоохоронців. Серед таких стандартів можна назвати Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (1979 р.), Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку (1990 р.), Основні принципи етики поліцейської служби (1979 р.) Декларацію про поліцію (1979 р.), Європейський кодекс поліцейської етики (2001 р.), тощо. Ці міжнародні документи можна назвати деонтологічними засади поліцейської етики, оскільки вони містять, окрім іншого, безпосередньо етичні норми, тобто норми моральної поведінки правоохоронців.

Найголовніша відмінність між цими двома групами полягає у тому, що правові норми першої групи міжнародно-правових актів обов'язкові для виконання, а норми другої групи носять рекомендаційний характер і спрямовані перш за все на законодавця, який повинен врахувати ці норми у вітчизняному законодавстві. Самі ж по собі такі міжнародні норми не мають жодної юридичної сили, а їх головні приписи пропонують державам імплементувати у власне законодавство. Так, Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку містить пряме зазначення, що ефективна підтримка етичних норм серед посадових осіб з підтримання правопорядку залежить від існування добре продуманої, загальноприйнятої і гуманної системи законів. В «Основних принципах застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку» [70] прямо мова йде

⁷⁰ Основные принципы применения силы и огнестрельного оружия должностными лицами по поддержанию правопорядка: Міжнародний документ ООН від 07.09. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_334

про те, що вказані принципи застосування сили та вогнепальної зброї пропонується враховувати і дотримуватися в рамках національного законодавства і практики. Таким чином, такі рекомендаційні норми носять диспозитивний характер, хоча в умовах інтеграції України до Європейського союзу, та взагалі у процесі розбудови сучасної правової держави, є нагальна необхідність приводити вітчизняне законодавство у відповідність з такими нормами. Порушення ж правових норм, що містяться у першій групі міжнародно-правових актів, тягне за собою юридичну відповідальність. Так, в законі України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» 1997 року прямо вказано, що Україна повністю визнає на своїй території дію статті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції.

Таким чином, держава гарантувала кожній особі, що знаходиться під її юрисдикцією, ті права, які встановлені Конвенцією. Порушення цих прав веде до притягнення до відповідальності особи, що їх порушила, в рамках національного законодавства, а в необхідних випадках – і самої держави, якщо вона не забезпечила всі встановлені Конвенцією гарантії прав людини. Найважливішим вітчизняним офіційним джерелом професійної етики є Конституція України. Загальнотеоретичними засадами професійної етики всіх професій можна назвати статтю 3 Конституції України, в якій проголошено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю ^[71]. При виконанні своїх функціональних обов'язків поліцейські повинні неухильно дотримуватися цієї статті, не забуваючи, що перед ними є обов'язок спілкуватися з населенням таким чином, щоб не порушувати гідність людей. Дуже важливим надбанням та проявом верховенства права у державі можна назвати другу частину статті 3 Конституції України, яка містить тезу щодо відповідальності держави перед людиною за свою діяльність. Будь-яка людина, що вбачатиме порушення етичних правил з боку поліцейських, має право на відповідне реагування, починаючи із зверненням до керівника особи, яка допустила порушення, і закінчуючи позовом до суду, включаючи звернення до Європейського суду з прав людини. Стаття 28 Конституції України встановлює, що кожен має право на повагу до його гідності; ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Тобто жодний поліцейський не має права своєю поведінкою так чи інакше принижувати осіб, висловлюватися образливо або іншим чином зневажати людей. Вказана стаття є відображенням статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, в якій

⁷¹ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР: URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>

зазначено, що нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню [72].

Як зазначають спеціалісти з міжнародного права, порівнянню із формулювання в інших міжнародних договорах, у ст. 3 цієї Конвенції дуже лаконічно і стисло, але у чіткій пасивній формі викладена абсолютна заборона катування та поганого поводження, однак у ній криється надзвичайно широкий зміст та значущість, адже йдеться про невід'ємні права фізичної і моральної недоторканості людини. Все це дозволяє трактувати зміст цієї статті дуже широко, адже поводження, що принижує гідність – суб'єктивна категорія, при якій одні й ті ж самі дії в залежності від обставин можуть розглядатися з різних точок зору, і внаслідок цього мати різні правові наслідки. Тому ця норма має яскраво виражений етичний характер.

Ще однією конституційною нормою, яка за своєю суттю є етичною, можна назвати статтю 62 Конституції України, якою закріплена презумпція невинуватості, як найважливішого принципу судочинства. Так, це можна проілюструвати справою «Довженко проти України». Суть справи полягає у тому, що заявник подав позов про порушення, зокрема, його права на презумпцію невинуватості численними газетними статтями з повідомленнями щодо кримінального провадження у його справі, зазначивши також, що у деяких статтях посадові особи державних органів, зокрема органів міліції, чітко зазначали, що він вчинив вбивства, незважаючи на те, що кримінальне провадження ще тривало. Європейський суд з прав людини, розглянувши всі обставини справи, задовольнив цю вимогу позивача. Це рішення він обґрунтував тим, що в газетній статті затриманий згадувався як «злочинець» без будь-яких застережень з боку високопоставленого працівника міліції, а отже сприймалась як встановлений факт і прирівнювалась до заяви про вину заявника у вчиненні злочину, в якому він підозрювався. Ця заява передувала оцінці відповідних фактів компетентним судовим органом і спонукала громадськість вважати заявника винним до того, як його вина була доведена відповідно до закону. Викладені міркування дозволяють Суду дійти висновку, що мало місце порушення права заявника на презумпцію невинуватості. Таким чином, необережні висловлювання працівника міліції, які за своєю суттю є порушенням етичних норм, привели до порушення ним правових норм не тільки вітчизняних, а ще й міжнародних, оскільки позивач подав позов щодо порушення пунктом 2 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод на недотримання презумпції невинуватості. І хоча ця справа стосується порушення міжнародних правових норм, необхідно розуміти, що у даному випадку мова йде і про порушення працівником міліції і статті 62 Конституції України.

У переліку конституційних засад професійної етики поліцейських стоїть і положення про звільнення від відповідальності особи за відмову від

⁷² Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод: прийнято в Римі 4 листоп. 1950 р. // Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій / Українсько-американське бюро захисту прав людини. Амстердам-Київ, 1996

дачі показань щодо себе, членів своєї родини і близьких родичів, що знайшло своє закріплення в ст. 63 Конституції України [73]. До речі, наявність такої тези свідчить про повагу держави до прав людини, оскільки досить згадати радянське минуле нашої держави, коли перед людиною був нелегкий вибір: чи то бути чесним громадянином і надати свідчення проти своїх родичів, чи наразити не себе небезпеку, відмовившись свідчити проти своїх рідних. Перш за все, це був тяжкий моральний вибір, і працівники правоохоронних органів часто використовували подібну інформацію на свою користь. На сьогодні завдяки розглянутій конституційній нормі, працівникам поліції суворо заборонено вимагати від особи давати свідчення проти себе або своїх рідних.

Серед законів, які складають правову основу професійної етики поліцейських, можна назвати перш за все закон України «Про Національну поліцію України», закон України «Про запобігання корупції», закон України «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України». Закон України «Про Національну поліцію» містить основні організаційні аспекти діяльності поліції, в тому числі і деякі етичні норми, зокрема ці норми містяться в розділі II, який проголошує основні принципи діяльності поліцейських, а також в розділі VII, який встановлює правила проходження служби в поліції [74].

Верховенство права, дотримання прав і свобод людини, відкритість та прозорість, політична нейтральність, взаємодія з населенням на засадах партнерства, безперервність, тобто принципи діяльності поліції, проголошені в законі України «Про Національну поліцію», є моральними орієнтирами, базисними положеннями, на яких ґрунтується діяльність поліцейського. За своєю суттю, це і є перелік тих етичних норм, яких повинен дотримуватися поліцейський у своїй повсякденній діяльності. Що стосується закону України «Про запобігання корупції», то його роль у формуванні професійної етики важко переоцінити. Взагалі за своєю природою корупція – це суто етичне питання, і роль держави полягає у тому, щоб зменшити прояви цього негативного явища у службовій діяльності, тобто встановити відповідальність за порушення, в першу чергу, моральних норм, коли особиста вигода ставиться на перше місце. Але, як нам здається, це більше моральний вибір – здійснювати корупційні діяння чи ні, і основні зусилля державних органів повинні бути спрямовані на те, щоб у людей формувалася звичка не здійснювати їх, хоча, зрозуміло, це утопічна ідея. Певні етичні норми діяльності поліцейських містяться і в законі України «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України», в основному ці норми стосуються етичних відносин між колегами по службі та регулюють питання службової дисципліни.

⁷³ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96–ВР: URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96–вр>

⁷⁴ Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. // *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 40-41. Ст. 379.

Безпосередньо етичний кодекс поліцейського на законодавчому рівні закріплений в наказі МВС України «Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських» [75]

3.2. ПОНЯТТЯ ПРО ЕТИКЕТ. СЛУЖБОВИЙ ЕТИКЕТ. СТАТУТ І СЛУЖБОВИЙ ЕТИКЕТ. ТРАДИЦІЇ ТА РИТУАЛИ. ПРИСЯГА

Етикетом називається сукупність правил поведінки, які регулюють зовнішні прояви людських стосунків. Етикет тісно пов'язаний із життям суспільства. Етикет сприяв розвитку культури. У етикеті кожного народу збережені форми шанування жінки, культ матері. Перед матір'ю оголювали голову, жінкам дарували квіти, виказували знаки уваги.

Етикет як феномен культури демократизувався з часом, а етикетні норми стали невід'ємним компонентом способу життя (в побуті, на роботі, у громадських місцях) вихованої людини.

Службовий етикет – це сукупність найдоцільніших правил поведінки людей у трудових колективах. Ці правила зумовлені найважливішими принципами загальнолюдської моралі й моральності.

Не секрет, що на роботі кожна людина є об'єктом уваги колег, відвідувачів, які звертають увагу на її привітання, уміння запитувати, слухати, виявляти пошану до інших тощо.

«У будь-якому дрібному, навіть незначному, непримітному вчинку вже виявляється наш характер: дурень і входить, і виходить, і сідає, і встає з місця, і мовчить, і посувається інакше, аніж розумна людина,» – писав Ж. де Лабрюйєр.

Дотримання правил і вимог службового етикету є обов'язковим для всіх: і керівників, і підлеглих. Так, на службі люди зазвичай звертаються один до одного на «Ви», поводяться чемно, намагаються бути чемними і коректними.

На світських раундах, за правилами етикету, розмовляють про приємні і цікаві речі, не обговорюють особисте життя, зовнішність присутніх, ділові проблеми, намагаються усміхатися.

Етикет – це мова символів. Людина повинна використовувати його з метою краще взаємодіяти з іншими (колегами, партнерами).

Правила і вимоги службового етикету мають сприяти створенню здорового морально-психічного клімату і піднесенню настрою, підвищенню продуктивності праці. Учені радять:

керівникові:

- намагатися робити зауваження підлеглим віч-на-віч;
- навчитися заохочувати підлеглих;
- визнавати свої помилки;
- уміти карати;

⁷⁵ Наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179 «Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16>

- не сперечатися через дрібниці;
- бути доброзичливим, делікатним;

усім співробітникам:

- володіти загальною культурою;
- порядно ставитися до інших;
- поважати людську гідність колег;
- не лицемірити, не брехати;
- бути ввічливими;
- свої негаразди, прикрощі залишати за межами установи;
- бути доброзичливими, сумлінними, шанобливими, тактовними, делікатними;

- уміти висловлювати співчуття.

Службовий етикет передбачає стосунки з іноземцями. Для ділового спілкування з ними потрібно добре знати звичаї, традиції країни, представником якої є ваш партнер, а також прийняті там правила етикету.

Але слід пам'ятати, що одним із найважливіших принципів закордонного ділового етикету є підтримка чесних і шанобливих відносин із партнером.

Статут і службовий етикет. Службові взаємовідносини поліцейських визначаються службовим положенням і регулюються статутами, настановами та інструкціями.

Норми службового етикету поліцейських виступають певним компромісом – засобом налаштування рівноваги у взаємовідносинах людей. Дотримання норм і приписів щодо безпосереднього виконання ними службових обов'язків робить дії поліцейських передбачуваними, «впізнаваними», очікуваними. Це породжує відчуття вмотивованості діяльності, її доцільності, повсякчасної впевненості в надійності її вихідних основ. Крім організаційного моменту, службовий етикет відбиває також шанобливе ставлення до старших за званням, повагу до їхніх заслуг і професійних здібностей. Спеціальні (статутні) вітання є одним із виявів службового етикету поліцейських, оскільки виступають зовнішньою формою вияву взаємоповаги та згуртованості.

Існує правило: першим повинен привітатися молодший зі старшим, підлеглий з начальником, чоловік із жінкою.

Слід пам'ятати, що субординація – це найефективніший спосіб дотримання дисципліни і порядку у трудовому колективі. Якщо в службове приміщення входить старший за званням або посадою, необхідно встати й привітати його згідно вимогам Статуту, сідати потрібно тільки після отримання на це дозволу.

За правилами службового етикету поліцейських (як прояв офіцерської честі) будь-який чоловік, яку би високу посаду він не обіймав, підводиться, коли до кабінету заходить жінка, і чекає, стоячи, доки вона не назве своє прізвище, посаду і мету відвідання. На сьогоднішній день це правило поширюється і на жінок-власниць кабінету, хоча здебільшого воно має рекомендаційний характер; обов'язково жінка підводиться лише в тому

випадку, якщо відвідувач старший за віком чи за званням. Відносини між працівниками повинні ґрунтуватися на взаємоповазі, і в питаннях служби вони звертаються один до одного на «Ви». Неприпустимим є «тикання» керівника до підлеглих. Службовий етикет передбачає звертання до старших за посадою людей, називаючи їх на ім'я та по батькові. Серед молодих працівників прийнято називати одне одного тільки по імені. Але в присутності сторонніх до них також звертаються у повній формі.

Якщо Ви не запам'ятали прізвища чи імені і по батькові вашого співрозмовника, краще вибачитися й перепитати ще раз, ніж користуватися займенником «Ви» та безособовими конструкціями. Особливістю службової діяльності поліцейських – робота з матеріалами, які не підлягають розголошенню. Тому без службової необхідності і без санкції безпосереднього керівника не слід цікавитися, чим у даний час займається той чи інший працівник, і, головне, не допускати втручання у свою службову діяльність. Дотримання подібних правил є необхідним інструментом для підтримання здорового морального клімату, службових відносин і трудової дисципліни в організації.

Традиції та ритуали. Присяга.

Традиція урочистої присяги існувала й досі існує не лише в Україні, а й в усьому світі. В Україні присягу неодмінно складали козаки. У Січі новачок проходив особливі обряди прийому в молодики. Він присягав вірно, незмінно й до кінця свого життя служити товариству. Присягу складали в січовій церкві. Присяга іменем Бога – найуживаніша в християн. Однак, послуговуватися нею, як наголошується в «Повчанні Володимира Мономаха», варто дуже обережно: «Річ мовлячи, і лихе, й добре, не клянїться Богом, не хрестїться, як нема нужди ніякої. Коли ж будете хрест цілувати до братії чи до кого, справуйте серця свого, чи зможете на тому встояти, – лиш тоді цілуйте, а присягнувши, присяги тримайте, щоб, переступивши, не погубити душі своєї».

У Конституції гетьмана Пилипа Орлика від 5 квітня 1710 року передбачалося, що між гетьманом і Генеральною Старшиною, полковниками та генеральними радниками, щоб «була дієва, обопільна довіра, кожен з них повинен буде скласти формальну присягу шляхом публічно здійсненої клятви на вірність Вітчизні, на відданість своєму реґіментареві, на дотримання своїх повноважень відповідно до посади, яку вони коли-небудь обійматимуть».

У радянський період Указом Президії ВС СРСР «Про спеціальні звання рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ» від 23 жовтня 1973 р. було затверджено Присягу рядового і начальницького складу органу внутрішніх справ, а також Положення про порядок прийняття присяги рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ. Передбачалося, що кожен працівник органів внутрішніх справ, який є особою рядового і начальницького складу, складає присягу в індивідуальному порядку. Встановлювалися період, протягом якого особа зобов'язання скласти присягу: а) особи рядового і молодшого начальницького складу – після проходження початкової підготовки та засвоєння ними основних службових

обов'язків, значення Присяги та вимог дисципліни в органах внутрішніх справ, але не пізніше трьох місяців з дня прибуття до місця постійної служби; б) курсанти та слухачі навчальних закладів Міністерства внутрішніх справ СРСР, які не брали раніше Присягу, – не пізніше трьох місяців з дня зарахування на навчання; в) особи середнього, старшого і вищого начальницького складу – не пізніше трьох місяців з дня зарахування до кадрів Міністерства внутрішніх справ СРСР.

Присягу складали в урочистій обстановці під керівництвом начальника органу внутрішніх справ, командира підрозділу, начальника навчального закладу. На урочисту церемонію складання Присяги запрошувалися представники партійних і радянських органів, громадських організацій та колективів трудящих. Час складання Присяги оголошувався в наказі по органу внутрішніх справ, підрозділу, навчального закладу. До цього проводили роз'яснювальну роботу з особами, які складали Присягу, про значення Присяги, історичний шлях і завдання органів внутрішніх справ. У призначений час особовий склад органу внутрішніх справ, підрозділу, навчального закладу повинен був вишикуватися у встановленій формі одягу. Особи, які складали Присягу, знаходилися в перших шеренгах (рядах). Начальник органу внутрішніх справ, командир підрозділу, начальник навчального закладу в короткій промові роз'яснював значення Присяги і того почесного відповідального обов'язку, який покладається на працівників органів внутрішніх справ, які склали Присягу. Після роз'яснювальної промови начальник органу внутрішніх справ, командир підрозділу, начальник навчального закладу подавав команду «Вільно» і віддавав розпорядження приступити до складання Присяги. Особи, які складали Присягу, по чергово викликалися з шеренги, і кожен з них перед строєм читав уголос текст Присяги, після чого розписувався в спеціальному бланку з текстом Присяги і ставав на своє місце в строю. Після закінченні складання Присяги бланки з текстом Присяги передавалися начальнику органу внутрішніх справ, командирі підрозділу, начальнику навчального закладу. Начальник (командир) вітає тих, хто склав Присягу, після чого виконується Державний гімн СРСР і Державний гімн союзної республіки. Після виконання Державних гімнів особовий склад проходить урочистим маршем. За низької температури або похмурої погоди Присягу можна було складати у приміщенні. Особи рядового і начальницького складу, які не склали Присяги у встановлений день, складали її окремо в наступні дні під керівництвом начальника органу внутрішніх справ, командира підрозділу, начальника навчального закладу. Бланк з текстом Присяги та власноручним підписом особи, що склала Присягу, долучався до особової справи працівника, який склав Присягу. Відповідальність за своєчасне і точне виконання цього Положення та облік складання Присяги усіма особами рядового і начальницького складу покладали на начальника органу внутрішніх справ, командира підрозділу, начальника навчального закладу.

У ч. 8. ст. 17 закону України «Про міліцію» від 20 грудня 1990 р. передбачалося, що працівники міліції складають присягу, текст якої

затверджує Рада Міністрів Української РСР. 17 квітня 1991 р. Рада Міністрів Української РСР затвердила текст Присяги працівника органів внутрішніх справ РСР. Порівняно з текстом Присяги, встановленої Указом Президії ВС СРСР “Про спеціальні звання рядового и начальницького складу органів внутрішніх справ” від 23 жовтня 1973 р., новий текст вже не передбачав «до кінця залишатися відданим ... соціалістичній Батьківщині і справі комуністичного будівництва”. 28 грудня 1991 р. вже Постановою Кабінету Міністрів України “Про затвердження нового тексту Присяги працівника органів внутрішніх справ України» № 382 затверджено текст Присяги працівника органів внутрішніх справ такого змісту:

«Я, (прізвище, ім'я та по батькові), вступаючи на службу до органів внутрішніх справ України, складаю Присягу і урочисто клянусь завжди залишатися відданим народові України, суворо дотримуватися її Конституції та чинного законодавства, бути гуманним, чесним, сумлінним і дисциплінованим працівником, зберігати державну і службову таємницю.

Я присягаю з високою відповідальністю виконувати свій службовий обов'язок, вимоги статутів наказів, постійно вдосконалювати професійну майстерність та підвищувати рівень культури, всіляко сприяти зміцненню авторитету органів внутрішніх справ.

Клянусь мужньо і рішуче, не шкодуючи своїх сил і життя, боротися із злочинністю, захищати від протиправних посягань життя, здоров'я, права й свободи громадян, державний устрій і громадський порядок.

Якщо ж я порушу цю Присягу, то хай мене покарають за всією суворістю закону».

У 1992 р. працівники органів внутрішніх справ склали Присягу на вірність народові України. Складання Присяги почалося з 17 січня 1992 р. та тривало до кінця місяця. Переважна більшість працівників проголошували текст Присяги українською мовою, але, за бажанням, це можна було робити й російською. Детального сценарію урочистого заходу на місця не надсиалося, тому церемонії проходили не скрізь однаково, але вони повсюдно відбувалися урочисто, під синьо-жовтими прапорами та у супроводі гімну «Ще не вмерла України». Під час прийняття присяги працівниками Міністерства внутрішніх справ України першим перед строем склав Присягу тодішній Міністр внутрішніх справ України А. В. Васишин.

У новому законі України «Про Національну поліцію» передбачено, що поліцейський – це громадянин України, який склав Присягу поліцейського, проходить службу на відповідних посадах у поліції і якому присвоєно спеціальне звання поліції. **(ТЕКСТ ПРИСЯГИ)**

«Я, (прізвище, ім'я та по батькові), усвідомлюючи свою високу відповідальність, урочисто присягаю вірно служити Українському народові, дотримуватися Конституції та законів України, втілювати їх у життя, поважати та охороняти права і свободи людини, честь держави, з гідністю нести високе звання поліцейського та сумлінно виконувати свої службові обов'язки.

Отже, до сьогодні зберіглося історично сформоване розуміння присяги правоохоронця як різновиду ритуалу, в якому акцент спрямований на зовнішню форму здійснення діяльності з усвідомлення змісту. Тексти сучасних присяг характеризуються стислістю, конкретністю і відсутністю в них вказівок на заохочення чи покарання особи, що складає присягу. Відсутність в тексті присяги ідеологічного змісту пов'язане з тим, що сучасні конституції держав визнають ідеологічне та політичне різноманіття, багатопартійність. Основний же акцент у присязі спрямований на відповідальність особи, що присягає за доручену їй справу.

3.3. ДЕОНТОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ ПОЛІЦІЇ З НАСЕЛЕННЯМ: ПРОЦЕС ОРГАНІЗАЦІЇ ТА СТРАТЕГІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ

Робота поліції з населенням за місцем проживання виникла в регіоні ОБСЄ як найважливіше стратегічне доповнення традиційної поліцейської практики. Вважаючи своїм основним завданням встановлення партнерських відносин поліції і суспільства, при яких всі поліцейські структури, всі державні структури і населення активно співпрацюють у вирішенні проблем, поліцейська робота з громадянами за місцем проживання є зміна практики, але не основних цілей поліцейської діяльності. Ці цілі, як і раніше передбачають забезпечення громадського спокою і правопорядку; захист основних прав і свобод особистості – особливо життя; запобігання та розкриття злочинів; надання сприяння і послуг суспільству з метою зниження рівня страху перед злочинністю, можливістю отримання тілесних ушкоджень і виникнення соціально-побутових заворушень, а також з метою попередження занепаду і занепаду районів проживання. Разом з тим, партнерство поліції і суспільства дійсно забезпечує більш ефективну і дієву стратегію досягнення цих цілей.

Основною передумовою партнерства між поліцією і суспільством є нагальна необхідність підвищення рівня залученості суспільства в справу забезпечення безпеки та громадського порядку, а також вирішення проблеми злочинності в місцях проживання громадян, оскільки ця задача не може бути вирішена силами однієї лише поліції. Для досягнення подібних партнерських відносин, поліція повинна глибше інтегруватися в суспільство і зміцнити свою легітимність за допомогою здійснення поліцейської діяльності на основі узгоджених дій і поліпшення якості послуг, що надаються суспільству.

Таким чином, поліція повинна:

- бути впізнаваною і доступною для населення;
- знати населення на підвідомчій території та бути відомою йому;
- відгукуватися на потреби населення;
- прислухатися до проблем громадян;
- залучати і мобілізувати населення;
- звітувати у своїх діях і досягнутих результатах.

Ключові стратегії, які могли б використовуватися для реалізації цих принципів на практиці, передбачають:

- створення постійних територіальних районів в місцях проживання, перманентно закріплених за певними працівниками поліції;
- наявність легко пізнаваних і доступних для населення працівників поліції і поліцейських ділянок;
- переорієнтування роботи патрульних служб на патрулювання, не пов'язане з оперативною роботою;
- залучення громадськості на місцях до роботи поліції;
- введення проактивного (попереджувального) підходу до вирішення проблем;
- залучення всіх державних організацій і відомств;
- залучення всіх поліцейських служб до роботи з місцевим населенням.

Організаційні зміни, необхідні для реалізації концепції і стратегії роботи поліції з населенням за місцем проживання, стосуються, перш за все, проблем управління, внутрішніх структур поліцейської служби та місцевої громадськості, а також структур інших державних відомств.

Основні зміни в структурі і стилі управління в поліцейській організації повинні в основному стосуватися:

- децентралізації та делегування повноважень щодо прийняття рішень і управління ресурсами від керівництва до поліцейських, які безпосередньо працюють з населенням;
- перерозподілу сфер відповідальності всіх співробітників поліції з наданням більшої самостійності співробітникам нижчої ланки і покладанням на керівництво обов'язків по координації, контролю та підтримки діяльності безпосередніх виконавців;
- переходу від принципу передачі інформації в поліцейських службах, орієнтованого переважно на модель потоку інформації («зверху-вниз»), до вживання більш кращою висхідній моделі (типу «знизу-вгору»);
- підготовки поліцейських і програм наставництва, що виходять за межі традиційного навчання професійним навичкам і основним вимогам поліцейської діяльності, заснованої на демократичних принципах, але передбачають також ознайомлення з більш широким діапазоном професійних умінь і знань, таких, наприклад, встановлення контактів з населенням; побудова довіри; посередництво в конфліктних ситуаціях; розробка творчих підходів до зняття напруженості серед населення; здійснення рішення проблем і збору інформації; переклад загальних повноважень в конкретні дії; ознайомлення керівництва поліції і інших зацікавлених сторін з проблемами населення;
- навчання цим навичкам на курсах початкової підготовки слухачів, польових навчаннях для стажистів, а також на курсах підвищення кваліфікації без відриву від роботи для поліцейських і керівництва;

- оцінки ефективності роботи працівників, яка повинна в першу чергу враховувати здатність працівника ефективно вирішувати проблеми населення та залучати громадян в ці зусилля.

Основні зміни в структурі і стилі керівництва, що виходять за рамки безпосередньо поліцейської організації, повинні в основному передбачати:

- розширення повноважень місцевих громадських структур, при якому поліція сприяє в організації зустрічей і форумів громадян за місцем проживання, а також інформування мешканців щодо можливості їх активної участі в процесі рішення проблем;

- ознайомлення інших державних відомств з їх роллю в реалізації підходу, заснованого на рішенні проблем і створенні формальних структур для плідної співпраці в інтересах уникнення дублювання функцій, а також з метою поділу праці, надання взаємодопомоги та досягнення ефективної взаємодії в роботі по використанню громадських ресурсів.

Переваги даної концепції для суспільства, поліції та інших державних установ складаються в:

- можливості населення поділитися своїми проблемами з працівниками поліції і стати партнерами з пошуку нестандартних рішень цих проблем, що, в свою чергу, може сприяти поліпшенню ситуації із запобіганням злочинів, підвищенням рівня безпеки та більш поглибленим розумінням про поняття безпеки;

- зміцнення громадських зв'язків і неформального громадського контролю в районах проживання з метою підвищення спроможності місцевих жителів протистояти тиску соціальних проблем і труднощів, які в майбутньому можуть призвести до вчинення злочинів і суспільних безладів;

- поліпшення відносин між поліцією і суспільством, підвищення рівня довіри з боку суспільства, що є особливо важливим у взаєминах поліції і груп національних меншин, які були обтяжені конфліктами в минулому;

- досягненні ефективної взаємодії з іншими державними установами в області вирішення проблем, що допоможе заощадити ресурси при вирішенні соціальних питань;

- збільшенні обсягу інформації, одержуваної від населення, а також зростання моральної підтримки зусиллям поліції;

- підвищенні ефективності та дієвості роботи на основі переваг комп'ютеризованих технологій в області вирішення проблем і попереджувальних заходів;

- підвищення ступеня задоволеності поліцейських своєю роботою завдяки більш позитивному враженню від зустрічей з громадськістю; покращеному почуттю безпеки і впевненості в собі, завдяки більшій поінформованості про потенційні осередки небезпеки і реальні загрози; загальному поліпшенню робочого клімату в підрозділах поліції в зв'язку з колективною відповідальністю працівників і підвищенням рівня зв'язків і співпраці як між поліцейськими службами, так і між поліцейськими на місцях і їх безпосередніми керівниками; а також у зв'язку з розширеними

можливостями просування по службі завдяки більшій різноманітності поставлених завдань і більш широкого кола відповідальності.

**3.4. ПОЛІЦІЯ І СУСПІЛЬСТВО: ДВА ПАРИТЕТНИХ СУБ'ЄКТИ
ДЕМОКРАТИЧНОЇ, ПРАВОВОЇ, СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ.
ПАРТНЕРСТВО: ПОНЯТТЯ ТА ФОРМИ. ПОЛІЦІЯ І ЛЮДИНА:
АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ В ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.
ПОЛІЦІЯ І СІМ'Я. ПОЛІЦІЯ І ШКОЛА. ПОЛІЦЕЙСЬКИЙ ОФІЦЕР
ГРОМАДИ І ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ. ПОЛІЦІЯ І ЗМІ.**

Прийнявши принцип взаємодії з населенням на засадах партнерства за ідеологічну засаду свого призначення, органи поліції законодавчо зобов'язані здійснювати свою діяльність в тісній співпраці з населенням, територіальними громадами і громадськими об'єднаннями, спрямовуючи свої дії на задоволення суспільних потреб.

За таких умов, виправдовуючи соціальне призначення поліції як сервісної служби, персонал поліції насамперед має орієнтуватися на реалізацію стратегії **Community Policing** – «партнерство заради спокою» (стратегії, апробованої в країнах англосаксонської правової системи), а також виявлення інноваційних форм діяльності поліції щодо формування безпечного суспільного простору. Перед наданням сутнісної характеристики та значимості взаємодії поліції і населення на засадах партнерства розглянемо питання: *що ж таке принцип?*

У філософії «принцип» (від лат. *principium*) визначається як основа, початок, керівна ідея або основне правило поведінки. З погляду системного підходу до змісту і суті термін «принцип» застосовують лише до тих категорій, які є основоположними, оскільки принцип – це теоретичне узагальнення сутності відповідного явища, відображення реальності й чинних у ній закономірностей.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови зазначено, що **принципи** – це вихідні, керівні ідеї про найбільш істотні закономірності, що мають основне значення, це основні правила, з яких немає винятків.

Відповідно, принципи діяльності правоохоронних органів, як і всієї системи органів виконавчої влади, треба розглядати як закріплені в правових актах (нормах) найбільш загальні вихідні положення (правові вимоги, ідеї), які панують в державі, основні засади, керівні настанови, що визначають найважливіші правила, за якими вона організовується й здійснюється.

Між тим закономірності розвитку суспільства в сучасних умовах змінили ідеологію виконавчої влади – від «панування держави над людиною» до «служіння держави потребам людини». Це підтверджується роллю поліції як «органу виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку».

Важливість інституту партнерства зумовлена значущістю завдань, які поліція виконує у суспільному житті щодо надання поліцейських послуг у сферах:

- 1) забезпечення публічної безпеки і порядку;
- 2) охорони прав і основоположних свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;
- 3) протидії злочинності;
- 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги, які здійснюються у безпосередньому контакті з населенням, пересічними громадянами.

Відзначимо, що надання послуг поліцією з допомоги – це різні за сферою, змістом та обсягом форми сервісної діяльності поліцейських, спрямовані на реалізацію прав, свобод та законних інтересів осіб, які з особистих, економічних чи соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

Поняття «послуга» в контексті діяльності поліції в природоохоронній сфері має на меті акцентувати увагу на виконанні обов'язків держави перед громадянами. До речі, органи поліції надають найрізноманітніші адміністративні послуги (інформаційні, дозвольно-ліцензійні тощо), чим реалізують поліцейську діяльність. Як зазначає В. Б. Авер'янов, за таких умов втілюється якісно новий адміністративно-правовий режим регулювання взаємозв'язків між державою (органами поліції і її посадовими особами) і громадянами. Ця нова якість має назву «партнерство». Вагомою особливістю партнерських зв'язків є те, що громадяни ніби стають рівноцінними учасниками стосунків з державою. Тобто за допомогою партнерства здійснюється управління населенням на основі підтримки і забезпечення зворотного зв'язку. У такому випадку взаємодія визначається управлінськими відносинами, які мають вигляд не «об'єкт – суб'єктивних», а «суб'єкт – суб'єктивних» відносин. І органи поліції, і населення впливають один на одного, виступаючи і суб'єктами, і об'єктами одночасно.

Отже, ***партнерство*** – це процес впливу поліції та населення одне на одного, суттєвими ознаками якого є підтримання постійних зв'язків, обміну інформацією, взаємодопомога, співробітництво.

Між тим основоположну ідею партнерства поліції з населенням можна визначити таким чином: «усвідомлення поліцією необхідності урахування думки і побажань громадськості при визначенні та оцінці своєї роботи, співпраця з населенням з метою виявлення і вирішення місцевих проблем, і яка має бути зорієнтована на превенцію правопорушень». Іншими словами, населення має сприйматися як партнер поліції і повноправний учасник діяльності з покращення роботи поліції.

Слід наголосити на тому, що основним фактором впливу на громадськість є повна і достовірна інформація про діяльність поліції, а зворотній зв'язок розкривається через відповідну реакцію суспільства у вигляді громадської думки чи суспільно можливої поведінки.

Ефективність діяльності органів поліції, рівень професійної компетентності поліцейських впливають на громадську думку про роботу поліції загалом. Адже законодавчо прописано, що рівень довіри населення до поліції є основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції.

Треба зазначити, що принцип взаємодії поліції з населенням на засадах партнерства полягає у:

1) здійсненні діяльності у тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами й інститутами громадянського суспільства з метою вирішення їхніх потреб;

2) досягненні ефективності діяльності, що визначається на основі рівня довіри населення до поліції.

Принцип партнерства детермінується через *принципи верховенства права; дотримання прав і свобод людини; законності (необхідності здійснювати свою діяльність лише на підставі і у межах повноважень та у спосіб, що визначені законом); відкритості та прозорості дій (забезпеченні постійного інформування органів державної влади і органів місцевого самоврядування, а також громадськості про свою діяльність); поваги до особи; соціальної справедливості; оптимального залучення громадськості до природоохоронних заходів; забезпечення громадського контролю за здійсненням поліцейськими своїх повноважень; піднесення ролі громадських об'єднань (громадських екологічних організацій та правозахисних організацій) у природоохоронній сфері.*

Вочевидь, Стратегія «партнерство заради спокою» розрахована на усвідомлення поліцейськими необхідності налагодження взаємодії з населенням, ґрунтованої на двох пріоритетах:

Консультації – вивчення думки населення з метою подальшої оцінки ефективності поліцейської діяльності, обов'язкове урахування потреб територіальних громад;

Співробітництва – співпраця заради досягнення спільних цілей з досягнення (екологічного) порядку в країні.

Для планування своєї діяльності поліцейські повинні аналізувати проблеми місцевого населення та окремих його груп. Пріоритет у діяльності поліції – не стільки реагування на кримінальні прояви, скільки участь у вирішенні всього комплексу проблем, які має населення конкретної місцевості у сфері дотримання закону. Від поліції очікується прояв цікавості не лише до інформації, що стосується правопорушень, але й до потреб громадян, їх проблем, ускладнення стосунків, які становлять підґрунтя для загострення криміногенної ситуації. Основою побудови партнерської взаємодії між поліцейським та громадянином і наслідком оцінювання населенням ефективності її роботи є довіра населення до поліції. У пункті 12 розділу IV Європейського кодексу поліцейської етики вказано, що поліція повинна бути організована таким чином, щоб поліцейські заслуговували на публічну повагу як професійні поборники права і постачальники послуг для громадськості. Для того щоб завоювати довіру населення, поліцейському

недостатньо лише діяти згідно із законом. Крім цього, йому необхідно застосовувати закон гідно і з повагою до населення, бути професійним, неупередженим, чесним, добросовісним, справедливим, політично нейтральним і ввічливим.

Поліція і сім'я. Насильство в сім'ї є однією з розповсюджених форм порушення прав людини. У більшості випадків протиправні дії проти когось із членів родини супроводжуються актами агресії, приниження та жорстокої поведінки. Подібні дії з боку насильника приводять до негативного фізичного, психічного та соціального стану здоров'я постраждалої особи чи кількох осіб, членів цієї родини. Як правило, найбільше страждають від сімейного насильства жінки, діти та люди похилого віку, хоча щодо останньої категорії в офіційних документах і наукових дослідженнях мало інформації. 25 лютого 2008 року Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун ініціював Всесвітню кампанію із викорінення насильства над жінками. Він закликав лідерів усього світу підтримати кампанію шляхом відповідних дій на національному рівні, а також створити глобальну мережу лідерів, які допоможуть привернути увагу громадськості до проблеми насильства стосовно жінок. Насильство стосовно жінок та дітей становить серйозну загрозу для глобального розвитку і досягнення Цілей Розвитку Тисячоліття, та є однією з ключових перешкод на шляху до забезпечення гендерної рівності. Дані досліджень засвідчують, що в світі близько 95% потерпілих від домашнього насильства – це жінки. У 75% випадках від домашнього насильства страждають діти.

Забезпечення належної реалізації прав і законних інтересів особи в приватному житті, у родині є одним із пріоритетних завдань будь-якої правової країни. Усе це зумовлює необхідність вивчення й аналізу взаємодії поліції та громади щодо попередження насильства в сім'ї.

Взаємодія поліції з громадськістю як превенція насильства в сім'ї – це комплекс заходів зі співпраці між поліцейським і окремими представниками громадськості, міжнародними та національними «nongovernmental» (неурядовими) організаціями, який спрямований на виявлення, припинення актів учинення насильства в сім'ї, притягнення кривдників до відповідальності, на належне забезпечення прав потерпілих осіб, особливо дітей і дітей-свідків, установлення, вивчення й усунення причин, що сприяють правопорушенням на сімейно-побутовому ґрунті, а також виховання населення в дусі «нульової толерантності» до гендерно обумовленого насильства.

Насильство в сім'ї характеризується дуже великою латентністю порівняно з іншими видами правопорушень. Задля подолання цього явища дуже важливою є ефективна співпраця громадськості та поліцейських.

Європейська комісія в межах проекту «Євробарометр» установила, що громадськість визначає поліцію одним із головних органів протидії насильству в сім'ї (90% опитаних респондентів підтримують таку позицію).

Громада цілком слушно покладається на допомогу органів охорони правопорядку загалом та поліції зокрема у випадках протиправних діянь

стосовно конкретної людини або члена її сім'ї. Поліцейський зобов'язаний ужити всіх заходів щодо припинення правопорушення, надання допомоги потерпілим особам, забезпечення притягнення винних осіб до відповідальності.

Надзвичайно важливим є виявлення фактів насильства в сім'ї, що саме по собі є дуже латентним правопорушенням. На жаль, слід відзначити високу толерантність пересічного мешканця країни щодо проявів правопорушень на сімейно-побутовому ґрунті. Члени родини, сусіди, близькі знайомі, просто сторонні особи, яким стало відомо про факти насильства в сім'ї, надають перевагу невтручанню в такі ситуації та не повідомляють про це поліцію. Коефіцієнт терпимості українського суспільства до фактів насильства в сім'ї є дуже високим. Тобто громада в особі її членів не засуджує насильницьку поведінку агресора, інколи саму жертву звинувачує в неправильній поведінці, не завжди визначає окремі прояви економічного, психологічного насильства між членами сім'ї як протиправні дії.

Означене зумовлене низкою факторів, серед них:

- недостатня правова обізнаність осіб у чинному законодавстві загалом та в нормах сімейного, цивільного, кримінального й адміністративного права зокрема;

- відсутність у свідомості осіб розуміння того, що правопорушення на сімейно-побутовому ґрунті – це негативне явище, яке є архаїзмом патріархальної системи побудови подружніх відносин. Насильство в сім'ї помилково розглядається як допустимий елемент виховання;

- існування авторитарної структури відносин у сім'ї, що спричиняє формування пасивної позиції «слабкої сторони» подружжя;

- соціокультурні моделі поведінки жінок і чоловіків у суспільстві, упередження, забобони, звичаї, які базуються на ідеї неповноцінності чи переваги однієї статі над іншою; наявність стереотипів щодо розподілу ролей чоловіків і жінок у сім'ї;

- культура, що базується на патріархальних підходах, розподіл на чоловічі та жіночі зразки поведінки в родині, сфері праці; заохочення, підтримка та відтворення традиційної поведінки самими учасниками сімейних правовідносин;

- відсутність «нульової терпимості» населення до проявів насильства в родині;

- недостатній рівень правової культури населення щодо інформування поліцейських про факти насильства в сім'ї.

Для налагодження належного взаємозв'язку громади та поліції остання здійснює низку заходів. Поліцейські проводять індивідуальні та загальні виховні й правові бесіди, відкриті лекції на зборах міської або селищної ради. Під час означених заходів поліцейський здійснює інформування населення про стан протидії злочинності, пропагує правові знання, налагоджує живий діалог для задоволення потреб населення та покращення ефективності виконання поліцією своїх функцій.

Максимізуються можливості щодо налагодження тісного взаємозв'язку між конкретними мешканцями території та поліцейськими підрозділів превенції. У межах міжнародної акції «16 днів проти насильства» поліцейські загалом і дільничні офіцери поліції зокрема в період із 26 листопада до 10 грудня щорічно активізують свою діяльність у сфері попередження насильства в сім'ї. Ця акція була ініційована Першим всесвітнім інститутом жіночого лідерства 1991 р. До її проведення долучилося близько 100 країн світу. У 2000 р. до проведення цієї акції приєдналась і Україна.

Основним завданням міжнародної акції «16 днів проти насильства» є привернення уваги населення до низки питань, а саме:

- наявності в українському суспільстві такого негативного явища, як насильство в сім'ї, і нагальної необхідності його подолання;
- проблеми торгівлі людьми та протидія їй;
- визнання й розуміння гендерно обумовленого насильства й жорстокого поводження з дітьми;
- проблеми жорстокого поводження з дітьми й особливої вразливості дітей у разі насильства в сім'ї;
- усвідомлення й утвердження концепції рівних прав і можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства;
- активізації партнерського руху органів державної влади, державних закладів, громадських організацій щодо попередження та викорінення домашнього насильства;
- проведення інформаційно-просвітницьких кампаній, а саме: різного роду акцій, флешмобів, круглих столів, конференцій, відкритих зустрічей із метою підвищення поінформованості населення України з питань попередження насильства в сім'ї, жорстокого поводження з дітьми та будь-яких інших проявів гендерно обумовленого насильства;
- формування свідомості всіх верств населення щодо нетерпимого ставлення до гендерно обумовленого насильства, насильства в сім'ї та засудження будь-яких його проявів.

Відповідно до чинного законодавства протягом проведення акції «16 днів проти насильства» окрема увага звертається на такі події: 25 листопада – Міжнародний день ООН із викорінення насильства щодо жінок. Він присвячений сестрам Мірабаль, яких було жорстоко вбито в 1960 р. у Домініканській Республіці під час існування диктаторського режиму; 1 грудня – Всесвітній день боротьби зі СНІДом. Вірус імунодефіциту людини та синдром набутого імунодефіциту стрімко поширюється в усьому світі; 6 грудня – річниця з дня «Монреальської різанини», під час якої 14 жінок феміністичного руху були вбиті за свої переконання; 10 грудня – День прав людини.

Поліція і школа. Співпраця поліції та школи у громаді – це відхід від традиційних методів роботи поліції. Іншими словами, це підхід з орієнтацією на попередження проблеми, а не на інцидент, який уже відбувся. При такому партнерстві школа і правоохоронний орган – це одна команда, а роль працівника правоохоронного органу розширюється і передбачає профілактику та втручання на ранній стадії. Цінною є комунікація, і вона має неперервний та високоякісний характер. Важливо пам'ятати, що при співпраці поліції та школи присутність правоохоронця у шкільних закладах розглядається як показник того, що відбуваються певні заходи, що гарантують безпеку у школі та формують середовище, сприятливе для навчання. Для громадян поліцейські машини, припарковані перед школою стають ознакою того, що відбуваються певні позитивні заходи.

З метою реалізації програми працівники поліції, які пройшли спеціальне навчання, будуть призначені шкільними офіцерами поліції (*далі – ШОП*) і закріплені за конкретними школами. Частота відвідування навчальних закладів ШОП може залежати від оцінки ризиків та потреб кожної школи у сфері профілактики ризикованої поведінки дітей та правопорушень.

Робота працівників поліції у школах сприятиме:

1. створенню безпечнішого середовища у школі.

Діти, освітяни та громада мають вірити у те, що їхня школа є безпечним середовищем для роботи і навчання. Очікується, що поліція, яка працюватиме у школах, зробить свій значний вклад у створення позитивної шкільної культури і посилення почуття безпеки, що сприятиме викладанню та навчанню.

2. зменшенню злочинності у школах.

Співробітники поліції, які працюють у школах, можуть відстежувати проблеми і працювати з дітьми та іншими зацікавленими сторонами з тим, щоб зменшити рівень злочинності, а в ідеалі – вирішити проблеми, аби остаточно припинити скоєння злочинів. Завдяки проактивній роботі поліції учні краще розуміють, що таке ризикована поведінка щодо свого здоров'я і життя, а також - здоров'я і життя інших та що таке правопорушення і які наслідки воно може мати.

3. кращому партнерству між школами та поліцією.

Якщо враховувати філософію співпраці поліції та громади, то поліція, що працює у школах, не розглядається як правоохоронці. Вона не обмежується цією роллю і виконує безліч інших функцій, таких як наставництво, рольова модель, джерело інформації. В міру того, як шкільні громади формуватимуть стосунки з поліцією, всі зацікавлені сторони, ймовірно, ділитимуться інформацією і сформують взаємодовіру та повагу.

4. *формуванню позитивного сприйняття поліції громадою.*

За допомогою взаємодії з дітьми, батьками, працівниками школи.

5. *захисту вразливої категорії учнів від віктимізації та вимагання.*

Працівники поліції можуть надати учням необхідні знання та вміння, аби уникати вимагань.

6. *створенню позитивної моделі для наслідування.*

Завдяки заняттям і зустрічам із працівниками поліції деякі підлітки можуть захотіти далі продовжити свою кар'єру у сфері правоохоронних органів.

Шкільні офіцери поліції можуть досягнути вищезазначені цілі за допомогою засобів та поведінки, які описані нижче:

- розробка плану профілактики злочинності разом зі школою;
- присутність у школах і проведення профілактичної роботи з учнями та залучення їх до позитивних видів діяльності і поведінки;
- формування і підтримка взаємин з учнями, батьками, адміністрацією школи і вчителями, заснованих на довірі та повазі;
- участь у зборах, які стосуються профілактики злочинності, та якщо необхідно, участь у зборах батьківського комітету та на шкільних педагогічних нарадах;
- заохочення законної поведінки учнів і поширення серед них відповідних інформаційних матеріалів;
- забезпечення вчасного та ефективного реагування на виклики з боку відповідальної особи у школі;
- інформування працівників школи, представників батьківських комітетів про негативні тенденції серед молоді;
- інформування батьків про їхні дії та органи, з якими можна зв'язатися у разі, якщо дитина пропала;
- надання допомоги жертвам злочинів;
- робота у партнерстві з іншими організаціями громади над заохоченням позитивної поведінки дітей та підлітків;
- підтримка і участь на прохання школи у рекреаційній діяльності, спорті та інших заходах разом із учнями школи з метою формування громади;
- розробка плану реагування на інциденти зі школою і співпраця щодо інцидентів, про які повідомляє школа, у відповідності до узгодженого плану.

Слід зазначити, що ефективність роботи ШОП безпосередньо залежить від співпраці із представником школи, закріпленим адміністрацією школи на основі взаємної домовленості. Представник школи вважається відповідальним за належне виконання своїх обов'язків, які виникають у контексті спільних зобов'язань школи, передбачених угодою та внутрішніми шкільними правилами, на зразок:

- забезпечення того, аби учні, їхні батьки та відповідальні дорослі були ознайомлені зі шкільними правилами поведінки;

- сприяння практиці, яка полегшує забезпечення неконфліктної, ненасильницької поведінки учнів у школах;
- створення умов, які полегшують присутність ШОП і підтримують його у роботі з учнями в школах;
- забезпечення участі ШОП, закріпленого за школою, коли це необхідно, у зборах батьківських комітетів, зборах шкільної адміністрації, ради з питань профілактики злочинності та інших відповідних зборах;
- за необхідності, модерування зустрічей ШОП з батьками;
- надання інформації про інциденти, які вимагають реагування з боку поліції; розробка разом з ШОП плану запобігання їм;
- надання ШОП вільного доступу до приміщення школи для проведення профілактичних заходів, участі у реагуванні на інциденти, які вимагають втручання поліції. Надання приміщення для проведення бесіди з учнем, якщо потрібно;
- запрошення ШОП до участі у шкільних подіях, які проводяться для учнів та / чи їхніх батьків.

Представник школи і ШОП мають налагодити, заохочувати і підтримувати тісне партнерство і намагатися максимально використовувати його з метою профілактики злочинності в шкільному середовищі. ШОП може також надавати підтримку у ролі консультанта, допомагати працівникам школи визначати необхідні дії у випадку протиправної поведінки і пояснювати процедури поліцейського розслідування. За місцем свого закріплення ШОП працюватиме у партнерстві з учнями, вчителями, адміністрацією школи, керівництвом школи, батьками, іншими органами поліції та громадою з метою створення і підтримки здорової та безпечної шкільної громади.

Поліцейський офіцер громади і територіальні громади.

Багаторічна практика європейських країн показала: одним із найважливіших інструментів поліцейської діяльності є взаємодія з населенням. Для того, щоб поліція могла ефективно контролювати ситуацію на певній території, вона повинна враховувати потреби мешканців, а отже індивідуальний підхід є вкрай необхідним. Такий підхід передбачає готовність громадськості взяти на себе частину відповідальності за загальну якість життя у місті (районі, селищі), а поліція, у свою чергу, повинна почути громаду і діяти відповідно до її вимог та інтересів. Разом з тим, партнерство між поліцією і населенням, може бути успішним лише за умови довіри з обох сторін.

Модель взаємовідносин поліції і громадянського суспільства «Community Policing» є багаторівневою. Вона включає в себе відносини поліції і населення на індивідуальному, локальному (місцевому) рівнях, та суспільне життя в цілому [76].

⁷⁶ Бобро Н. В. Зарубіжні практики взаємодії поліції та населення / Н. В. Бобро // сборник публикаций мультидисциплинарного научного журнала «Архивариус» по материалам V международной научно-практической конференции: «Наука в современном мире» г. Киева: сборник со статьями (уровень стандарта, академический уровень). К. : мультидисциплинарный научный журнал «Архивариус», 2016. С. 117-119

Американські аналітики сформулювали поняття Community Policing наступним чином: «партнерство між поліцією і законослухняними громадянами з метою розробки ефективних засобів розв'язання проблем задля підвищення якості життя в громаді» [77]. У межах моделі Community Policing поліція взаємодіє із законослухняними громадянами, які мають належний рівень правосвідомості та правової культури, з метою забезпечення правопорядку у суспільстві. Тобто, у межах даної моделі законослухняні громадяни, з однієї сторони, є суб'єктами правомірної поведінки, а з іншої сторони, вони сприяють забезпеченню правопорядку у суспільстві та державі.

Стратегії поліцейської діяльності, зорієнтованої на громаду, демонструють наявність шістьох основних моделей реалізації ідеї «Community Policing» на практиці:

1. поліцейське обслуговування, засноване на територіальному принципі (*Area-based Policing*);
2. товариство багатьох агенцій (*Multi-agency Partnerships*);
3. попередження злочинів силами громади (*Community Crime Prevention*);
4. стратегії поліцейсько-громадського контакту (*Police-public Contact Strategies*);
5. територіально-базовані піші патрулі (*Area-based Foot Patrols*);
6. залучення громади та консультування з громадами (*Community Involvement and Consultation*) [78].

Огляд літературних джерел, що присвячені поліцейській діяльності показав, що для більш повного та всебічного врахування інтересів різних соціальних груп та блокування авторитарно-бюрократичних тенденцій у багатьох країнах практикується залучення громадян до безпосереднього управління поліцейськими формуваннями.

У Фінляндії при управлінні поліції МВС створено Дорадчий комітет у справах поліції, у складі якого поряд з посадовими особами цього апарату включені представники провідних політичних партій, профспілок та найбільш великих промислово-торгових фірм, оскільки вважається, що без їх активної підтримки розкриття злочинів та профілактика правопорушень є малоперспективною справою. При цьому ключовою фігурою превентивної діяльності стає не «поліцейський-борець із злочинним світом», а «поліцейський-тренер», головною задачею якого має бути навчання і консультування громадян, які не бажають стати жертвою злочинних посягань. Правоохоронна діяльність таким чином, концентрується на безпосередньому та довгостроковому обслуговуванні населення у сфері підвищення його безпеки.

У таких країнах, як Велика Британія, США та інших [79] основний напрямок роботи поліції – це так зване комунальне або районне чи місцеве

⁷⁷ Mainwald K. Community Policing w USA / K. Mainwald // Mit represyjności albo o znaczeniu prewencji kriminalnej. – Zakamycze, 2002. – S. 237

⁷⁸ Матюхіна Н. П. Поліція Великобританії: сучасні тенденції розвитку та управління : [монографія] / Н. П. Матюхіна. Харків : Консум, 2001. 131 с.

«поліціювання», що передбачає постійне перебування поліцейського у зоні обслуговування, а головною метою його діяльності є налагодження тісної взаємодії з населенням даної зони з метою попередження правопорушень. Громадська організація «Зупини злочинця» ^[80] допомагає поліції в боротьбі зі злочинністю, забезпеченні належного стану правопорядку в регіонах, проведенні профілактичної, превентивної, виховної, консультативної роботи. Відділення цієї громадської організації розташовані на території поліцейських дільниць, що значно поліпшує співпрацю членів організації з працівниками поліції. Уся діяльність за цією програмою відбувається в суворій відповідності з розробленими правилами, щоб уникнути як небажаного розкриття особи інформатора, так і використання одержаної інформації у корисних (спроби одержання винагороди іншою особою) або в інших злочинних цілях (продаж інформації).

В Австрії здебільшого практикується чергування добровільних громадських дружин, які охороняють житло у приватному секторі та, інколи, надане державою житло. В Чехії, Литві та Іспанії громадян залучають як помічників до співпраці з поліцією ^[81].

У Японії якщо порівнювати її з іншими країнами рівень злочинності (вбивство, крадіжка) доволі низький ^[82]. Це пов'язано в першу чергу із належним рівнем організації взаємодії населення й поліції. Відбувається це так: на кожній поліцейській дільниці функціонують відділення Асоціації запобігання злочинності, членом якої може стати не тільки пересічні громадянин, які бажають співпрацювати з органами правопорядку, а й об'єднання осіб за професіями, представники котрих частіше за інших стають жертвами злочинних посягань (водії громадського транспорту, працівники банківської сфери, торговельних мереж, листоноші та інші). Обов'язками членів асоціації є повідомлення працівників поліції про скоєні злочини та цілодобове патрулювання вулиць. Також на вулицях міст засновані так звані «інформаційні пункти». До добровольців цих пунктів можуть звернутися не тільки будь-який громадянин і отримати необхідну консультацію чи дієву допомогу, але і працівники поліції для отримання інформації про місцевих жителів, скоєння злочину чи розшуку зниклої особи ^[83].

Для реалізації вище окреслених заходів в Україні, за підтримки Уряду, з травня 2019 року запрацював проект «Поліцейський офіцер громади» ^[84]

⁷⁹ Поліцейська діяльність, орієнтована на громаду, в Європі: концепція, теорія та практика : серія посібників Європейська мережа попередження злочинності (EUCPN). посібник № 2. 2012. 136 с.

⁸⁰ Морозов Н. А. Преступность и борьба с ней в Японии / Н. А. Морозов. СПб. : Юрид. центр Пресс. 2003. С. 59

⁸¹ Бабьяк А. В. Отримання та використання первинної оперативно-розшукової інформації оперативними підрозділами ОВС України : [монографія] / А. В. Бабьяк, В. П. Сапальов, М. В. Сташак, В. В. Шендрик. Л. : Камінь, 2010. 167 с.

⁸² Музичук О. М. Зарубіжний досвід участі громадян та громадських формувань в охороні громадського порядку і боротьбі з правопорушеннями / О. М. Музичук // *Право і безпека : науковий журнал*. 2002. Вип. 2. С. 101–105.

⁸³ Партнерські взаємовідносини між населенням та міліцією : підручник / Бандурка О. М. та ін. Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 352 с.

⁸⁴ Презентація проекту «Поліцейський офіцер громади» - новий крок реформи поліції. URL: 127

направлений на впровадження нового формату роботи дільничних офіцерів поліції, головною метою якого є поліцейська діяльність, орієнтована на громаду **(Поліцейський офіцер громади.** URL: <https://www.youtube.com/watch?v=irMd3jCMCH&feature=youtu.be>.)

Метою роботи поліцейських офіцерів громади буде, в першу чергу, попередження правопорушень в інтересах громади. Офіцери поліції будуть більш самостійними у своїй діяльності та виконувати основні завдання поліції у партнерстві з керівництвом об'єднаної територіальної громади.

Головне завдання поліцейського офіцера громади – орієнтуватися на потреби місцевого населення, підтримувати постійний контакт з мешканцями, щоденно забезпечувати порядок на своїй території, своєчасно реагувати на проблеми громади та запобігати вчиненню правопорушень.

(Безпека громади: пошук спільних рішень. URL: http://cop.org.ua/images/documents/92/92_file.pdf)

Поліція і ЗМІ. Основні принципи партнерства поліції та засобів масової інформації:

- Представники засобів масової інформації є помічниками поліції. Журналісти визначають рівень потреб та очікувань громадян щодо якості роботи поліції.

- Поліція й журналісти є партнерами, відтак вони несуть однакову відповідальність за рівень безпеки та стан боротьби зі злочинністю.

- Основою роботи поліції має бути профілактика злочинності, відновлення справедливості щодо потерпілого, недопущення втягнення громадян у злочинну діяльність.

- Ефективність діяльності поліції висвітлюють журналісти, передусім спираючись на думку населення, а вже потім – владу та вище керівництво.

- Доступність поліцейських структур для засобів масової інформації забезпечить прозорість їхньої діяльності та сприятиме довірі громадян.

- Поліцейські та журналісти – чуйні до потреб, проблем і вимог місцевого населення, тому пріоритетом в їх діяльності є запобігання злочинності, попереджувальний підхід до розв'язання проблем.

- Активна участь представників ЗМІ, державних структур у розв'язанні проблем на основі рівності (в мірі, дозволеної національним законодавством та тактичними й оперативними потребами).

Важливо розуміти, що право на доступ до інформації є конституційним правом людини, яке передбачене і гарантоване такими ключовими нормативно-правовими актами:

1. Конституцією України (стаття 34).
2. Законом України «Про звернення громадян».
3. Законом України «Про інформацію».
4. Законом України «Про доступ до публічної інформації». Згідно зі статтею 34 Конституції України, кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Здійснення права громадян, а отже і ЗМІ, може бути обмежене законом:

- в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку;
- з метою запобігання заворушенням чи злочинам;
- для охорони здоров'я населення;
- для захисту репутації або прав інших людей;
- для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно;
- для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя.

Як правило, у нас інформація одразу асоціюється із засобами масової інформації та їхніми працівниками – журналістами.

У статті 1 закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» зазначено, що *«журналіст» – це творчий працівник, який професійно збирає, одержує, створює і займається підготовкою інформації для засобів масової інформації, виконує редакційно-посадові службові обов'язки в засобі масової інформації (в штаті або на позаштатних засадах) відповідно до професійних назв посад (роботи) журналіста, які зазначаються в Державному класифікаторі професій України.*

Особливості професійної діяльності журналістів, на які слід звернути увагу поліцейським при спілкуванні:

По-перше, людина може працювати як у штаті, так і на позаштатних засадах (на підставі цивільно-правових договорів).

По-друге, бажано, аби назви посад збігалися з тими, що містяться в державному класифікаторі професій.

По-третє, у визначенні журналіста немає прив'язки наявності статусу до наявності редакційного посвідчення.

Головне для професійної діяльності журналістів – це виконувати роботу зі збору, обробки і створення інформації для засобів масової інформації. Зазначений підхід, що статус журналіста залежить не від формальних ознак або наявності певних документів, а від роду діяльності людини, повністю узгоджується із баченням Ради Європи того, хто вважається журналістом.

Співпрацю поліції та ЗМІ позначають різними термінами, зокрема:

- «взаємодія» – це взаємовигідне співробітництво;
- «використання ЗМІ» – це отримання допомоги від ЗМІ без елементарної взаємовіддачі;
- «участь» – взагалі не конкретизує форми співробітництва.

Тому для визначення взаємин ЗМІ та правоохоронних органів найбільш доцільно вживати термін «взаємодія», адже він характеризує спільну діяльність, що полягає у взаємозацікавленості в її результатах. Але для суб'єкта цих відносин – правоохоронних органів – визначальним є інший термін, а саме «використання можливостей ЗМІ».

Під поняттям взаємодії правоохоронних органів зі ЗМІ розуміють постійні взаємозв'язки, що об'єктивно існують між ними, обумовлені загальними цілями, які досягаються в процесі взаємовпливу та взаємного використання можливостей одне одного для досягнення як загальних, так і власних цілей. Така взаємодія розглядається як потенційна можливість самовдосконалення й саморозвитку правоохоронної системи.

Вона дозволяє:

- заощаджувати сили та засоби при організації роботи з розкриття й розслідування злочинів;
- забезпечувати широту й оперативність інформаційного впливу на населення;
- здійснювати пошук злочинців на практично необмеженій території;
- створювати сприятливі умови для діяльності правоохоронних органів тощо.

Важливість взаємодії поліції зі ЗМІ визначається не тільки тим, що вони одержують можливість більш ефективного вирішення своїх завдань, а й уникають необ'єктивного та хибного висвітлення журналістами тих чи інших питань і подій, що, безумовно, впливає на формування позитивного або негативного іміджу поліції.

До основних напрямів взаємодії правоохоронних органів зі ЗМІ відносять:

1. формування суспільної думки щодо питань боротьби зі злочинністю;
2. поглиблення правової поінформованості населення;
3. інформування про діяльність правоохоронних органів;
4. забезпечення розкриття та розслідування злочинів;
5. профілактику правопорушень.

Під час взаємодії поліцейських зі ЗМІ треба враховувати:

- можливість появи негативних наслідків;
- особливості діяльності;
- специфіку завдань, які вирішують різні правоохоронні органи.

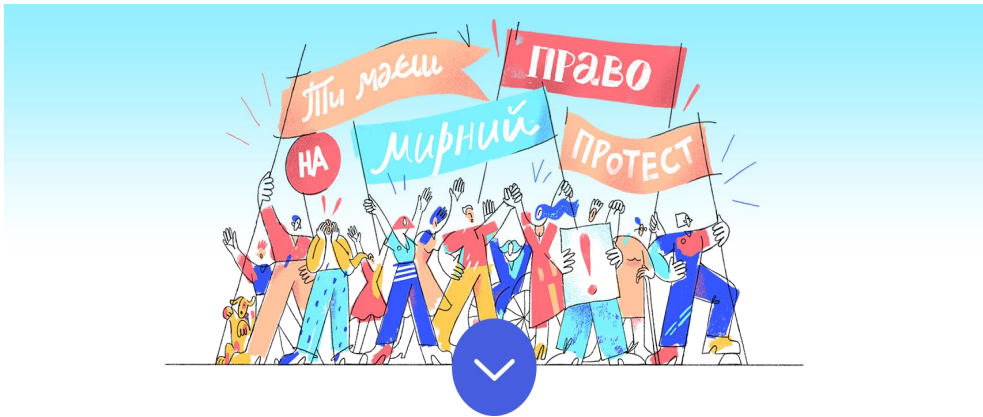
Якщо йдеться про спілкування зі ЗМІ, то доцільно, щоб загальне інформування преси (навіть за фактом конкретного злочину), як правило, робили представники підрозділів зі зв'язків із громадськістю, оскільки вони мають більше досвіду такого спілкування, більш поінформовані щодо «тла», на якому подається інформація про конкретний факт. Але якщо потрібно одержати конкретну допомогу на основі поданої інформації, то принаймні готувати її належить тому, хто займатиметься розкриттям та розслідуванням злочину, тому що він, як правило, краще за всіх уявляє, від кого та яка саме допомога потрібна і як зробити, щоб одержати потрібний результат. Відповідно до зазначеного має різнитися і відповідь працівника на запитання преси. Тобто «Жодних коментарів!» – не завжди доцільна відповідь, точніше, недоцільна взагалі, оскільки формує враження закритості системи, а у випадку з резонансними справами – ще й корумпованості. Щодо

особливостей спілкування поліцейських зі ЗМІ та громадянами, то особливих хитрощів тут немає, і все цілком укладається в розуміння звичайного ділового етикету й офіційного стилю спілкування, котрі регламентуються нормативною базою, якою керуються працівники Національної поліції України.

3.5. ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІЦІЇ І ПРАВА ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ ТА ПУБЛІЧНИХ ЗІБРАНЬ

Права людини і забезпечення правопорядку під час публічних зібрань : Керівництво / Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ. Варшава, 2017. 153 с. URL: <https://www.osce.org/uk/odihr/375751?download=true>

Свобода мирних зібрань – це фундаментальне право людини, закріплене в низці міжнародних інструментів в галузі прав людини, в тому числі в Копенгагенському документі ОБСЄ 1990 року. Це право лежить в основі будь-якого демократичного суспільства, даючи можливість кожному публічно висловлювати погляди, які можуть не збігатися з думкою більшості і бути непопулярними ^[85].

Держави зобов'язані поважати і захищати це право та забезпечувати його реалізацію. Право на свободу мирних зібрань гарантоване лише в тому випадку, якщо збори є мирним. Незаконні, але мирні зібрання, що проходять в ситуації, коли організатор або інші особи не виконали вимоги законодавства, користуються таким самим захистом, що й усі інші мирні зібрання.

⁸⁵ Мельник Р. С. Право на свободу мирних зібрань: теорія і практика. К., 2015. 168 с.

Поліція відіграє надзвичайно важливу роль в сприянні проведенню зібрань ^[86]. Будучи найбільш помітним вираженням державної влади, вона своїми діями повинна демонструвати прихильність держави дотриманню принципів верховенства права і захисту основних прав і свобод. Поліція повинна сприяти проведенню всіх мирних зібрань, в тому числі стихійних і одночасних зібрань, а також контрдемонстрацій. Вона зобов'язана захищати учасників зборів, дозволяючи їм вільно висловлювати свої погляди в межах видимості і чутності аудиторії, до якої вони хочуть звернутись.

Діяльність поліції, повинна виявлятися в зміні підходу до охорони правопорядку під час зборів, а саме в переході від сприйняття зборів як потенційно небезпечних заходів до усвідомлення того факту, що збори втілюють важливе право людини, яке поліція повинна поважати і захищати. Більшість зборів насправді проходять мирно і не становлять загрози громадському порядку. Однак надзвичайно важливо, щоб поліція була добре підготовлена і навчена запобігати будь-яким конфліктам, пов'язаним із публічними зборами, а також вміла знижувати напруженість, якщо виникає така необхідність.

Право на свободу мирних зібрань передбачене положеннями всіх основних міжнародних інструментів з прав людини, серед яких:

Стаття 20 Загальної декларації прав людини (1948 р.);

Стаття 21 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966 р.);

Стаття 11 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.);

Стаття 15 Конвенції ООН про права дитини (1989).

У Копенгагенському документі ОБСЄ 1990 року держави-учасниці ОБСЄ зобов'язалися поважати право на мирні зібрання і демонстрації. Право на мирні зібрання мають всі особи, групи осіб, незареєстровані об'єднання, юридичні особи і комерційні організації. Забороняється будь-яка дискримінація за такими ознаками, як раса, колір шкіри, стать, мова, релігія, політичні або інші погляди, національне або соціальне походження, майновий стан, народження чи інший статус. Дискримінація за будь-якою з цих ознак, що обмежує право на мирні зібрання, розглядатиметься як порушення міжнародного права в галузі прав людини. В той час як міжнародні інструменти встановлюють загальний принцип права на мирні зібрання, це право зазвичай підтверджується в національній конституції і

⁸⁶ Поліція на мирних зібраннях URL: <https://pravo-na-protest.org.ua/police/>

уточнюється в національному законодавстві і підзаконних актах, які більш детально описують конкретні процедури щодо забезпечення права на свободу зібрань. У визначенні зібрання, що міститься в публікації БДПІЛ ОБСЄ і Венеціанської комісії «Керівні принципи щодо свободи мирних зібрань» (далі – «Керівні принципи»), підкреслюється, що зібрання – це захід, який має на меті передачу певного повідомлення тій чи іншій особі (особам). Публічні зібрання зазвичай є тимчасовими заходами, проте іноді вони можуть тривати протягом значного проміжку часу і супроводжуватись зведенням напівстаціонарних конструкцій, які можуть залишатися на місці зібрання протягом декількох місяців. Незважаючи на те, що окремі форми публічних зібрань можуть вимагати особливих видів регулювання, необхідно сприяти проведенню всіх типів мирних зібрань – як статичних, так і рухомих. Зібрання можуть служити різним цілям, таким як святкування, вшанування чи вираження протесту. Реалізація права на свободу мирних зібрань є способом спільної передачі якогось повідомлення або вираження колективної думки. Можуть виражатися різні думки, в тому числі критичні або радикальні, а також непопулярні (думки меншості). Вираження радикальних думок або думок меншості може певним чином образити інших членів суспільства, однак такому вираженню думок необхідно сприяти і його слід захищати, якщо дії присутніх носять мирний характер. Крім цього, багато зібрань певною мірою порушують звичний плин повсякденного життя і діяльності інших людей; вони можуть займати дороги і проїзди, а також перешкоджати руху транспорту і пішоходів та роботі місцевого бізнесу. До таких порушень, викликаних реалізацією людьми своїх основних свобод, слід ставитися з певною толерантністю. Слід визнати, що громадські місця так само служать для проведення зібрань, як і для інших видів діяльності, і тому необхідно сприяти реалізації права на мирні зібрання. Право на мирні зібрання є важливим компонентом збереження, розвитку та критичної оцінки культурних і соціальних норм і цінностей. Це право є необхідним для збереження й вираження ідентичності меншин, а також для забезпечення підзвітності влади. Захист права на мирні зібрання має вирішальне значення для створення толерантного і плюралістичного суспільства, в якому можуть мирно співіснувати різні групи.

Відповідно до міжнародних принципів прав людини держава та її суб'єкти мають зобов'язання щодо поваги й захисту всіх прав людини і несуть відповідальність в цій сфері. Зокрема, мова йде про такі зобов'язання:

- не втручатись в реалізацію прав і не обмежувати їх («негативне» зобов'язання);
- вживати необхідних заходів щодо захисту прав і сприяння їх реалізації («позитивне» зобов'язання).

Головна відповідальність за захист права на свободу зібрань і сприяння реалізації цього права покладається на поліцію, яка є основним органом, що відповідає за підтримку громадського порядку. Ця відповідальність включає в себе захист мирних зібрань, які можуть провокувати або ображати, а також зібрань, які можуть певною мірою заважати повсякденній діяльності інших

осіб і, таким чином, зачіпати людей, які не є учасниками зібрань. У випадках, коли мирний протест створює перешкоди правам і свободам інших осіб, поліція часто відповідає за баланс між дотриманням прав інших осіб та реалізацією права на свободу зібрань.

Право на свободу зібрань – це право збиратись мирно. Ніхто не має права на насильницькі дії в процесі здійснення свого права на зібрання. Якщо, беручи участь у зібранні, людина вдається до насильства, її право на свободу зібрань більше не підлягає захисту. При цьому насильницькі дії окремих осіб в ході зібрання не обов'язково є підставою для обмеження прав інших учасників публічного зібрання, які поведуться мирно.

Право збиратися мирно може передбачати право учасників зібрання на образливі дії або висловлювання, однак зібрання або дії, спрямовані на залякування, переслідування або загрози іншим особам, можуть на законних підставах підлягати необхідним і відповідним обмеженням або навіть забороні з боку держави.

Слід зазначити, що навіть незважаючи на те, що організатор або окремі учасники зібрання можуть не виконати законодавчі вимоги стосовно зібрань, це само по собі не звільняє поліцію від обов'язків щодо захисту зібрання і сприяння його проведенню, якщо воно залишається мирним. Питання невиконання законодавчих вимог, що стосуються проведення зібрання, завжди може бути вирішене шляхом застосування пропорційних санкцій до осіб, відповідальних за порушення.

Обмеження свободи зібрань. Обов'язок держави щодо захисту і забезпечення права на свободу мирних зібрань не означає, що мирні зібрання не можна обмежувати чи регулювати в розумних межах і законними способами в інтересах національної чи суспільної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших осіб. При цьому будь-яке таке обмеження має бути необхідним і пропорційним. Інакше кажучи, будь-які обмеження повинні бути вузько спрямовані на забезпечення нагальної суспільної потреби.

Стаття 21 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права передбачає такі підстави для обмеження свободи зібрань: «Визнається право на мирні збори. Користування цим правом не підлягає ніяким обмеженням, крім тих, які накладаються відповідно до закону і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної чи суспільної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав та свобод інших осіб».

Обмеження можуть накладатися до початку зібрання або під час його проведення, а також на обох цих етапах. В деяких державах поліція може мати повноваження щодо накладення обмежень до проведення зібрання, в той час як в інших країнах такі повноваження надані іншим органам, наприклад, місцевій владі або судам. У всіх державах регіону ОБСЄ поліція має повноваження щодо накладення розумних обмежень під час зборів, але в демократичному суспільстві будь-які обмеження такого роду завжди повинні бути законними, необхідними і пропорційними.

Відносно питання про те, чи слід накладати обмеження на конкретне зібрання, в «Керівних принципах» визначено основні принципи, які повинні враховуватись усіма поліцейськими службами. *Перелік таких принципів наведено нижче.*

Презумпція на користь проведення зібрань. Оскільки право на свободу мирних зібрань належить до основоположних прав, користування ним, наскільки це можливо, повинно здійснюватися без регулювання. Все те, що в явній формі не заборонено законом, слід вважати дозволеним, і від бажаючих провести зібрання не слід вимагати отримання відповідного дозволу. Презумпція на користь свободи зібрань повинна бути чітко і однозначно встановлена законодавством.

Позитивне зобов'язання держави щодо сприяння мирним зібранням і їх захисту. Держава повинна створити необхідні механізми і процедури, що дозволяють забезпечити практичну реалізацію свободи мирних зібрань без надмірного бюрократичного регулювання. Зокрема, держава завжди має прагнути сприяти проведенню публічних зібрань у бажаний для їх організаторів спосіб (з точки зору часу, місця і порядку проведення), захищати ці зібрання, а також забезпечувати відсутність перешкод для поширення в суспільстві інформації про заплановані зібрання.

Законність. Будь-які обмеження повинні ґрунтуватись на положеннях закону і відповідати міжнародним стандартам в галузі прав людини. Надзвичайно важливу роль має належним чином сформульоване законодавство, що дозволяє визначити допустимі межі розсуду влади. Будь-який закон у цій сфері повинен відповідати міжнародним стандартам в галузі прав людини і бути достатньо чітким, для того щоб кожен мав можливість визначити, чи становить його поведінка порушення закону, і зрозуміти, якими можуть бути імовірні наслідки такого порушення. Крім цього, відповідні органи зобов'язані забезпечити, щоб будь-які обмеження, що накладаються під час зібрання, повністю відповідали закону і не суперечили усталеній судовій практиці. Насамкінець, після проведення зібрання не допускається застосування будь-яких не передбачених законом санкцій і покарань.

Пропорційність (співрозмірність). Будь-які обмеження щодо часу, місця або порядку проведення зборів повинні бути пропорційними. В процесі виконання своїх законних завдань органи влади завжди повинні віддавати перевагу заходам, які передбачають найменший рівень втручання. Принцип пропорційності вимагає від органів влади утримуватись від автоматичного накладення обмежень, які істотно змінюють характер заходу (наприклад, перенесення місця проведення зборів у віддалені від центру райони міста або недопущення проведення зборів в межах видимості і чутності цільової аудиторії).

Необхідність. Будь-які обмеження на реалізацію свободи зібрань в демократичному суспільстві повинні бути необхідними в інтересах державної чи суспільної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав та свобод інших осіб. Ця

необхідність повинна бути підтверджена наявністю «нагальної суспільної потреби» в обмеженні свободи зібрань в конкретних обставинах.

Повідомлення про збори. Міжнародне право в галузі прав людини не вимагає, щоб в національному законодавстві містилась норма щодо подання попереднього повідомлення про проведення зборів. Дійсно, у відкритому суспільстві багато видів зборів не потребують жодного офіційного регулювання. Тому попереднє повідомлення слід вимагати лише в тих випадках, коли мета повідомлення полягає в наданні державі можливості провести необхідну підготовку для забезпечення свободи зібрань і охорони громадського порядку, суспільної безпеки, здоров'я або моральності населення, а також прав і свобод інших осіб.

Будь-яке положення законодавства з цього питання повинно вимагати від організаторів зборів подачі повідомлення про наміри, а не прохання про дозвіл на проведення зборів. Процес подачі повідомлення не повинен бути обтяжливим або надто бюрократичним, а строки завчасного повідомлення не повинні бути занадто великими. Ці строки швидше потрібні для таких цілей:

а) щоб у відповідних державних органів було достатньо часу для необхідного планування і підготовки до заходу відповідно до їхніх позитивних зобов'язань;

б) щоб у організаторів був час оскаржити будь-яке накладене обмеження в суді й отримати відповідне рішення.

Якщо в найкоротші строки після повідомлення про проведення публічного зібрання від органів влади не надійшло заперечень, організатори зборів повинні мати можливість вважати, що вони можуть продовжувати свої заплановані дії відповідно до зазначених в повідомленні умов, без будь-якого обмеження. Для того, щоб гарантувати свободу вираження поглядів, обмеження загалом не повинні накладатися на зміст ідеї, яку прагне передати зібрання.

Поліція може бути вимушена реагувати на висловлювання, що являють собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства. При цьому співробітники поліції повинні проводити межу між тими, хто вдається до таких висловлювань, та іншими учасниками зборів, чиє право на свободу мирних зібрань не може бути неправомірно обмежене.

Разом із тим, під час масштабних операцій або заходів, навколо яких точаться особливо запеклі дискусії, рішення щодо дій поліції має надходити через ланцюг командування, і повинні бути заздалегідь розроблені відповідні плани, для того щоб співробітники поліції не діяли на власний розсуд. Поліція повинна мати план реагування на такі ситуації і, зокрема, повинна знати, хто має повноваження приймати рішення про втручання і на які тексти і гасла слід реагувати. У деяких країнах прокурори беруть участь у визначенні обмежень в цьому відношенні. При цьому час, місце і порядок проведення окремих публічних зібрань можуть регулюватися з метою запобігти невинуватеному обмеженню прав і свобод інших осіб. Це відображає необхідність підтримання балансу між правом на вираження поглядів за допомогою зібрання та прагненням уникати зайвого обмеження

прав осіб, що не беруть в ньому участі. Коли є законні підстави для накладення обмежень на проведення зібрання, влада повинна забезпечити, щоб такі обмеження являли собою необхідний мінімум і щоб була запропонована альтернатива (час або місце проведення зібрання), прийнятна для організаторів. Будь-яка альтернатива повинна гарантувати, що головну ідею, яку намагаються донести учасники такого зібрання, все одно можна буде ефективно передати тим, кому її адресовано. Іншими словами, збори повинні проводитися в межах видимості і чутності цільової аудиторії. Якщо зібранню протистойть контрдемонстрація, яка прагне обмежити право людей на мирні зібрання, така контрдемонстрація втрачає захист міжнародного права в галузі прав людини.

3.6. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ І ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ЩОДО ПІДТРИМАННЯ ПРАВОПОРЯДКУ

Основоположні принципи застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку

(прийняті восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поведження з порушниками, Гавана, Куба, 27 серпня - 7 вересня 1990 року)

URL: https://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/FileName_001.pdf

Беручи до уваги те, що робота службовців органів правопорядку є суспільною послугою, що має велике значення, і таким чином, існує необхідність підтримувати та, за необхідності, поліпшувати умови праці та статус цих службовців,

Беручи до уваги те, що загроза життю і безпеці службовців органів правопорядку повинна розглядатися як загроза стабільності суспільства в цілому,

Беручи до уваги те, службовці органів правопорядку відіграють життєво важливу роль у захисті права на життя, свободу та особисту недоторканність, гарантовані Загальною декларацією прав людини і закріплені в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права,

Беручи до уваги те, що Мінімальні стандартні правила поведження з ув'язненими передбачають обставини, за яких службовці в'язниць можуть застосовувати силу при виконанні своїх обов'язків,

Беручи до уваги те, що стаття 3 Кодексу поведінки службовців органів правопорядку передбачає, що службовці органів правопорядку можуть застосовувати силу тільки у разі суворої необхідності і в обсязі, необхідному для виконання їх обов'язків,

Беручи до уваги те, що на підготовчій нараді до сьомого Конгресу ООН з попередження злочинності і поведження з порушниками, що відбувся у Варенні, Італія, було погоджено питання, які будуть розглядатися в ході подальшої роботи над обмеженнями в застосуванні сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку,

Беручи до уваги те, що сьомий Конгрес у своїй Резолюції 14, зокрема, підкреслює, що застосування сили і вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку має бути співмірним з належною повагою до прав людини,

Беручи до уваги те, що Економічна і Соціальна Рада в своїй Резолюції 1986/10, Розділ IX від 21 травня 1986 року запропонувала Державам-учасницям приділити особливу увагу впровадженню Кодексу з застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку, і Генеральна Асамблея в своїй Резолюції 41/149 від 4 грудня 1986 року, зокрема, вітала цю рекомендацію Ради,

Беручи до уваги те, що належить, з урахуванням їх особистої безпеки, враховувати роль службовців органів правопорядку у здійсненні правосуддя, захисті права на життя, свободу і безпеку особистості, їх відповідальності за підтримання громадської безпеки і громадського спокою і важливості їх кваліфікації, підготовки й поведінки, Основні принципи, викладені нижче, які були розроблені для допомоги Державам-учасницям в їх завданні з забезпечення та сприяння належній ролі службовців органів правопорядку, повинні враховуватися та поважатися Урядами в рамках їх національного законодавства і практики, і бути доведені до відома службовців органів правопорядку, а також інших осіб, таких як судді, обвинувачі, правники, представники виконавчої та законодавчої влади, і громадськості.

Загальні положення

1. Уряди і органи правопорядку повинні прийняти і впровадити норми і правила про застосування сили та вогнепальної зброї проти осіб службовцями органів правопорядку. При розробці таких норм і правил Уряд і органи правопорядку повинні постійно тримати в полі зору питання етики, пов'язані з застосуванням сили та вогнепальної зброї.

2. Уряди і органи правопорядку мають розробити якомога ширшу низку засобів та оснастити службовців органів правопорядку різними типами зброї і спорядження, які дозволили б диференціювати застосування сили і вогнепальної зброї. Вони повинні включати в себе розробку несмертельної нейтралізаційної зброї для застосовування в належних ситуаціях, з метою все більшого звуження сфери застосування засобів, здатних убити чи травмувати людей. З тією ж метою повинна бути також передбачена можливість службовцям органів правопорядку бути оснащеними засобами самооборони, такими як щити, шоломи, бронежилети і куленепробивні транспортні засоби, з метою зменшення необхідності використання будьякого виду зброї.

3. Розробка та впровадження нелетальної нейтралізаційної зброї повинні бути ретельно оцінені для того, щоб звести до мінімуму ризик заподіяння шкоди особам, які не беруть участь в конфлікті. Також застосування такої зброї має ретельно контролюватися.

4. Службовці органів правопорядку при виконанні своїх обов'язків повинні, наскільки це можливо, застосовувати ненасильницькі засоби, перші ніж вдаватися до застосування сили і вогнепальної зброї. Вони можуть застосовувати силу і вогнепальну зброю тільки тоді, коли інші засоби є

неефективними або не мають жодних шансів на досягнення бажаного результату.

5. Щоразу, коли законне застосування сили і вогнепальної зброї неминуче, службовці органів правопорядку повинні: (а) виявляти стриманість у такому застосуванні і діяти пропорційно до серйозності порушення і законної мети, яку вони прагнуть досягнути; (b) мінімізувати шкоду і травмування та поважати, та охороняти людське життя; (c) забезпечувати надання медичної та іншої допомоги будь-яким пораненим або потерпілим особам в найкоротші терміни; (d) забезпечити, щоб родичі або близькі друзі поранених або потерпілих осіб були повідомлені у найкоротші терміни.

6. У випадку травмування або смерті в результаті застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку, вони повинні негайно сповістити про інцидент своє керівництво, згідно з принципом 22.

7. Уряди повинні забезпечити, щоб свавільне або зловмисне застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку каралося як кримінальне порушення, згідно з їх законодавством.

8. Виняткові обставини, такі, як внутрішня політична нестабільність чи будь-яка інша надзвичайна ситуація, не повинні бути виправданням для будь-якого відходу від цих Основоположних принципів.

Спеціальні положення

9. Службовці органів правопорядку не повинні застосовувати вогнепальну зброю проти людей, за винятком самозахисту або захисту інших осіб від неминучої загрози смерті або серйозного травмування, для запобігання вчиненню особливо серйозного злочину, пов'язаного з серйозною загрозою життю, для арешту особи, яка становить таку загрозу та чинить опір їх наказам, або для запобігання її втечі, і тільки тоді, коли менш рішучі заходи недостатні для досягнення цих цілей. За будь-яких обставин умисне застосування сили, що має смертельний наслідок, допустиме лише тоді, коли цього абсолютно неможливо уникнути з метою захисту життя.

10. У випадках, передбачених в принципі 9, службовці органів правопорядку повинні представитися такими і зробити чітке попередження про намір використати вогнепальну зброю, надаючи достатньо часу для виконання їх попередження, якщо тільки це не ставитиме службовців органів правопорядку під надмірну загрозу або призведе до виникнення ризику смерті або заподіяння серйозної шкоди іншим особам, або це буде очевидно недоречно або марно за обставин цієї ситуації.

11. Правила та норми про застосування вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку повинні включати керівні принципи, які: (а) визначають обставини, за яких службовці органів правопорядку уповноважені носити вогнепальну зброю та визначають види дозволеної вогнепальної зброї та спорядження; (b) забезпечують, щоб вогнепальна зброя застосовувалася лише за належних обставин і у такий спосіб, що знижує ризик непотрібної шкоди; (b) забороняють застосування таких видів вогнепальної зброї та спорядження, які завдають надмірні поранення або

становлять надмірну загрозу; (d) регулюють контроль, зберігання і надання вогнепальної зброї, у тому числі процедури забезпечення того, щоб службовці органів правопорядку несли відповідальність за вогнепальну зброю та спорядження, видане їм; (e) встановлюють обов'язок зробити попередження, якщо це доцільно, коли вогнепальна зброя має бути застосована; (f) передбачають систему сповіщення про випадки застосування вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку при виконанні службових обов'язків.

Виконання обов'язків поліцією під час протиправних зібрань.

12. Так як кожен може брати участь у законних і мирних зібраннях, відповідно до принципів, закріплених у Загальній декларації прав людини та Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, Уряди та органи правопорядку та їх службовці мають визнавати, що сила і вогнепальна зброя можуть бути застосовані тільки відповідно до принципів 13 і 14.

13. При розгоні протиправних, але ненасильницьких зібрань, службовці органів правопорядку повинні уникати застосування сили або, якщо це неможливо, мають зводити застосування зброї до необхідного мінімуму.

14. *При розгоні зібрань насильницького характеру службовці органів правопорядку можуть застосовувати вогнепальну зброю тільки тоді, коли застосування менш небезпечних засобів неефективне та тільки в мінімально необхідному обсязі. Службовці органів правопорядку не мають застосовувати вогнепальну зброю в таких випадках, за винятком умов, передбачених принципом 9.*

Виконання обов'язків поліцією щодо затриманих осіб чи взятих під варту.

15. Службовці органів правопорядку, в їх відносинах із затриманими особами або взятими під варту, не повинні застосовувати силу, крім випадків, коли це суворо необхідно для підтримки безпеки і порядку в установі, або коли їх особиста безпека є під загрозою.

16. Службовці органів правопорядку, в їх відносинах із затриманими особами або взятими під варту, не повинні застосовувати вогнепальну зброю за винятком випадків самозахисту або захисту інших осіб від безпосередньої загрози смерті або серйозного поранення, або коли це суворо необхідно для запобігання втечі затриманої особи або взятої під варту і становить небезпеку, про яку йдеться в принципі 9.

17. Вищевикладені принципи мають застосовуватися без шкоди для прав, обов'язків і відповідальності службовців в'язниць, викладених у Мінімальних стандартних правилах поводження з ув'язненими, особливо в правилах 33, 34 і 54.

Кваліфікація, підготовка та консультування.

18. Уряди та органи правопорядку повинні забезпечувати, щоб усі службовці органів правопорядку відбиралися за допомогою належних процедур відбору, володіли належними моральними, психологічними та фізичними якостями для ефективного виконання своїх функцій і проходили

постійну і ретельну професійну підготовку. Їх придатність для виконання цих функцій повинна підлягати періодичній перевірці.

19. Уряди та органи правопорядку повинні забезпечувати, щоб усі службовці органів правопорядку проходили підготовку і перевірку знань згідно з відповідними кваліфікаційними стандартами застосування сили. Тим службовцям органів правопорядку, які зобов'язані носити вогнепальну зброю, має бути дозволено робити це тільки після завершення спеціального курсу підготовки з їх використання.

20. При підготовці службовців органів правопорядку, Уряди та органи правопорядку повинні приділяти особливу увагу питанням поліцейської етики та прав людини, особливо під час процедури розслідування, альтернативам застосуванню сили та вогнепальної зброї, включаючи мирне врегулювання конфліктів, розумінню поведінки натовпу та методам переконання, ведення переговорів і посередництва, а також технічним засобам з метою обмеження застосування сили і вогнепальної зброї. Органи правопорядку повинні переглядати свої програми підготовки та процедури діяльності в світлі конкретних інцидентів.

21. Уряди та органи правопорядку повинні приділяти увагу психологічному консультуванню службовців органів правопорядку, які беруть участь у ситуаціях, коли сила і вогнепальна зброя були застосовані.

Звітність і перегляд процедур.

22. Уряди та органи правопорядку повинні встановлювати ефективні процедури звітування та процедури перевірки всіх інцидентів, згаданих у принципах 6 і 11. Для інцидентів, про які повідомлено, у відповідності з цими принципами, Уряди та органи правопорядку повинні забезпечити ефективну процедуру перевірки, та щоб незалежні адміністративні органи або органи обвинувачення мали можливість здійснювати юрисдикцію за відповідних обставин. У випадках смерті і серйозних травм або інших тяжких наслідків, докладний звіт повинен бути невідкладно наданий компетентним органам, відповідальним за адміністративний нагляд та судовий контроль.

23. Особи, які постраждали від застосування сили та вогнепальної зброї, або їх законні представники повинні мати доступ до незалежного процесу, включаючи судовий процес. У разі смерті таких осіб ці положення повинні застосовуватися до осіб, які перебували на їх утриманні.

24. Уряди та органи правопорядку повинні забезпечити, щоб керівництво органів правопорядку несли відповідальність, якщо вони знали або повинні були знати, що службовці органів правопорядку під їх командуванням вдаються або вдавалися до незаконного застосування сили та вогнепальної зброї, і вони не вжили всіх заходів, у межах своїх повноважень, для запобігання, припинення таких випадків або повідомлення про них.

25. Уряди і органи правопорядку повинні забезпечити, щоб жодні кримінальні чи дисциплінарні санкції не були накладені на службовців органів правопорядку, які, на виконання Кодексу поведінки для службовців

органів правопорядку та цих основоположних принципів, відмовилися від виконання наказу про застосування сили та вогнепальної зброї, або які повідомили про таке використання іншими службовцями.

26. Виконання наказів керівництва не має слугувати захистом, якщо службовці органів правопорядку знали, що наказ про застосування сили та вогнепальної зброї, що призвів до смерті або серйозних травм особи, був явно протиправним і мали розумну можливість відмовитися від його виконання.

У будь-якому випадку, відповідальність покладається також на вищих посадових осіб, які віддали протиправні накази.

***Примітка:** * Відповідно до коментаря до статті 1 Кодексу поведінки службовців органів правопорядку, термін «органи правопорядку» включає в себе всіх офіцерів правопорядку, призначених або обраних, які наділені поліцейськими повноваженнями, особливо повноваженнями на затримання чи утримання під вартою [87]. У країнах, де поліцейські повноваження здійснюються представниками військових служб у форменному або цивільному одязі, або органами державної безпеки, визначення службовців органів правопорядку має вважатися як таке, що включає службовців таких органів.*

Діяльність поліції України у сфері забезпечення реалізації міжнародних стандартів прав і свобод людини здійснюється у відповідності до ч. 2 ст. 3 Конституції України, яка зазначає, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [88].

Свою діяльність поліція здійснює на засадах: верховенства права; незалежно від рішень, заяв чи позицій політичних партій та громадських об'єднань; забезпечення захисту прав і свобод людини незалежно від політичних переконань та партійної належності; здійснення діяльності у взаємодії з населенням на засадах партнерства; громадського контролю.

В основу діяльності Національної поліції покладено правові норми, що містяться у Рекомендації Rec. (2001) 10 Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики» [89], Кодексі поведінки посадових осіб із підтримання правопорядку, Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690, Декларації про поліцію, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р., Основоположних принципів застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку 1990 р.

⁸⁷ Кодекс поведінки службовців органів правопорядку. URL: https://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/PS_05_4_2_001.pdf

⁸⁸ Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-i>

⁸⁹ Європейський кодекс поліцейської етики : рекомендація Rec. (2001) 10 прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 року на 765-му засіданні заступників міністрів URL: <http://www.cm.coe.int/ta/rec/2001/2001r10.htm>

Права та обов'язки поліцейського, передбачені службовою необхідністю та доцільністю по відношенню до громадян, а також захист громадян від непрофесійної діяльності поліцейського [90]

❖ поліція і вся поліцейська діяльність повинні поважати право людини на життя;

❖ поліція не повинна за жодних обставин вчиняти, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування або нелюдського, або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. Поліція повинна виконувати свої завдання справедливо, керуючись, зокрема, принципами неупередженості та недискримінації;

❖ поліція може застосовувати силу тільки у разі суворої необхідності і тільки в обсязі, необхідному для досягнення легітимної мети. Поліція завжди повинна пересвідчуватися у правомірності своїх дій;

❖ офіцери поліції повинні виконувати накази, правомірно прийняті їх керівництвом, але вони зобов'язані утримуватися від виконання наказів, які є явно протиправними, і доповідати про такі накази без страху покарання;

❖ поліція може втручатися в право особи на недоторканність приватного життя тільки у разі суворої необхідності і тільки для легітимної мети;

❖ поліція у своїй діяльності повинна завжди пам'ятати про основоположні права кожного, такі як свобода думки, совісті, релігії, висловлення поглядів, мирні зібрання, пересування і безперешкодне користування своїм майном;

❖ офіцери поліції повинні діяти чесно, з повагою до суспільства і особливою увагою до осіб, які належать до найбільш уразливих груп;

❖ під час поліцейського втручання персонал поліції повинен зазвичай бути в змозі надати підтвердження свого поліцейського статусу і службове посвідчення, негайно поінформувати кожного заарештованого зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення;

❖ поліцейський, який здійснює затримання особи, арешт або проводить розслідування, здійснює лише повноваження, надані йому законом;

❖ поліція повинна дотримуватися тих принципів, що кожен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим, доки його вина не буде визнана судом, і що кожен

⁹⁰ Малиновська Т. М., Шорохова Г. М. Загальні положення щодо дотримання поліцією України міжнародних стандартів у сфері прав і свобод людини / Т. М. Малиновська, Г. М. Шорохова // Справедливість у юриспруденції: теорія та практика: збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції «Актуальна юриспруденція», м. Київ, 23 лютого 2017 року. Тези наукових доповідей. К.: Видавничий дім «АртЕк», 2017. С.46-48.

обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має певні права, зокрема право бути невідкладно повідомленим про обвинувачення проти нього/неї, і підготувати свій захист або особисто, або за сприяння правової допомоги за своїм власним вибором;

❖ поліцейські розслідування повинні бути об'єктивними і справедливими Вони повинні бути чутливими і гнучкими до особливих потреб осіб, таких як дітей, підлітків, жінок, меншин, включаючи етнічні меншини і вразливих осіб;

❖ керівні принципи належної поведінки і чесності допитів у поліції повинні, зокрема, передбачати чесний допит, під час якого допитані повинні знати про причини допиту, а також іншу необхідну інформацію;

❖ поліція повинна забезпечувати необхідну підтримку, допомогу та інформацію для жертв злочинів без будь-якої дискримінації;

❖ обмеження свободи осіб має бути настільки обмеженою, наскільки це можливо, і проводитися з урахуванням гідності, уразливості і особистих потреб кожного затриманого;

❖ поліція повинна, наскільки це можливо згідно з національним правом, негайно інформувати осіб, чия свобода була обмежена, про причини обмеження їх свободи і про будь-яке обвинувачення проти них, а також негайно інформувати таких осіб про процедуру, що стосується їх справи.

*Зазначені положення нормативно-правових актів знайшли своє відображення у статті 29 закону України «Про Національну поліцію» щодо застосування поліцейських заходів. **Поліцейський захід** – це дія або комплекс дій превентивного або примусового характеру, що обмежує певні права і свободи людини та застосовується поліцейськими відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень* ^[91].

Поліцейський захід повинен бути:

1. Законним, тобто визначений у чинному законодавчому акті;

2. Необхідним. Поліцейський захід вважається таким у наступних випадках: 1) якщо для виконання повноважень поліції неможливо використати інший захід; 2) якщо застосування іншого засобу буде неефективним; 3) якщо такий захід заподіяв би найменшу шкоду як адресату заходу, так і іншим особам.

3. Пропорційним. Поліцейський захід вважається таким, якщо шкода, заподіяна охоронюваним законом правам і свободам людини або інтересам суспільства чи держави, не перевищує блага, для захисту якого він був застосований, або створеної загрози заподіяння шкоди.

4. Ефективним. Поліцейський захід вважається таким, якщо застосування поліцейського заходу забезпечує виконання повноважень поліції. ***Поліцейський захід вживається виключно для виконання повноважень поліції, і повинен бути припинений, якщо:*** 1) досягнуто мету його застосування; 2) очевидно, що мету заходу неможливо досягнути;

⁹¹ Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

3) немає необхідності в подальшому застосуванні такого заходу. Міра застосування фізичного та психологічного впливу з боку працівника поліції визначена і у ст. 40 Кримінального кодексу України «фізичний або психічний примус», ст. 39 «крайня необхідність», п.1 ст. 38 «затримання особи, що вчинила злочин». Тобто тут ідеться про правове застосування фізичної сили і психологічного тиску на правопорушника. Але якщо працівник поліції при затриманні правопорушника, перевищує міру необхідної оборони (п.3 ст. 38), межі крайньої необхідності (п.2 ст. 39), то він підлягає кримінальній відповідальності [92].

Працівники поліції при застосуванні фізичної сили, спецзасобів або вогнепальної зброї повинні звертати увагу на дотримання визначеного законодавством порядку їхнього застосування, оскільки використання усіх їх поза межами, встановленими законодавством, становить собою порушення особистої фізичної недоторканості особи, що може бути кваліфіковано як форма нелюдського поводження чи, навіть, застосування тортур до осіб і їх катування, що є однозначно заборонено як форма незаконного та антигуманного впливу, що не може бути санкціонований жодною правовою системою (ст. 3 Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини). Більше того, у разі, якщо в результаті застосування вказаних засобів працівниками поліції при виконанні ними своїх службових обов'язків поза встановленими законодавством підставами та порядком, особу було вбито, міжнародні судові та правозахисні інституції однозначно констатують порушення фундаментального права – права на життя.

3.7. ДЕОНТОЛОГІЧНЕ ПОВОДЖЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ПРИ ЗАТРИМАННІ ОСОБИ: МІЖНАРОДНИЙ І НАЦІОНАЛЬНИЙ СТАНДАРТИ

Перераховані нижче стандарти використовуються у практиці Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, Комітету ООН проти катувань, Підкомітету ООН з питань запобігання катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують людську гідність, видам поводження або покарання тощо. Вони ґрунтуються на практиці зазначених органів та є розвитком положень відповідних універсальних та регіональних міжнародних договорів у сфері запобігання катуванням та іншому неналежному поводженню з особами, позбавленими волі [93]

Так в коментарях до п. 1 Міжнародних стандартів поводження з особами, яких затримано правоохоронними органами та/або взято під варту передбачено:

⁹² Кримінальний кодекс України. Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131

⁹³ Мінімальні стандарти належного поводження: аналіз національного та міжнародного досвіду: практичний посібник / Ю. Л. Белоусов, М. М. Гнатівський, В. О. Гацелюк, А. Л. Федорова; за заг. ред. Ю. Л. Белоусова. К.: Ваіте. 2013. 170 с.

1) Три права затриманих осіб, про які йдеться у цьому пункті (***право повідомити про факт свого затримання третю особу, право на доступ до адвоката та право на доступ до лікаря***), розглядаються у практиці міжнародних органів як основні гарантії, спрямовані на запобігання неналежному (жорстокому) поводженню із затриманими особами.

2) Оскільки ризик жорстокого поводження з особою з боку співробітників правоохоронних органів є найбільш високим у перші години з моменту затримання, ці три основні гарантії повинні застосовуватися з моменту, коли особа зобов'язана залишатися зі співробітниками правоохоронних органів.

3) Ці три права повинні належати не тільки особам, затриманим у зв'язку з підозрою у вчиненні злочину, але й будь-яким особам, яких затримано чи взято під варту з будь-якої причини (зокрема, особам, затриманим в адміністративному порядку, затриманим відповідно до законодавства про статус іноземців тощо).

4) Той факт, що одночасно може бути затримано велику кількість осіб, жодним чином не виправдовує недотримання цих прав.

5) Права затриманих осіб не можуть належним чином бути реалізовані, якщо такі особи про них не знають. Тому необхідно, щоб затриманим особам чітко повідомляли про їхні права, без зволікань і мовою, яку вони розуміють.

Також повинна функціонувати система надання кожному затриманому, на самому початку його перебування під вартою, спеціальної форми з чітко викладеними правами. Більш того, кожний затриманий має розписатися, що його поінформовано про відповідні права. Для досягнення чіткого і негайного інформування затриманої особи про всі її права слід від самого початку тримання особи під вартою регулярно надавати такій особі пам'ятку, в якій ці права будуть викладені у доступному вигляді. Такі заходи є легкими у запровадженні, маловитратними та ефективними.

Коментар до пункту 2:

1) Право затриманого на те, щоб про його затримання повідомили третій стороні, має, у принципі, бути гарантоване з самого початку перебування під вартою у поліції. Здійснення цього права може підлягати встановленим законом виняткам, спрямованим на захист інтересів слідства. Однак подібні винятки мають бути чітко визначеними і жорстко обмеженими в часі, а застосування виняткової процедури має супроводжуватися відповідними гарантіями (наприклад, письмова реєстрація необхідності відкласти сповіщення про затримання, із зазначенням підстав, і отримання дозволу на відкладення сповіщення від старшого за посадою працівника правоохоронних органів, не пов'язаного з розслідуванням цієї справи, або від прокурора).

2) Відповідно до законодавства багатьох держав та/або практики роботи їхніх правоохоронних органів повідомлення третьої особи (родича тощо) про факт затримання здійснюється не затриманою особою, а співробітником поліції. Така практика сама по собі не суперечить

міжнародним стандартам. Разом з тим, якщо повідомлення робиться не у присутності затриманої особи, вона повинна бути оперативно проінформована про те, чи відбулося повідомлення та яку саме особу було повідомлено і коли.

Коментар до пункту 3:

1) Право на доступ до адвоката, про яке йдеться відразу після того, як особу позбавлено волі, стосується не забезпечення права на справедливий суд, передбаченого статтею 6 ЄКПЛ, а запобігання катуванням та жорстокому поводженню із затриманими особами у контексті статті 3 ЄКПЛ. Досвід свідчить, що ризик бути заляканою або підданою жорстокому поводженню одразу після затримання особи є для неї найбільшим. Тому можливість для осіб, яких тримають під вартою в поліції, мати доступ до адвоката під час цього періоду є основною гарантією проти жорстокого поводження. Існування такої можливості діятиме як пересторога для осіб, що здатні жорстоко поводитися з особами, яких тримають під вартою. Окрім цього, адвокат є саме тією особою, що може вжити відповідних заходів у разі, якщо жорстоке поводження має місце.

2) У окремих випадках для забезпечення інтересів правосуддя існує необхідність протягом певного часу не дозволяти особі, яку тримають під вартою, побачення з її адвокатом. Однак це не повинно призводити до повної відмови у праві на адвоката протягом періоду, про який йде мова. У подібних випадках слід організувати контакт з іншим незалежним адвокатом, стосовно якого можна бути певним, що він не порушить законні інтереси слідства.

3) Небезпека залякувань і фізичної жорстокості по відношенню до затриманої особи є найбільшою протягом кількох перших годин після взяття її під варту. Отже, можливість затриманих залучити свого адвоката саме у цей проміжок часу становить основну гарантію від жорстокого поводження. Існування такої можливості переконливо впливатиме на тих, хто може схилитися до жорстокого поводження із затриманими; більш того, адвокат добре знатиме, до яких дій удатися, якщо жорстоке поводження справді трапиться. Комітет визнає, що за виняткових обставин захист законних інтересів поліцейського розслідування може зробити необхідним певне відкладення можливості затриманого поспілкуватися із адвокатом, на кандидатурі якого він наполягає. Разом з тим, подібні обставини не повинні призвести до того, щоб затриманий протягом усього цього часу взагалі не мав адвокатської допомоги: йому треба забезпечити можливість спілкуватися з іншим, незалежним адвокатом.

4) За відсутності ефективної системи безоплатної правової допомоги для осіб, які не мають змоги самостійно оплачувати послуги адвоката, право на доступ до адвоката у більшості випадків залишається суто теоретичним. У зв'язку з цим обов'язком держави є забезпечення належного фінансування такої системи та визначення практичних шляхів гарантування відвідання призначеним адвокатом затриманої особи у приміщенні правоохоронних органів. Іншими словами, система безоплатної правової допомоги повинна

функціонувати для кожної особи, яка має в ній потребу, з моменту її затримання.

Адвокати, призначені у порядку безоплатної правової допомоги, повинні бути не тільки формально, але і реально незалежними від правоохоронних органів та прокуратури.

5) Право на допомогу адвоката має включати право бесідувати з ним віч-на-віч. У принципі, затриманому має бути надане право на присутність його адвоката на всіх допитах, що їх проводить поліція. Природно, це не має позбавляти поліцію можливості допитати затриманого щодо невідкладних питань за відсутності адвоката (якщо він не може одразу з'явитися) чи виключати заміну адвоката, який заважає належному ходу розслідування.

Коментар до пункту 4:

1) Особам, яких тримають у поліції під вартою, закон має надавати право бути оглянутим лікарем. Іншими словами, якщо особа вимагає медичного огляду, лікар має бути викликаний негайно, а представники правоохоронних органів не повинні відсіювати жодні подібні вимоги. Більш того, право бути оглянутим лікарем має включати право затриманого бути оглянутим тим лікарем, на якому він зупинить свій вибір (додатково до будь-якого медичного огляду, здійсненого лікарем, якого викликала поліція). Зрозуміло, що послуги такого додаткового лікаря можуть надаватися за рахунок затриманої особи.

2) Усі медичні огляди затриманих поліцією осіб мають проводити так, щоб розмову між затриманим і лікарем ніколи не було чути і також не було видно (окрім випадків, коли сам лікар вимагає іншого) представникам правоохоронних органів.

3) Також важливо, щоб всі особи, звільнені з-під поліцейської варти без постанови перед суддею, мали право безпосередньо вимагати медичного огляду у кваліфікованого судово-медичного експерта.

Коментар до пункту 5:

1) Допит підозрюваних у вчиненні злочинів має здійснюватися фахівцями і буде задовільним у разі отримання ними спеціальної професійної підготовки. Насамперед, треба якомога ясно визначити чітку мету проведення допиту: такою метою може бути лише отримання точної й достовірної інформації задля встановлення правди щодо питань, що розслідуються, а не задля отримання зізнання від особи, яку співробітники правоохоронних органів, котрі проводять допит, уже вважають винуватою. У контексті запобігання катуванням та іншим формам жорстокого поводження особливого значення набуває розробка методики кримінального розслідування, застосовування якої уможливить менше покладання на зізнання та інші свідчення чи відомості, отримані шляхом допитів, при засудженні винуватих.

2) Досягненню представниками правоохоронних органів зазначеної вище мети значно сприяє, окрім відповідної підготовки, розробка кодексу поведінки при допитуванні осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів.

3) Приміщення для допитів мають бути належно освітлені, опалені та вентильовані; крім того, всі учасники процесу мають однаково зручно розміститися на схожих за дизайном стільцях. Працівник правоохоронних органів, який проводить допит, не має розташовуватися так, щоб домінувати над підозрюваним, – тобто він не має сидіти ani на висоті, ani на відстані. Приміщення для допитів мають бути витримані у нейтральній кольоровій гамі.

4) Здійснення електронних записів (тобто аудіо- чи відеозаписів) проведених допитів є важливою додатковою гарантією запобігання жорстокому поводженню із затриманими. Подібна практика призведе до наявності повного й автентичного запису перебігу допитів, а тому значно полегшить розслідування будь-яких тверджень щодо жорстокого поводження. Це відповідає як інтересам осіб, з якими жорстоко поводилися, так і, водночас, інтересам співробітників органів внутрішніх справ, котрих безпідставно звинувачують у фізичному чи психологічному катуванні. Наявність записів здійснених правоохоронними органами допитів також зменшить вірогідність навмисної відмови підсудних від попередньо даних свідчень.

Коментар до пункту 6:

1) Ретельне документування перебування затриманої особи у приміщеннях правоохоронних органів повинно включати інформацію, важливу для встановлення того, чи були дотримані щодо особи вимоги законодавства та її основні права та їхні гарантії.

2) Наявність підпису особи у найважливіших пунктах таких записів (реєстрів) є додатковою гарантією дотримання її прав. Відсутність підпису або підписів затриманої особи у відведених для цього місцях повинна бути щоразу ретельно пояснена.

3) Відповідні записи повинні вестися співробітниками правоохоронних органів повно, вчасно та акуратно.

Коментар до пункту 7:

1) Перебування під вартою в органах внутрішніх справ триває (чи принаймні має тривати) доволі недовго. Тому вимоги до таких приміщень на міжнародному рівні встановлено менш ретельно та на дещо меншому рівні, ніж вимоги до камер у пенітенціарних закладах. Утім, умови утримання у камерах у приміщеннях органів внутрішніх справ («поліцейських камерах») мають відповідати певним основним вимогам.

2) Усі поліцейські камери повинні бути чистими і мати належний розмір – з огляду на кількість осіб, які можуть там знаходитися, – а також відповідне освітлення (достатнє для читання у час, що не відводиться для сну) і вентиляцію. Бажано, щоб камери мали природне освітлення. Окрім цього, камери мають бути обладнані засобами для відпочинку (наприклад, закріпленим стільцем або закріпленою лавкою); особи, які повинні провести ніч в місці тримання, мають бути забезпечені чистими матрацом та ковдрами.

3) Особам, яких тримають під вартою в органах внутрішніх справ, слід дозволяти справляти природні потреби в час, коли вони того забажають, в

чистих і пристойних умовах; їм також слід надавати відповідну можливість для умивання. Ці особи повинні бути забезпечені питною водою і, у відведений для цього час, харчуванням, включаючи, як мінімум, один раз на день, повноцінне харчування (щось більш суттєве, ніж бутерброд). Особам, яких тримають під вартою 24 години або довше, треба, якщо це можливо, щодня пропонувати прогулянки на свіжому повітрі.

4) Вимоги до розміру «поліцейських камер» залежать від їхнього призначення. Вимоги, що пред'являються до розміру камер, призначених для ночівлі осіб, наближаються до вимог, що встановлені до камер у слідчих ізоляторах та пенітенціарних закладах. Вимоги для камер, призначених для тимчасового тримання осіб протягом кількох годин, є дещо нижчими.

Умови утримання окремих категорій затриманих та заарештованих осіб

При затриманні чи арешті осіб з обмеженими можливостями, з фізичними вадами, певними захворюваннями, тобто зі спеціальними потребами, камери мають бути обладнані відповідно до потреб такої категорії осіб. У рішенні у справі «Прайс проти Сполученого Королівства» Суд розглядав відповідність умов тимчасового утримання інваліда у камері, не пристосованій для осіб з важкими фізичними вадами. Заявниця змушена була спати у інвалідному візку, не могла дотягнутися до кнопок негайного виклику, повинна була користуватися послугами персоналу чоловіків для відправлення своїх особистих гігієнічних потреб, потребувала ліків у зв'язку із захворюванням нирок тощо. У даному випадку було визнано порушення статті 3 Конвенції, зважаючи на особливість становища інваліда-заявника [94]. У рішенні у справі «Р.М. проти Угорщини» Суд визнав, що незабезпечення належного санітарного нагляду затриманій особі з паралізованою нижньою частиною тіла, внаслідок чого остання не контролювала сечовипускання, також становило порушення статті 3 [95]. Очевидно, знаходження здорової людини у зазначених умовах навряд чи склали би порушення статті 3 Конвенції. Розглядаючи скарги осіб з фізичними вадами на умови утримання, Європейський суд сформулював чітке правило, що у випадку рішення органів влади тримати під вартою важко хвору особу, особу з фізичними вадами, спеціальними потребами тощо необхідним є забезпечення належних умов тримання, відповідних стану її здоров'я [96]. Водночас, конвенційні стандарти щодо належного поводження з особами, які знаходяться під контролем держави, не вимагають від держави звільняти ув'язнених з-під варти за станом здоров'я.

Окрім необхідності забезпечення задовільних умов утримання для хворих та осіб з вадами, можна стверджувати про доцільність виокремлення ще одного стандарту, який також прописаний в висновках та доповідях КЗК.

⁹⁴ Price v. the United Kingdom, judg. 10 July 2001.

⁹⁵ P.M. v. Hungary, dec. 21 May 1997

⁹⁶ Цей принцип неодноразово повторювався, зокрема у рішеннях Mechenkov v. Russia judg. 7 February 2008, Farbtuhs v. Latvia, judg. 2 December 2004

Держава має забезпечити окреме утримання різних категорій осіб, зокрема, жінок від чоловіків, неповнолітніх від дорослих, рецидивістів від тих, хто потрапляє під контроль держави вперше, здорових окремо від хворих на інфекційні захворювання тощо. Ці стандарти є цілком зрозумілими та закріплені у національному законодавстві держав-членів Ради Європи. Однак скарги на їх порушення неодноразово розглядалися Європейським судом. Зокрема, Судом було винесено низку рішень проти України щодо зараження на туберкульоз під час утримання під вартою, утримання здорових людей спільно з хворими на тяжкі інфекційні хвороби, що тягне за собою небезпеку для здорових, ймовірність погіршення стану хворих та становить порушення статті 3 Конвенції. Також, у практиці Суду непоодинокими є випадки відсутності реагування влади та потакання побиттю заявників іншими особами, що знаходяться у камері. Зокрема, у справі «Премініні проти Росії» заявників було неодноразово жорстоко побито співкамерниками за дорученням адміністрації закладу. У рішенні у справі «О. проти України» Європейський суд встановив, що органи влади не здійснили жодних заходів стосовно недопущення постійного нанесення заявнику тілесних ушкоджень співкамерниками та не надали належної медичної допомоги [97].

У цілому, стосовно осіб, позбавлених свободи, держави мають забезпечувати кожній такій особі в межах статті 3 Конвенції повагу її людської гідності та такі умови утримання, які не піддають її стражданню, що перевищують неминучий рівень страждань, пов'язаний з позбавленням свободи [98].

В національному законодавстві, а саме в законі України «Про Національну поліцію», стаття 37 визначає обмеження пересування особи чи транспортного засобу або фактичного володіння річчю [99].

Так, відповідно до п. 1. поліція уповноважена затримувати особу на підставах, у порядку та на строки, визначені Конституцією України, Кримінальним процесуальним кодексом України та Кодексом України про адміністративні правопорушення, а також іншими законами України.

2. Відлік часу утримання затриманої фізичної особи в спеціально відведених для цього приміщеннях рахується з моменту її фактичного затримання.

3. У випадках, визначених частиною другою цієї статті, поліцейські повинні негайно викликати медичних працівників до місця фактичного знаходження таких осіб, а також, за можливості, поінформувати членів сім'ї.

4. Поліцейський може тимчасово обмежити фактичне володіння річчю або пересування транспортного засобу для запобігання небезпеці, якщо є достатні підстави вважати, що річ або транспортний засіб можуть бути використані особою з метою посягання на своє життя і здоров'я або на життя чи здоров'я іншої людини, або пошкодження чужої речі.

⁹⁷ O. v. Ukraine, judg. 8 Sept. 2011.

⁹⁸ Mouisel v. France, judg. 14 November 2002, § 40

⁹⁹ Закон України «Про Національну поліцію» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

На вимогу особи поліцейський зобов'язаний повідомити про причини застосування ним відповідних заходів. Обмеження фактичного володіння річчю здійснюється на підставах та в порядку, визначених Кримінальним процесуальним кодексом України та Кодексом України про адміністративні правопорушення.

5. Обмеження фактичного володіння річчю здійснюється шляхом вилучення речі в її фактичного володільця, обмеження її перенесення або перевезення. Поліцейський зобов'язаний у письмовій формі повідомити свого керівника про тимчасове обмеження фактичного володіння річчю особи, а також зобов'язаний скласти протокол про здійснення тимчасового обмеження фактичного володіння річчю та вручити протокол цій особі. 6. Тимчасове обмеження пересування особи та перенесення або перевезення речі негайно припиняється, якщо немає необхідності здійснювати такий захід.

Коментована стаття закону відповідає основним міжнародним нормативно-правовим актам стосовно основних принципів дотримання прав і свобод людини, а саме: Загальній декларації прав людини ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948, Рекомендаціям (2001) Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики», ухвалена Комітетом міністрів 19 вересня 2001 на 765-му засіданні заступників міністрів, Кодексу поведінки службовців органів правопорядку (затвердженого резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 34/169 від 17 грудня 1979 року). Так, відповідно до ст. 9 Загальної декларації прав людини від 10.12.1948 року ніхто не може бути підданий свавільному арешту, затриманню чи вигнанню. Ст. 17 цього ж міжнародного документу визначає, що кожна людина має право володіти майном як одноособово, так і спільно з іншими. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна. В ст. 5 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зазначено право на свободу та особисту недоторканність. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. *Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом:*

- а. законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом;
- б. законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом;
- в. законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;
- г. затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою допровадження його до компетентного органу;

е. законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг;

ф. законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції.

Кожен, кого заарештовано, має бути негайно поінформований зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення, висунуте проти нього. Кожен, кого заарештовано або затримано має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судові засідання. Кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним. Кожен, хто є потерпілим від арешту або затримання, здійсненого всупереч положенням цієї статті, має забезпечене правовою санкцією право на відшкодування. Більше того, щоб уникнути звинувачень у необґрунтованості затримання, необхідно, за ст. 5 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, проводити його добросовісно та на підставах, наведених відповідним органом. Місце й умови тримання під вартою мають бути належними, а його тривалість не повинна бути більшою, ніж об'єктивно необхідно для досягнення поставленої мети. Мають бути належно задокументовані дата, час і місце затримання, ім'я затриманого, підстави затримання та ім'я особи, що здійснила затримання. Відповідно до ч. 2 ст. 5 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, затриманий має бути негайно поінформований зрозумілою для нього мовою про правові та фактичні підстави його затримання з тим, щоб він, за бажання, міг оскаржити законність затримання в суді, як передбачено ч. 4 ст. 5 зазначеної Конвенції. Оскільки обмеження пересування особи чи транспортного засобу порушує основоположне право людини на свободу пересування, дії поліцейського повинні бути чітко регламентовані та ґрунтуватись на принципах міжнародного права.

Європейський кодекс поліцейської етики в розділі V визначає керівні принципи діяльності / втручання в окремі ситуації, в тому числі і щодо арешту / обмеження свободи поліцією:

❖ обмеження свободи осіб має бути настільки обмеженою, наскільки це можливо, і проводитися з урахуванням гідності, уразливості і особистих потреб кожного затриманого. Повинен вестися систематичний облік затримання щодо кожного затриманого.

❖ поліція повинна, наскільки це можливо згідно з національним правом, негайно інформувати осіб, чия свобода була обмежена, про причини

обмеження їх свободи і про будь-яке обвинувачення проти них, а також негайно інформувати таких осіб про процедуру, що стосується їх справи.

❖ поліція повинна забезпечувати безпеку, здоров'я, гігієну та належне харчування людей протягом періоду тримання їх під вартою. Поліцейські камери повинні мати розумний розмір, достатнє освітлення і вентиляцію, і бути обладнані відповідними засобами для відпочинку.

❖ особи, чия свобода була обмежена поліцією, повинні мати право на повідомлення про обмеження їх свободи третім особам на їх вибір, на доступ до правової допомоги та на медичне обстеження у лікаря за їх вибором, коли це можливо.

❖ поліція повинна, по можливості, відокремлювати осіб, чия свобода обмежена за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, від осіб, чия свобода була обмежена з інших причин. Зазвичай має проводитися розділення чоловіків та жінок, а також дорослих та неповнолітніх.

Кодекс поведінки службовців органів правопорядку (затверджений резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 34/169 від 17 грудня 1979 року) встановлює виконання обов'язків поліцією щодо затриманих осіб чи взятих під варту:

❖ службовці органів правопорядку, в їх відносинах із затриманими особами або взятими під варту, не повинні застосовувати силу, крім випадків, коли це суворо необхідно для підтримки безпеки і порядку в установі, або коли їх особиста безпека є під загрозою;

❖ службовці органів правопорядку, в їх відносинах із затриманими особами або взятими під варту, не повинні застосовувати вогнепальну зброю за винятком випадків самозахисту або захисту інших осіб від безпосередньої загрози смерті або серйозного поранення, або коли це суворо необхідно для запобігання втечі затриманої особи або взятої під варту і становить небезпеку, про яку йдеться в принципі 9.

❖ вищевикладені принципи мають застосовуватися без шкоди для прав, обов'язків і відповідальності службовців в'язниць, викладених у Мінімальних стандартних правилах поводження з ув'язненими, особливо в правилах 33, 34 і 54.

Також, відповідно до статті 6 вказаного міжнародного правового документу посадові особи з підтримання правопорядку забезпечують повну охорону здоров'я затриманих ними осіб і, зокрема, приймають негайних заходів щодо забезпечення надання медичної допомоги у разі необхідності. Коментована стаття включила в себе загальні засади здійснення затримання особи за вчинення адміністративного правопорушення чи злочину, вилучення речей та документів в адміністративному порядку чи в порядку передбаченому статтею 237 КПК України, а також тимчасове затримання транспортного засобу. Частина перша коментованої статті є бланкетною, оскільки щодо визначення підстав, порядку та строків затримання особи відсилає до Основного закону України, а також КПК України та КУпАП. Основні засади на яких повинні ґрунтуватись матеріальні та процесуальні норми обмеження пересування особи або фактичного володіння річчю

закріплені в статтях 29, 80, 126 та інших Конституції України, що визначають основоположні права людини.

Затримання особи може бути в адміністративному порядку та в порядку передбаченому нормами КПК України. Адміністративне затримання особи регламентується статтями 260-263 КУпАП. **Підставами адміністративного затримання є припинення адміністративного правопорушення, коли вичерпано інші заходи впливу, встановлення особи, складення протоколу про адміністративне правопорушення у разі неможливості складення його на місці вчинення правопорушення, якщо складення протоколу про адміністративне правопорушення є обов'язковим, забезпечення своєчасного і правильного розгляду справ та виконання постанов по справах про адміністративні правопорушення.** Види правопорушень, за які органи внутрішніх справ уповноважені здійснювати адміністративне затримання визначені в частині 1 статті 262 КУпАП. Строки адміністративного правопорушення визначені в статті 263 КУпАП. Загальний строк адміністративного затримання складає 3 години. В частинах 2 та 3 статті 263 КУпАП передбачено правопорушення, за які можливе затримання до трьох діб, з обов'язковим повідомленням про це прокурора протягом 24-х годин.

Про адміністративне затримання складається протокол, зміст якого визначений в статті 261 КУпАП. Додатком № 4 до Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції, затвердженої наказом МВС України від 06.11.2015 № 1376 встановлено форму протоколу про адміністративне затримання та його технічний опис (додаток 5). Про місце перебування особи, затриманої за вчинення адміністративного правопорушення, негайно повідомляються її родичі, а на її прохання також власник відповідного підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган.

Статтею 207 КПК України передбачено, що кожен має право затримати особу без ухвали слідчого судді, крім осіб, зазначених у ст. 482 КПК України у таких випадках:

1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення;

2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні. **Підстави та порядок здійснення затримання уповноваженою службовою особою за вчинення кримінального правопорушення визначені в статті 208 КПК України, відповідно до якої без ухвали слідчого судді, суду можливе затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі лише у випадках:**

1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин;

3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України. Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, виключно у випадку, якщо підозрюваний не виконав обов'язки, покладені на нього при обранні запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує. Уповноважена службова особа, що здійснила затримання особи, повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування відповідно до положень статті 213 КПК України, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені КПК України.

Згідно зі ст. 213 КПК України уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана надати затриманій особі можливість негайно повідомити про своє затримання та місце перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи. Якщо уповноважена службова особа, що здійснила затримання, має підстави для обґрунтованої підозри, що при повідомленні про затримання ця особа може зашкодити досудовому розслідуванню, вона може здійснити таке повідомлення самостійно, проте без порушення вимоги щодо його негайності. У разі затримання неповнолітньої особи уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це його батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування.

Про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, складається протокол, в якому зазначаються такі відомості: місце, дата та назва процесуального заходу; особу, яка проводить затримання (прізвище, ім'я та по батькові), інформацію про всіх осіб, які присутні під час проведення затримання (прізвище, імена по батькові, дата народження та місце проживання); місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання відповідно до положень статті 209 КПК України; підстави затримання; результати особистого обшуку; клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого. Протокол про затримання підписується особою, яка його склала, і затриманим. Копія протоколу негайно під розпис вручається затриманому, а також надсилається прокурору.

Особливості затримання окремої категорії осіб визначаються главою 37 КПК України, а саме:

- затримання судді до ухвалення обвинувального вироку судом не може бути здійснено без згоди Верховної Ради України;
- затримання народного депутата України чи огляд його особистих речей і багажу, транспорту, жилого чи службового приміщення допускаються лише у разі, якщо Верховною Радою України надано згоду на притягнення його до кримінальної відповідальності, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

Затримання співробітника кадрового складу розвідувального органу України при виконанні ним своїх службових обов'язків і пов'язані з цим особистий обшук та огляд його речей застосовуються тільки в присутності офіційних представників цього органу. Частина 3 коментованої статті зобов'язує поліцейського забезпечити надання затриманій особі медичної допомоги шляхом негайного виклику медичних працівників до місця фактичного знаходження таких осіб, а також, за можливості, поінформувати членів сім'ї затриманого. Медичний працівник необхідний для надання медичної допомоги затриманій особі вразі необхідності, коли, наприклад, затриманій особі завдано фізичної школи внаслідок застосування заходів фізичної сили, спеціальних засобів чи вогнепальної зброї або необхідності проведення освидування особи та фіксації слідів тілесних ушкоджень.

Пунктом 12 Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції, затвердженої наказом МВС України від 06.11.2015 № 1376 визначено, що у разі якщо затриманий потребує медичної допомоги, посадова особа органу поліції викликає швидко медичну допомогу. У протоколі про адміністративне правопорушення зазначаються час надання медичної допомоги, номер бригади швидкої медичної допомоги, прізвище та ініціали лікаря, до якого закладу охорони здоров'я направлено за триманого. Закон визначає, що інформація про затримання особи по можливості передається членам сім'ї. Слід зазначити, що частина друга статті 261 КУпАП та частини 3 статті 12 КПК України визначає, що така інформація передається негайно. Виходячи з цього, поліцейський при затриманні особи повинен вжити всіх відповідних заходів для негайного передання інформації про затримання особи членам його сім'ї, про що робиться відмітка в протоколі про затримання особи.

3.8. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО В ЙОГО ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Юридична відповідальність є основою службової активності, сумлінного ставлення кожного працівника органів внутрішніх справ до своїх службових обов'язків, а також основним методом, що забезпечує ефективне виконання службових повноважень, однією з правових гарантій належного виконання завдань у межах компетенції та повноважень у конкретній галузі державного управління. Її межі визначаються службовими повноваженнями та обов'язками працівника, з одного боку, і свободою вибору варіанта

поведінки, з іншого боку ^[100]. Юридична відповідальність працівників Національної поліції як осіб, які наділені державно-владними повноваженнями й виконують спеціальні функції та завдання держави, має низку специфічних рис.

Працівник Національної поліції України може бути загальним та спеціальним суб'єктом права.

Нас цікавить саме особливості юридичної відповідальності працівників Національної поліції України як спеціального суб'єкта права.

Поняття «юридична відповідальність працівників Національної поліції України» діалектично пов'язане з поняттям «юридична відповідальність». З огляду на загальнотеоретичні положення юридичної відповідальності вважаємо доцільним юридичну відповідальність працівників Національної поліції України розуміти і як інститут об'єктивного права, і як елемент змісту правовідносин ^[101].

Юридична відповідальність працівників Національної поліції України як інститут об'єктивного права – це передбачені санкціями норм права, забезпечені можливістю застосування державного примусу несприятливі наслідки особистого, майнового чи організаційного характеру, яких працівник Національної поліції України зазнає за вчинене ним правопорушення в передбаченому законодавством порядку ^[102].

Юридична відповідальність як елемент змісту правовідносин – це передбачені санкціями норм права вид і ступінь обов'язку працівника Національної поліції України зазнати позбавлення особистого, майнового, організаційного характеру у правовідносинах, що виникають з факту правопорушення.

У контексті сформульованих понять юридичної відповідальності працівників Національної поліції України звернемо увагу на те, що це правове явище є особливим правовим станом, який виникає з моменту надходження на службу працівників органів внутрішніх справ, а також є безпосередньо спрямованим на забезпечення реалізації їхніх службовотрудових обов'язків та дотримання встановлених обмежень ^[103].

Юридична відповідальність працівників Національної поліції України як конкретна суб'єктивна категорія виникає з моменту вступу особи на службу до лав Національної поліції України, тобто у суб'єкта права виникає юридична відповідальність як у працівника Національної поліції України з моменту початку його службово-трудових правових відносин. Комплекс відповідних суб'єктивних прав та обов'язків, що формують правовий стан

¹⁰⁰ Братусь С. Н. Юридическая ответственность и сознание долга. Вопросы теории государства и права. Актуальные проблемы теории государства и права. Саратов, 1983. С. 47

¹⁰¹ Каленіченко Л. І. Юридична відповідальність як форма державно-правового примусу: загальнотеоретична характеристика : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Харків, 2018. С.28

¹⁰² Каленіченко Л. І. Юридична відповідальність як форма державно-правового примусу : монографія. Харків : НТМТ, 2017. С.259

¹⁰³ Попов С. В. Юридична відповідальність працівників ОВС України. *Форум права*. 2010. № 2. С. 389. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/10pcvpou.pdf>.

державного службовця органів системи Міністерства внутрішніх справ, є змістом службово-трудових відносин. Отже, юридична відповідальність працівника Національної поліції України є невід'ємним елементом його правового статусу.

Загалом особливості юридичної відповідальності працівників Національної поліції України полягають у такому:

1. працівники Національної поліції України як особи, що перебувають на державній службі й виконують відповідні функції та завдання держави, мають вищий рівень юридичної відповідальності, ніж інші громадяни; при цьому показово, що до працівників Національної поліції України можуть застосовуватися всі види юридичної відповідальності, що й до загальних суб'єктів права;

2. працівники Національної поліції України як особи, що перебувають на державній службі та покликані служити суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки й порядку, мають специфічний набір підстав юридичної відповідальності;

3. обсяг підстав юридичної відповідальності працівників Національної поліції України є ширшим, ніж обсяг підстав юридичної відповідальності загальних суб'єктів права;

4. склад правопорушення працівника Національної поліції України є специфічним, тісно пов'язаним з його державно-владними повноваженнями. Спеціальним нормативно-правовим актом, який прямо врегульовує діяльність працівників Національної поліції України, є закон України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 р. № 580-VII. Стаття 19 цього законодавчого акта має назву «Види відповідальності поліцейських». Законодавець у положеннях зазначеного нормативно-правового припису визначає, що в разі вчинення протиправних діянь поліцейські несуть кримінальну, адміністративну, цивільно-правову, дисциплінарну відповідальність відповідно до закону.

Щодо матеріальної відповідальності, то ч. 3 ст. 19 закону України «Про Національну поліцію» свідчить про те, що держава відшкодовує шкоду, завдану фізичній або юридичній особі рішеннями, дією чи бездіяльністю органу або підрозділу поліції, поліцейським під час здійснення ними своїх повноважень відповідно до закону.

Використовуючи буквальный спосіб тлумачення норми права, закріпленої у ст. 19 закону України «Про Національну поліцію», маємо підстави відзначити, що законодавець на нормативно-правовому рівні за вчинення поліцейським протиправного діяння під час виконання ним повноважень визнає можливість притягнення його до чотирьох видів юридичної відповідальності, а саме кримінальної, адміністративної, цивільно-правової, дисциплінарної. Однак з огляду на особливості розширеного тлумачення норм права положення ст. 19 закону України «Про Національну поліцію» дають підстави до числа видів юридичної

відповідальності працівників Національної поліції України віднести також матеріальну відповідальність.

Таким чином, до працівників Національної поліції України можуть бути застосовані такі види юридичної відповідальності, як кримінальна, адміністративна, цивільно-правова, матеріальна, дисциплінарна.

Кримінальна відповідальність працівників Національної поліції України є найсуворішим за своєю сутністю видом юридичної відповідальності. Кримінальна відповідальність передбачена нормами Кримінального кодексу України й настає лише за вчинення правопорушень з високим рівнем суспільної небезпеки. Кримінальна відповідальність до поліцейського застосовується лише в разі вчинення ним злочину, пов'язаного з його посадовим становищем. Кримінальний кодекс України закріплює конкретні склади злочинів, за які працівники Національної поліції України можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності.

До основних суттєвих ознак кримінальної відповідальності працівників Національної поліції України слід віднести: 1) специфічність підстав притягнення до відповідальності, адже підставою застосування кримінальної відповідальності до поліцейського є склади злочинів у сфері службової діяльності та склади злочинів у сфері правосуддя; 2) підвищену суспільну небезпечність таких злочинів; 3) підвищену відповідальність працівників Національної поліції України за вчинення злочинів у сфері службової діяльності та у сфері правосуддя.

Адміністративна відповідальність працівників Національної поліції України, що є різновидом юридичної відповідальності, який врегульований адміністративно-правовими нормами, настає за адміністративні правопорушення. Адміністративна відповідальність працівників Національної поліції України є особливим видом адміністративної відповідальності, який характеризується вжиттям специфічних заходів адміністративного покарання до спеціального кола суб'єктів [104].

До специфічних ознак адміністративної відповідальності працівників Національної поліції України слід віднести: спеціальний суб'єктний склад (поліцейські є спеціальними суб'єктами права, оскільки наділені державно-владними повноваженнями); спеціальний порядок притягнення до адміністративної відповідальності (поліцейські за вчинення адміністративних правопорушень, як правило, притягаються до дисциплінарної відповідальності, тому на законодавчому рівні закріплено специфічний перелік фактичних та нормативно-правових підстав притягнення поліцейського до адміністративної відповідальності); специфічний перелік заходів адміністративного покарання, вжиття яких проводиться щодо поліцейських (закон забороняє застосовувати до працівників Національної поліції України громадські роботи, виправні роботи, адміністративний арешт).

¹⁰⁴ Литвиненко В. І. Юридична відповідальність посадових осіб правоохоронних органів як суб'єктів протидії корупції в Україні. *Право та інновації*. 2015. № 4. С. 103

Дисциплінарна відповідальність посідає центральне місце в системі визначених на законодавчому рівні видів юридичної відповідальності працівників Національної поліції України. На підставі аналізу наявних у юридичній науковій літературі дефініцій дисциплінарної відповідальності та загальнотеоретичних положень юридичної відповідальності як форми державно-правового примусу можемо визначити дисциплінарну відповідальність працівників Національної поліції України як передбачені санкціями норм права, забезпечені можливістю застосування державного примусу несприятливі наслідки, яких працівник Національної поліції України зазнає за вчинене ним дисциплінарне правопорушення у встановленому законом процесуальному порядку (дисциплінарна відповідальність працівників Національної поліції України як інститут об'єктивного права). *Дисциплінарна відповідальність працівників Національної поліції України як елемент змісту правовідносин* – це передбачений санкціями норм права обов'язок працівника Національної поліції України зазнати позбавлення дисциплінарного характеру у правовідносинах, що виникають з факту дисциплінарного правопорушення. На підставі аналізу дисциплінарної відповідальності працівників Національної поліції України вважаємо за доцільне відзначити таке:

1. працівники Національної поліції України належать до окремої категорії осіб, які, згідно з чинним законодавством, є суб'єктами спеціальної дисциплінарної відповідальності;

2. зміст дисциплінарного правопорушення (проступку) працівника Національної поліції України є ширшим, ніж у громадян; згідно зі ст. 15 Кодексу України про адміністративні правопорушення за деякі адміністративні проступки поліцейські притягаються до дисциплінарної відповідальності;

3. коло дисциплінарних стягнень, які застосовуються до працівників Національної поліції, є ширшим, ніж коло, що застосовується до працівників, які несуть дисциплінарну відповідальність лише за КЗПП;

4. порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності працівників Національної поліції України є специфічним, врегульованим нормами закону;

5. працівники Національної поліції України притягаються до дисциплінарної відповідальності в разі вчинення будь-якого правопорушення. У юридичній науковій літературі цивільно-правову відповідальність працівників Національної поліції визначають як позадоговірну цивільноправову відповідальність за заподіяння майнової та немайнової шкоди протиправними діями (бездіяльністю) посадових осіб правоохоронних органів під час здійснення ними службових обов'язків [105].

¹⁰⁵ Муравский В. Ф. Гражданско-правовая ответственность за вред, причиненный правоохранительными органами : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Москва, 2006. URL: <http://www.dslib.net/civil-pravo/grazhdansko-pravovajaotvetstvennost-za-vred-prichinennyjpravoohranitelnyymi.html>

Цивільно-правова відповідальність працівників Національної поліції України має такі особливості. 1) Обов'язок відшкодувати в повному обсязі шкоду, яку завдано поліцейським, законодавством покладено на державу. З одного боку, такий стан речей, на наш погляд, суперечить принципу індивідуалізації юридичної відповідальності, оскільки шкода фізичній особі завдається діями працівника Національної поліції України, який, виконуючи свої безпосередні обов'язки, незаконно притягає особу до кримінальної відповідальності, незаконно вживає запобіжного заходу, незаконно затримує, незаконно накладає адміністративне стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт. Однак, з іншого боку, позиція законодавця стосовно покладання обов'язку з відшкодування заподіяної шкоди саме на державу є цілком зрозумілою та справедливою. Держава є гарантом повного та належного виконання поліцейськими покладених на них завдань та обов'язків, тому повинна відповідати за їх неправомірні дії. Крім цього, покладання на працівника Національної поліції України обов'язку відшкодувати завдану фізичній особі шкоду внаслідок її незаконного засудження, незаконного притягнення до кримінальної відповідальності тощо значно вплинуло б на якісний кадровий склад Національної поліції України та ефективність її роботи. Часто працівники Національної поліції України, зважаючи на можливість їх притягнення до відшкодування шкоди за відповідні дії, зволікали б з виконанням своїх службових обов'язків, що привело б до паралічу всієї правоохоронної системи. Звернемо окремо увагу на те, що, згідно з положеннями ч. 4 ст. 1191 ЦК України, в разі відшкодування такої шкоди державою вона має право зворотної вимоги до працівника Національної поліції України під час встановлення в його діях складу злочину за обвинувальним вироком щодо нього, який набрав законної сили [106]. 2) Держава відшкодовує в повному обсязі шкоду, завдану працівником Національної поліції України, незалежно від наявності або відсутності вини у його діянні.

Матеріальна відповідальність працівників Національної поліції України застосовується незалежно від притягнення поліцейського за заподіяну шкоду до дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності, а проявляється в покладенні на винну особу юридичного обов'язку відшкодувати у встановленому законодавством розмірі та порядку заподіяну шкоду [107]. *Особливостями матеріальної відповідальності працівників Національної поліції України є такі:*

1. фактичною підставою матеріальної відповідальності є винне порушення поліцейським своїх обов'язків, що привело до заподіяння майнової шкоди;

¹⁰⁶ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

¹⁰⁷ Лаврінченко О. В. Матеріальна відповідальність осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ України : науковий посібник. URL: <http://uchebnik-online.net/book/35-materialna-vidpovidalnist-osib-ryadovogo-i-nachalnickogoskladu-organiv-vnutrishnix-sprav-ukrayini-naukovij-posibnik-lavrinchenko-ov/3-vvedennya.html>

2. вона настає за прямі збитки, що є безпосереднім наслідком протиправного діяння працівника Національної поліції;
3. вона буває трьох видів, а саме повною, обмеженою, підвищеною.

Контрольні питання:

- ❖ Щоб досягти високого рівня професійної етики, поліцейський повинен ?
- ❖ Яким кодексом визначаються міжнародно-правові стандарти професійної етики поліцейських ?
- ❖ Який підзаконний акт України є узагальненим зібранням професійно-етичних вимог щодо правил поведінки поліцейських ?
- ❖ До завдань поліцейських комісій, виходячи з їх основних повноважень, визначених законом України «Про Національну поліцію», належать ?
- ❖ Серед базових компонентів Community policing є ?
- ❖ Принцип взаємодії поліції з населенням на засадах партнерства полягає ?
- ❖ Партнерство за програмою «Школа і поліція» вибудовується ?
- ❖ Якими міжнародними та національними документами визначене право на свободу мирних зібрань ?
- ❖ Назвіть основні принципи, які повинні враховуватись усіма поліцейськими службами при проведенні мирних зібрань.
- ❖ Коли застосування сили та вогнепальної зброї неминуче, яких принципів повині дотримуватись посадові особи з підтримання правопорядку в міжнародній поліцейській практиці ?
- ❖ Головне завдання поліцейського офіцера громади ?
- ❖ Підзвітність і прозорість поліцейської діяльності громадянському суспільству в міжнародній практиці визначається ?
- ❖ Особливості цивільно-правової та матеріальної відповідальності поліцейських.

ГЛАВА 4

КУЛЬТУРНЕ РІЗНОМАНІТТЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

- 4.1. Психологічна культура поліцейського, її структура. Поняття психіки й психічного складу особи: інтелект, почуття (емоції), воля.
- 4.2. Естетична культура поліцейського. Дрес-код поліцейського.
- 4.3. Комунікативна культура поліцейського. Спілкування з громадянами, потерпілими, підозрюваними. Спілкування з іноземцями.
- 4.4. Гендерні стереотипи і упередження. Пряма і непряма дискримінація. Культура і субкультура. Звички і традиції у мультикультурних суспільствах: виклики поліцейській діяльності.

Контрольні питання

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96–ВР:
URL:
<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96–вр>.

Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 груд. 1948 р. // Права людини. Основні міжнародно-правові документи : зб. докум. К., 1989. С. 9 – 14.

Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку : резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН 17 груд. 1979 р. // Міжнародно-правові стандарти поведінки працівників правоохоронних органів при підтриманні правопорядку. К., 2002. С. 5–15.

Рекомендації з питань поліцейської діяльності у багатонаціональному суспільстві, Верховний комісар ОБСЄ у справах національних меншин, (HCNM). Вена, 2006. 48 с.

Керівництво ОБСЄ із демократичних основ поліцейської діяльності, під редакцією Старшого поліцейського радника Генерального секретаря ОБСЄ. Вена, 2008. 82 с.

Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод: прийнято в Римі 4 листоп. 1950 р. // Права людини і професійні стандарти для юристів в

документах міжнародних організацій / Українсько-американське бюро захисту прав людини. Амстердам-Київ, 1996. С. 212 – 229.

Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) для молоді. URL: http://www.un.org.ua/images/documents/4479/CEDAW-for-Youth_Ukr.pdf

Жінки. Мир. Безпека: Інформаційно-навчальний посібник з гендерних аспектів конфліктів для фахівців соціальної сфери / Колектив авторів. Київ, 2017. 172 с.

Рекомендація Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам – учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики» (Ухвалена Комітетом міністрів 19 вересня 2001 на 765-му засіданні заступників міністрів) URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf>

Загальнополітична рекомендація ЄКПН №11: Боротьба з расизмом і расовою дискримінацією в діяльності правоохоронних органів. URL: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-11-on-combating-racism-and-racia/16808b5ae4>

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська Конвенція) : URL: <https://rm.coe.int/1680096e45>

Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації : URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105

Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927

Закони:

❖ Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. // Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40-41. Ст. 379. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

❖ Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 8 вересня 2005 року № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>

❖ Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 6 вересня 2012 року № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>

❖ Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 року № 2229-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

Підзаконні акти:

❖ Наказ МВС України від 23.08.2018 № 706 «Про затвердження Концепції запровадження в діяльності органів та підрозділів Національної поліції України скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів» URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MVS873.html

❖ Наказ МВС України від 06.02.2019 № 88 «Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-19>

❖ Наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179 «Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16>

❖ Наказ Міністерства освіти і науки України від 21 червня 2018 року № 669 Про затвердження стандарту професійної (професійно-технічної) освіти з робітничої професії «Поліцейський» URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS30304.html

❖ Постанова КМУ від 22 серпня 2018 р. № 658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#n12>

❖ Постанова КМУ від 30 вересня 2015 р. № 823 «Про однострій поліцейських» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/823-2015-%D0%BF>

❖ Про затвердження Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року. Постанова КМУ від 11 квітня 2018 р. № 273. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP180273.html

❖ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 05 вересня 2018 року №634-р «Про затвердження Національного плану дій з виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок до восьмої періодичної доповіді України про виконання Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок на період до 2021 року» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/634-2018-%D1%80>

Основна література:

1. Бардин Н. М. Соціально-психологічні аспекти розвитку вмінь ефективної комунікації працівників ОВС України / Н. М. Бардин // *Науковий вісник ЛьвДУВС*. Серія психологічна: збірник наукових праць; гол. ред. В. В. Середа. Львів: ЛьвДУВС, 2015. Вип. 2. С. 13 – 22
2. Дискримінація. URL: <https://discrimi.net>
3. Зусін В. Я. Професійна етика та естетика поліцейського : навчальний посібник / В. Я. Зусін, М. О. Семенишин, В. В. Остапчук. Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ», 2018. 31 с. URL: <http://eir.pstu.edu/handle/123456789/17476>
4. Котельнюх М. О. Розвиток етичної та естетичної складових професіоналізму поліцейських / М. О. Котельнюх // *Молодий вчений*. 2018. № 12. С. 103 – 105.
5. Крашеніннікова Т. В. Комунікативна компетенція працівника Національної поліції: Навчальний посібник. Дніпро: Адверта, 2017. 107 с. URL: http://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/464/1/%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%B7_%D0%9A%D0%9A%D0%9F%D0%9D%D0%9F_9%2C11.pdf
6. Куруч А. В. Шляхи подолання професійної деформації працівників системи МВС. *Чесць і закон*. 2013. № 2 (45). С. 88 – 92.
7. Ложкін Г. В., Пов'якель Н. І. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика: Навчальний посібник. К.: ВД «Професіонал», 2006. 416 с.
8. Мирошникова М. Структура та функції естетичної культури працівників поліції. *Юридичний бюлетень : наук. журн.* / редкол. : О. Г. Предместніков та ін. Одеса, ОДУВС, 2016. Вип. 3. С. 160 – 168.
9. Пам'ятка працівника Національної поліції України : Інформаційно-довідкові матеріали з питань професійного спілкування поліцейських / [уклад.: Клименко І. В., Швець Д. В., Євдокімова О. О., Посохова Я. С.] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 52 с.
10. Права людини в документах ООН [Текст] / упоряд. та вступ. слово Т. Яблонська. К. : Українсько-Американське бюро захисту людини; Амстердам: [б.в.], 1997. 278 с.
11. Психологія у професійній діяльності поліції : навч. посіб. / [О. О. Євдокімова, І. В. Жданова, Д. В. Швець та ін.] ; за заг. ред. В. В. Сокурєнка; МВС України, Харків, нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 426 с.
12. Хабермас Ю. Комунікативна дія і дискурс / Ю. Хабермас // *Першоджерела комунікативної філософії*. К.: Либідь, 1996. С. 84 – 91

Додаткова література:

- ❖ Вознюк К. Жінки в законі: нюанси гендерної (не) рівності. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/zhinki-v-zakoni-nyuansi-gendernoyi-ne-rivnosti.html>

❖ Габермас Ю. Дії, мовленнєві акти, мовленнєві інтеракції та життєвий світ / Ю. Габермас // Єрмоленко А. Комунікативна практична філософія : [підручник] / А. Єрмоленко. К. : Лібра, 1999. С. 287 – 324.

❖ Декларація прав дитини 1959 року. Організація Об'єднаних Націй. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_384

❖ Дискримінація в Україні: що це та як із нею боротися. URL: <http://ulaf.org.ua/diskriminatsiya-v-ukrayini-shho-tse-ta-yak-iz-neyu-borotися/>

❖ Європейський кодекс поліцейської етики / Політичний вимір діяльності МВС України (відповідь на виклики XXI століття) / за ред. Ю. І. Римаренка, Я. Ю. Кондратьєва. К. : МВС України. НАВСУ, 2003. С. 19.

❖ Законодавство України проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарань. Науково-практичний коментар. Хавронюк М. І., Гацелюк В. О. К. : ВАІТЕ, 2014. С. 40.

❖ Замула А. Ю. Еволюція становлення тортур (катувань) у сучасному міжнародному праві / Замула А. Ю. // *Право і суспільство*. 2015. №5-2, ч. 3. С. 9 – 10

❖ Конспект лекцій з дисципліни «Деонтологічні основи правоохоронної діяльності». Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. URL: <http://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/2017/1/23.1.pdf>

❖ Кукуруз О. В. Інституційні механізми запобігання дискримінації за релігійною ознакою в Україні / О. В. Кукуруз // *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2014. № 3. С. 281 – 285. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2014_3_58

❖ Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству [Монографія] / А. О. Галай, В. О. Галай, Л. О. Головка, В. В. Муранова та ін. / За заг. ред. А. О. Галай. К.: КНТ, 2014. 160 с. URL: <http://obljustif.gov.ua/wp-content/uploads/2013/10/Mizhn-dosvid-protidivi-domashnomu-nasilstvu-2014.pdf>

❖ Навчіть дитину захищатися: метод. посібник / Автори-упоряд. Цюман Т. П., Нагула О. Л. За заг. ред. Цюман Т. П. 2015. 60 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/pozashkilna/bezpeka/manual-kindergarten.pdf>

❖ Пендюра М. М. Європейська практика судового захисту честі, гідності людини та громадянина. Практика Європейського суду з прав людини як джерело національного права: матеріали круглого столу (м. Дніпро, 24 листоп. 2017 р.); уклад.: д-р юрид. наук, доц. А. М. Кучук; канд. юрид. наук, доц. О. О. Орлова. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. С. 37 – 40

❖ Пендюра М. М. Проблемні аспекти розуміння категорії «катування» в міжнародній та національній правовій практиці. Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції : Матеріали доповідей, виступів і повідомлень учасників III-го Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 8 грудня 2017 р.) / Забзалюк Д. Є. (відповідальний за випуск),

Яремчук В. Д. (укладач) / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів : ПП «Видавництво «БОНА», 2017. С. 170 – 173

❖ Порадник для працівників поліції щодо попередження правопорушень серед підлітків / Журавель Т. В., Мальована Т. І., Строева Н. М., Янковець В. В.; за ред. Т. В. Журавель. К. : Видавництво: ФОП Буря О.Д., 2015. 36 с.

❖ Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 07 лютого 2019 року). Кривий Ріг, 2019. 493 с.

❖ Чорнобай О. Л. Методологія вивчення та освоєння комунікативної культури. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/26492/1/18-92-96.pdf>

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

❖ Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. URL: <http://dduvs.in.ua/>

❖ Методичні рекомендації до Плану заходів Міністерства внутрішніх справ України щодо виконання Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року. URL: https://mvs.gov.ua/upload/file/metodichn_rekomendac_1325.pdf

❖ Методичні рекомендації щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство URL: <https://rm.coe.int/guidelines-druk-2-/168075de3b>

❖ Міжнародна організація з міграції. URL: <http://iom.org.ua/ua>

❖ Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://portal.rada.gov.ua/>

❖ План заходів МВС України Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року. URL: https://mvs.gov.ua/upload/file/mia_plan_zahod_v_1325.pdf

❖ Сайт Міністерства внутрішніх справ. URL: https://mvs.gov.ua/ua/pages/4673_Rivni_prava_ta_mozhливosti.htm

❖ Тактика комунікації поліцейського. URL: <https://ppt-online.org/149098>

❖ Управління Верховного комісара ООН у справах біженців. URL: <https://www.unhcr.org/ua/>

ВСТУП

Перспектива інституціоналізації Національної поліції України як сучасної цивілізованої служби охорони правопорядку залежить у тому числі й від імплементації положень *acquis communautaire* («надбання Європейського Співтовариства») щодо організації діяльності в етнічно неоднорідному суспільстві.

Рівень міжетнічних відносин у сучасному суспільстві залежить від оцінки етнічними групами дій держави як легітимних, соціально акцептованих та ефективних. Оскільки в умовах глобалізації європейські поліцейські все частіше постають перед необхідністю взаємодіяти з людьми різного етнічного походження і релігійних переконань, то ЄС упродовж останнього часу приділяє все більше уваги доктринальному обґрунтуванню специфіки організації та здійснення превентивної та інтервенційної діяльності поліції і конкретизації вимог до поведінки особового складу при виконанні службових обов'язків. Загальні положення парадигми організації діяльності поліції у поліетнічному суспільстві закріплено в актах ЄС.

Реалізація політики із зміцнення потенціалу поліції для розвитку добрих міжнаціональних відносин не є суто технічним завданням – вона включає зміни в поліцейській культурі та вимагає розуміння і відданості з боку політичного керівництва та поліції на всіх рівнях. Встановлена всередині поліцейської організації культура може сприйнятливою для вирішення цих питань: насправді, вона може бути ворожою до них і може, у цілому, протистояти змінам. Більше того, поліція може розглядати себе (свідомо або несвідомо) як представника домінуючої етнічної групи і захисника її інтересів і, відповідно, може побачити в такій політиці небажану погрозу. Важливо усвідомлювати, що несправедливе ставлення до певних етнічних груп, наприклад, практика вимагання хабарів в уразливих етнічних груп, є формою корупції в поліції, що не тільки суперечить міжнародному праву і правам людини, але й серйозно підриває здатність поліції зміцнювати міжнаціональні відносини.

У цьому зв'язку надзвичайно важливо, аби політичні лідери забезпечували повне розуміння старшим керівництвом поліції важливості її ролі в зміцненні міжнаціональних відносин і беззастережну відданість її реалізації. Ця роль передбачає побудову гармонійних міжетнічних відносин не тільки в суспільстві в цілому, але й усередині поліцейської організації, включно із забезпеченням відсутності дискримінації на етнічному або пов'язаному з ним ґрунті (або ж, якщо така має місце, вживання ефективних заходів з її усунення). Керівництву поліції, в свою чергу, також необхідно переконатися, аби всі працівники поліції – всіх рангів, у всіх регіонах та підрозділах – також усвідомлювали важливість цієї ролі і її значення в щоденній роботі. Чіткі заяви на підтримку цієї ролі, таким чином, повинні робитися керівництвом поліції на всіх рівнях і підкреслюватися під час будь-якого тренінгу. Не повинні толеруватися дії, що підривають цю роль, сприяють певній етнічній групі або такі, що експлуатують, дискримінують або виражають ворожість по відношенню до меншин. Як політичне керівництво, так і керівництво поліції повинні працювати над розвитком такої культури в поліцейській організації, яка б вітала і поважала етнічну розмаїтість всередині та поза організацією та у рамках якої поліція бачила б себе позитивним діячем і прикладом для наслідування зі створення успішного багатонаціонального суспільства.

ГЛАВА 4

КУЛЬТУРНЕ РІЗНОМАНІТТЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

4.1. ПСИХОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ПОЛІЦЕЙСЬКОГО, ЇЇ СТРУКТУРА. ПОНЯТТЯ ПСИХІКИ Й ПСИХІЧНОГО СКЛАДУ ОСОБИ: ІНТЕЛЕКТ, ПОЧУТТЯ (ЕМОЦІЇ), ВОЛЯ

«Психологічна культура» – порівняно нове поняття і поки що доволі рідко використовується в сучасній українській науковій літературі. Проте, проведенням аналізом, варто наголосити, що психологічна культура належить до таких понять щодо яких нині тривають різнорівневі дисциплінарні наукові дискусії. Для того, щоб розкрити сутність «психологічної культури», розглянемо уявлення про «культуру» як загальнонаукову категорію. Так, П. С. Гуревич виділяє такі підходи до розуміння культури:

- філософсько-антропологічний, в якому культура – розгорнута феноменологія людини, «людяність»;
- філософсько-історичний, в якому культура є творчим процесом;
- соціологічний – на першому місці ціннісна природа культури [108].

Поняття «культура» є багатогранним і багатозначним. Проаналізуємо одне з нестандартних визначень культури, яке подає В. В. Семикін, опираючись на погляди одного з відомих сучасних психологів, фахівця в галузі дослідження впливу культури на психологію людини, **Девіда Мацумото (David Matsumoto)**. Дослідник стверджує, що культура – це важковловиме, абстрактне поняття, яке значною мірою утворює основу нашого розуміння життя, що передається від одного покоління до іншого у формі ритуалів, традицій, матеріальної спадщини і поведінки.

В. В. Семикін зазначає, що культура – це набір програмованих реакцій, які ми і наші предки засвоїли, щоб пристосуватися в повсякденному житті до свого оточення і до тих, хто нас оточує. Вона є програмним забезпеченням нашої свідомості [109].

Аналіз філософських досліджень дозволяє говорити про міждисциплінарний характер у вивченні феномена культури в цілому і психологічної культури як частини загальної культури зокрема.

Найперші згадки про взаємозв'язки людини і культури характерні для праці мислителів епохи німецької класичної філософії. Зокрема Г. В. Гегель, вивчаючи психологічні аспекти культури, відзначав, що індивід, залучаючись до суспільства, стає особою в міру оволодіння ним накопиченої людством

¹⁰⁸ Гуревич П. С. Культурология / П. С. Гуревич. М.: Юнити, 2009. 327 с.

¹⁰⁹ Семикин В. В. Психологическая культура в образовании человека: монография / В. В. Семикин. СПб., 2002. С. 10

культури у сфері духу. У середині XIX століття німецькі учені М. Лацарус та Х. Штейнталь висунули концепцію, суть якої полягала в тому, що люди однієї національності наділені особливою єдиною специфічною психологічною культурою. Культура – це те, що пов'язує окремих людей в єдине співтовариство, конкретну особистість із суспільством. Ці зв'язки багатогранні та багатозначні, мають різні аспекти і складові. Однією з найважливіших складових людської культури є, на наш погляд, психологічна культура – як культура соціальної взаємодії людей. З іншого боку, психологічна культура неминує є внутрішньою складовою психології людини.

Психологічні дослідження феномена психологічної культури виникли на початку XX століття в межах психоаналітичної теорії особистості (З. Фрейд). На думку вчених, зв'язок культури і людини нерозривний, культура – основний спосіб життя людей. Як зазначає І. А. Зимняя, «загальна культура визначається сформованістю, стійкістю основних планів відношення до світу, до себе і характером їх вираженості в поведінці. Вона передбачає внутрішню культуру (такт, гідність, повага іншого, відповідальність тощо)» ^[110]. В. В. Семикін вважає, що ця «внутрішня культура» є не що інше, як «психологічна культура», тобто певна якість внутрішнього психічного життя людини як суб'єкта, особистості і індивідуальності. «Психологічна культура є ядром загальної культури людини, яка виступає її внутрішнім планом або контуром: «культура стосунків, культура інтелектуальної діяльності і культура саморегуляції – утворюють внутрішній, інтелектуально-афективно-вольовий, ціннісно-смісловий план загальної культури людини. Культура наочної діяльності, культура поведінки і культура спілкування є зовнішнім контуром, в реалізації якого виявляються особливості внутрішнього» ^[111].

Разом з цим, говорячи про психологічну культуру, якою повинен володіти поліцейський, можна сказати, що вона передбачає розвиток високих особистих душевних якостей. Поліцейському треба постійно вдосконалювати свої знання з психології з тим, щоб забезпечувати рівновагу між внутрішніми і зовнішніми психічними процесами, що, звичайно, впливає на зміст професійної діяльності. Проте цього недостатньо. Адже поліцейський як особа може характеризуватися високими душевними якостями, але не вміти втілювати їх у практичну діяльність. У результаті не буде забезпечений ефективний психологічний вплив на громадян, що своєю чергою негативно позначиться на правовій діяльності. Коли йдеться про психологічну культуру, важливо поєднувати теорію і практику. Зрозуміло, що психологічна культура поліцейського не існує абстрактно. Вона виявляється у сукупності видів.

Так, при класифікації психологічної культури за правовими спеціальностями, відповідно виділяються: *культура патрульного*

¹¹⁰ Зимняя И. А. Педагогическая психология / И. А. Зимняя. Логос, 2006. С. 12

¹¹¹ Семикин В. В. Психологическая культура в образовании человека: монография / В. В. Семикин. СПб., 2002. С.40-41

поліцейського, культура оперуповноваженого оперативних підрозділів, культура слідчого, культура детективів, культура дільничного офіцера поліції, культура офіцера ювенальної превенції, культура експерта тощо.

Ці їх різновиди за змістом мають багато спільного, проте існують й істотні відмінності, які пояснюються специфікою обов'язків.

Механізм дії психологічної культури поліцейського, тобто важелі, за допомогою яких психологічна культура втілюється у його практичну діяльність, це насамперед мислення і мова.

Мислення поліцейського спрямоване на усвідомлення права й реалізацію його норм. У психологічній літературі мислення поділяється на теоретичне і практичне. Поліцейський повинен розвивати обидва види мислення, щоб активізувати творчий пошук, професійні дії. Але перешкодою творчій діяльності поліцейського може бути осуд керівників, невпевненість у результатах тієї чи іншої справи. У таких випадках механізм мислення поліцейського буде «деформований», оскільки його думка залишиться невисловленою. Думки передаються за допомогою мови, яка буває, як відомо, внутрішньою і зовнішньою. Зрозуміло, що внутрішня мова людини передує зовнішній, тобто слову. Проте поліцейський працює в таких умовах, коли зовнішня мова не завжди повинна виражати думку чи внутрішню мову. Це позитивний результат його психологічної культури, хоча зміст вираженої думки характеризує ступінь розвитку загальної культури людини. Зауважимо, що мова поліцейського не завжди адекватна його психологічній культурі. Однак не кожен поліцейський уміє використовувати слово як засіб праці. Трапляється, поліцейському важко висловитися, а легше скласти письмовий текст, що є наслідком певних прогалин у його психологічній культурі.

Стосовно роботи з людьми психологічна культура поліцейського виявляється на двох рівнях – **експектації та емпатії**.

Суть психологічної культури на рівні експектації полягає в оцінці здатностей поліцейського, які він виявляє у певній ситуації. На цьому рівні можна визначити соціальну роль поліцейського, його професійні можливості, передбачити наступні дії. Зрозуміло, що соціальне очікування наблизатиметься до реальності тоді, коли людину тривалий час знатимуть і спостерігатимуть за нею. Психологічна культура на рівні експектації дає змогу зробити висновок про судження та вчинки поліцейського.

Другий рівень психологічної культури – емпатія визначає здатність поліцейського розуміти інших людей, їхній внутрішній стан, переживання, хвилювання тощо. Тут виявляється вміння поліцейського розкрити приховані (особливо злочинні) наміри людей, відчуті їхнє сприйняття суспільних явищ, щирість або нещирість у взаємостосунках. Тобто рівень психологічної культури на цьому етапі повинен допомогти поліцейському пристосуватися до співбесідника з метою ефективного психологічного впливу на нього.

Існують певні перешкоди для вияву психологічної культури на рівні емпатії. Спеціальна література фіксує різні джерела таких перешкод. До них можна віднести стандартні образи (стереотипи), враження (думки) інших

осіб, психічний стан поліцейського, тверда націленість поліцейського на одну із кількох позицій, неадекватне розуміння реальності, спрощене бачення ситуації. Високий рівень психологічної культури допоможе подолати ці психологічні бар'єри. Для цього потрібно пам'ятати про їх існування і відповідно реагувати.

Психологічна культура поліцейського виявляється через несвідоме, передсвідоме, свідоме, підсвідоме і надсвідоме.

Так, сфера несвідомого характеризується тим, що поліцейський не підозрює наявності тієї чи іншої події, тобто він розуміє, що усвідомити детально, в повному обсязі всі явища (мікроявища) неможливо. В результаті у пам'ять не потрапляють потрібні відомості. Сфера передсвідомого визначає той стан поліцейського, коли він ще не зорієнтувався – усвідомлювати інформацію чи ні. Насправді це початкова стадія формування свідомості. Тут психологічна культура повинна спрямовуватися на психологічне орієнтування в ситуації так, щоб не завдати шкоди справі, що розглядається. Важливу роль у цьому випадку відіграє пам'ять. Якщо добре розвинена пам'ять, то проблем з усвідомленням не існує. Легше зрозуміти сферу свідомого, коли поліцейський усвідомлює свою діяльність, може прозвітувати про свої вчинки, а його психологічна культура характеризується стабільністю. Цікаві процеси з психологічною культурою відбуваються у сфері підсвідомого, де вона неначе виходить з-під контролю поліцейського і певним чином впливає на свідоме. Це явище спостерігається тоді, коли психологічна культура поліцейського спонукає до позитивної дії, яка настає тоді, коли у підсвідомому (досить небезпечній сфері, що може суттєво змінити сенс життя людини), де перебуває завжди як позитивна, так і негативна інформація, психологічна культура нейтралізує негативні внутрішні процеси. Тобто високий рівень психологічної культури поліцейського допомагає його свідомому мисленню отримувати тільки позитивні імпульси, в результаті чого професійні дії поліцейського у правовому полі є правомірними і не залежать від негативних факторів. Підсвідоме може керувати свідомим, якщо відсутній достатній рівень психологічної культури особи. Підсвідомі негативні імпульси блокують різноманітні фізичні недуги, хвороби самої особи. Тобто можна сказати, що хвороба є певною мірою ліками від негативних процесів, які відбуваються у підсвідомому. Або хвороба – це природна санкція на порушення духовних норм. Етично освічений поліцейський не впустить у підсвідомість негативних почуттів. Адже підсвідомість – це небезпечна зона, у ній містяться думки, які визначають сутність людини.

Певний інтерес становить визначення межі впливу психологічної культури поліцейського на громадян, на правовиховну роботу з ними, поза якою психологічна культура поліцейського може не діяти або змінити площину дії. Найкращою ілюстрацією цьому є своєрідна тактика дії психологічної культури.

Поліцейський у правоохоронній роботі з громадянами повинен дотримуватися такої послідовності:

- усунути психологічний бар'єр між собою і співбесідником;
- оволодіти ситуацією;
- психологічно вивчити співбесідника;
- здійснити певну психологічну настанову.

Так, початок розмови поліцейського з правопорушником, свідком, потерпілими чи іншими учасниками справи пов'язаний з певною психологічною незручністю, яка виникає з різних об'єктивних та суб'єктивних причин. Високий рівень психологічної культури допомагає поліцейському подолати цю незручність, не виявляючи при цьому свого надмірного зацікавлення. Поліцейський повинен відчувати, коли ініціатива має непомітно перейти до нього. Причому варто звернути увагу на темп такого переходу, його вираженість. Упевнившись в надійності оволодіння ситуацією, поліцейський повинен приступити до психологічного вивчення співбесідника. Суть його полягає у виявленні психічних особливостей громадянина, хоча таке вивчення стихійно розпочинається з першого погляду. Йдеться про активне вивчення, в результаті якого з'ясовується тип нервової системи, рівень мислення тощо. Це допоможе поступово підготувати співбесідника до запланованої розмови через навідні запитання й очікувану вичерпну відповідь. Звичайно, перейшовши до психологічного тиску («атаки»), поліцейський використовує заплутану систему запитань. Тобто час від часу повертається до попередньої теми, але запитання ставить по-іншому, оперуючи конкретними фактами. Однак цей етап психологічної тактики не слід використовувати для того, щоб «загнати співбесідника у глухий кут». Він повинен бути ефективним методом одержання достовірної інформації, без порушення законності та норм етики з метою прийняття правильного рішення.

Мета психологічної культури поліцейського, на взірць, досить вагома. Адже йдеться про вміння поліцейського працювати з людьми, зберегти себе як моральну особистість. Тому краще, коли мета психологічної культури поліцейського насамперед передбачає встановлення психологічного контакту з громадянами.

Симпатія (тяжіння) виникає на основі дії закону реципрокності: дія однієї людини породжує відповідну реакцію іншої. Ця реакція виступає у вигляді складного психологічного утворення. Інтенсивність її залежить від самого поліцейського. Безперечно, на людину найкраще впливати через дух і душу. На це скеровуються всі можливі засоби, які є в арсеналі правоохоронних органів. Це надійний, ефективний, хоча довгий шлях впливу на людину.

З урахуванням вище викладеного, під **психологічною культурою поліцейського** розуміється – *органічна єдність психологічної освіченості (знань, навичок, прийомів автотренінгу, саморегуляції тощо), волі, відповідних професійно-психологічних якостей, які чинять ефективний вплив на розв'язання життєвих ситуацій.*

Психологічна культура поліцейського ґрунтується на відповідних принципах та виконує певні функції у практиці.

Так, *основними принципами* може бути: родова комплексність і професійна необхідність, а провідними функціями – своєчасне вироблення психічної адаптації, формування професійно-правового мислення поліцейського.

Родова комплексність як принцип означає, що всі культури психологічного спрямування – інтелектуальну, внутрішню, емоційну – об'єднує психологічна культура. Тобто інтелектуальна, внутрішня, емоційна є субкультурами щодо психологічної культури поліцейського, вони співвідносяться як частина до цілого. Тому всі принципи та функції цих субкультур є одночасно принципами і функціями психологічної культури особи.

Принцип *професійної необхідності* застерігає поліцейського від зловживань психічними прийомами у процесі службової діяльності. Йдеться про недопущення приниження честі та гідності громадян, обману чи корисливості. Цьому покликана сприяти психологічна культура, яка ґрунтується на справедливості, правовому почутті, чесності і головне – доцільності.

Поліцейський має бути впевнений у професійній необхідності психічного впливу на громадян і не зловживати психологічними прийомами. Психологічна культура виконує таку важливу функцію, як своєчасне вироблення психічної адаптації поліцейського до різноманітних несподіванок. Поліцейський повинен бути готовий до будь-яких вказівок, умов праці і при цьому не повинен панікувати, гарячкувати. Наразі йдеться не про будь-яку, а саме про своєчасну адаптацію, з проявами швидкого реагування, приведення себе у стан професійної готовності.

Психологічна культура передбачає також уміння поліцейського виробляти необхідну адаптацію у громадян. Наприклад, коли є потреба повідомити сумну звістку про близьку людину чи певні службові факти про учасника справи. Уміння підготувати людину до подальшої співпраці – це результат психічної адаптації і вияв психологічної культури поліцейського взагалі. Не викликає сумніву те, що висока психологічна культура формує справжній, професійно-правовий характер поліцейського. Професійний досвід дає змогу йому бути готовим до будь-яких експесів. Професійна холонокровність допомагає не витратити дорогоцінного часу (іноді й секунди) на емоції чи якісь розмірковування. Саме правовий характер спрямовується на пошук істини, на оперативність професійних дій, на логіку обґрунтування різних аспектів правового явища. Тобто психологічна культура впливає на поліцейського так, як вимагає правова ситуація чи суспільство в цілому.

Поняття психіки й психічного складу особи: інтелект, почуття (емоції), воля.

Людина живе і діє в реальній дійсності. Вона пізнає навколишній світ, природу, людей, їхні соціальні стосунки. У процесі діяльності, праці,

спілкування з іншими людьми, тобто у процесі життя, у людини складаються певні стосунки з суспільством, з групами людей, з окремими людьми. Реальний світ у всій його різноманітності відображається у свідомості індивідуальної людини. Але людина не пасивно, автоматично відображає навколишню дійсність. Активно впливаючи на зовнішнє середовище і пізнаючи його, людина водночас суб'єктивно переживає своє відношення до предметів і явищ реального світу. Та сфера психіки, яка зв'язана з переживанням людиною свого відношення до дійсності, до людей, з якими вона спілкується, називається емоційною сферою, сферою емоцій та почуттів.

Світ емоцій та почуттів різноманітний. Ми говоримо про почуття любові людини до Батьківщини, матері до дитини, про почуття радості від здійснення необхідної для інших людей і одночасно важкої роботи, про почуття близькості до інших людей, з якими спільно робиш корисну для суспільства справу.

До емоційної сфери належать численні стани, переживання, радість, хвилювання, повага, горе, захоплення тощо. Яка ж роль емоцій та почуттів у діяльності людини? Так, від емоційного стану робітника залежить продуктивність праці; емоції спортсмена – іноді вирішальний чинник у досягненні ним перемоги у змаганнях; моральний дух солдат визначає іноді перемогу в бою; психологічна несумісність людей у шлюбі нерідко пояснюється їх нездатністю або небажанням зрозуміти емоційний стан один одного. Знання людських емоцій і форм їх вияву необхідне педагогу і вихователю, військовому і тренеру спортивної команди. Чуйне відношення до настрою оточуючих людей – свідчення високої культури поведінки.

Почуття пов'язані з усіма сферами нашої психіки: з відчуттями та сприйманнями (нам подобаються певні кольори, форми, запахи, які викликають у нас позитивні емоції); з пам'яттю (відтворюючи ті чи інші повідомлення, ми нібито заново переживаємо емоції, які їх супроводжують; крім того, емоційне забарвлення повідомлення впливає на ефективність його запам'ятовування); з уявою, з уявленнями про майбутнє (нас охоплює жах, коли ми уявляємо, яку загрозу для світу несе ядерна бомба, тероризм тощо).

Закономірно виникає питання: що ж таке емоції та почуття? Які їхні специфічні функції у психіці і поведінці людини? У науці до цього часу все ще немає повної згоди стосовно того, що належить до поняття «почуття», а що до поняття «емоції». Ще зовсім недавно термін «емоції» було прийнято використовувати для позначення найпростіших переживань, пов'язаних з первинними органічними потребами (у їжі, воді тощо). Близькою до цієї є погляд на емоції як на реакції, які характеризуються сильними тілесними змінами і їх яскравим зовнішнім виявом. При цьому в емоціях однобічно бачать таку їхню здатність, як негативний, руйнівний вплив на поведінку людини. Нині все більш поширеним є таке розуміння емоцій.

Емоції – це відносно короткочасні переживання, які носять чітко виражений ситуативний характер, тобто зв'язані зі ставленням людини до ситуацій, що виникають, або можливих ситуацій, до своєї діяльності, до

конкретних вчинків. Емоції – конкретна форма переживання почуттів. Таке розуміння не прив'язує емоцій лише до органічних потреб. При цьому справедливо вважається, що емоції людини є продуктом суспільно-історичного розвитку і впливу соціального середовища, у якому вона розвивається, і що вони пов'язані з усією різноманітністю явищ і сторін дійсності, а не тільки з інстинктивними потребами та їх задоволенням.

Почуття, на відміну від емоцій, – це стійкі переживання, у яких виражається емоційне ставлення людини до певного об'єкта (суб'єкта): людини, сім'ї, класу, школи, художнього твору, мистецтва, Батьківщини. Відмінність почуттів від емоцій зовсім не означає відсутності їх взаємозв'язку. На тлі стійких почуттів, наприклад, кохання до близької людини, залежно від обставин можуть переживатися різні емоції; тривога за неї, горе при розлуці, радість при зустрічі, гнів, якщо кохана людина в чомусь не виправдала сподівань. Отже, на відміну від емоцій, почуття є більш стійкими.

Іншими характерними ознаками почуттів є:

1. Предметність («прив'язаність» до певного об'єкта чи суб'єкта). Предмети, явища, люди, на які спрямована практична і теоретична діяльність людини і які при цьому викликають у неї емоційне ставлення – об'єкти (предмети) почуттів.

2. Суб'єктність почуттів, невіддільність від їх носія (особистості).

3. Інтимний характер почуттів. Оскільки вони належать внутрішньому світу людини, а тому важко піддаються вивченню.

4. Полярність, яка полягає в тому, що завжди можна назвати позитивні та негативні почуття (наприклад, задоволення – незадоволення, любов – ненависть, радість – смуток тощо).

5. Амбівалентність (подвійність). Причиною існування подвійних почуттів є багатогранність предметів та явищ дійсності, у зв'язку з чим ставлення людини до них не вичерпуються одним якимось елементарним відношенням. Прикладами такої подвійності є: «насолоджуюсь і соромлюся», «приємні страждання». Ревнощі – це одночасно і кохання, і ненависть. Однак думка відносно оцінки ролі емоцій у житті людини (насамперед їх необхідності) є до цього часу неоднозначною. Усе ще зустрічаються точки зору, які стверджують, що емоції людини – це дещо подібне до апендикса: людина успадкувала емоції від тварин, це рудимент людської психіки. Виходячи з цієї позиції, ідеальна досконала людина – це людина, повністю вільна від емоцій. Спробуємо уявити собі таку людину.

Ось що з цього приводу писав учений-фізіолог П. К. Анохін: «...А між тим варто лише на хвилину уявити собі життя людей, позбавлених емоцій, як зараз же перед нами відкриється велика прірва взаємного нерозуміння і повної неможливості встановити чисто людські стосунки. Світ таких людей був би світом бездушних роботів, позбавлених усієї гами людських переживань і не здатних зрозуміти ні суб'єктивних наслідків усього, що відбувається в зовнішньому світі, ні значення своїх вчинків для оточуючих. Страшна і сумна картина. На щастя, емоції людини не тільки існують як

закономірне явище природи, але навіть виявляють чіткі ознаки прогресу». У цих словах відповідь на питання, чи потрібні емоції? Емоції є головною характеристикою людської особистості. Подібно до мислення, пам'яті емоції є психічним явищем. Емоційні властивості людини, тобто здатність переживати емоції, називається емоційністю. Саме емоційні особливості є одними з найважливіших властивостей у структурі особистості людини.

Знання емоційних особливостей людини дає нам можливість робити висновок про головне в ній. Наприклад, про кожну незнайому нам людину ми одержуємо всього одну з наведених нижче характеристик. Про першу сказано, що вона має гарну пам'ять; про іншу – що вона добре володіє знаннями; про третю – що вона доброзичлива; про четверту – що вона має 100% зір, про п'яту – що вона боягуз; про шосту – що вона радіє успіхам інших; про сьому – що вона байдужа до людей; про восьму – що вона не терпить, коли інші виявляють грубість; про дев'яту – що вона музикальна тощо. З цього прикладу видно, що про головне в людині говорять більше характеристики третьої, п'ятої, шостої, сьомої і восьмої людини, тобто ті, які характеризують її з боку емоційності.

К. Д. Ушинський у книзі «Людина як предмет виховання» писав: «Ніщо – ні слова, ні думки, ні навіть вчинки наші не виражають так ясно і правильно нас самих і наше ставлення до світу, як наші почуття; у них відчувається не характер кожної думки, не окремого рішення, а всього змісту душі нашої та її ладу. У думках наших ми можемо самі себе обманювати, але почуття наші скажуть нам, що ми таке: не те, чим ми хотіли бути, але те, що ми таке насправді». Люди самовизначають себе через свої емоції. Характер емоцій дитини говорить оточуючим про особистість, що формується. Емоції дітей і підлітків є для вчителя, батьків своєрідними індикаторами; вони вказують, наскільки успішно формується те, що К. Д. Ушинський назвав ладом людської душі, а саме – спрямованість особистості.

Таким чином, емоції людини говорять про головний зміст особистості, тому що допомагають розкрити внутрішній світ людей. Сутність емоцій визначають такі їх властивості, які характеризують ставлення людини до подій, людей, самої себе. Причому в ставленні полягає той сенс і те значення, які ці явища мають для людини. Головною емоційною одиницею, яка специфічно забарвлена відношенням, є переживання.

Положення про переживання як центральну одиницю психічного було сформульовано Л. С. Виготським і розвинене Л. І. Божович. Місце і функції переживання в структурі особистості змінюються в процесі психічного розвитку. Поступово воно стає центром душевного життя, його головним стрижнем. Вияснити, як вплинула на людину та чи інша подія, можна лише в тому випадку, якщо вдасться зрозуміти характер її переживань з цього приводу. Якщо школяра «пропрацювали» на класних зборах з метою досягти його розкаяння за негідний вчинок, то таке пропрацювання і зовнішні ознаки розкаяння (слова, що усвідомив, що соромно, навіть сльози) ще не доказ того, що бажаного ефекту досягнуто. Лише сутність переживань розкриє, чи школяр засмучений своїм вчинком і розкаюється, чи озлоблений і вважає

покарання несправедливим. Таким чином, головна, центральна одиниця емоцій переживання. Саме воно свідчить про відношення людини до явищ і подій навколишнього світу, до самого себе. Це означає, що всі ті емоційні особливості людини, які характеризують переживання, є провідними, головними.

До них належать:

1. Якісні особливості емоційності. Вони, у свою чергу, містять: а) знак емоцій: позитивна вона (задоволення, прийняття) або негативна (незадоволення, неприйняття), б) більш «дрібні» і більш конкретні, ніж задоволення-незадоволення, особливості: радість, задоволення, захоплення, гнів, тривога, розчарування, сором – їх називають модальністю переживань.

2. Змістовні характеристики емоційності, які свідчать не тільки про якість емоцій, але й про їх причини, об'єкти. Наприклад, знання того, що людина відчуває гнів, ще недостатньо для висновку погано це чи добре, морально чи неморально. Для цього необхідно знати, чим була викликана емоція, тобто встановити її об'єкт. Чому розгнівана дитина? Чи тому, що їй не купили модних джинсів, чи тому, що в її присутності образили пристарілу людину? Гнів може бути прекрасним і таким, що руйнує особистість, а радість - підлою, якщо її причина - невдача іншого.

3. Динамічні особливості емоційності. Вони характеризують, по-перше, перебіг емоційного переживання (глибину, тривалість, частоту виникнення), по-друге, особливості зовнішнього вияву емоцій у поведінці - емоційну експресію (міміку, жести, інтонацію). Динамічні ознаки – це всього лише форма існування емоцій. Однак вони є своєрідними індикаторами переживань, «обличчям емоцій» і, як ми побачимо далі, полегшують контакти між людьми.

Індивідуально-психологічні особливості поліцейського.

Завжди люди намагалися пояснити індивідуальні відмінності між людьми: відмінності у глибині, інтенсивності, стійкості емоцій, емоційній вразливості, темпі, енергійності дій та інших особливостях психічної діяльності та поведінки людини. Спостереження за людьми показують, що одні люди збуджуються сильно, діють енергійно, інші – слабо, в'яло, неенергійно. Одні відрізняються врівноваженістю поведінки, діють стримано, не виявляють різко зовні своїх почуттів, інші за аналогічних умов зразу діють швидко, нервують, демонструють гаму почуттів з приводу незначних подій. Одні емоційно вразливі, беруть усе «близько до серця», почуття їх виявляються сильно і тривають довго, інші – спокійно ставляться до навколишніх подій, слабо реагують на них, почуття їхні неглибокі, нетривалі. Є люди, які легко переходять від одних умов життя до інших, легко пристосовуються до змін обстановки. Інші ж люди ці зміни переносять хворобливо і з великими труднощами пристосовуються до нових умов. Деякі люди відрізняються стійкістю настроїв, у інших вони нестійкі. Різним буває й індивідуальний темп перебігу психічної діяльності: швидкий, повільний, млявий. Ці особливості людей виявляються в їх практичній та розумовій діяльності. Вони знаходять свій вияв і в ході, і в розмові.

Індивідуальні особливості психіки спостерігаються у людини ще до того, як вона стає особистістю, вони утворюють у людини своєрідне психологічне підґрунтя, на якому в майбутньому виростають властивості особистості, характерні лише для цієї людини. Ці властивості у всіх людей різні. Такими стійкими психологічними властивостями людини від народження є властивості темпераменту.

Темперамент – це індивідуально-своєрідні властивості психіки, які визначають динаміку психічної діяльності, однаково виявляються в різноманітній діяльності незалежно від її змісту, цілей, мотивів і залишаються постійними в зрілому віці.

Властивості темпераменту є тими природними властивостями, які визначають динамічну сторону психічної діяльності людини, а саме:

1. швидкість виникнення психічних процесів та їх стійкість (швидкість запам'ятовування, тривалість уваги);
2. психічний темп і ритм (швидкість виконання певних дій);
3. інтенсивність психічних процесів (сила почуттів, активність волі);
4. спрямованість психічної діяльності на певні об'єкти (бажання контактувати з новими людьми, прагнення нових вражень).

Динамічний бік психічної діяльності визначається не лише властивостями темпераменту, а може, зокрема, залежати від мотивів та психічних станів людини. Будь-яка людина незалежно від особливостей темпераменту за наявності інтересу працює енергійніше і швидше, ніж за його відсутності. Характерною рисою темпераменту є те, що він виявляється у людини за різних обставин (у розмові, сміху, праці, відпочинку тощо). *Властивості темпераменту – найбільш стійкі і постійні порівняно з іншими психічними особливостями людини.*

Індивідуальні особливості виявляються і в поведінці учнів на уроці. Якщо всі учні слухають пояснення вчителя, то кожен з них уважний по-своєму. Своєрідність виявляється і в тому, як вони слухають, запам'ятовують, відтворюють навчальний матеріал. Можна говорити про психологічну культуру поліцейського-сангвініка, психологічну культуру поліцейського-холерика, психологічну культуру поліцейського-флегматика, психологічну культуру поліцейського-меланхоліка.

Так, сутність психологічної культури *поліцейського сангвінічного темпераменту* полягає у тому, що його ступінь освоєння психологічних прийомів впливу на людей характеризує велика рухливість, активність, але домінує врівноваженість, планомірність. Такий поліцейський швидко вступає у контакт зі співбесідниками, швидко знайомиться, активно пропонує свої послуги, динамічно розв'язує проблеми. Набуття відповідних психологічних навичок у нього відбувається без особливих зусиль. У цілому поліцейський сангвінік швидко й правильно реалізує правові норми, уміло керує справами, не створює конфліктних ситуацій та ін.

Психологічна культура *поліцейського-холерика* потребує постійного вдосконалення й конкретних меж. Справа у тому, що такий психологічний тип характеризується неврівноваженістю, гарячкуватістю, дратівливістю,

збудженістю і врешті-решт непередбачуваністю. Як і сангвінік, холерик має міцну нервову систему. Він може виконувати завдання підвищеної складності, працювати у неординарній оперативній обстановці тощо. Але поліцейський-холерик потребує постійного контролю, наразі такого, який супроводжується вимогливістю, як правило, безальтернативністю. Небезпечним є те, що поліцейський з такою психологічною культурою може зопалу прийняти неправомірне правове рішення, хоча завжди зуміє вийти зі складної ситуації. Як швидко він запалюється, так швидко і згасає, заспокоюється і, основне, ненадовго ображається, швидко забуваючи неприємності.

Стосовно *поліцейського-флегматика*, відзначимо його стабільну психологічну культуру. Підвищення її рівня потребує значного проміжку часу, проте це буде надійно і надовго. Стриману манеру поведінки поліцейського-флегматика вирізняє упевненість у прийнятті виважених рішень, як правило, безпомилкових. Він, звичайно, враховує всі альтернативні варіанти, обирає найоптимальніші. Поліцейського-флегматика нелегко вивести з психологічного стану рівноваги, він не піддається умовлянням, діє на власний розсуд. Це, безумовно, надійний працівник, на якого можна покластися, який не підведе. Недоліком, можливо, є те, що флегматик повільно приймає рішення, не поспішає з пропозиціями.

На особливу увагу заслуговує характеристика психологічної культури *поліцейського-меланхоліка*, оскільки це слабкий, невірноважений, інертний тип нервової системи. З такими поліцейськими (як і з холериками) керівникам установ працювати досить складно. Поліцейський-меланхолік дуже вразливий, підвищено емоційний, в результаті чого вони легко впадають у відчай, відчувають безпорадність. Зауваження й пропозиції сприймають неадекватно, насторожено. Вони потребують особливого підходу, тактовної бесіди тощо. Меланхоліків може вразити навіть погляд людини, вони надзвичайно чутливо вловлюють оцінки, думки про свою особистість. Зрозуміло, що таким поліцейським притаманні тонкі внутрішні переконання, а їхнє рішення може бути незрозумілим навіть для колег.

Що ж до поняття вольова діяльність поліцейського, то воно охоплює:

- вольові процеси, які мають місце у будь-якому вольовому вчинку;
- вольову діяльність, яка виражається у здійсненні довільних і мимовільних дій;
- вольові стани – це тимчасові психічні стани, які оптимізують, мобілізують психіку людини на подолання внутрішніх і зовнішніх перешкод. Часто такі стани проявляються у вольовому зусиллі, яке відображає силу нервово-психічного напруження, що мобілізує фізичні, інтелектуальні й моральні сили людини;
- вольові якості – відносно стійкі, незалежні від конкретної ситуації психічні утворення людини.

Вольова регуляція завжди починається з інтелектуального акту, з усвідомлення проблемної ситуації. Воля виконує дві взаємопов'язаних функції – спонукальну й гальмівну. *Спонукальна функція* забезпечує активність людини в подоланні труднощів і перешкод. Якщо в людини відсутня актуальна потреба виконувати дію, але при цьому необхідність виконання її вона усвідомлює, воля створює допоміжне спонукання, змінюючи смисл дії (робить його більш значущим), зумовлюючи переживання, пов'язані з передбаченими наслідками дії. Основним виявом волі стає вчинок. Спонукування людини до дій створюють певну впорядковану систему – ієрархію мотивів – від природних потреб до вищих спонукань, пов'язаних із переживанням моральних, естетичних та інтелектуальних почуттів. *Гальмівна функція* виявляється у стримуванні небажаних виявів активності. Ця функція найчастіше виявляється в єдності зі спонукальною. Людина здатна гальмувати виникнення небажаних мотивів, виконання дій, поведінку, які суперечать уявленням про зразок, еталон і здійснення яких може поставити під сумнів або зашкодити авторитету особистості. Вольове регулювання поведінки було б неможливим без гальмівної функції.

4.2. ЕСТЕТИЧНА КУЛЬТУРА ПОЛІЦЕЙСЬКОГО. ДРЕС-КОД ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Вперше у науковий обіг термін «естетика» ввів у 1750 р. німецький філософ **Олександр Готліб Баумгартен** (нем. *Alexander Gottlieb Baumgarten*; 1714-1762) [112]. Нині існує багато визначень цього поняття, які так чи інакше пов'язані з поняттям почуттєвого сприймання людиною реального світу. Естетика – наука про природу й закономірності естетичного освоєння дійсності. Загалом – це естетичне пізнання, яке слугує важливим чинником духовності людини.

AESTHETICA

SCRIPTIT
ALEXAND. GOTTLIEB
BAUMGARTEN
PROF. PHILOSOPHIAE.

TRACTATUS DE VIADIVM
IURIS. IOANNIS CHRISTIANI KLEYB
CICEROCCI.

Між поняттями естетичне пізнання, естетичне сприймання, естетичне почуття, естетичне відчуття існує різниця. Естетичне пізнання відбувається на основі естетичного сприймання через зір, слух, дотик, що є первинним у пізнанні.

Естетичне сприймання, естетичне почуття – різні форми відображення навколишньої дійсності. Естетичне відчуття формує естетичне почуття як тонку духовну структуру людини. Але пізнання, як і почуття, потребує інтелектуальної діяльності людини, оскільки необхідними є певні розумові процеси:

¹¹² Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. Київ: Абрис, 2002. VI, С. 48

запам'ятовування, аналіз, синтез та ін. Крім цього, для почуття й пізнання необхідний вияв людської душі. Результатом емоційного сприймання є емоції, почуття.

Предметом дослідження естетики вважають мистецтво, яке (за Аристотелем) є однією із п'яти (включно розум, мудрість, науку, розсудливість) властивостей духу. Поширене твердження, що мистецтво – це естетичне освоєння світу в процесі художньої творчості – особливого виду людської діяльності, що відображає дійсність у конкретно-чуттєвих образах відповідно до певних естетичних ідеалів.

Основними естетичними категоріями є гармонія і міра, прекрасне і потворне, піднесене і низьке, трагічне і комічне, які у процесі історичного розвитку можуть змінюватися. Але однією з універсальних форм буття матеріального світу у людській свідомості є краса, яка розкриває естетичний смисл явищ, їхні зовнішні і (або) внутрішні якості, що викликають насолоду, моральне задоволення. Краса має свої закони: діяти відповідно до інтересів, потреб, запитів, зручностей інших, на основі чого формуються суспільні відносини. Красу потрібно шукати в єдиній великій книжці – Природі. Зрозуміло, що найвищим рівнем краси є прекрасне.

До чинників, які формують рівень естетичної свідомості, традиційно відносять естетичне почуття, естетичний смак, естетичний ідеал. Тобто йдеться про формування певної культури, зокрема естетичної. Естетична культура – це сукупність естетичних цінностей, які існують в суспільстві, способи і засоби їх створення та освоєння, хоча сама естетика є наукою про становлення чуттєвої культури людини.

Зауважимо, що поняття «естетична культура» ширше, ніж поняття «чуттєва культура». Зокрема, чуттєва культура стосується лише людини, а естетична – ще й суспільства. Для визначення естетичної культури особи потрібен інтегративний підхід з урахуванням почуттєвого та раціонального.

Зрозуміло, що естетична культура, як і естетика в цілому, має різні види, виходячи з певних ознак. Нас насамперед цікавлять професійні ознаки, тобто естетична культура поліцейського, яка ґрунтується на почуттєвому праві, правовій естетиці.

Специфіка службової діяльності поліцейського полягає загалом у тому, що відбувається інтеграція почуттєвого та раціонального, тобто виникає своєрідний діалог між ними, на основі якого сприйнята інформація входить у почуття чи залишається на чуттєвому рівні, без дії вищих психічних процесів. Отже, маємо справу з двома аспектами естетичної культури: зовнішнім і внутрішнім. Звичайно, більш цінним для професійної діяльності є внутрішній аспект. Тому виправданим у багатьох випадках є поняття «естетично-почуттєва культура поліцейського».

Під естетичною культурою поліцейського розуміється почуттєвий вплив «діалогу мистецтва» і законів краси у правовій естетиці на формування професійної правосвідомості фахівця-поліцейського та його поведінку з метою пізнання та кваліфікованого вирішення ним життєвих ситуацій.

Розглянемо складові елементи естетичної культури поліцейського та механізм їхньої дії. По-перше, «діалог мистецтва» і закони краси певним чином впливають на формування правосвідомості поліцейського. Цей вплив відбувається лише у правовій естетиці, тобто в правовому колі, у полі професійної діяльності поліцейського, де власне потрібна його професійна правосвідомість. Крім цього, він здійснюється на почуттєвому (дуже витонченому) рівні, оскільки естетичне сприймання правових явищ відбувається через органи почуттів.

Ми виходимо з того, що мистецтво є провідним компонентом естетичної культури поліцейського, адже воно виникло з потреб людини як засіб усвідомлення себе у світі, своїх зв'язків з навколишнім середовищем. Воно створює особливий духовний світ людини – світ краси та емоцій.

Естетика є філософією мистецтва, морфологією мистецтва, його методологією. Естетика вказує шляхи формування досконалої людської чуттєвості. Дія мистецтва на людину духовно підносить її з одними якостями (в тому числі свідомістю), а опускає з іншими, більш якісними. Мистецтво є своєрідним зором і слухом, а це не може не торкнутися душі поліцейського. Але найбільша роль мистецтва у формуванні правосвідомості полягає в тому, що воно активізує суспільну комунікацію, ніби примушує розмовляти з людиною. Таким діалогом, зокрема, є естетичне переживання. Мистецтво несумісне з шаблоном, копіюванням. Воно є самостійним витвором людського духу.

Наголосимо, що саме мистецтво активно впливає на формування у поліцейського правового почуття. Тонка духовна сутність сприяє тому, що воно краще пізнається у правовому явищі, вносить у правосвідомість не виражені словом відтінки почуття, а це своєю чергою підвищує ефективність професійного розв'язання складних суспільних і особистих проблем.

Естетичне пізнання правового явища має незавершену форму: передчуття, інтуїція, здогадки, асоціації тощо. Їх вплив виявляється насамперед у сфері підсвідомості, яка активізує свідомість, у тому числі правосвідомість (наприклад, музика як вид мистецтва може давати імпульс до інтерпретаційної свободи вибору рішень). Естетична цінність правосвідомості поліцейського формує творчий дух, забезпечує варіантну (але правомірну) професійну поведінку, не допускає спрощених дій, схематичної чи поверхової «правосвідомості».

Під дією діалогу з мистецтвом у підсвідомості поліцейського «програмується» зворотний потік почуттів і думок, який позитивно впливає на його професійну діяльність. Поліцейський більш свідомо оцінює правову ситуацію, яку розглядає. Відбувається переосмислення набутих раніше правових знань, краще засвоюються нові відомості з юриспруденції.

По-друге, складовим елементом естетичної культури поліцейського можна визнати почуттєвий вплив законів краси у правовій естетиці та формуванні професійної правосвідомості. Насамперед підкреслимо буття краси, адже поліцейському (як і кожній людині) для духовно-естетичного

розвитку потрібно здійснювати професійну діяльність за цими законами, творити за законами краси, яка, як відомо, врятує світ.

Красу треба вміти бачити, чути і до того ж знати, що це поняття змінне. Критеріями відчуття краси може бути реакція заінтересованих осіб та власне сумління. Головним джерелом краси є правосвідомість поліцейського. Звісно, треба враховувати, що, по-перше, знання поліцейського про теоретичне існування законів краси у Всесвіті позитивно впливає на формування його правосвідомості, по-друге, намагання здійснювати професійні дії за законами краси залежить від рівня правосвідомості поліцейського. Іншими словами, у першому випадку первинним є закон краси, а у другому – правосвідомість. Така взаємозалежність краси і правосвідомості сприяє налагодженню суспільних відносин. Варто зіставити також поняття краси та істини у юридичній практиці. Дослідники доводять, що спорідненість краси та істини в цілісному перетворенні людини і світу спричинюється до просвітлення душі, а значить, до профілактики правопорушень, налагодження цивілізованого правопорядку у суспільстві.

Почуттєвий вплив законів краси на правосвідомість поліцейського формується також під дією законів, нормативно-правових актів тощо. Але якість правового почуття залежить від джерела краси, яка закладена у правові норми.

Так, можна стверджувати, що вагомим джерелом краси професійної правосвідомості поліцейського є римське приватне право, а також історико-правові пам'ятки, які мають духовну цінність та світове значення. Своєю логічністю, універсальністю, максимальною наближеністю до досконалості ці документи можуть розглядатися як приклад правової естетики, слугувати орієнтиром у формуванні правового почуття.

Однак найдосконалішим джерелом краси є природні закони (закони Всесвіту). Саме вони повинні міцно увійти в норми професійної діяльності поліцейського, у його службовий етикет. Естетична культура (краса) закладається у зміст службового етикету поліцейського лише тоді, коли цей етикет відображає природний стиль поведінки, у якій нема нічого зайвого, штучного, несумісного. Саме за зовнішніми діями поліцейського можна судити про красу його внутрішньої культури (як спеціаліста).

Поряд з красивим існує прекрасне. Ці поняття дещо різні. Прекрасне – це найгарніше. Воно – більш широке поняття. Красива чи прекрасна людина – все залежить від рівня духовності, професійної майстерності та природної закономірності її поведінки. Тому доцільно говорити про логіку існування прекрасного у службових діях поліцейського.

Професійна правосвідомість як елемент естетичної культури поліцейського впливає з естетичної свідомості. Остання, як правило, стає джерелом правосвідомості.

Під естетичною свідомістю особи розуміють особливий духовний стан, який характеризує естетичне ставлення людини або суспільства до дійсності. Естетична свідомість становить певний комплекс почуттів,

уявлень, поглядів, ідей і має такі складові елементи: естетичне почуття, естетичний смак, естетичний ідеал, естетичну теорію.

Зупинимося докладніше на значенні естетичного смаку для поліцейської діяльності. Естетика є критикою смаку, а суттєвим естетичним фактором смаку виявляється почуття задоволення, яке супроводжує споглядання прекрасного. Естетичний смак юридичної орієнтації формується на практиці, у процесі професійної діяльності, хоча й залежить від характеру поліцейського, рівня його загальної культури та вихованості, певних звичок тощо. Проте у будь-якому випадку смакові оцінки поліцейської діяльності мають бути раціонально обґрунтовані. Поліцейський діє в межах закону та правового почуття, і його професійні смакові якості повинні перебувати у правовому полі, під впливом духу права.

Зрозуміло, що естетично-правовий смак має індивідуальний характер, отже, можлива поява деформованого, спотвореного смаку. Наприклад, поліцейський може отримувати насолоду від того, що продемонстрував свою владу, застосував силові засоби, які не були адекватними в даній правовій ситуації. У подібних діях відсутня естетична культура, оскільки вони спрямовані на порушення рівноваги або на її невстановлення. Крім цього, поліцейський, естетично-правовий смак якого спотворений, не в змозі глибоко пізнати правове явище. Його зусилля спрямовуватимуться на несправедливість, неправильне розуміння сутності внутрішнього імперативу службового обов'язку, формування негативної естетичної свідомості. Діалог мистецтва і закони краси діють на поліцейського саме у полі правової естетики, яку доцільно розглядати як ужиткову естетику, оскільки будь-яка сфера трудової діяльності має своє естетичне забарвлення. Правова естетика полягає в інтеграції естетики з досягненнями правових наук. Така інтеграція впливає з того, що у праві є естетичні надбання, естетична цінність, естетичні компоненти. Естетична позиція права висвітлює своєрідне естетичне реагування з боку поліцейського. Адже йому часто доводиться виступати у різних ролях: психолога, педагога, культуролога, філософа, дипломата, актора тощо, які формують окремі види ужиткового професійного мистецтва. А об'єднує ці ролі почуттєва, естетична культура поліцейського. Тобто право систематизує естетичні вимоги до особи поліцейського, і поліцейська діяльність вбирає у себе естетичні (почуттєві) відносини права. Тому, виходячи з естетично-правових властивостей поліцейської діяльності та естетичної практики поліцейського, потрібно правильно оцінювати естетичні властивості права.

Отже, у правовій естетиці чільне місце посідає діалог різних видів культур і мистецтва. Щоб ефективно реалізувати правові норми на практиці, всебічно пізнати правове явище, треба цілеспрямовано естетично (почуттєво) впливати на юридичну діяльність, на формування високого рівня професійної правосвідомості фахівця права. Принципи естетичної культури поліцейського відображають ті естетичні позиції, без яких немислима поліцейська діяльність, яких треба дотримуватися на практиці.

До основних принципів естетичної культури поліцейського належать: юридична гармонія, естетична домінанта, феномен творчої волі, юридична алегоричність, професійна мажорність, службовий дизайн.

Багатогранний зміст естетичної культури поліцейського виявляється в її **функціях**, основними з яких є:

- формування естетичних принципів поліцейської діяльності;
- піднесення рівня правового почуття поліцейського;
- подолання стандартного юридичного мислення;
- вплив на виховання суб'єктів права;
- розвиток ритуально-обрядової культури у юридичній практиці;
- наповнення і систематизація юридичного досвіду.

Отже, естетична культура поліцейського повинна відповідати законам краси, гармонійності, згідно з якими відбуваються позитивні зміни у внутрішньому світі людини. Естетичне світосприймання, здатність засвоїти здобутки естетичної культури, взаємодія почуттєвого і раціонального у діяльності поліцейського є чинниками ефективного регулювання правових відносин в Україні.

Дрес-код поліцейського. Відповідно до частини четвертої статті 20 закону України «Про Національну поліцію», постанови Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2015 року № 823 «Про однострій поліцейських», наказом МВС України від 19.08.2017 № 718 затверджені правила носіння однострою поліцейських [113].

На підставі вище встановлених нормативно-правових актів, за для виконання основних положень носіння однострою, академією затверджений наказ НАВС від 11.05.2018 № 677 «Про дотримання однострою поліцейських та ділового стилю одягу (дрес-коду) на території підрозділів НАВС» в якому передбачено [114]:

однострій – загальна назва затверджених у встановленому порядку предметів одягу, головних уборів, взуття, білизни, спорядження та знаків розрізнення, які мають особливі відмінні відзнаки (колір, конструкцію, крій, фурнітуру);

форма одягу – комплект предметів одягу, головних уборів, взуття, білизни, спорядження та знаків розрізнення, об'єднаних за своїм призначенням та сезонністю;

цивільний одяг (взуття) – загальна назва предметів одягу (взуття), що не належать до предметів однострою, затверджених у встановленому порядку.

За призначенням форма одягу поділяється на: парадно-вихідну; повсякденну; спеціальну.

Парадно-вихідна форма одягу підлягає носінню з орденами, медалями та нагрудними знаками під час урочистих заходів.

¹¹³ Правила носіння однострою поліцейських (http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE30990.html)

¹¹⁴ Наказ НАВС від 11.05.2018 № 677 «Про дотримання однострою поліцейських та ділового стилю одягу (дрес-коду) на території підрозділів НАВС»

Поліцейським дозволяється носити парадно-вихідну форму одягу з орденськими стрічками і стрічками медалей на планках та нагрудними знаками у вихідні дні й позаслужбовий час.

У пам'ятні і скорботні дні, а також під час поховання дозволяється носіння (використання) парадно-вихідної форми одягу.

Повсякденна та спеціальна форми одягу підлягають носінню під час виконання службових обов'язків, на заняттях, а також у позаслужбовий час. При цьому повсякденна форма одягу носить з орденськими стрічками і стрічками медалей на планках, нагрудними знаками.

Поліцейські повинні носити однострій, що відповідає зразкам і описам, затвердженим у встановленому законодавством України порядку, у суворій відповідності із цими Правилами. Поліцейські зобов'язані бережно ставитися до отриманого однострою, вживати заходів для запобігання пошкодженню. Однострій має бути чистим, ретельно припасованим та застебнутим.

За сезоном носіння форма одягу поділяється на літню та зимову.

Перехід на літню або зимову форму одягу визначається наказом Голови Національної поліції України або особи, яка виконує його обов'язки.

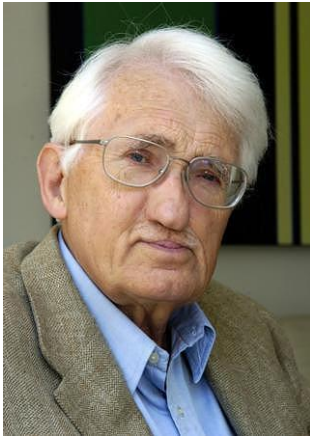
При переході на літню або зимову форму одягу керівництво органів (підрозділів, установ, закладів) поліції проводить стрійові огляди, на яких перевіряється зовнішній вигляд поліцейських.

ПОЛІЦЕЙСЬКОМУ ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ:

1. носіння предметів однострою, державних нагород, відзнак та інших нагрудних знаків, не передбачених чинним законодавством України;
2. одночасне носіння предметів різних видів однострою та предметів однострою різних кольорів, крім випадків, передбачених цими Правилами;
3. носіння однострою разом із предметами цивільного одягу, крім випадків, передбачених цими Правилами;
4. носіння забруднених, вицвілих, не випрасуваних, пошкоджених та зношених предметів однострою;
5. перебувати поза межами будівель без головного убору;
6. носіння предметів однострою без знаків розрізнення та планшетів для ідентифікації особи як поліцейського;
7. носіння сумок (рюкзаків, пакетів) та парасольок яскравих кольорів.

4.3. КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ПОЛІЦЕЙСЬКОГО. СПІЛКУВАННЯ З ГРОМАДЯНАМИ, ПОТЕРПІЛИМИ, ПІДОЗРЮВАНИМИ. СПІЛКУВАННЯ З ІНОЗЕМЦЯМИ

Засновник теорії комунікативної дії **Юрген Габермас** (нім. *Jürgen Habermas*; 18 червня 1929) «...розбудовує постконвенційну етику, яка

ґрунтується на консенсуально-дискурсивній легітимації моральних і правових норм на основі регулятивного принципу ідеальної комунікативної спільноти, умовами якої є права людини і симетричні стосунки в комунікації». Про учасників таких стосунків – суб'єктів, які діють комунікативно, німецький філософ писав: «Вони вільні від праці створювати синтети, які об'єднують світ у єдине ціле. Вони знаходять його вже даним у контексті життєвого світу, який настільки уможливорює їхні комунікативні дії, наскільки він сам, зі свого боку, зберігається завдяки медіумам суспільного процесу

взаєморозуміння»^[115]. Відтак учений висловлював конструктивну ідею, яка, на нашу думку, є прийнятною для сучасної комунікативно-стратегічної раціональності, – модерного сенсу гуманізму. Це гуманізм, який «не наполягає на самоствердженні». Він, як і «комунікативний розум, має історичний характер»; потребу «вчитися розуміти амбівалентії, нам притаманні, як і заклики до посилення відповідальності».

Безумовно, для підвищення рівня комунікативної культури поліцейського необхідно ознайомитися з фундаментальними працями Ю. Габермаса «Теорія комунікативної дії»: у 2-х т.: «Моральна свідомість та комунікативна дія», «Фактичність та значущість».

У першій з них висувається ідея про те, що не існує поняття «об'єктивна істина», з якого способом індукції чи дедукції можна робити висновки. Натомість раціональність не є чимось даним, а явищем, яке постійно виробляється «через комунікацію» (способом комунікації) з іншими, тому відбувається постійний пошук найкращої відповіді через ведення постійного діалогу у принципі з усіма людськими істотами, і тут мова посідає дуже важливе місце через сприйняття певної (комунікативної) раціональності і базових правил, таких як пропозиційна істина, особиста щирість/відвертість та нормативна правота. Це важливо осмислено сприймати насамперед тим, хто прагне не тільки в належний спосіб засвоїти основи теорії права, а й на практиці інтерпретувати, застосовувати норми права. Шляхом комунікативного підходу Ю. Габермас намагався спорудити мости між фактами і нормами, і це робить він на засадах критичної

¹¹⁵ Філософський енциклопедичний словник / ред. кол.: В. І. Шинкарук (гол. ред.) та ін. К.: Довіра, 2002. 744 с.

трансформації системно-функціонального аналізу, що у праві стосується вчення про чисте правознавство, засновником і головним теоретиком якого вважається Ганс Кельзен (1881-1973), відомий австрійський правознавець, глава Віденської нормативістської школи права, що розвивалася за традиціями юридичного позитивізму. Суть кельзенських концепцій важливо зрозуміти й усвідомити для розширення наукового світогляду кожного правового комуніканта. За Кельзеном, правознавство не зобов'язане давати каузальні пояснення правовим феноменам. Його завдання – описувати їх за допомогою принципу зобов'язання. Кожний правовий акт має два значення – суто правове і природнофізичне. У своїй чуттєвій іпостасі і підпорядкованості закону причинності воно не має відношення до права. Його ж правовий зміст виявляється за допомогою розумових зусиль і зіставлень з юридичними закономірностями. Отже, на підставі цього Кельзен повністю відокремлював факт від норми. Натомість Габермас не намагався «очистити» факти від норм, або навпаки, швидше він хотів зрозуміти боротьбу і тісний взаємозв'язок між ними.

Згідно з традиційною теорією права, законодавство як форма комунікації характеризується певними особливостями і запровадженням закону в життя вважається одностороннім комунікативним процесом; сам законодавець спрямовує закони на суб'єктів права, які не відомо як можуть відреагувати на них; можливість вплинути на зміст законодавства через право голосувати можна вважати як непряму неефективну дію. Комунікативна ж концепція права передбачає двобічність зазначених зв'язків, які є найістотнішим моментом демократизації суспільно політичного життя. Обнародування (опублікування) закону є частиною відносин або зв'язку влади, завдяки чому законодавець має можливість диктувати свою волю суб'єктам права. Комунікація через законодавство власне й спрямована на те, щоб вплинути на поведінку громадян. Вплив на поведінку займає певне місце у межах структури нормативного комунікативного процесу. Громадян змушують виконувати закони. На поведінку можна вплинути не тільки за допомогою примусу, а й психологічно. Щодо ставлення до законодавства, то громадян завжди змушують, безпосередньо або ні, виконувати закони. Ці характеристики законодавства як форми комунікації частково визначають, як законодавчі тексти повинні формулюватись і тлумачитись. Отже, одностороння природа комунікативного процесу вимагає максимальної ясності, чіткості у формуванні законодавчих текстів, а відтак – їх інтерпретації, так би мовити олюднення. Якщо законодавець хоче отримати оптимальний результат від комунікативного процесу, а саме – максимальний вплив на поведінку, для нього доцільно було б не обмежуватись тільки самим впровадженням закону, а й додати інформаційний коментар з поясненнями і прикладами, в такий спосіб мотивуючи необхідність виконання запроваджених законів. Це сприятиме підвищенню комунікативної культури, оскільки зростатиме рівень загальної правової культури.

Підкреслимо, що висновок дослідників права як комунікації про те, що аналіз основних проблем юриспруденції з позицій комунікативної перспективи повинен орієнтуватися на плюралістичний комунікативний підхід, а не на монолітне та ієрархічне сприйняття суспільних явищ. Це особливо важливо для нашої молодії демократичної держави, яка позбувається тенденцій диктаторських нав'язувань думки, свавільного ігнорування права на свободу слова, думки і спілкування. Однак така інтерпретація галузевої правової комунікації поки що не отримала належного розуміння у суспільстві та реальної підтримки владних структур. Враховуючи це, зазначимо, що аналіз феномену права в контексті комунікації має кілька переваг.

Комунікативний підхід трактує право як засіб людської взаємодії, а не як якесь автономне явище. Сприйняття такої концепції дає широкі можливості для комуніканта осмислити різножанровий характер правових феноменів, оскільки комунікація існує на різних рівнях і у різноманітних формах. Вона не подає право у вигляді певної закритої системи, оскільки акцент зроблено на комунікативних процесах, а не на таких фіксованих елементах, як норми. Наприклад, концепція комунікації як така передбачає врахування різних поглядів і певний діалектичний обмін думками. Такий діалектичний підхід застерігає від однобічного аналізу лише правових текстів і висновків. Якщо юридична антропологія трактує право як інструмент, який створюється кожним суспільством для розв'язання в ньому конфліктів, то способом реалізації такого права є саме комунікативна діяльність. Сучасне право має ставати все більшою мірою правом примирення, консенсусним правом. На цьому етапі відкриваються широкі можливості для використання у комунікації толерантності (терпимості). На основі досягнень юридичної антропології у новому світлі постає проблема суверенітету особистості, який якнайповніше може бути досягнутий завдяки методам створення комунікативного порозуміння між комунікантами. Соціально-філософський аналіз категорії справедливості у контексті соціальної комунікації визнаний визначальним феноменом людського буття. Основоположні поняття функції та структура справедливості відіграють регулятивну роль у формуванні та розвитку соціального дискурсу. Фіксовані прояви справедливості у різних сферах соціальної комунікації визнані універсальним надбанням людства й універсальною реальністю суспільного буття. Це спонукає до поглиблення досліджень смислових полів комуніканта саме у галузевій правовій комунікації.

У цьому сенсі заслуговує на особливу увагу та вивчення досвід правоохоронних структур США. Американська модель комунікації у забезпеченні правопорядку полягає у залежності людської взаємодії не лише від закону, й від її учасників. Недостатня увага вчених до сучасних прикладних проблем комунікативної діяльності працівників органів правопорядку підтверджена наявністю перекладу і видання лише однієї з праць американських дослідників. Особливості забезпечення правопорядку через спілкування досліджені на основі матеріалів, підготовлених Центром

поліцейського тренінгу (практики). Акцентується увага на комунікації як важливому й ефективному засобі.

Через спілкування поліцейських вибудовується теорія впливу сучасних комунікативних та інформаційних технологій на поліцейські організації та особливості перемовин у вирішенні кризових ситуацій у випадку захоплення заручників. Основний висновок, зроблений дослідниками, полягає у тому, що, використовуючи діалог, організація може посилити законність і свою автономію через взаємодію із громадськістю.

Процес взаємодії комунікантів і діалог між ними – важливі складові підтримання порядку у суспільстві. Американські дослідники визначили у правовій галузі три основні види зовнішньої поліцейської комунікації: *кризову, рутинну і стратегічну*.

Кризова комунікація виникає у результаті невідкладної, спонтанної ситуації, яка загрожує поліцейській організації; вона спонукає суспільство підтримувати поліцію, бо несе загрозу усьому суспільству.

Рутинна зовнішня комунікація будується на звичайному, щоденному спілкуванні, що відбувається між поліцією і конкретними членами суспільства, оскільки офіцери виконують рутинні функції, такі як реагування на виклики громадян чи патрулювання. Рутинна комунікація забезпечує можливість будувати якісні відносини з громадськістю.

Стратегічна зовнішня комунікація розрахована на гласність і засоби масової інформації, щоб досягти консенсусу щодо зовнішньої підтримки поліції. За допомогою стратегічної комунікації поліція подає інформацію громадськості про програми і напрями діяльності через прес-релізи, прес-конференції і публічні виступи чільних представників відповідних органів. Важливим стратегічним напрямом таких комунікативних дій є те, що поліція ініціює та контролює такі програми і напрями діяльності, щоб зберегти поліцейську автономію. Важливим є визнання символічної природи зовнішньої поліцейської комунікації, адже через неї здійснюється контроль за злочинністю і підтриманням соціального порядку.

Логічним теоретико-прикладним висновком, що стосується галузевої комунікації, є її тісний зв'язок із репутацією установи. Поліція застосовує гасла, символи і закодовані повідомлення, щоб створювати і підтримувати сприятливий поліцейський імідж. Однак дискусійним є твердження про те, що частково це є наслідком неспроможності поліції відповідати сподіванням і вимогам, поставленим нею ж самою і суспільством. У той час, коли поліція повинна контролювати злочинність і підтримувати порядок у суспільстві, багато спостерігачів вважає, що в поліції бракує ресурсів і можливостей, щоб впливати на тіньові сили, відповідальні за злочинність і безчинства. У відповідь на такі кризові ситуації поліція повинна здійснювати контроль за злочинністю, щоб підтримувати суспільну законність. А тому поліція активно використовує засоби гласності, щоб поліпшити свій імідж у суспільстві. Американський учений, який узагальнив цей досвід поліції, звернув увагу на те, що охорона порядку в суспільстві, як «системний підхід до організаційної комунікації», має на меті контролювати громадськість

через зменшення відстані між поліцією і громадськістю. Оскільки поліція стає частиною життя місцевої громадськості і створює відчуття, що поліція і громада поділяють спільну долю, отже, поліція зміцнює свій статус в суспільстві і відповідно підвищує свій професійний імідж.

СПІЛКУВАННЯ З ГРОМАДЯНАМИ, ПОТЕРПІЛИМИ, ПІДОЗРЮВАНИМИ. СПІЛКУВАННЯ З ІНОЗЕМЦЯМИ

Спілкування – це завжди суб’єкт-суб’єктний процес, де кожний учасник передбачає активність свого партнера. Спрямовуючи інформацію іншій людині, ми обов’язково враховуємо її мотиви, цілі, установки, настрої та інше. Більше того, інформація має бути не просто сприйнятою партнером по спілкуванню, але й зрозумілою, осмисленою. У професійній діяльності поліцейського спілкування часто (як правило) передбачає психологічний вплив і протистояння впливу, проведення власної лінії поведінки, відстоювання своїх інтересів. Успіх спілкування забезпечується умінням ініціатора спілкування – поліцейського – взяти все це до уваги, використати для вирішення професійних завдань.

Разом з цим, культура спілкування є однією із найбільш важливих форм зовнішнього прояву внутрішньої культури особистості. На манеру спілкування впливають оточення, самопочуття, особливості комунікативної ситуації тощо. Однак, не зважаючи на ситуацію, поліцейський повинен при спілкуванні дотримуватися встановлених правил, а саме: *рівність, доброзичливість, неупередженість, вміння вислухати іншу людину й зрозуміти її, тактовність та взаємоповага.*

Поліцейський має починати службове спілкування з населенням із привітання, утримуючись від рукоштовування. Він повинен представитися, назвати посаду, спеціальне звання, прізвище, коротко повідомити мету і причину звернення, на прохання громадянина пред’явити службове посвідчення/жетон. Під час виконання службових обов’язків, а також під час позаслужбових відносин має утримуватися від будь-яких дій, які можуть принизити його гідність, викликати сумніви у його неупередженості або підрвати авторитет.

У спілкуванні поліцейський має бути тактовним, вихованим і доброзичливим; висловлювати вимоги та/або зауваження в спокійній, коректній, переконливій формі, не проявляти зверхності, не використовувати погрози, іронію, жаргон, фамільярний тон. У разі потреби спокійно, без роздратування повторити і роз’яснити зміст сказаного; вислухати пояснення або питання особи уважно, не перебиваючи, виявляючи доброзичливість і повагу до співрозмовника.

У службовому спілкуванні поліцейського з громадянами неприпустимі будь-які висловлювання й дії дискримінаційного характеру за ознаками статі, віку, раси, національності, мови, громадянства, соціального, майнового або сімейного стану, політичної чи релігійної належності; надмірний тон, грубість, некоректність зауваження, пред’явлення неправомірних

звинувачень; погрози, образливі вирази або репліки; суперечки, дискусії та дії, що перешкоджають ефективному спілкуванню чи провокують протиправну поведінку.

Поліцейський повинен бути готовим до неадекватної поведінки з боку громадян, у тому числі до прояву агресії і вчинення опору; йому не слід сприймати на свій рахунок образливі зауваження, недоречні жарти, глузування, висловлені на вулицях і в громадських місцях.

Обов'язкова якість поліцейського – це вміння обрати необхідний тон розмови не лише в спілкуванні з населенням, але й з порушниками громадського порядку: тримати себе коректно, з гідністю, не проявляти гордовитості й надмірності, виражати вимоги владно, але не дратівливо. У спілкуванні з населенням неприпустимі: зверхній тон, грубість, зарозумілість; іронічні або невивічені зауваження; репліки, що ображають людську гідність; погрози, повчання та несправедливі докори; пред'явлення незаслужених обвинувачень; погрозливі чи образливі жести або знаки.

При затриманні чи арешті особи поліцейський зобов'язаний: повідомити особу про причини затримання мовою, яку та розуміє; пояснити права, закріплені у законодавстві України; повідомити про факт затримання третій особі, яку повинна обрати затримана особа; забезпечити надання особі правової та невідкладної домедичної/медичної (в разі необхідності) допомоги.

Складнощами у професійному спілкуванні працівників поліції з громадянами є:

- 1) ситуації спілкування, пов'язані з реалізацією конкретних функцій професійної діяльності;
- 2) ситуації спілкування з конкретною категорією громадян (діти, підлітки, люди похилого віку, громадяни з обмеженими фізичними та психічними можливостями, громадяни-іноземці);
- 3) ситуації спілкування, пов'язані з певними умовами;
- 4) ситуації спілкування, пов'язані з моральним і емоційно-вольовим самоконтролем працівників поліції.

ТЕХНІКИ ТА СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Професійне спілкування поліцейського – це такий акт комунікативної поведінки, який здійснюється для вирішення поліцейським певних професійних завдань.

Професійні особливості такого спілкування визначаються:

- результатом, що має бути отриманим (дача показань, встановлення істини, зміна поведінки громадянина тощо);
- протіканням його в режимі права і правовідносин;
- контактом з непростими людьми;
- обстановкою напруженості, конфліктності, протидії.

На якість та хід спілкування впливають певні умови:

- місце (вулиця, приміщення);
- час (ранок, день, вечір);
- обставини спілкування (звичайні або конфліктні);
- тривалість спілкування.

Техніка спілкування у професійній діяльності працівника поліції передбачає низку важливих компонентів, яких необхідно дотримуватися:

- орієнтуватися в ситуації спілкування, спостерігати й оцінювати співрозмовника;
- при спілкуванні звертати увагу на невербальну комунікацію та використовувати засоби її впливу;
- зрозуміло викладати свої думки, інформувати;
- володіти мовою, словом, голосом, інтонацією;
- слухати й розуміти співрозмовника;
- переконувати, вести дискусію, критикувати, радитися;
- мати почуття гумору, проявляти мовленнєву винахідливість;
- встановлювати психологічний контакт із різними категоріями партнерів по спілкуванню;
- здійснювати самопрезентацію у спілкуванні;
- створювати неформальну й ділову обстановку в процесі спілкування;
- встановлювати й підтримувати довірливі відносини;
- здійснювати спілкування в різних ролях і позиціях;
- керувати ініціативою та дистанцією у спілкуванні;
- регулювати психологічні стани, емоції партнерів по спілкуванню;
- управляти власним станом у ході спілкування.

Техніки залучення партнера до спілкування:

- прийом накопичення згод (вибір нейтрального матеріалу, уникнення суперечностей на початку спілкування, переважна увага до об'єктів згоди);
- прийом зближення (Ми-повідомлення);
- прийом «розговорити партнера» (постановка «м'яких» запитань, рефлексивне слухання);
- терпляче слухання;
- нейтралізація настороженості, заспокоювання партнера;
- звернення за допомогою до партнера;
- надання значущої допомоги партнеру.

Техніки створення і використання оптимальної обстановки спілкування:

- вибір і варіювання місця контакту;
- оптимізація дистанції спілкування та просторового розташування партнерів;

- організація тимчасового сусідства;
- забезпечення інтимності («ніхто не завадить») спілкування.

Техніки емоційного впливу:

- встановлення неформальної та ділової атмосфери;
- «ім'я власне»;
- емоційне зараження (експресія);
- комплімент (психологічне погладження);
- «посмішка» (привітна міміка);
- емпатія (співпереживання).

Техніки мотивування партнера:

- привернення уваги незвичайною інформацією;
- актуалізація особистих інтересів партнера;
- апеляція до цінностей і статусу партнера;
- прояв інтересу до труднощів, проблем партнера;
- мотивування необхідності встановлення контакту;
- загострення боротьби мотивів партнера.

Техніки налагодження взаєморозуміння:

- демонстрація розуміння партнера;
- використання лексики, мовних зворотів, предикатів, адекватних партнеру;
- використання сильних / слабких сторін особистості партнера;
- демонстрація перспективи;
- звернення до розуміння партнером третіх осіб;
- заклик до спільного мислення.

Слід враховувати, що не існує універсальних, придатних на всі випадки професійної діяльності прийомів психологічного контакту. У більшості ситуацій спілкування для встановлення психологічного контакту необхідне паралельне й послідовне застосування комплексу прийомів [116].

ОСОБЛИВОСТІ ЕФЕКТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ З РІЗНИМИ КАТЕГОРІЯМИ ОСІБ

Діти. Правила професійного спілкування поліцейських з дітьми різного віку:

Для ефективного спілкування з дітьми різного віку потрібно забезпечити задоволення їх базових потреб: потреби у безпеці; потреби у безумовній любові; потреби у визнанні; потреби у пізнанні та набутті навичок; потреби бути собою; потреби бути дитиною. Для цього необхідно створити у дитини відчуття безпеки та захищеності, добре ставитися до неї,

¹¹⁶ Пам'ятка працівника Національної поліції України : Інформаційно-довідкові матеріали з питань професійного спілкування поліцейських / [уклад.: Клименко І. В., Швець Д. В., Євдокімова О. О., Посохова Я. С.] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. с. 20-22

відзначати її здібності; бути прикладом для наслідування; сприймати дитину такою, якою вона є.

Пам'ятайте, що зазвичай дитина – більш емоційний та менш контрольований співрозмовник, ніж дорослий, а тому під час спілкування з дітьми різного віку враховуйте особливості їх вікового розвитку. Немовлята (від народження до 1 року) потребують безпосереднього емоційного спілкування з дорослими, позитивний характер якого (переважання емоцій радості, задоволення) є тонутом для їх психічного здоров'я та стимулом для пізнання світу. Під час спілкування

з дітьми 3 років (раннє дитинство) слід зважати на їх малий словниковий запас: у 1,5 років – від 30-40 до 100 слів, що рідко використовуються; у 2 роки – приблизно 300 слів, у 3 роки – від 500 до 1500 слів. Вони не здатні щось вигадати, обдурити, можуть раптово пригадати побачене чи почуте раніше. На 3 році життя дитина стає здатною виконувати

предметні дії за інструкцією дорослого; з цікавістю слухає будь-які розмови дорослих, прагнучі зрозуміти, про що вони говорять; активно слухає казки, оповідання, вірші. Будуючи спілкування з 3-річними дітьми зважайте на їх підвищену образливість і чутливість до визнання їх досягнень, емоційні спалахи з приводу дрібниць, перебільшення власних успіхів. Організуйте спілкування у вигляді малюнків та казок, використовуйте схвалення та слова-оцінки. Під час спілкування з дітьми дошкільного віку (3-6 років) можна отримати лише приблизну, поверхневу інформацію. Дітям дошкільного віку притаманна яскрава уява і тому здатні щиро вірити у деякі речі, яких насправді не було, забувати неважливі факти або плутатись у свідченнях. Розмовляють простими або складними реченнями, слабо орієнтуються у часі, просторі, числах, не розуміють абстракцій. Вірять інформації, отриманій від дорослих, реагують на похвалу, зазвичай сором'язливі з незнайомими людьми. Спілкування організовується у вигляді малюнків, казок, інших «м'яких» методик. Якщо не вдалось розговорити дитину дошкільного віку, то спробуйте почати розмову про цікаві для неї теми («Ти любиш мультфільми?»; «Який твій улюблений мультфільм?»; «Яка твоя улюблена іграшка?»).

Під час спілкування з дітьми молодшого шкільного віку (6-10 років) слід враховувати, що у них є цілком достатній словниковий запас для висловлювань, вони можуть описувати подробиці, пояснювати хід подій. Пам'ятають факти протягом тривалого часу, розрізняють категорії «добре» та «погано», мають власну думку. Їх мислення та оцінки контрастні, крайні (добре-погане, свої-чужі, правильно-неправильно). З 9-10 років починають вільно виражати свої емоції, швидко говорити, можуть брехати для

самозахисту від негативних наслідків. До дорослого ставляться з довірою і відкритістю. Для них надважливим є особистий приклад дорослих, громадське оцінювання їх вчинків, знань і особистих якостей.

Під час спілкування з дітьми підліткового віку (10-15 років) врахуйте, що підлітки здатні мислити критично, можуть висловлювати незгоду із діями дорослих, потребують фактів та аргументації. Вони дуже чутливі до зовнішності, одягу, манер. Особистісно значущим для них є збереження статусу у власній соціальній групі. Необхідно пам'ятати, що у підлітків спостерігаються різкі зміни емоційних станів – запальність, дратівливість, конфліктність з дорослими (батьками, вчителями, представниками влади), в тому числі через гормональні зміни у зв'язку із статевим дозріванням. В спілкуванні з цією категорією потрібно бути чесними, відвертими, прислуховуватись до їхньої думки та поважати як особистостей, обережно використовувати зауваження, повчальний тон чи наказ (*замість наказу «Припини палити!» зауважити: «Паління шкодить твоєму здоров'ю» тощо*). Використовуючи пропозицію, прохання, домовленість можна отримати певну довіру підлітка.

Під час спілкування з дітьми юнацького віку (15-18 років) слід опиратися на їх морально-вольові якості. Юнаки (юнки) у спілкуванні вибіркові, усвідомлюють цінність власної особистості, своєї неповторності, прагнуть рівності стосунків з дорослими як з друзями чи порадиниками. У цьому віці посилюється увага до особистісних, внутрішніх, власне психологічних якостей людини, на основі чого робиться висновок про неї. Врахуйте, що небажання чи невміння дорослих визнавати автономію юнаків (юнок) часто призводить до конфліктів. Протягом спілкування контролюйте свої емоції та уникайте проявів негативного емоційного впливу на психіку дитини, адже це може ускладнити спілкування та призвести до виникнення негативних установок щодо поліцейських. Підтримуйте доброзичливий, товариський стиль розмови, демонструйте своє позитивне ставлення (через привітний погляд, посмішку, прямі слова типу «радий тебе бачити», «як добре, що ми знайшли тебе» тощо). Навчіться слухати і чути дитину, щоб зрозуміти причини її поганої поведінки. Спробуйте поставити себе на місце дитини через заглиблення у її внутрішній світ, уявіть, як би Ви поводитися на її місці. Під час розмови уважно підбирайте слова, адже Ваше слово має величезний вплив на дитину. Використовуйте інформування, пояснення, переконання, будьте зразком для наслідування (це стосується Вашого зовнішнього вигляду, певних зовнішніх рис, манер, вчинків, слів тощо). Визнавайте успіхи дитини (осуд менш інформативний, ніж схвалення) та використовуйте позитивне підкріплення (похвалу, заохочення, схвалення, власний приклад), що сприяє формуванню позитивних звичок поведінки та подоланню наявних негативних звичок. Поважайте дитину як особистість, а тому будьте завжди ввічливими, поступливими, щирими та уникайте брехні. Якщо не вдалось розговорити дитину – спілкуйтесь на цікаві для неї теми. Запропонуйте дитині свою допомогу у подоланні наявних проблем, вирішити

які вона ще не в змозі, адже до досягнення повноліття (до 18 років) діти вважаються неповнолітніми.

Правила професійного спілкування поліцейських з дітьми, що загубилися: дитина, що загубилась, виглядає розгубленою, очима шукає батьків, може бігти кудись, голосно кричати чи навпаки – сидіти та плакати. Вона виглядає доглянутою, у чистому одязі відповідно до сезону та, на відміну від безпритульної дитини, не поводить зухвало або занадто театральну.

Спілкуйтесь з дитиною, присівши поруч або напроти неї на рівні очей. Перелік можливих запитань: «Як тебе звати?»; «Ти тут сам?»; «Ти сюди сам прийшов?»; «Де твої мама чи тато?»; «Ви домовлялись, що ти будеш її тут чекати?»; «Де Ви домовлялись зустрітись?»; «Яке ім'я твоєї мами?»; «Як вона виглядає?»; «Де ви живете?»; «Ти знаєш телефон мами (тата, друзів, знайомих?)». Займіться пошуком батьків дитини. По можливості один поліцейський залишається з дитиною (на випадок, якщо батьки повернуться), інший – шукає батьків (через гучномовці в магазинах, на заправках, дитячих майданчиках тощо). Якщо дитина не розмовляє, спробуйте знайти навколо людей, які знають дитину, її батьків чи свідків, які бачили її з дорослим. Зауважте, що відповідно до п. 1. ст. 41 закону України «Про Національну поліцію» щодо неповнолітньої особи віком до 16 років, яка залишилася без догляду, здійснюється поліцейське піклування, наслідком якого є її передання батькам або усиновителям, опікунам, піклувальникам, органам опіки та піклування. Пам'ятайте, що спілкуватися з дітьми різного віку краще при наявності свідків, та слід уникати тиску, погроз в бік дитини, контактів з нею наодинці.

Нерідко специфіка роботи поліцейського передбачає *спілкування з людьми похилого віку та людьми, які мають різноманітні фізичні вади, наприклад ваду слуху.* У цій ситуації поліцейський діє таким чином: він має вислухати прохання особи, не перебиваючи та не вставляючи недоречних зауважень. У жодному разі не можна допускати проявів знервованості, не вдаватися до крику. Поліцейський має говорити чітко, виразно, простими та зрозумілими фразами. Наприкінці розмови він повинен переконатися, що співрозмовник зрозумів його. Правоохоронець має вирізнятися психологічною стійкістю. Якщо в особи взагалі відсутній слух, то поліцейський має запропонувати їй написати своє звернення. Дії представника закону не повинні викликати невдоволення та обурення з боку особи, яка звернулася за допомогою.

Потерпілі (жертви насильства в сім'ї, жертви сексуального насильства - <https://www.osce.org/uk/ukraine/93319?download=true>).¹¹⁷

«Насильство в сім'ї – це будь-які умисні діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між

¹¹⁷ Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навчально-методичний посібник для курсантів вищих навчальних закладів МВС України /Укладачі: Запорожцев А.В., Лабунь А.В., Заброда Д.Г., Басиста І.В., Дроздова І.В., Брижик В.О., Мусієнко О.М. Київ, 2012. 246 с.

колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь»¹¹⁸.

Насильство є одним із засобів, що забезпечують панування однієї людини над іншою. Це такий примус, така шкода, що здійснюються поза волі тих, проти кого вони спрямовані. Жертвою насильства в сім'ї, відповідно до статті 1 закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», визнається член сім'ї, який постраждав від фізичного, сексуального, психологічного чи економічного насильства з боку іншого члена сім'ї.

Загальні правила поведінки та професійного спілкування поліцейського з жертвою насильства в сім'ї:

1. Уважно вислухайте. Дайте можливість виговоритися жертві, слухайте уважно, не заважайте їй.

2. Поясніть, що вона не винна. Часто жертва звинувачує себе в тому, що сталося. Агресор, усвідомлюючи вчинене, починає перекладати провину на жертву для уникнення відповідальності та починає залякувати потерпілу особу. Крім того, багато жінок побоюються за долю своїх дітей, бояться втратити їх. Поліцейському необхідно пояснити потерпілій особі, що жодна людина не заслуговує погроз та неповаги, а зневагу й побої не можна виправдовувати та терпіти.

3. Поясніть, що життю потерпілої загрожує небезпека. В процесі нанесення побоїв їй можуть завдати тяжких тілесних ушкоджень та навіть вбити. Навпаки, в стані афекту жертва сама може вбити свого кривдника.

4. Акцентуйте, що побої повторюватимуться знову. Жертва вірить, що одного разу агресор виправиться і сімейне життя зміниться. Поліцейський повинен пояснити, що поведінка агресора буде повторюватися.

5. Уникайте критики агресора. Поліцейський під час професійного спілкування з жертвою насильства в сім'ї, повинен уникати критики ситуації та особистості кривдника.

6. Роз'ясніть потерпілій особі можливі подальші кроки. Поліцейський повинен, перш за все, пояснити, що члени сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї, несуть кримінальну, адміністративну чи цивільно-правову відповідальність. Надайте потерпілій особі екстрені номери телефонів, за якими жертва може звернутися у разі потреби.

Важливо! Під час спілкування тон голосу повинен біти спокійним, без напруження, висловлюватися необхідно з повагою. Не можна виявляти

¹¹⁸ Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 року № 2229-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

жалість, яка ставить потерпілу особу в позицію невдахи, жертви. Виявляйте турботу. Під час бесіди намагайтеся не відволікатися на інші справи [¹¹⁹].

Жертва сексуального насильства Що робити?

- не намагайтеся відразу обіймати потерпілу особу. Візьміть її за руку або покладіть руку їй на плече. Якщо зауважите, що це людині неприємно, уникайте тілесного контакту;

- не розпитуйте потерпілого про подробиці того, що сталося. Ні в якому разі не звинувачуйте його в тому, що сталося;

- дайте потерпілому зрозуміти, що він може розраховувати на вашу підтримку;

- якщо потерпіла особа починає розповідати про те, що сталося, спонукайте вести мову не про конкретні деталі, а про емоції, пов'язані з подією. Домагайтеся, щоб вона говорила: «Це не моя провина, винен насильник»; «Було зроблено усе можливе в таких обставинах»;

- спробуйте дізнатись про наявність тілесних ушкоджень, по можливості, надайте першу медичну допомогу.

Особливостями спілкування поліцейських з іноземцями та особами без громадянства є:

Професійна поведінка працівника при спілкуванні з іноземцями та особами без громадянства сприяє зміцненню міжнародного авторитету національної поліції та держави.

У спілкуванні з іноземцями та особами без громадянства поліцейський повинен поважати гідність особи і виявляти до неї гуманне ставлення, захищати права людини незалежно від расової та національної належності, громадянства, віку та мови, ставлення до релігії, статі, політичних та інших переконань.

У спілкуванні з іноземцями та особами без громадянства поліцейський повинен виявляти терпіння, витримку, коректність і люб'язність, готовність надати допомогу, у разі необхідності роз'яснити правила поведінки та правила перебування на території України.

Працівникові не рекомендується обговорювати з іноземцями та особами без громадянства питання політики, діяльності органів державної влади, у тому числі поліції.

Алгоритм спілкування з іноземцем або особою без громадянства:

1. Представитися.
2. Виявляти доброзичливість мімікою.
3. При зверненні до особи встановити, чи розуміє вона українську або іншу слов'янську мову.

3.1. Так (перейти на мову, зрозумілу іноземцеві, знизити темп мовлення, активно інтонувати, виділяти логічні наголоси).

3.2. Ні (встановити, чи є поруч хтось, хто міг би перекласти суть розмови. Наприклад, супутник затриманої особи). Якщо посередника не

¹¹⁹ Протидія домашньому насильству. Практичний посібник для поліцейських URL: <https://rm.coe.int/cvavgv-jan2018-4-ua-web/16807874e0>

знайшлося, перейти на мову жестів. Перевірити документи. За потреби доставити особу до територіального органу поліції, викликати перекладача).

При перевірці документів слід:

- поводитись з документами бережно. Якщо в документі знаходяться гроші, будь-які записки та інші папери або цінності, запропонувати власникові самому вилучити їх звідти;

- звернути увагу на відповідність наявної в документі фотокартки та особи громадянина, правильність заповнення усіх реквізитів, цілісність захисної сітки документа, строк його дії, на відмітку щодо реєстрації та інше;

- вжити застережних заходів при перевірці документів у особи, що підозрюється у вчиненні злочину. З цією метою рекомендується стояти на півоберта праворуч від того, кого перевіряють, на відстані одного кроку від нього та пильно стежити за ним;

- перевірку проводити на деякій відстані від сторонніх громадян, а якщо є можливість – в найближчому службовому приміщенні дільничного офіцера поліції або громадському пункті охорони публічної безпеки і порядку.

З особами, які користуються дипломатичним імунітетом: особи, які мають дипломатичний імунітет:

- глави дипломатичних представництв;
- глави консульських представництв та інші співробітники консульств;

- співробітники дипломатичних представництв та консульських установ;

- члени парламентських та урядових делегацій іноземних держав;

- радники посольств, торгових представництв;

- дипломатичні кур'єри;

- секретарі посольств;

- працівники міжнародних організацій;

- члени родин дипломатичного і консульського персоналу.

Документи, що засвідчують особу іноземця:

- дипломатичні паспорти;

- дипломатичні, консульські або акредитаційні картки;

- службові паспорти;

- посвідчення особи;

- закордонні паспорти;

- національні паспорти.

Привілеї осіб з дипломатичним імунітетом:

- особиста недоторканність;

- недоторканність використовуваних ними транспортних засобів, які офіційно належать представництвам (консульствам);

- усунення від кримінальної, цивільної, адміністративної юрисдикції України;

- право підняття на транспортному засобі національного прапора тощо.

Дії при виявленні правопорушення, вчиненого особою з дипломатичним імунітетом:

- повідомити про подію чергового територіального органу поліції;
- вжити заходів щодо припинення правопорушення;
- записати номер та вид документа особи, який підтверджує її дипломатичний імунітет;
- відпустити правопорушника;
- скласти рапорт про подію на ім'я керівника територіального органу поліції.

З народними депутатами, представниками місцевих громад:

- на вимогу народних депутатів, інших посадових осіб назвати спеціальне звання, своє прізвище, місце служби та пред'явити службове посвідчення та спеціальний жетон;
- пересвідчитись, що це народний депутат (перевірити наявність депутатського посвідчення та нагрудного знака народного депутата України);
- вислухати заяву (інформацію) і, якщо це не суперечить вимогам правил несення служби, ужити відповідних заходів, доповівши про це старшому начальникові.

Алгоритм розмови з людьми з інвалідністю:

а) з людиною у візку: – не можна самовільно без дозволу котити візок; – при спілкуванні обличчя співрозмовників мають бути на одному рівні (треба присісти або сісти поруч на стільці); – при спілкуванні з людиною в кріслі-візку, яка є разом із супроводжуючою її особою, потрібно в першу чергу звертатися і розмовляти з нею, а не із супроводжуючою особою; – часто люди у візку бояться звертатися про допомогу. Треба зробити крок назустріч і спитатися – чим можна допомогти. Допомога має бути ненав'язливою і не надмірною;

б) з людиною з вадами слуху і мови: – при розмові з людиною з вадами слуху і мови необхідно дивитися безпосередньо на співрозмовника, повільно і чітко промовляти слова із виразною мімікою. Важливо, щоб джерело світла не було за вашою спиною, бо в такому випадку ваше обличчя буде затінене; – необхідно мати можливість спілкуватися за допомогою переписки: мати листки паперу, блокнот, ручку/олівець тощо. Звичайно, треба писати читабельним почерком, не формулювати довгих фраз; – не затемнювати обличчя, особливо уста, і не закривати його руками, волоссям тощо; – щоб привернути увагу людини, яка не чує, необхідно торкнутися її злегка за плече або помахати до неї рукою. Починати розмову після того, коли вас помітили. Кричати не варто; – якщо людина з вадами слуху і мови користується послугою сурдоперекладача, то при спілкуванні необхідно дивитися на того, хто звернувся за послугою. Тобто, на людину з вадами слуху і мови, а не на перекладача;

в) з людиною з вадами зору: – спілкуючись із незрячою людиною, необхідно представитися хто ви, які маєте повноваження, після чого запитати – чим допомогти; – при супроводі у приміщенні необхідно попереджувати про перешкоди, які є на шляху, наприклад: «зараз будуть сходи, двері з порогом тощо». При можливості озвучувати інформацію про оточення; – якщо незрячу людину припровадили до кабінету службової особи, необхідно інформувати, куди її привели, назвати цю людину і інших присутніх; – якщо збираєтеся читати, попередьте про це; – не можна замінювати читання будь-якого документу його переказом, особливо, якщо при цьому треба поставити підпис; – не можна тягнути незрячу людину за собою. Треба попередити про необхідність руху та чітко пояснити – куди потрібно прямувати.

4.4. ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ І УПЕРЕДЖЕННЯ. ПРЯМА І НЕПРЯМА ДИСКРИМІНАЦІЯ. КУЛЬТУРА І СУБКУЛЬТУРА. ЗВИЧКИ І ТРАДИЦІЇ У МУЛЬТИКУЛЬТУРНИХ СУСПІЛЬСТВАХ: ВИКЛИКИ ПОЛІЦЕЙСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Стереотипи є складовою частиною масової культури. Вони можуть формуватися на основі віку (*наприклад, молодь слухає тільки рок-н-рол*), статі (*всі чоловіки хочуть від жінок тільки одного*), раси (*японці не відрізняються один від одного*), релігії (*іслам – релігія терору*), професії (*всі адвокати – шахраї*) і національності (*всі євреї – жадібні*). Існують також стереотипи географічні (*наприклад, життя в невеликих містах безпечніше, ніж в мегаполісах*), речові (*наприклад, німецькі машини – найякісніші*) та ін.

Стереотипи в більшості випадків носять нейтральний характер, проте при їх перенесенні від конкретної людини на групу людей (соціальну, етнічну, релігійну, расову) часто набувають негативного відтінку. Саме на стереотипах засновані такі явища, як расизм, сексизм, ісламофобія та ін.

Поняття «стереотип», утворене від грецьких слів *στερεός* – твердий і *τύπος* – відбиток, спало на соціально-психологічний лексикон з видавничої справи. Так називалися друковані форми, що використовувалися для багаторазового відтворення тексту. Близькими за змістом є і інші поліграфічні поняття – кліше, штамп.

Стереотип – це стійке уявлення про риси, властивих певним соціальним групам, яке переноситься на всіх її представників. Один з перших дослідників такого поняття, як стереотип, був американський письменник, журналіст, автор оригінальної суспільної думки **Уолтер Ліппман** (англ. *Walter Lippmann*) (1889-1974), виділив чотири основні ознаки стереотипу.

По-перше, стереотипи завжди простіші, ніж реальність – складні характеристики стереотипи «укладають» в дві-три пропозиції.

По-друге, стереотипи люди набувають (від знайомих, засобів масової інформації і ін.), а не формулюють їх самі на основі особистого досвіду.

По-третє, всі стереотипи помилкові, більшою чи меншою мірою. Завжди вони приписують конкретній людині межі, якими вона зобов'язана володіти лише через свою приналежність до певної групи.

По-четверте, стереотипи дуже живучі. Навіть якщо люди переконуються у тому, що стереотип не відповідає дійсності, вони схильні не відмовитися від нього, а стверджувати, що виключення лише підтверджує правило. Наприклад, зустріч з високим китайцем лише переконує жертву стереотипу у тому, що вся решта китайців – маленького зросту. Стереотип може змінитися і бути перенесений на іншу групу населення.

Поняття «дискримінації». Ксенофобія. Расизм. Упередження. Толерантність.

До 60-х рр. XX століття, психічні або поведінкові властивості, котрі ймовірно відрізняють чоловіків від жінок, називали статевими властивостями або відмінностями. У сучасному розумінні термін гендер був уведений у науковий обіг американським психоаналітиком Робертом Столлером.

Гендер (англ. *gender* – *стать*, від лат. *genus* – *рід*) – стать, яку «приписали» даній людині від імені суспільства уповноважені на те органи, інакше – паспортна стать, або стать у документах. Гендерні відмінності формуються у процесі соціалізації – навчання ролі чоловіків і жінок, який відбувається від перших днів народження до статевозрілого віку, і меншою мірою – пізніше. На це впливають сімейне виховання, школа, взаємодія з іншими дітьми та ігрова активність. Розуміння відмінностей між статями формується починаючи приблизно з двохрічного віку.

Гендерна система функціонує через ряд стереотипів – стандартних моделей поведінки, які напрацьовані у суспільстві і базуються на відповідному тлумаченні понять «чоловіче» і «жіноче».

Вчені виділяють три умовні групи гендерних стереотипів:

Перша група стереотипів базується на відповідних уявленнях про психологічні риси та якості особистості чоловіків та жінок – стереотипи «maschile – feminnile». Згідно з цими стереотипами чоловіки та жінки є протилежностями. Чоловікам приписується активне, творче начало, здатність вирішувати проблеми, застосовувати розвинуте логічне мислення та власну компетентність. Жіноче ж начало – природно-репродуктивне і тому жінка повинна бути покірною, залежною, емоційною.

В основу виокремлення другої групи стереотипів покладені соціальні начала. Дана група стереотипів закріплює професійні ролі чоловіків і жінок. Для жінки головними є ролі сімейні (жінка, мати, господарка), а для чоловіків – ролі професійні.

До третьої групи гендерних стереотипів вчені відносять стандартизовані уявлення, які пов'язані з відмінностями у змісті праці – жіночої та чоловічої. Місце жінки – у сфері виконавчої та обслуговуючої праці, чоловіка – у сфері інструментальної праці, тобто творчої.

Упередження – це ірраціональне, негнучке ставлення до цілої категорії людей. Можливі і позитивні упередження, але звичайно упередження являє собою негативні почуття – антипатію, ворожнечу, або навіть страх.

Дискримінація пов'язана із свавільною відмовою у привілеях, престижі та владі тим членам меншин, чия кваліфікація є такою ж самою, як і у членів домінантної групи. Упередження необов'язково поєднуються із

дискримінацією; тому що міжособові стосунки не обов'язково будуються на єдності ставлень та дій. У повсякденній промові терміни «забобона» і «дискримінація» часто взаємозамінні. Забобоном вважається упереджене відношення до членів іншої групи.

У 1948 році Загальна декларація прав людини заборонила всі форми расової й іншої дискримінації. Дискримінація заборонена у багатьох міжнародних документах з прав людини і в Лісабонській угоді, що заміняє Конституцію ЄС. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (ст.1) Набула чинності 4 січня 1969 р., для України – 7 квітня 1969 р. *Дискримінація має дві основні форми:*

1. правова (de jure), закріплена в законах;
2. неофіційна (de facto), що укоренилася в соціальних звичаях.

Дискримінація de facto має місце в ситуаціях, де домінує група людей, що користується перевагами стосовно меншості. На відміну від дискримінації de jure, що може бути знищена шляхом зміни законів, дискримінацію de facto знищити не просто. Дискримінація de facto звичайно існує тривалий час, тому що вона міцно пускає коріння у звичаї або інститути товариства. Дискримінація етнічних груп є основним джерелом політичних конфліктів і сецесії (виходу із складу держави).

Види дискримінації:

– *Пряма дискримінація* характеризується як намір дискримінувати особу чи групу, наприклад, бюро з працевлаштування відкидає претендента певної національної ознаки (єврея, цигана та ін.) або житлова компанія не продає квартири для осіб «кавказької національності».

– *Непряма дискримінація* зумовлена впливом політики або конкретних заходів: це відбувається тоді, коли формально нейтральні правила, критерії або практика ставлять де-факто особу або осіб певної меншини у не вигідне становище у порівнянні з іншими. Прикладами можуть бути: мінімальний критерій росту для певної професії (завдяки чому серед заявників може бути виключено набагато більше жінок, ніж чоловіків); Сучасна культурна людина – це не лише освічена людина. Цього замало. Це людина, що має почуття самоповаги і поважає оточуючих. Толерантність вважається ознакою високого духовного та інтелектуального розвитку індивідуума, групи людей, усього суспільства в цілому.

Генеральною конференцією ЮНЕСКО 16 листопада 1995 року була прийнята Декларація толерантності : URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503.

Відповідно до Декларації принципів толерантності, ми розуміємо, що «толерантність означає повагу, прийняття і правильне розуміння багатого розмаїття культур нашого світу, наших форм самовираження і способів прояву людської індивідуальності... це гармонія в

різноманітті, це чеснота, яка робить можливим досягнення миру і сприяє заміні культури війни культурою миру... У своєму житті ми спілкуємося з представниками різних національностей, культур, світів, соціальних верств... тому треба вміти поважати культурні цінності як свого народу, так і представників іншої культури, релігії, навчитися знаходити точки дотикання».

До того ж толерантність як якість особистості, допомагає людині адаптуватися в іншому середовищі до несподівано нових для нього умов життя. Люди, що не мають цієї якості, виявляють категоричність, нездатні до змін, яких вимагає від нас життя.

Чому толерантність настільки актуальна в наш час? Тому, що ми часто чуємо такі слова, як «біженець», «жертва насильства», «екстремізм», «конфлікт», «агресія», «тероризм»; тому, що у підлітковому та молодіжному середовищі спостерігається катастрофічне поширення всіляких форм антигромадської поведінки; тому, що зростає кількість антигромадських молодіжних організацій радикального спрямування ^[120].

Ксенофобія (від грецьких слів (*ксенос*) – «чужинець», «незнайомець», та *φοβος* (*фобос*) – «страх») – неоднозначний термін на позначення певного стану людини, що виявляється у нав'язливому страху щодо чужинців чи просто чогось незнайомого або страх перед чужоземцями та ненависть до них. Уперше зустрічається у словнику Вебстера, виданого 1841 р. у США. Такі визначення засвідчують, що головним об'єктом ксенофобії завжди були незнайомці або чужинці (*xenos* – сторонні, іноземці). Причини тут прості: історично так склалося, що поява чужинців зазвичай не віщувало нічого доброго, оскільки всі вони претендували на поля і пасовища, на майно, на дружин. У кращому випадку їхній вплив був неруйнівним і нерідко змінював усталений спосіб життя.

Розрізняють дві основні форми ксенофобії. Перша спрямована на групу всередині суспільства, яку вважають чужою і шкідливою для суспільства, наприклад, нові іммігранти, біженці, трудові мігранти, євреї, цигани, гомосексуалісти. Об'єктом іншої форми ксенофобії є переважно культурні елементи, що вважаються чужими. Усі культури зазнають чужоземного впливу, але культурна ксенофобія є часто вузькоспрямованою на певні прояви такого впливу, наприклад, поширення нетрадиційної для певної країни релігії.

Расизм у загальному випадку розглядають як одну із форм ксенофобії – віри в те, що об'єкт ворожості є чужим. З точки зору біосоціології, ксенофобія є суспільною проекцією інстинкту самозбереження певної національно-економічної формації. Незначні прояви ксенофобії є цілком природними і нешкідливими для суспільства загалом, але таке твердження дехто піддає сумніву. Расизм – світогляд, а також політичні теорії і практики, що ґрунтуються на расовій дискримінації, на уявленні про поділ людей на

¹²⁰ Дотримання прав етнічних меншин у діяльності органів внутрішніх справ України: Навчально-методичний збірник./ Кол. авт. Харків: Харківський інститут соціальних досліджень, 2010. 264 с.

біологічно різні групи (раси) на основі видимих особливостей зовнішнього вигляду, як-от: колір шкіри, структура та колір волосся, риси обличчя, будова тіла тощо і різному ставленні до людей та їх спільнот залежно від їх приналежності до цих груп (рас). Згідно з расистськими теоріями, люди різних рас розрізняються за соціально-біологічною поведінкою. Тобто до зовнішніх ознак «прив'язуються» важливі психологічні, розумові та фізичні особливості або роблять антинаукові, неправдиві узагальнення на зразок: «усі негри ліниві», «усі жида жадібні» тощо. Ця різниця, як стверджують послідовники расистських теорій, зумовлена механізмами спадковості і не зникає повністю у результаті виховання, соціалізації та інших культурних процесів. Расова дискримінація означає будь-яке розрізнення, виняток, обмеження чи перевагу, засновані на ознаках раси, кольору шкіри, родового, національного чи етнічного походження, метою або наслідком яких є знищення або применшення прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній чи будь-яких інших галузях суспільного життя.

Етноцентризм. Термін «етноцентризм» вперше вжитий польсько-австрійським соціологом Людвігом Гумпловичом у праці «Расова боротьба» (1883) і запроваджений в науковий обіг американським соціологом Вільямом Самнером у праці «Народні звичаї» (1906) широко використовується в сучасній політології, соціології та етнології. При цьому Самнер вважав, що люди мають тенденцію бачити світ таким чином, щоб своя етнічна група опинялася в центрі всього, а всі інші порівнювалися з нею, або оцінювалися з посиланням на неї. Етноцентризм відбиває й одночасно відтворює єдність етнічної групи перед загрозами зовнішнього світу, захищає її від асиміляції. Етноцентризм, пов'язаний із протиставленням «ми – вони», що лежить в основі етнічної самоідентифікації. Кожна етнічна група фіксує свої особливі риси, що відокремлюють її від інших груп.

Почуття, окреслене даним терміном, об'єднує представників одного етносу, є елементом етнічної самосвідомості. Негативного відтінку етноцентризм може набувати при несприятливих соціальних та економічних обставинах, штучному розпалюванні неприродної асиміляції чи конфлікту зацікавленими сторонами.

Основними ознаками етноцентризму є:

- сприймання елементів своєї культури як «звичних» і «правильних», а елементів іншої культури – як «незвичних» і «неправильних»;

- розгляд звичаїв власної групи як універсальних;

- оцінка цінностей, норм, ролей своєї групи як безсумнівно правильних;

- уявлення про те, що для людини звично співпрацювати з членами власної групи, допомагати їм, надавати перевагу своїй групі, пишатися нею і не довіряти чи навіть ворогувати з членами інших груп (М. Бруер і Д. Кемпбелл).

Етноцентризм буває двох типів: гнучкий та негнучкий.

Гнучкий етноцентризм не означає, що ми відмовляємося від власних культурних фільтрів, а знаходимо способи поглянути на світ з різних точок зору та визнавати право на існування відмінних від наших культур та цінностей. Альтернативою цьому процесу набуття гнучкості є негнучкий етноцентризм. Це поняття належить до традиційного уявлення про етноцентризм як нездатність вийти за межі власних культурних фільтрів при інтерпретації поведінки оточуючих.

Негнучкий етноцентризм може корінитися у незнанні процесів, необхідних для набуття іншої культурної точки зору, або у відмові брати участь у подібному процесі.

При цьому етноцентризм не обов'язково пов'язаний з ворожим або настороженим ставленням до етнічних інших груп. Позитивне чи негативне ставлення до іншої нації залежить від реальних взаємовідносин між ними – конфліктних чи дружніх. Інтенсивне спілкування з іншими групами, якщо воно не має конфліктного характеру, ліквідує обмеженість етноцентричного погляду на світ і на інші народи та дає змогу краще зрозуміти як свою, так і іншу культуру, сприяє зближенню народів. А коли певні народи чи етнічні групи не співпрацюють, а ворогують один з одним, етноцентризм призводить до етнічного націоналізму, і в найбільш крайніх випадках навіть до расизму.

Культура і субкультура. Звички і традиції у мультикультурних суспільствах: виклики поліцейській діяльності.

Поліцейська діяльність в основному розгортається за умов багатонаціонального середовища, культурного розмаїття незалежно від рівня розвитку країни чи географічного розташування. У країнах сталої демократії, перехідного типу чи у країнах, де виконуються миротворчі місії, поліція стикається з питаннями міжнаціональних відносин, взаємодії культур, традицій, з проблемами упередження чи урегулювання конфліктів. Тож постає проблема утвердження теоретичних знань і практичних підходів у діяльності поліції, які дають можливість трансформувати поліцейські структури з урахуванням особливостей мультикультурного суспільства, його розмаїття і посилюють ефективність поліцейської діяльності взагалі та участь у реалізації етнонаціональної політики держави, зокрема [121].

З самого початку доцільно визначити поняття «розмаїття» (**diversity**) і «мультикультуралізм» (**multiculturalism**). Перше означає наявність розмаїття як в середині поліцейських структур, так і поза їх межами, і охоплює широкий спектр явищ: етнонаціональний склад, релігійні і мовні відмінності, освіту, соціально-економічні умови діяльності, культуру. При цьому акцентуємо увагу на соціетальній культурі, «на культурі, яка надає особам, що до неї належать, цілий набір значимих стилів життя в усіх сферах діяльності людини, включаючи соціальну, освітню, релігійну, економічну, а також рекреаційну, охоплюючи при цьому як суспільне, так і приватне життя»

¹²¹ Цимбал П. В., Калиновський В. Б. Діяльність поліції у мультикультурних суспільствах: теоретичні та практичні аспекти. Практична філософія перед викликами сучасності : [зб. наук. ст.] / редкол.: О. М. Бандурка (голова редкол.) [та ін.] ; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х. : ХНУВС, 2011. С. 12

[¹²²].

Мультикультуралізм ми розглядаємо за результатами міждисциплінарних досліджень науковців та його практичного втілення в суспільному житті. Тож, мультикультуралізм – це політика, спрямована на інтеграцію іммігрантів через утвердження плюралізму і фундаментальних цінностей демократії. Він передбачає функціонування національних громад, етнічних груп на базі загальнолюдських цінностей, які зберігають свої етнічні, культурні особливості і є широко залучені до соціально-економічного, політичного життя, яке вимагає засвоєння принципів демократії, норм суспільної культури, знання відповідної державної мови. Таким чином, політика мультикультуралізму спрямована на розширення участі іммігрантів у діяльності соціальних інститутів, що вирішальне впливає на встановлення добрих взаємовідносин між національними меншинами, мігрантами і титульною нацією. Мультикультуралізм розглядає поліетнічність як цінне надбання країни і забезпечує рівність та справедливість громадян країни у всіх сферах життєдіяльності. Водночас мультикультуралізм сприяє вільній ідентифікації особи та підсилює розмаїття у житті суспільства.

Спираючись на наукові розробки, норми міжнародного і національного законодавства та зважаючи на актуальність зазначених проблем, силові структури, практично всіх країн сталої демократії затвердили стратегії діяльності за умов розмаїття.

Так, наприклад, стратегія діяльності силових структур Канади за умов розмаїття ґрунтується на трьох головних засадах:

- ❖ двомовність (англійська, французька мови та збереження і розвиток інших мов);
- ❖ визнання і забезпечення прав автохтонного населення;
- ❖ мультикультуралізм.

Водночас визначаються цінності розмаїття, яких мають дотримуватися як підлегли, так і керівники: визнання і повага канадських основ мультикультуралізму, двомовності й історії автохтонного населення; повага до прав людини й рівності; визнання відмінностей кожної особи (за статтю, етнічним походженням, релігійними віруваннями, материнською мовою та ін.); утвердження атмосфери залученості, недискримінаційності, толерантності, узгодженості відмінностей.

Поліція Німеччини окреслила стратегію, яка містить:

- ❖ чітке засвоєння і дотримання норм міжнародного законодавства з питань нацменшин, біженців, мігрантів
- ❖ знання національного законодавства і прав іммігрантів
- ❖ знання етнічної карти країни
- ❖ розуміння міжнародних аспектів проблем міграції
- ❖ знання традицій, поведінки, способу життя етнічних груп

¹²² Кимлічка В. Лібералізм і права меншин / Кимлічка В. ; перекл. з англ. Р. Ткачука ; гол. ред. Дж. Перлін. Х. : Центр освітніх ініціатив, 2001. С. 81

❖ знання щоденних запитів іммігрантів та шляхів упередження конфліктів.

Поліціювання у Франції спрямовується на вирішення наступних стратегічних завдань:

❖ утвердження взаєморозуміння між національними меншинами, етнічними групами і поліцією

❖ розширення аналітичних досліджень соціального контексту тенденцій і явищ мультикультурного суспільства

❖ сприяння процесам інтеграції мігрантів до суспільних інституцій (зокрема до поліцейських структур)

❖ засвоєння процедури надання притулку

❖ протидія дискримінації на етнічній основі.

Поліція Фінляндії окреслила три головні завдання:

❖ знання міжнародного і національного законодавства з питань міграції, національних меншин, міжнаціональних відносин

❖ здатність втілювати принципи рівності і прав людини незалежно від етнічного походження

❖ знання англійської мови та її активне застосування у поліціюванні.

Отже, зробимо висновок, що в цілому стратегії поліціювання за умов розмаїття ґрунтуються на теорії міжнаціональних відносин, мультикультуралізму, принципах не подільності і взаємозалежності усіх прав людини, а також Рекомендаціях з поліцейської діяльності в багатонаціональному суспільстві.

Досвід формування і здійснення стратегії поліціювання за умов розмаїття, безперечно, є актуальним для Національної поліції України, яка знаходиться на шляху демократичного реформування. У цьому контексті «Рекомендації з питань поліцейської діяльності в багатонаціональному суспільстві» мають велике значення для створення стратегії діяльності української поліції за умов розмаїття, і, на цій основі, посилення ефективності й підвищення її якості роботи. «Рекомендації» заохочують опановувати демократичні принципи діяльності, а це, зокрема, законність, повага до прав людини, орієнтація на служіння суспільству, чесність, підзвітність, підконтрольність громадянському суспільству, мінімальне застосування сили, неупередженість, прозорість, високий рівень моралі та культури тощо.

У «Рекомендаціях» запропоновано інтегрований підхід, який, окрім загальних принципів, передбачає конкретні напрямки трансформації поліцейських структур з огляду на особливості мультикультурного суспільства. Усі без винятку рекомендації є актуальними для утвердження нових підходів у діяльності української поліції, наприклад, удосконалення кадрового складу поліції на місцевому, регіональному та загальнонаціональному рівнях з увагою до етнічного розмаїття населення; розширення освітньо-навчального процесу з питань меншин і міжнаціональних відносин; вироблення методів і нових практик взаємодії поліції з етнічними громадами; розвиток умінь і навичок запобігання й

урегулювання конфліктів; удосконалення оперативної роботи, ґрунтованої на неупередженому та недискримінаційному застосуванні закону.

Щоб запровадження «Рекомендацій з питань поліцейської діяльності в багатонаціональному суспільстві» було ефективне для українського суспільства, актуальним видається досвід поліціювання в мультикультурних суспільствах з багатоманітним населенням, значною кількістю релігій, розмаїтих традицій тощо. У цьому контексті практичне здійснення політики мультикультуралізму в Канаді, яке розпочалося в 60-70-х років минулого століття за часів прем'єр-міністра П'єра Трюдо та його урядовців Г. Пелеті, Д. Мунро, О. Круляка та інших має неабияке значення для нашої країни, що рухається до демократії. Можна стверджувати, що ця політика посилила рух Канади в напрямку до створення суспільства рівних можливостей, до утвердження соціальної справедливості й сприяла входженню її до групи країн сталої демократії.

Україна, як і більшість країн сучасного світу, належить до держав з поліетнічним складом населення, серед якого вирізняються корінні народи, національні меншини й етнічні групи. Зазвичай у літературі в таких випадках пишуть про осіб, котрі належать до національних меншин. Їхня загальна чисельність – близько 11 млн (22,2 %), при цьому усе населення країни налічує близько 46 млн осіб. Водночас етнополітична ситуація в нашій країні має свої особливості: відходить у вічність так звана «нова історична спільнота – радянський народ», натомість розгортається процес формування української політичної нації; спостерігається різке збільшення чисельності кримських татар як наслідок їхнього повернення на свою історичну Батьківщину; з'являються нові аспекти розвитку румунських і молдавських громад на Буковині; відбувається становлення русинської субетнічної групи на Закарпатті тощо. У своїй діяльності поліція повинна зважати на те, що зазначені процеси розгортаються за умов демократизації, коли відбувається виявлення прихованих раніше етнічних невдоволь.

Окрім цього, складні питання етнополітики вирішуються за кризових обставин на тлі тривалої політичної, соціальної та економічної нестабільності, а також військового конфлікту на сході України. Проте реальністю є те, що за цих складних обставин поліція має набути демократичної легітимності й ефективності на національному і на міжнародному рівні та діяти відповідно до норми права і стандартів прав людини. Демократична модель діяльності поліції, прагне до опанування принципів роботи з населенням через надання йому послуг; розвиток умінь застосовувати знання щодо прав людини на практиці, встановлення постійної взаємодії з національними меншинами; засвоєння знань з етнополітики держави, етнополітичного становища й уміння орієнтуватись у міжнаціональних відносинах.

У цьому контексті актуальним для українських правоохоронців видається підхід ізраїльського дослідника Гая Бен-Пората (Guy Ben-Porat). Цілком обґрунтовано він пропонує окреслити співвідношення між концепцією мультикультуралізму, державною етнополітикою та

реформуванням поліції [123]. Для України важливим є те, що мультикультуралізм забезпечує збереження етнонаціональної спадщини народів, розширює культурний обмін між ними та обґрунтовує рівну участь у суспільно-економічному, політичному житті країни. Концепція мультикультуралізму відкриває можливості для формування державної етнополітики, реалізація якої створює умови для вільної інтеграції національних меншин у суспільний організм на основі загальнолюдських цінностей. Іншими словами, такий мультикультуралізм передбачає культурний плюралізм національних меншин, їхнє інтегрування в єдину політичну націю, утвердження національної лояльності, діяльність у державних і громадських інституціях, визнання та дотримання універсальних цінностей демократії [124]. Практичне втілення політики мультикультуралізму протягом чотирьох десятиліть у Канаді доводить її ефективність і здатність запобігати етнічному сепаратизму чи національній відокремленості. Політика мультикультуралізму стоїть на заваді етнічним привілеям, проявам расизму, ксенофобії, поширенню агресивного націоналізму тощо. Досвід мультикультуралізму важливий для України, де після здобуття незалежності відкрилися можливості вивчати концепції етнонаціонального розвитку, формувати правове поле, витворювати етнополітику та практично її втілювати. Основи етнополітики визначають «Декларація про державний суверенітет України» (1990), «Декларація прав національних меншин» (1991), а найповніше – закон України «Про національні меншини в Україні» (1992) та Конституція України (1996). Аби запобігти національному, релігійному чи соціальному розбрату, етнополітика акцентує увагу на питаннях подолання етнічно-релігійних стереотипів і забезпечення прав та свобод людини відповідно до ст. 24 Конституції України, де гарантовано рівність громадян і заборонено привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними чи іншими ознаками.

Зазначимо, що етнополітика нашої держави загалом відповідає офіційним міжнародним нормам і стандартам, однак світова практика та внутрішні процеси вимагають оновлення законодавчої бази та вироблення Концепції державної етнонаціональної політики. Ці кроки, зокрема, треба здійснювати паралельно з опануванням усім суспільством цінностей мультикультуралізму, толерантності й упровадженням стандартів підтримки національних меншин. Поліція зацікавлена, щоб у державній етнополітиці було чітко визначено принципи, які сприяють інтеграції та побудові багатонаціонального суспільства та відтак запобігають напруженню і конфліктності.

¹²³ Ben-Porat G. Policing multicultural states: lessons from the Canadian model / Guy Ben-Porat // *Policing and society*. – 2008. – Vol. 18:4. – P. 411–425

¹²⁴ Основи демократії : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / за заг. ред. А. Колодій. К. : Ай-Бі, 2002. С. 593–594

Контрольні питання:

- ❖ Емпатія як рівень психологічної культури поліцейського визначається ?
- ❖ Якої послідовності повинен дотримуватися поліцейський у правоохоронній роботі з громадянами ?
- ❖ Принцип професійної необхідності при психологічному впливі поліцейського передбачає ?
- ❖ На чому формується професійна правосвідомість як елемент естетичної культури поліцейського ?
- ❖ Техніка мотивування партнера при спілкуванні передбачає ?
- ❖ На яких функціях формується зміст естетичної культури поліцейського ?
- ❖ Які умови впливають на якість та хід спілкування поліцейського ?
- ❖ Правила професійного спілкування поліцейських з дітьми, що загубилися.
- ❖ Загальні правила поведінки та професійного спілкування поліцейського з жертвою насильства в сім'ї.
- ❖ Назвіть та охарактеризуйте дві основні форми дискримінації.
- ❖ Особливості поліціювання в мультикультурних суспільствах.

ГЛАВА 5

СОЦІАЛЬНІ КОНФЛІКТИ ТА ПРОФЕСІЙНА ДЕФОРМАЦІЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

- 5.1. Соціальні конфлікти та їх прояв у сфері поліцейської діяльності. Міжнаціональні конфлікти і роль поліції в їх припиненні.
- 5.2. Роль ризику у професійній діяльності поліцейського.
- 5.3. Поняття професійної деформації поліцейського. Форми професійної деформації поліцейського. Рівні професійної деформації поліцейського.
- 5.4. Причини й умови професійної деформації поліцейського.
- 5.5. Основні напрями профілактики та подолання професійної деформації поліцейського.

Контрольні питання

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96–ВР URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96–вр>.

Декларація про поліцію від 8 травня 1979 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/994_803.

Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку : резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН 17 груд. 1979 р. // Міжнародно-правові стандарти поведінки працівників правоохоронних органів при підтриманні правопорядку. К., 2002.

Рекомендації з питань поліцейської діяльності у багатонаціональному суспільстві, Верховний комісар ОБСЄ у справах національних меншин, (HCNM). Вена, 2006. 48 с.

Закони:

❖ Дисциплінарний статут Національної поліції України. Затверджений законом України від 15 березня 2018 року // *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 29. Ст. 233. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19>

❖ Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

❖ Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

❖ Про захист персональних даних : Закон України від 1 червня 2010 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 34. Ст. 481. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>

Підзаконні акти:

❖ Наказ Міністерства освіти і науки України від 21 червня 2018 року № 669 Про затвердження стандарту професійної (професійно-технічної) освіти з робітничої професії «Поліцейський» URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS30304.html

❖ Наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179 «Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16>

❖ Наказ МВС України від 06.02.2019 № 88 «Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-19>

❖ Наказ МВС України від 23.08.2018 № 706 «Про затвердження Концепції запровадження в діяльності органів та підрозділів Національної поліції України скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів» URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MVS873.html

Основна література:

1. Гіренко С. П. Практична конфліктологія: навч. посібник. / С. П. Гіренко; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х.: [ХНУВС], 2010. 184 с.

2. Гуменюк Л. Й. Соціальна конфліктологія : підручник / Л. Й. Гуменюк. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 564 с.

3. Кісіль З. Р. Професійна деформація працівників органів внутрішніх справ України: історіографія та феноменологія / З. Р. Кісіль // *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія психологічна*. 2014. Вип. 2. С. 33 – 44

4. Кісіль З. Р. Юридико-психологічні засади запобігання професійній деформації працівників правоохоронних органів: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. 848 с.

5. Козер Л. Функции социального конфликта: Пер. с англ. М.: Идея-Пресс, Дом интеллектуальной книги, 2000. 208с.

6. Конфлікти в оперативно-розшуковій діяльності кримінальної поліції України. Навчально-практичний посібник [Д. О. Александров, Б. І. Бараненко, О. І. Богучарова та ін.]: за ред. В. М. Комарницького, В. О. Криволапчука, Б. І. Бараненка. МВС України, Луган. держ. ун-т внутр.

справ ім. Е. О. Дідоренка. Сєвєродонецьк, РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2018. 661 с.

7. Конфліктологія : підруч. [для студ. вищ. навч. зал. юрид. спец.] / [Л. М. Герасіна, М. І. Панов, Н. П. Осипова та ін.] ; [за ред. Л. М. Герасіної та М. І. Панова]. Х. : Право, 2002. 256 с.

8. Конфліктологія: Навч. посібник. / [Л. М. Герасіна та ін.]; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Х.: Право, 2012. 127 с

9. Куруч А. В. Шляхи подолання професійної деформації працівників системи МВС. *Чесць і закон*. 2013. № 2 (45). С. 88 – 92.

10. Ложкін Г. В., Пов'якель Н. І. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика: Навчальний посібник. К.: ВД «Професіонал», 2006. 416 с.

11. Пірен М. І. Деонтологія конфліктів та управління: Навч.-практ. посіб. / Українська академія держ. управління при Президентові України; Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України К.: УАДУ, 2001. 378 с.

12. Прибутько П. С. Конфліктологія: Навч. посібник. / Прибутько П. С., Михайленко Р. В., Дубчак Л. М. та ін. К.: КНТ, 2010. 136 с.

13. Професійна етика публічної служби та запобігання конфлікту інтересів : [навч. посіб.] / ГУДС України. Порогова програма корпорації «Виклики тисячоліття» (МВС) щодо зниження рівня корупції в Україні. К., 2010. 67 с.

14. Розбудова миру. Профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект. [Навч.-метод. посібник] К.: ФОП Стеценко В.В. 2016. 192 с.

15. Свидрук І. І. Управління конфліктами та соціальними експектаціями в діяльності організацій. Науковий вісник НЛТУ України. 2019, т. 29, № 9. С. 99 – 104

16. Свиридчук Н. П. Філософсько-правові засади конфліктів у сфері професійної діяльності юриста: монографія / НАВС. К., 2012. 203с.

17. Синявська О. Ю. Професійна етика як чинник протидії професійній деформації працівників органів внутрішніх справ. *Право і безпека*. 2005. № 4'1. С. 96 – 99

18. Теоретико-прикладні засади конструктивної взаємодії поліції і населення в соціумі: монографія / В. В. Середа, Р. І. Благута, О. М. Балинська, З. Я. Ковальчук, О. М. Ковбич, Л. Й. Гуменюк та ін.; за заг. ред. З. Р. Кісіль. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 600 с.

19. Швець Д. В. Взаємозв'язок правосвідомості і моралі в діяльності працівників поліції України як чинник протидії професійної деформації / *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Науковий журнал*. 2018. № 1 (90). С. 25 – 31

Додаткова література:

❖ Александров Ю. В. Проблеми професіоналізації та професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ / Ю. В. Александров // *Право і безпека* № 4 (46). 2012. Вип. 4 (46). С. 323 – 328

❖ Бобровник С. В. Правовий конфлікт: поняття, ознаки, природа та різновиди. / Бобровник С. // *Вісник Академії правових наук України: Збірник наукових праць*. 2011. № 1(64). С. 26-33

❖ Ємельяненко Л. М. Управління конфліктами: Підручник. / Л.М. Ємельяненко, О.В. Сімоходська; Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». К.: КНЕУ, 2011. 339 с.

❖ Карлов Т. В. Вдосконалення механізмів управління конфліктами у взаємодії органів влади та громадськості в Україні: регіональний підхід. Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук. праць. 2018. Вип. 3 (38) . С. 69-74.

❖ Клименко І. В. Гендерні особливості професійної деформації працівників органів внутрішніх справ / І. В. Клименко // *Вісник Національного університету оборони України* № 2 (29). 2012. Вип. 2 (29). С. 154 – 157

❖ Левченко Ю. О. Визначення та протидія кібербулінгу в Україні // Актуальні проблеми кримінального права: тези доп. X Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (м. Київ, 22 листоп. 2019 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 97 – 101

❖ Особливості спілкування патрульних поліції з учасниками масових акцій в конфліктних ситуаціях : [метод. реком.] / В. М. Клячко , В. Л. Костюк, В. В. Литвин, Н. В. Федоровська. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2016. 48 с.

❖ Павлов Я. В. Комунікативні моделі запобігання та усунення міжкультурних конфліктів в діяльності сил охорони правопорядку [Електронний ресурс] / Я. В. Павлов // Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони. 2011. № 1-2. С. 79 – 82. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/sitsbo_2011_1-2_18.pdf

❖ Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 07 лютого 2019 року). Кривий Ріг, 2019. 493 с.

❖ Шумський О. Л. Професійна комунікація правоохоронців у контексті міжкультурної взаємодії [Електронний ресурс] / О. Л.Шумський // *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2013. Вип.2. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2013_2_18.pdf

❖ Яхно Т. П. Конфліктологія та теорія переговорів: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / Т. П. Яхно, І. О. Куревіна. К.: Центр учбової літератури, 2012. 176 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

❖ Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://portal.rada.gov.ua/>

❖ Сайт Асоціації українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів. URL: <http://umdp.info/>

❖ Сайт Міністерства внутрішніх справ України. URL: https://mvs.gov.ua/ua/pages/4673_Rivni_prava_ta_mozhливosti.htm

❖ 5 способів вирішення конфліктів. Школа розвитку SPE. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=-Ev3grNNHko>

ВСТУП

Виникнення конфліктів між людьми є неминучим явищем. *«Якщо у вашому житті немає конфліктів, то перевірте, чи є у вас пульс»*, – пише американський конфліктолог **Чарльз Ліксон**. Це той переломний момент у соціальних відносинах, характер і ступінь впливу якого буде залежати від багатьох чинників, серед яких – особисте сприйняття людини. Більшість людей сприймає конфлікт як виключно негативне явище, припускаючись у тому помилки. Конфлікт не тільки псує взаємини, але й при тому є двигуном прогресу, орієнтиром того, що потрібно щось змінити в цих взаєминах. Саме конфлікт допомагає людям переосмислити й задуматися над тим, що відбувається, виробивши при цьому правильне рішення в ситуації, що склалася. З огляду на вищевикладене, знання основ конфліктології допоможе поліцейському своєчасно виявляти конфлікт, розуміти його сутність та механізм виникнення, знаходити різні підходи до його врегулювання, що сприятиме як підвищенню ефективності у професійній діяльності, так і налагодженню взаємостосунків у повсякденному житті.

ГЛАВА 5

СОЦІАЛЬНІ КОНФЛІКТИ ТА ПРОФЕСІЙНА ДЕФОРМАЦІЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

5.1. СОЦІАЛЬНІ КОНФЛІКТИ ТА ЇХ ПРОЯВ У СФЕРІ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. МІЖНАЦІОНАЛЬНІ КОНФЛІКТИ І РОЛЬ ПОЛІЦІЇ В ЇХ ПРИПИНЕННІ

Історія людської цивілізації насичена різними конфліктами. Одні конфлікти охоплювали цілі континенти, десятки країн і народів, інші – великі і малі соціальні спільноти, треті відбувались між окремими людьми.

З найдавніших часів люди намагались вирішувати протиріччя і мріяли про безконфліктне суспільство. Виникнення держави також можна розглядати як прагнення створити універсальний механізм для попередження і вирішення конфліктів. В найдавніших законах хетського царя Хаммурапі містяться десятки способів вирішення конфліктних ситуацій. За легендою, цар Соломон прославився своєю мудрістю та вмінням уникати й вирішувати конфлікти.

Знання природи, видів, структури та причин конфліктів, вміння правильно обрати стратегію поведінки в конфлікті чи втручання в конфлікт є необхідною компетентністю поліцейських.

Конфлікт (від лат. *conflictus* – зіткнення) – зіткнення протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій або поглядів опонентів – суб'єктів соціальної взаємодії.

Кожна сторона робить усе, аби була прийнята її точка зору чи мета, і заважає іншій стороні робити те ж саме. Найпоширенішим підходом до визначення конфлікту є його визначення через соціальні суперечності. Водночас у науковій літературі позиції щодо природи та сутності конфлікту визначаються по-різному: так, зокрема Г. Спенсер розглядав конфлікт як необхідне явище в історії розвитку людства, стимул соціального розвитку; М. Вебер позначив його як боротьбу; Л. Гумплович, Т. Веблен, К. Левін, Г. Зіммель визначали його як спір та форму соціалізації індивіда; Р. Парк включав конфлікт до числа чотирьох основних видів соціальної взаємодії поряд зі змаганням, пристосуванням та асиміляцією; Л. Козер розглядав конфлікт як ідеологічне явище, яке відбиває спрямованість та почуття соціальних груп або індивідів у боротьбі за об'єктивні цілі – владу, зміну статусу, перерозподіл доходів, переоцінку цінностей тощо. Він уважав конфлікт важливим елементом соціальної взаємодії, який сприяє припиненню або зміцненню соціальних зв'язків.

Украй важливо розпізнавати конфлікти та вміти їх відрізнити від інших явищ, які схожі за своїми проявами на конфлікт. Зокрема, у конфліктах, як правило, обов'язково існує напруження між сторонами та взаємне виключення інтересів. Натомість таким явищам, як змагання, конкуренція чи випробування, попри те, що для них характерна наявність протиставлення сторін, не властиво переходити у ворожу поведінку, що й відрізняє їх за своїм характером і природою від конфлікту.

Для найбільш повного розуміння відмінностей цих явищ варто виокремити властивості та ознаки конфлікту, якими є:

1. наявність ситуації, яка сприймається учасниками як конфліктна;
2. неподільність об'єкта конфлікту, тобто предмет не може бути поділений справедливо між учасниками конфліктної взаємодії;
3. активність сторін та бажання продовжувати конфліктну взаємодію задля досягнення своїх цілей, а не пошуку шляхів вирішення конфлікту;
4. невизначеність результату, розходження цілей і поведінки кожної зі сторін.

Варто додати ще й таку ознаку конфлікту, як підвищений емоційний фон, ворожий настрій та загострення негативних емоцій. З огляду на вищевказане цілком логічним є те, що, коли люди думають про конфлікт, вони найчастіше асоціюють його з агресією, погрозами, суперечками, ворожістю тощо. У результаті існує думка, що конфлікт – явище завжди небажане, що його треба негайно вирішувати, як тільки він виникає, або взагалі уникати.

Звичайно, конфлікт не завжди має позитивний характер. Але в багатьох випадках конфлікт допомагає виявити різноманітність точок зору, дає додаткову інформацію про ситуацію, що склалася у взаєминах між людьми, допомагає виявити більше число альтернатив або проблем, які слід вирішити

для розвитку відносин. Розуміння природи конфлікту робить процес прийняття рішень більш ефективним, оскільки дає людям можливість висловити свої думки й тим самим задовольнити особисті потреби та інтереси.

Визначальною особливістю професійної діяльності працівників поліції є те, що ця діяльність відбувається зазвичай за умови різних соціальних конфліктів, тобто в агресивному соціальному оточуючому середовищі. Тому ефективність професійної діяльності правоохоронців детермінується багатьма факторами, до числа яких належить й уміння попереджувати та розв'язувати конфлікти, вміти управляти конфліктом, вибирати в конфлікті раціональний стиль поведінки, позитивно впливати на свого опонента для конструктивного розв'язування конфліктної ситуації або конфлікту. Тому до складу професійних знань працівників поліції мають входити й знання про джерела, чинники, зміст та види конфліктів, про умови їх виникнення та закономірності протікання.

Працівник поліції, забезпечуючи публічну безпеку та порядок, вимушений вступати у правовідносини з громадянином-правопорушником користуючись наданими правами і повноваженнями; вживати заходи для припинення антигромадських діянь з боку порушників, що вже є конфліктною ситуацією, так як в цьому простежується одна з умов конфлікту – «нав'язування» своєї волі противнику, вирішення конфлікту саме із застосуванням примусу і ніяк по іншому» [125].

При виникненні конфліктів люди мають неоднаковий ліміт поведінкової активності, можуть протягом певного часу бути некерованими. У такому стані людина може ініціювати збудження працівника поліції та порушити психологічну атмосферу розмови. Ступінь активності індивіда залежить від нього самого [126].

В процесі суперечностей між поліцейським та правопорушником, останній відчуває психологічне напруження, так як розуміє вагому протидію з боку правоохоронця. Реакція на фрустрацію в конфлікті проявляється тоді, коли на шляху до мети існує перешкода, яка може виражатись у:

- наполягання-продовження своєї лінії;
- посилення-намагання робити максимум;
- обхід-непрямий шлях до мети;
- агресія-досягнення свого за допомогою насилля;
- звинувачення-пошук помилок або винних;
- ухилення від проблеми;
- втеча-ухилення від усього. [127]

Правопорушник, який знаходиться в стані фрустрації, відчуває переживання, емоційну напругу та його поведінка в конфлікті може носити

¹²⁵ Особливості спілкування патрульних поліції з учасниками масових акцій в конфліктних ситуаціях : [метод. реком.] / В. М. Клячко , В. Л. Костюк, В. В. Литвин, Н. В. Федоровська. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2016. 48 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/1599/1/Spilkuvaniy%20patrul%20policii%20z%20uchasnik%20masovuh%20akciu%20NL%20Kostuk%20metod%202017.03.21%20%281%29.pdf>

¹²⁶ Журавлев В. И. Основы педагогической конфликтологии / В. И. Журавлев. М. : РПА, 1995. С. 91

¹²⁷ Ликсон Ч. Конфликт. Семь шагов к миру / Ч. Ликсон. СПб. : Питер, 1997. С. 83

деструктивний характер. Поліцейський, в свою чергу, повинен виявляти емоційну стійкість та в стані врівноваженості вдаватися до пошуків конструктивних шляхів вирішення конфлікту на відміну від особистостей, які знаходяться у фруструючому стані.

Конфлікти завжди супроводжуються негативним емоційним фоном. Суб'єкт конфлікту проявляє такі негативні емоції, як агресія, апатія, ненависть та ін. Розрізняють наступні параметри поведінкової атрибутики конфліктів:

- ❖ актуалізація потреб, які мають важливе значення для суб'єкту конфлікту;
- ❖ висока психічна напруга суб'єкта, яка збуджує несвідомі інстинкти;
- ❖ некерованість емоціями, стереотипами поведінки, неузгодженість думок та почуттів;
- ❖ використання форм активності, які зустрічають протидію з боку іншого суб'єкта;
- ❖ перенесення причин труднощів, неуспіху на противника;
- ❖ формування негативних установок по відношенню до опонента;
- ❖ демонстрація ворожості, агресивності та несприйняття опонента;
- ❖ нанесення навмисної або ненавмисної фізичної, моральної або матеріальної шкоди;
- ❖ інтеграція всіх видів активності: імпульсивної, насильницької, вольової [128].

Залежно від прояву негативних відносин конфліктної особистості виділяються наступні рівні розвитку конфліктів у схильних до конфліктної поведінки людей:

Перший рівень – *зіткнення, конфронтація*. Тимчасові прирікання, критичні зауваження є серйозною загрозою для погіршення взаємовідносин між поліцейським та громадянином. Якщо зіткнення продовжується досить довго та носить стійкий характер, можливе виникнення серйозних труднощів у подальшому спілкуванні.

Другий рівень – *суперечки*. Ступінь напруги, непорозуміння між суб'єктами зростає, при цьому збільшується кількість приводів, причин для виникнення суперечок; періоди відчуження збільшуються в часі, зменшується бажання зрозуміти іншого та є приводом до рішучих превентивних дій поліцейського.

Третій рівень – *скандал, криза*. Протиріччя у взаємовідносинах досягають високого ступеня гостроти, конфлікт остаточно переходить у відкриту стадію. Цей рівень характеризується емоційною нестриманістю, зривами, погрозами, образами та можливим застосуванням превентивних заходів з боку поліцейського [129].

Конфлікти заважають досягненню практичних цілей діяльності, що у процесі конфліктної взаємодії неминуче відбувається переключення уваги й

¹²⁸ Ершов А. А. Психология соактивности людей / А. А. Ершов. СПб., 1992. С. 13

¹²⁹ Сулимова Т. С. Социальная работа и конструктивное разрешение конфликта / Т. С. Сулимова. М. : ИПП; 1996. С. 143

снаги учасників із проблем правоохоронної діяльності на з'ясування міжособистісних відносин (наприклад, конфлікт між поліцейським та громадянином), дезорганізується мислення, руйнуються сформовані системи відносин.

Конфлікти, які виникають у службовій діяльності працівників поліції, характеризуються:

- ❖ недосконалою організацією праці, яка відзначається: перевантаженістю, невизначеністю компетенції й функціональних обов'язків, постійною відповідальністю;

- ❖ колізіями правових норм;
- ❖ розмиванням розуміння норм моралі і життя в соціумі;
- ❖ неналежним управлінням з боку керівництва та надмірним адмініструванням;

- ❖ міжособистісною ворожістю в колективі.

Більше 80% управлінських рішень, які приймають керівники підрозділів поліції, стають реальними приводами для виникнення конфлікту. Це відбувається в силу переважної впливу субординації, нерідко виключає вільний обмін думками, припиненням з боку керівництва спроб жодних дискусій та обговорень [130].

В правоохоронних структурах мала кількість уваги приділяється вивченню форм і методів розв'язання реальних та явних конфліктів, які характеризуються надмірною впевненістю у своїй правоті, грубістю та неуважному ставленні поліцейських до громадян.

В період реформації поліції, керівник будь-якого підрозділу намагається здійснювати системно-функціональний аналіз, який показує реальність функціональності конфлікту. Тобто враховується індивідуальний вплив конфлікту, і для кого з опонентів він виявився конструктивним, а для кого – деструктивним.

Конструктивні наслідки виявляються в:

- ❖ усуненні протиріч у функціонуванні колективу;
- ❖ розумінні один одного;
- ❖ послабленні нервової напруги;
- ❖ підвищенні авторитетності патрульного поліції.

При цьому враховується, що поліцейський:

- ❖ наділений владними повноваженнями, які у конфлікті можуть перерости у порушення закону;
- ❖ доступність інформації, яка складає службову таємницю;
- ❖ володіння спеціальними та технічними засобами і зброєю;
- ❖ постійне перебування в екстремальних конфліктних ситуаціях, які можуть накласти певний психологічний слід [131].

Усі причини виникнення конфліктів у колективах органів та підрозділів МВС можна розподілити на три основні групи:

¹³⁰ Дмитрієв В. О. Конфліктологія : [навч. посіб.] / В. О. Дмитрієв. М. : Гардаріни, 2003. С. 73

¹³¹ Сутність конфлікту та його характерні риси URL: <http://www.studfiles.ru/preview/4617590/page:3/>

1. Причини, що впливають із властивостей особистості керівника і стилю його роботи:

- ❖ низький рівень організації процесу правоохоронної діяльності;
- ❖ слабка підготовленість, відсутність досвіду роботи з кадрами;
- ❖ незадовільний стиль керівництва (помилки у відборі та розташуванні кадрів, в організації контролю, у плануванні);
- ❖ недоліки в організації діяльності (службової, навчальної, виховної тощо);
- ❖ негативні риси характеру, насамперед крайня нечесність, принизливе ставлення до підлеглих, байдужість, надмірна владність, негнучкість тощо;
- ❖ недоліки культури поведінки (грубість, невірноваженість та відсутнє розуміння етики спілкування в колі колег та ін.);

2. Причини, пов'язані з відносинами між особистістю і групою:

- ❖ неправильна реакція людини на вплив оточення або навпаки;
- ❖ негативна система домагань до оточення, середовища або завищена оцінка своїх можливостей і прав;
- ❖ необ'єктивна оцінка можливостей оточенням, розбіжність цих можливостей з їх сподіваннями; неповне та неточне сприйняття і нерозуміння обставин.

3. Причини, що впливають із властивостей колектива:

- ❖ відсутність свідомої дисципліни в деяких членів групи, колективу;
- ❖ наявність в окремих групах, колективах соціально незрілих осіб (дезорганізаторів, егоїстів, перестраховальників, кар'єристів, розкрадачів тощо);
- ❖ сформована інертність у стилі роботи груп, колективів працівників, що призводить до неприйняття інноваційних процесів у службовій чи іншій діяльності;
- ❖ особливості характеру членів колективу, групи (причепливість, заздрість, грубість, схильність до пліток, скандалів тощо);
- ❖ моральна невихованість окремих осіб, що виявляється в негативності, черствості, владності, різкості, відсутності гнучкості у поведінці тощо;
- ❖ перешкоди в досягненні основних цілей сумісної діяльності (організаційний конфлікт);
- ❖ неефективна взаємодія працівників (дії одного перешкоджають успішній діяльності іншого);
- ❖ недисциплінованість колективу, кругова порука;
- ❖ наявність у колективі випадкових осіб, прийнятих на роботу за протекцією і фактично непідвладних керівництву тощо.

4. Причини, що впливають від індивідуально-особистісних характеристик поліцейського:

- ❖ низький інтелектуальний рівень працівників, слабка професійна підготовка;

❖ труднощі несення служби, важкі умови праці, слабка матеріально-технічна база тощо;

❖ обмеженості у працівника зовнішніх (інтерактивних) відносин: приятельського оточення; взаємних контактів; вільної тематики в розмові з колегами; підтримки звичайного емоційного тону при спілкуванні тощо;

❖ обмеженості мотивації на працю, інтелектуальних, фізичних даних тощо;

❖ прояви незвичайно підвищеного або пониженого тону, непомірного роздратування, незвичайної запальності і дратівливості, недовіри тощо;

❖ розшарування або ж руйнування ціннісної системи;

❖ перешкоди досягненню особистих цілей працівників (конфлікти на ґрунті незадоволення зарплатою, безсистемного надання відпустки, затримання службового росту та ін.);

❖ протиріччя дій прийнятим нормам – невідповідність поведінки особистості працівника встановленим уставним або формальним нормам, прийнятим за традиційними звичками, правилами неформального спілкування тощо [132].

Окремо варто розглянути й дії поліції (поліцейського) при розв'язанні конфліктних ситуацій під час масових акцій, адже цей тип конфліктів вважається найбільш складним. Як попередити і розв'язати конфлікт, що виникає між громадянами та поліцейськими чи самими громадянами? Чи можна взагалі управляти цими конфліктами? Ми відповідаємо на це запитання позитивно. Разом з тим, прогнозування та вирішення конфлікту є величезним мистецтвом.

Важливо в процесі оволодіння цим мистецтвом не допустити суттєві помилки. *Оскільки: конфлікт = проблема + конфліктна ситуація + учасники конфлікту + інцидент, то, зрозуміло, що для того аби прогнозувати конфлікт, поліцейському необхідно знати та вміти визначати:*

1. Чи є проблема?
2. В якому напрямку розвивається конфліктна ситуація?
3. Хто потенційні учасники можливого конфлікту, чи спроможні вони його спровокувати?
4. Яка ймовірність виникнення конфлікту?

Тому, найпростіші дії щодо прогнозування конфлікту повинні містити в себе аналіз з кожного із відокремлених компонентів та їх системний розгляд для того, щоб побачити, тобто прогнозувати, в якому напрямку буде відбуватися розгортання подій в цілому.

Розглянемо послідовно кожний компонент системи елементів, їх функціонування і напрямок розвитку, під час якого конфлікт нарощується і може досягти критичного рівня, на якому важко буде поліцейським керувати ним, а, тим більше, вирішувати його.

¹³² Ващенко І. В. Конфлікти: сучасний стан, проблеми на напрямки їх вирішення в органах внутрішніх справ : [моногр.] / І. В. Ващенко. Х. : Вид-во ОВС, 2002. С. 178

1. Чи є проблема? Проблема виникає там, де є протиріччя між людьми. Важливо усвідомити точки зіткнення сторін конфлікту і розбіжності між ними. В більшості випадків розбіжності по справжньому не усвідомлюються, а схоже стає невідомим. *Тому, поліцейському бажано з'ясувати:*

- Як я розумію проблему? Які вчинки громадянина (громадян) або мої дії призвели до виникнення та закріплення конфлікту?

- Як учасники конфлікту бачать проблему?

- В яких питаннях є розбіжності і в яких порозуміння?

Визначитися в суті цього компонента допомагають відповіді на спірні запитання:

- Які запитання є спірними?

- Які вимоги у кожної із сторін конфлікту?

- Які причини конфлікту?

- Які основні інтереси стоять за цими вимогами

- Які проміжні інтереси у кожної зі сторін під час перемовин?

- Які ще інтереси властиві сторонам?

- Чи розуміє кожна сторона основні інтереси іншої сторони?

- Чи є у сторін загальні інтереси?

- Чи можливо досягти узгодження на основі прецеденту?

- Чи вносять не основні учасники нові інтереси і вимоги, таким чином розширюючи предмет конфлікту?

- Чи існують вимоги, які сприймаються як виклик та порушення глибоких переконань іншої сторони?

- Часткове вирішення конфлікту як задовольнить учасників?

2. Чи назріває або в якому напрямку розвивається конфліктна ситуація? Конфліктна ситуація – це ще не конфлікт. Відношення між потенційно конфліктуючими сторонами можуть погіршуватися або покращуватися. Для прогнозування конфлікту важливо зрозуміти і побачити не лише наявність конфліктної ситуації, але й той напрям, в якому вона розвивається: зменшується або, навпаки, погіршується, тобто веде до протиріччя сторін.

3. Хто потенційні учасники можливого конфлікту, чи спроможні вони його спровокувати? Аналіз психологічних особливостей учасників потенційно можливого конфлікту вимагає, перш за все, звернути увагу на їх мотиви, ціннісні орієнтації, особливості характеру манери поведінки. Допомогти поліцейському здійснити аналіз учасників конфлікту можуть наступні запитання:

- Хто є конфліктуючими сторонами?

- Хто репрезентує позиції основних учасників на переговорах?

- Якими повноваженнями наділені учасники сторін?

- Чи достатньо цих повноважень для прийняття самостійних рішень?

- Яким чином приймається рішення в середині кожної групи?

- Які ресурси впливу знаходяться в розпорядженні кожної із сторін?

- Якою стратегією притримується кожна із сторін?

- Хто ще приймає участь в конфлікті Яка їх роль?

4. Інцидент. Який він? В чому його особливості? Чи буде він детонатором конфлікту? Розібратися в даному компоненті поліцейському допоможуть запитання:

- З чого почався конфлікт?
- Чи відбувається ескалація конфлікту?
- Чи змінюють сторони свої позиції в процесі розвитку конфлікту?
- Чи були спроби тиску однієї сторони на іншу Який результат цих спроб?
- Чи були спроби примирення?
- Що заважає досягненню домовленостей?
- Які ресурси задіяні сторонами конфлікту?
- Чи адекватно оцінюють сторони свої можливості і можливості протилежної сторони щодо досягнення бажаного результату?

Використання схеми:

діагноз – прогнозування – прийняття рішення

як єдиного і постійного процесу допомагає запобігти негативним наслідкам конфлікту. Ключем до стратегії поведінки поліцейського в таких випадках повинна бути логіка управлінського процесу.

Отже, назвемо етапи управління конфліктом:

1. *Визначення учасників конфлікту. Це дуже важливо з точки зору психологічного аналізу причин конфлікту.*
2. *Формулювання проблеми, тобто основного протиріччя, що є базою конфлікту.*
3. *Вивчення та визначення поліцейським мотивів опонентів. Цей етап є найбільш психологічним. Тут дуже важливо виявити об'єктивність та емпатію і рефлексію, тобто здатність відчувати та думати за тих людей, що стали опонентами у даній конфліктній ситуації.*
4. *Розробка варіантів виходу з конфлікту, саме не одного, а декількох варіантів, прогнозування можливих бажань протилежних сторін.*
5. *Ознайомлення опонентів з варіантами рішення. Залежно від психологічних особливостей суперників та наявності часу це можна зробити індивідуально або зібрати всіх учасників конфлікту і провести обговорення цих варіантів.*
6. *Прийняття компромісного рішення.*
7. *Реалізація прийнятного рішення.*
8. *Аналіз та оцінка ефективності виходу з конфлікту. Якщо відбувається збір інформації ті відслідковується поточний стан конфлікту, аналіз конфліктоутворюючих факторів, причин та умов конкретного конфлікту, тоді значно легше розробити рекомендації для прийняття рішень щодо врегулювання конфлікту.*

Допомогти цьому можуть наступні процедури:

- *подрібнення структури конфлікту на окремі фрагменти і висунення робочої гіпотези щодо нейтралізації кожного з них;*
- *побудова стратегії врегулювання конфлікту, що виник, яке включає:*

- формування окремих цілей під час врегулювання конфлікту та визначення етапів їх досягнення;
- визначення завдань і способів їх вирішення на кожному етапі;
- план заходів, за допомогою яких передбачається досягти врегулювання.

Засоби, методи і дії щодо врегулювання конфлікту повинні підбиратися відповідно до кожного етапу. Конструктивному вирішенню конфліктів сприяють наступні фактори:

- адекватність сприйняття конфлікту;
- відкритість і ефективність спілкування сторін, що конфліктують;
- створення клімату взаємної довіри та співробітництва;
- визначення суті конфлікту.

МІЖНАЦІОНАЛЬНІ КОНФЛІКТИ І РОЛЬ ПОЛІЦІЇ В ЇХ ПРИПИНЕННІ

*(Рекомендації з питань поліцейської діяльності в багатонаціональному суспільстві,
Розділ VI Попередження та врегулювання конфліктів)*

Як зазначено у Вступі, ВКНМ відводить поліції ключову роль у попередженні міжнаціональних конфліктів. Це обумовлено низкою факторів: відповідальністю поліції за підтримку громадського порядку і спокою, наявністю в неї повноважень для досягнення цієї мети, а також інформації про напруженість або інциденти, які можуть призвести до міжнаціонального конфлікту; володінням поліцією професійними навичками, які можуть бути використані з метою запобігання переростання такої напруженості і інцидентів у відкрите фізичне насильство між етнічними групами. Часто вважається, що відповідальність поліції стосовно міжнаціональних конфліктів зводиться до реагування у випадку виникнення відкритих конфліктів, а саме, до наведення порядку і притягнення до відповідальності порушників закону. Таке тлумачення випускає з уваги важливість ролі поліції на більш ранніх стадіях потенційного розвитку конфлікту, а також у деескалації напруженості між етнічними групами після відновлення громадського порядку. Безумовно, поліція не несе виняткової відповідальності за попередження конфліктів на етнічному ґрунті і за вживання заходів з їх врегулювання, але у співробітництві з органами влади і громадянським суспільством вона може зіграти вирішальну роль.

Ключовим внеском в попередження міжнаціональних конфліктів з боку поліції може бути моніторинг рівня напруженості між етнічними групами на підставі фактичних даних і систематичних показників.

Дані повинні відбивати: (а) кількість і серйозність окремих інцидентів (наприклад, погроз або міжособистісного насильства) між представниками різних груп, які мають потенціал для ескалації, і (б) відомості, отримані з джерел всередині громад, про загальний рівень міжетнічної ворожості серед груп або про існування планів здійснення конкретних ворожих дій. Для збору таких відомостей поліції необхідно побудувати відносини довіри і

налагодити контакти з усіма етнічними групами, а також встановити зв'язок з надійними і неупередженими джерелами інформації. Для можливості збирання і порівняння інформації про рівень етнічної напруженості в часі і по різних регіонах повинні бути вироблені систематичні показники.

Такі показники повинні відстежуватися як на національному, так і на місцевому рівні. Інші органи влади, на місцевому або регіональному рівні, і НУО також можуть сприяти здійсненню моніторингу напруженості. У той час, як детальна інформація, використана в результаті такого моніторингу, може залишатися конфіденційною, важливо, щоб поліція або органи влади, у певних обставинах, сповіщали громадськість про результати спостереження (наприклад, у випадках, коли ЗМІ або екстремістські угруповання перебільшують існуючий рівень напруженості в корисливих цілях). Державам варто забезпечити запровадження і ефективне функціонування механізму моніторингу етнічної напруженості поліцією як на місцевому, так і на національному рівні, а також провести чіткий розподіл обов'язків із збору і керування цими даними, а також організувати необхідне навчання відповідальних за це працівників. Держави повинні також подбати про те, щоби всі працівники поліції чітко розуміли важливість своєї ролі в попередженні конфліктів і напруженості на етнічному ґрунті, а також, щоб ця роль була відображена у програмах навчання поліції.

Метою навчання повинно стати розуміння старшим складом і керівниками оперативних підрозділів потенційних причин і динаміки розвитку міжнаціональних конфліктів, одержання ними навичок посередництва, а також розуміння того, як публічний авторитет поліції може бути використаний для того, аби схилити потенційно конфліктні групи до пошуку ненасильницьких рішень.

Держави також повинні гарантувати, що «попередження конфліктів на етнічному ґрунті» не служить, у розумінні поліції, виправданням репресивних заходів, що зазіхають на права меншин, а превентивні заходи є частиною ширшої політики з підтримки інтеграції меншин і зміцнення міжетнічних відносин. Легітимність поліції і її здатність схилити всі етнічні групи до ненасильницьких шляхів рішення в конфліктних ситуаціях прямо залежатимуть від того, сприймається чи ні поліція, як орган що заслуговує на довіру і діє справедливо відносно всіх груп населення відповідно до прав людини.

Поліція також повинна бути належним чином підготовлена і споряджена для професійного і безстороннього врегулювання громадських безпорядків і конфліктів на етнічному ґрунті з метою деескалації конфліктів і їх розв'язання, по мірі можливості, за допомогою посередництва та з мінімальним застосуванням сили.

Підтримка громадського порядку є головним обов'язком поліції в демократичній державі. У багатонаціональній державі відкритий міжнаціональний конфлікт є вкрай серйозною формою порушення громадського порядку, оскільки містить погрозу самим основам соціальної єдності держави. Отже, здатність поліції управляти і розв'язувати такі

спалахи громадських заворушень є принципово важливою для підтримки благополуччя багатонаціонального суспільства. Тому працівники, відповідальні за операції з відновлення порядку і врегулювання проявів міжнаціональних конфліктів, повинні пройти відповідне навчання.

При врегулюванні проявів міжнаціональних конфліктів поліція повинна бути не тільки технічно ефективною, але й підтримувати свою легітимність в очах всіх груп і завжди діяти відповідно до міжнародно визнаних стандартів прав людини. Головним питанням є застосування сили поліцією. Хоча поліція має право відповідно до закону застосовувати силу для врегулювання відкритих конфліктів, необхідне використання сили в мінімальному ступені і тільки як крайнього засобу повинно бути її професійною метою. Там, де тільки можливо, повинні застосовуватися альтернативні методи, такі як посередництво, а також повинні бути розроблені чіткі інструкції, за яких обставин застосування сили є виправданим і як воно повинно здійснюватися.

Поліція повинна завжди пам'ятати, що її діяльність невід'ємна від загального контексту міжнаціональних відносин: вона є невід'ємною складовою безперервного соціального і політичного процесу в демократичній державі. Її дії, як органу державної влади, відповідального за врегулювання відкритих конфліктів усередині держави, принаймні, у коротко- або середньостроковій перспективі, мають вирішальний вплив на подальший розвиток міжетнічних відносин і майбутнє держави в цілому. У зв'язку з цим її здатність зберегти довіру всіх етнічних груп під час врегулювання конфлікту і відновлення громадського порядку, є надзвичайно важливою. Якщо у виконанні цієї ролі поліція діє упереджено або її дії сприймаються як такі стосовно меншин, її легітимність в очах меншин, як органу, що представляє державу, буде втраченою. Тому важливо, щоб усі працівники поліції, незалежно від етнічного походження, діяли професійно чесно в ситуації міжнаціонального конфлікту.

Поліція повинна тісно взаємодіяти з іншими органами державної влади, особливо на місцевому рівні, з метою координації своєї діяльності щодо запобігання та врегулювання міжнаціональних конфліктів із ширшими заходами, спрямованими на інтеграцію меншин і будівництво успішного багатонаціонального суспільства. У той час, як врегулювання відкритих етнічних конфліктів є головним обов'язком поліції, попередження таких конфліктів і зняття напруження як їхніх наслідків є завданням, рішення якого поліція може й повинна сприяти, але яке не є винятково її прерогативою. Інші органи влади також повинні активно діяти і, особливо, проявляти лідерство у виявленні і усуненні глибинних причин таких конфліктів. Які саме органи повинні бути задіяні, може залежати, до певного ступеня, від характеру таких причин: наприклад, якщо конфлікт обумовлений проблемою місця проживання або власності на житло, головну роль можуть взяти на себе органи житлового господарства. Вирішальну роль зіграють органи, здатні об'єднати членів конфронтуючих груп, побудувати мости на особистому рівні і організувати спільні проекти просування

різноманітних спільних інтересів. У довгостроковій перспективі освіта і особливо програми, що об'єднують молодь із різних груп, відіграватиме вирішальну роль, і, тому, керівництво органів освіти повинно також розглядатися як ключові гравці. Оскільки дуже важливо вирішувати ці питання на місцевому рівні, значна роль також приділятиметься органам місцевого самоврядування.

Як на національному, так і на місцевому рівні, поліція та інші органи влади повинні об'єднатися для спільної розробки стратегій (у тому числі, з використанням ЗМІ) запобігання міжнаціональним конфліктам та забезпечення цілісності багатонаціонального суспільства. Існує багато прикладів, коли такі конфлікти виникали або підсилювалися, в першу чергу, через те, що відповідальні органи не виявили їхні ознаки на достатньо початковій стадії, не продемонстрували відданості до дії або не зуміли організувати ефективні і скоординовані дії з їх усунення. Державам слід прагнути до заохочення координації дій відповідних органів на національному і місцевому рівнях, як частини ширшої стратегії з посилення інтеграції меншин на всіх рівнях. З цією метою необхідно буде створювати формальні структури та об'єднання. Роль поліції повинна сприйматися як невід'ємна складова процесу досягнення єдності в багатонаціональному суспільстві, і тому поліція, інші органи влади та національні і етнічні меншини повинні бути активними партнерами.

5.2. РОЛЬ РИЗИКУ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Ризик у професійній діяльності – це досить специфічний фактор, який складається під впливом варіативних обставин екстремальної ситуації. Наприклад, в ракурсі поліцейської діяльності «ризикувати» – означає свідомо піддавати своє життя і здоров'я ймовірності каліцтва, зумовленої впливом небезпечних факторів, наприклад при затриманні озброєного злочинця. Ризик тісно пов'язаний з поняттям професійного стресу – нормальною реакцією організму на нестандартні умови діяльності.

Як зазначає А. Я. Анцупов, причиною стресу є неадекватна оцінка людиною своїх можливостей, що може привести до помилок при прийнятті рішень. Автор констатував негативну модальність поняття, його деструктивну функцію [133].

Слово «стрес» вперше ввів в обіг канадський лікар і біолог, директор інституту експериментальної медицини та хірургії Г. Сельє, автор вчення про стрес і дистрес. Невірно розуміти під стресом тільки таке нервово напруження, яке призводить до хвороб, стверджував вчений. Стрес – це неспецифічна відповідь організму на будь-яку пред'явлену йому вимогу. Поняття «дистрес» (в перекладі з англійської «страждання») автор застосував

133 Анцупов А. Я. Как избавиться от стресса / А. Я. Анцупов // Научнопопулярное издание. М. : Мысль, 2015. 10 с.

для того, щоб розділити між собою нормальний і несприятливий розвиток стресової реакції.

В основному, термін «стрес» використовують, коли говорять про стрес-фактори, вкладаючи в це поняття і негативний, і позитивний вплив даного чинника. В літературі не завжди чітко розмежовуються поняття стресу, напруги, тривожності, емоційного стресу, психологічного стресу і т.д. [134].

Уникати стресових ситуацій неможливо, вважає Г. Сельє, та й не потрібно, бо стрес – це саме життя, і відсутність стресу означає смерть. Звичайно, різні люди по-різному реагують на одні й ті ж подразники і не завжди свідомо реагують на всі види стресів, яким піддаються. Вони зазвичай помічають ті стреси, які негативно на них позначаються.

При психологічному аналізі структури стресостійкості поліцейських, стрес можна розглядати з кількох позицій як:

- подію, яка порушує внутрішню рівновагу, сприяє істотним перевантаженням. Тут стрес виступає як подія, що ускладнює взаємодію людини з середовищем;

- реакцію психофізіологічної мобілізації, яка відбувається за допомогою сильних психосоціальних або фізичних впливів. Тут стрес є реакцією організму на певний подразник;

- транзактний процес безперервний процес взаємодії суб'єкта діяльності і навколишньої дійсності. Такий підхід розробляється в рамках моделі Р. Лазаруса, згідно з якою стрес починається з оцінки ресурсів для взаємодії з ним. В результаті виникають емоції, які детермінують адаптивні дії (копінг).

Професійна діяльність поліцейських характеризується високим рівнем небезпеки, ризикованістю, високим рівнем травматизації, стресогенністю, високим рівнем відповідальності; діями в невизначених ситуаціях, інколи в умовах обмеженого простору і дефіциту часу. Поліцейська діяльність висуває підвищені вимоги до психологічних якостей особистості, що характеризує індивідуально-психологічні (темп, соціальна ергічність, соціальний темп) і особистісні якості (схильність до ризику і стресостійкість, активність позиції, впевненість в собі, позитивна самооцінка, висока мотивація досягнення, впевненість і швидкість у прийнятті рішень).

Дослідженням ризику в професійній діяльності присвячені дослідження Т. В. Корнілової. Автор досліджує професійний ризик та його складові у працівників поліції. У межах досліджень встановлено, що «особистісна ризикованість пов'язана з факторами конформності, відповідальності і сміливості». Ризикувати працівник готовий, коли відчуває підтримку групи. Не пов'язаними з особистісним ризиком властивостями виступили підвищений контроль поведінки, совісність, обережність / підозрілість, фрустрованість.

Як вказує автор, підвищення готовності до ризику пов'язане зі зниженням порога активності, що, в свою чергу, пов'язане з упевненістю і

¹³⁴ Сельє Г. Стресс без дистресса / Г. Сельє. М. : Прогресс, 1979. 124 с.

активною життєвою позицією. Також Т. В. Корнілова зауважує, що екстремальні професії припускають включеність готовності до ризику в моральні і психологічні ресурси людини. Однак ризик тут не обов'язково пов'язаний із зазначеними вище зовнішніми і внутрішніми факторами небезпеки. Так, для поліцейських ризик пов'язується з мірою і можливістю застосування сили, яку часто важко розрахувати. Тобто це, скоріше, ризик, пов'язаний з потенціалом адекватності в оцінці ситуації, і реалізацією можливостей саморегуляції [135].

Таким чином, стресові реакції у професійній діяльності поліцейських можна поділити на *емоційні, інтелектуальні, поведінкові та фізіологічні прояви*.

Оптимальна форма прийняття рішень працівниками в екстремальній ситуації передбачає адекватне кожної конкретної ситуації і професійної мети поєднання рефлексивних, структурно-функціональних і динамічних компонентів когнітивного простору свідомості і ресурсів опосередкування, що сприяють найкращому рішенням професійного завдання.

Поняття «екстремальний» (від латів. *extremum* – крайній) вживається для об'єднання понять максимуму і мінімуму. При вживанні поняття «екстремальний» йдеться не про нормальні, звичайні умови діяльності, а про обставини, що істотно відрізняються від них. Екстремальні умови можуть створюватися не лише максимізацією (перевантаженням, наддією), але і мінімізацією (недовантаженням: дефіцитом інформації, спілкування, рухів тощо) діючих чинників. Тому ефект впливу на діяльність і стан людини в обох випадках може бути один і той самий.

У екстремальних умовах проходить діяльність працівників багатьох професій: пілотів, космонавтів, пожежників при гасінні пожежі, військовослужбовців під час виконання бойових завдань, працівників правоохоронних органів при проведенні спецоперацій тощо.

У професійній діяльності людей можна виділити наступні різновиди екстремальних ситуацій:

1) швидкоплинна – пов'язана з необхідністю діяти в умовах жорсткого дефіциту часу, у максимально швидкому темпі, при високому рівні організованості та зі значним психологічним навантаженням (участь у ліквідації наслідків катастрофи, рятувальні роботи, затримання злочинця, військова операція);

2) довготривала – психологічно напружена діяльність протягом тривалого часу (напруженість в діяльності операторів хімічних виробництв, атомних станцій, процес розкриття і розслідування злочину);

3) ситуація, що потребує постійної готовності до дій, – перебування в монотонних, мало змінюваних умовах в очікуванні екстремальних змін (чергування, перебування на блокуванні ООС);

¹³⁵ Корнілова Т. В. Риски прийняття рішень: психологія неопределенности / Т. В. Корнілова. М. : Аспект-Пресс, 2003.

4) заснована на надходженні ймовірно недостовірної інформації – потребує екстрених дій за відсутності впевненості в достовірності одержаної інформації (повідомлення про можливу аварію, зникнення людини, про вжиття запобіжних заходів тощо);

5) породжена суб'єктивними обставинами, тобто самим працівником (відволікання чи нестійкість уваги, непрофесійне виконання дій та ін.);

6) викликана «невизначеністю» – потребує прийняття рішення за наявності альтернативних, суб'єктивно однаково значимих варіантів поведінки (виконання чи невиконання службових обов'язків в складних умовах, повідомити про службову недбалість або протиправну поведінку людини чи залишитися з нею у добрих стосунках, сімейний конфлікт тощо) [136].

Проблеми, пов'язані з різними сторонами прояву невизначеності, стають все більш актуальними і затребуваними через невизначеність простору сучасного світу. Людина, в цих умовах, знаходиться в нестійкому стані, пов'язаному зі змінами, що відбуваються як у власній системі, так і в середовищі. «Це нестійкий стан провокується параметрами середовища і особистість за рахунок адаптивного потенціалу прагне залишитися в стійкій рівновазі» [137]. У зв'язку з цим, однією з найважливіших характеристик особистості, що характеризують її стійкість, є можливість впоратись із невизначеністю – толерантність до невизначеності.

У перекладі з латинської «tolerantia» буквально означає терпимість, терпіння. У подальшому термін придбав відтінок «стійкості», а при введенні в психологію конструкту «толерантність до невизначеності» – інтелектуальноособистісної властивості, що означає прийняття людиною невизначеності, новизни або суперечливості умов своїх дій і рішень. Ситуація вибору визначається через характеристику невизначеності, тому саме толерантність до невизначеності виявляється ключовим поняттям в проблематиці індивідуальноособистісної регуляції прийняття рішень або виборів людини.

У психологічній науці можна виділити, в якості основних, такі підходи до розуміння толерантності до невизначеності, як:

а) поведінковий, або праксиологічний, орієнтований на виявлення реалізованих стратегій прийняття рішень в умовах ризику;

б) пізнавальний, або когнітивний, спрямований на вивчення схем мислення і когнітивних можливостей людини в сприйнятті ризику і спрямованості стратегій прийняття рішень;

в) емоційно-мотиваційний, або особистісний, що фокусує специфіку переживань прийняття ризику і подолання невизначеності на основі переваги ризику. Можливість (неможливість) прийняття умов ризику людиною розумною, що здійснює вільний вибір і таким, що відповідає за свої вчинки,

¹³⁶ Андросюк В. Г. Психологія екстремальної поведінки : навч.-метод. комплекс / В. Г. Андросюк. Київ, 2015.

¹³⁷ Лукашенко Д. В. Адаптація личности. Системный подход / Д. В. Лукашенко, С. А. Хлебникова // Человеческий капитал. 2016. № 4 (88). 35 с.

включає не тільки мотиваційно-особистісні аспекти регуляції діяльності, а й етичні.

Поняття «толерантності до невизначеності» однією з перших запровадила Елеонора Френкель-Брунсвік в своїх публікаціях 1948 і 1949 рр., в яких розглядала толерантність до невизначеності відразу в двох аспектах: толерантність в сфері пізнання і в особистісній сфері.

Виділення термінів толерантності і інтолерантності до невизначеності здійснено в процесі розробки теорії авторитарної особистості Т. Адорно, Е. Френкель-Брунсвік при спробі пояснення німецького антисемітизму.

Б. Бошнер розділив характеристики інтолерантності до невизначеності особистості на первинні – властивості когнітивного стилю, і вторинні – риси особистості. До рис інтолерантності до невизначеності особистості він відніс: авторитаризм, догматизм, ригідність, закритий склад мислення, тривожність, агресивність, наявність етнічних забобонів [138].

Ризик є необхідною складовою професійної діяльності поліцейських. Відомо, що працівники оперативних служб (слідчі, детективи, оперуповноважені, дільничні офіцери поліції, патрульні офіцери поліції) при виконанні обов'язків часто потрапляють в ситуації ризику. Невід'ємною частиною такого роду ситуацій, крім загрози благополуччю, є складність здійснення підбору стратегії поведінки прийняття управлінських рішень суб'єктом діяльності через невизначеність результату.

О. Г. Ніазашвілі у своїх дослідженнях 2007 року довів, що схильність особистості до ризику може бути різною в залежності від виду ризику, від змісту ризикованих ситуацій діяльності (екстремальний і нормативно-звичайний ризик). Соціальна ситуація розвитку (особливості соціальних відносин особистості, соціально-професійна роль і пов'язана з нею діяльність, соціально-економічний статус) впливає на схильність особистості до різних видів ризику. Вік (і зумовлені ним особливості життєдіяльності, потреб і ресурсів особистості), також може позначатися на схильності до різних видів ризику.

Автор наголошує на тому, що схильність особистості до різних видів ризику (екстремального і нормативно-буденного) може бути пов'язаний з її індивідуально-психологічними якостями:

- існують гендерні відмінності у ставленні до різних видів ризику;
- схильність особистості до різних видів ризику може бути пов'язана з мотивацією досягнення успіху;
- особистісні властивості можуть бути пов'язані зі схильністю до різних видів ризику.

Результати багатьох досліджень свідчать, що індивідуальні характеристики є визначальними факторами у процесі прийняття рішень. Очевидно, чоловіки у цьому питанні, відрізняються від жінок. Наприклад, чоловіки більш конкурентоспроможні, оптимістичні, авантюрні та надмірні у

¹³⁸ Гусев А. И. Толерантность к неопределенности: проблематика исследований / А. И. Гусев. М. : Прогресс, 2003.

досягненні успіху порівняно з жінками. Ці характеристики відіграють важливу роль у готовності до ризику, оскільки в ряді досліджень вказується, що ці характеристики позитивно пов'язані з ризикованою поведінкою.

Систематичні фактори значно впливають на прийняття рішень людьми. Інформація – це сукупні відомості про об'єкт уявлення. Необхідно зауважити, що судження про явище і інші когнітивні конструкти формуються тільки у взаємодії людей, і іншим способом не утворюються. Відсутність інформації веде до неоднозначності, що може збільшити ризик. Останні дослідження доводять, що жінки мають нижчі позиції у зборі інформації, на відміну від чоловіків, через менший час, який вони на це витрачають.

Оскільки діяльність працівників правоохоронних органів є динамічною і вимагає постійної підвищеної мобілізації фізичних та інтелектуальних ресурсів, вона може стати причиною розвитку такого функціонального стану як пересичення, а в подальшому причиною розвитку синдрому емоційного вигорання. Ризик піддатися вигоранню залежить від того, наскільки функції, які виконуються працівниками, відповідають їх статево-рольової орієнтації. Так, встановлено, що чоловіки є більш чутливими до впливу стресорів в тих ситуаціях, які вимагають від них демонстрації істинно чоловічих якостей, таких, як фізичні дані, чоловіча відвага, емоційна стриманість, показ своїх досягнень в роботі. Водночас жінки є більш чутливими до стресових факторів при виконанні тих обов'язків, які вимагають від них співпереживання, виховних умінь, підпорядкування.

Одним з найважливіших чинників виникнення стресу і емоційного вигорання є сім'я. Чоловіки отримують більшу підтримку в родині, що допомагає їм легше впоратися зі стресом. Для жінок, у свою чергу, характерний рольовий конфлікт «сім'я – робота», окрім цього працююча жінка відчуває більш значні робочі перевантаження (у порівнянні з чоловіками) через додаткові домашніх і сімейних обов'язків. Таким чином, сімейне життя може допомогти чоловікові, працівнику правоохоронних органів, впоратися зі стресом краще; жінки-поліцейські можуть не отримати подібної підтримки в сім'ї.

Багато досліджень намагаються використовувати різні детермінанти, які можуть вплинути на загальне сприйняття ризику між двома статями. Деякі наукові праці підтверджують переважаючу точку зору про те, що жінки мають більшу схильність до ризику, ніж чоловіки. Проте деякі дослідники підтримують протилежну точку зору і вважають, що жінки вимушені ризикувати більше, лише через нишу конкурентоспроможності [¹³⁹]. Треба також зазначити, що висновки щодо гендерних відмінностей у цих документах, не є остаточними, через те, що мова в них йдеться лише щодо жінок та чоловіків західного світу. Отже, висновки цих досліджень відображають лише відношення до ризику жінок в ряді розвинених країн.

¹³⁹ Byrnes J. Gender Differences in Risk Taking: a Meta-analysis / J. Byrnes, D. C. Miller, W. D. Schafer. // Psychological Bulletin. 1999. No. 125/ P. 367–383

Безперечно, існують гендерні відмінності в оцінці ризику. По-перше, з точки зору рис характеру, чоловіки більш, оптимістичні, авантюрні та надмірні у досягненні успіху, ніж жінки. Ці типові риси характеру, що можуть надихнути чоловіків на ризик. По-друге, жінки мають більш песимістичне ставлення, ніж чоловіки, до невизначеності. Крім того, жінки мають більш песимістичний спосіб вимірювання ймовірності. Ю. Козелецький позначає, що оцінка ризику безпосередньо залежить від того, як суб'єкт розуміє суть ризикової ситуації. У зв'язку з цим автор виділяє три типи уявлень про ризик: ймовірні (результат залежить від суто випадкових явищ, і його неможливо визначити); евристичні (ситуація зумовлена взаємодією двох або більше незалежних факторів, суб'єкт створює уявлення на основі ієрархічної операціоналізації даних чинників); детермінантні: в цьому випадку рішення приймаються з опорою на якісь чітко визначені правила [140].

О. Ренн, виділяє чотири основні образи ризику в суспільній свідомості:

- неминуча небезпека. Ризик розглядається як випадкова загроза, яка може викликати непередбачуване лихо. До цього типу образів слід віднести якусь ситуацію, в якій існує невизначене джерело ризику, яке має катастрофічний потенціал. Причому стихійні лиха сюди віднести не можна, оскільки вони відбуваються регулярно і, отже, мають прогностичний характер;

- невидима загроза для благополуччя. Цей ризик відстрочений у часі і, як правило, випробовується іншими, ніж на особистому досвіді. Головним критерієм цього образу ризику є надійне джерело отримання інформації про нього (до таких образів можна віднести відомості про вплив радіації на організм, вітамінів, харчових добавок та ін.);

- співвідношення витрат і вигод. Ризик постає як тотожність, співвідношення ціни виграшу і величини програшу. Має, як правило, фінансовий еквівалент і використовується, в основному, в азартних іграх;

- ризик як прагнення до адреналіну і гострих відчуттів. Цей ризик завжди добровільний, включає в себе орієнтацію в ймовірнісному розподілі позитивних/негативних наслідків, наявність контролю ситуації, ступеня ризику.

Згідно з даними, отриманими в результаті деяких зарубіжних досліджень щодо готовності до ризику, в міру набуття професійного досвіду, людина стає більш стійкою до невизначеності. Але слід зауважити, що це зростання триває лише до певного рівня, приблизно від 5 до 10 років стажу служби (роботи). З придбанням подальшого досвіду починається динаміка спаду толерантності до невизначеності. Звідси можна зробити висновок, що у співробітників, у міру набуття досвіду професійної діяльності, толерантність до невизначеності збільшується до певного рівня, а потім знижується.

Однак це не означає, що фахівець, у міру набуття професійного досвіду, стає ригідним, менш адаптивним, інертним і професійно

¹⁴⁰ Козелецкий Ю. Психологическая теория решений / Ю. Козелецкий. М. : 1989.

непридатним. Велика частина невизначеності в процесі набуття досвіду стає «вимірною невизначеністю», до якої співробітник звикає і готовий діяти більш осмислено і прагматично. У контексті останнього можна припустити, що під час вступу на службу професійна діяльність для «новачків» слабо диференційована, і дії в екстремальних умовах є ситуаціями невизначеності, які в міру професіоналізації переходять в поле «ризик» – «вимірної невизначеності» [141].

Змістовно-сміслові наповнення поняття «ризик» – вибір, проте вибір, не як спосіб регулятивного опосередкування дійсності, а як величина пасивна, покликана вирішити ситуацію невизначеності шляхом прийняття зовнішніх компонентів, як готового алгоритму дій або суджень. Дослідження О. Ю. Золотової дозволили виділити декілька типів:

- самостверджуваний тип обумовлений динамічним характером структури особистості, що викликано домінуючими цінностями відкритості до змін. Змістовно-сміслові наповнення ризику – результат;

- прагматичний тип фокусується на цінностях особистого характеру, спрямованих на саморозвиток і безпеку. Змістовно-сміслові наповнення поняття «ризик» ототожнюються з необхідністю. Егоцентричний характер розвитку дає уявлення про ризик, як про явище ситуативно-невиправданому і непотрібному;

- професійний тип керується цінностями соціального фокуса. Представники ідентифікують і ототожнюють образ «я» з референтним оточенням. Дана обставина служить спробою спрощення навколишньої дійсності за допомогою перцептивної категоризації. Це може спровокувати втрату значущих компонентів (апперцептивного сліпоту). Змістовно-сміслові наповнення ризику – професійні загрози;

- екстремальний тип детермінований цінностями відкритості, змінами і гедоністичними цінностями. Змістовно-сміслові наповнення поняття – свобода. Загроза приймається, як виклик, можливість випробувати себе на міцність, а безпеку в розумінні групи є смуток і нудьга.

5.3. ПОНЯТТЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО. ФОРМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО. РІВНІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

На початку про професійну деформацію взагалі. Що ж таке професійна деформація, і як вона впливає на ефективність роботи працівника?

Професійна деформація – явище об'єктивно існуюче, супутнє розвитку людини в її професійній діяльності (цей факт визнається науковцями і знаходить підтвердження на практиці). Загалом, **професійну деформацію можна визначити як негативні зміни у морально-психологічних рисах характеру працівників, їхніх службових і позаслужбових відносинах у**

¹⁴¹ Зотова О. Ю. Взаимосвязь представлений о риске и ценностной сферы у сотрудников федеральной пожарной службы МЧС России / О. Ю. Зотова, А. В. Пономарев // *Человеческий капитал*. 2015. № 9 (81). С. 64 – 66

колективі, які відбуваються під впливом і внаслідок їх професійної діяльності.

На відміну від професій, де деформація одного працівника не «кидає тінь» на його колег, у діяльності працівників органів поліції таке явище нівелює соціальну цінність праці всіх представників правоохоронної професії. Помилки однієї особи в суспільній свідомості перетворюються на недоліки усіх працівників, породжуючи відповідний негативний стереотип.

Професійна деформація – це, насамперед, деформація моральна. І якщо у працівника поліції індивідуальна моральна свідомість ще знаходиться у стані формування, то це може призвести до свідомого або несвідомого зловживання службовим становищем, порушення законності.

Деформація моральної свідомості працівників поліції виявляється в наступних формах:

- ❖ байдуже, формальне ставлення до людей, відсутність співпереживання і жалю;

- ❖ безпринципність;

- ❖ безчесність, корисливість, безсовісність, байдужність до особистості, об'єкту професійної діяльності;

- ❖ свідоме порушення основних принципів професійної моралі: колективізму, гуманізму, патріотизму, та її норм (обов'язку, совісті, відповідальності, честі і гідності);

- ❖ низький професійний рівень знань;

- ❖ мстиве, злісне, підозріле ставлення до людей;

- ❖ неправильне розуміння владних повноважень, зловживання ними тощо.

Той факт, що професійна деформація – явище об'єктивне існуюче, супутне розвитку людини в його професійній діяльності – цей факт вже усвідомлений не тільки в науковій, але і художньо-публіцистичній літературі. У романі «Безсоння» письменник А. Крон створює яскравий художній образ цього багатоликого явища: *дільничний лікар, що підозрює кожну людину в симуляції; вчитель у школі, що розглядає учнів свого класу як потенційно не здатних до самостійного навчання без його допомоги; співробітник поліції – щиро думає, що в кожного «не без рильця в нусі».*

Природно, констатація професійної деформації в суспільній думці і наукове розуміння її специфіки – далеко не співпадаючі речі. Разом з тим очевидно й інше – на відміну від інших професій, де деформація одного працівника не «кидає тінь» на його колег і не нівелює соціальну цінність їхньої праці, у діяльності працівників органів поліції таке явище в принципі неможливо. Помилки одного персоніфікуються в суспільній свідомості як недоліки всіх працівників, породжуючи відповідний стереотип – «там усі такі».

Таким чином, постановка проблеми професійної деформації аж ніяк не данина моді, чи ж відповідь на «кон'юнктуру часу. Ця проблема існувала з часу виникнення поліції й існує дотепер, саме як негативна альтернатива, закладена в механізмі професійної діяльності органів поліції, що переповнена

конфліктними ситуаціями. Природно, виникають закономірні питання: які стан і ступінь наукової розробленості цієї проблеми? По якому, образно говорячи, «науковому відомству» проходить її компетентний розгляд? Чи можливо уникнути деформації, працюючи, наприклад, в апараті карного розшуку, де основний об'єкт діяльності – злочинці? Як співвідносяться об'єктивні умови, що визначають деформацію і суб'єктивне волевиявлення самих його співробітників? Нарешті, які напрямки профілактики деформації в існуючих матеріальних, економічних і організаційних умовах діяльності карного розшуку?

У найбільш загальному виді професійну деформацію можна визначити як зміна характеру і результатів професійної діяльності працівників органів поліції, їхніх службових і позаслужбових відносин у колективі, розвиток в духовному світі працівників негативних морально-психологічних рис характеру. Деформація свідомості представляє в остаточному підсумку відображення тих перекручувань, що проявилися в професійній діяльності й у різноманітних відносинах, що виникають на її основі. У цьому змісті деформація свідомості – і результат, і одночасно передумова загальної деформації. Не існує фатальної зумовленості професійної деформації для кожного з працюючих в органах поліції. Тільки від волевиявлення конкретного індивіда залежить ступінь його стійкості деформуючому впливу з боку об'єктивних факторів, якими наповнена його професійна діяльність. У зв'язку з цим можна говорити про наявність визначеної «межі допустимості професійної деформації», що представляє комплекс властивих конкретній людині професійних і морально-психологічних якостей, що дозволяють ефективно виконувати службові обов'язки. Різноманіття життєвих ситуацій, рівень розвитку навичок і здібностей особистості, конкретні умови виконання службового обов'язку можуть приводити працівників органів поліції до зовсім протилежних наслідків: удосконалюванню психічних властивостей, необхідних для даної діяльності, і до появи професійної деформації.

У практичній роботі найчастіше змішуються два різнорідних явища: професійно деформовані працівники, по суті безпомічні і не підготовлені до конфліктних та стресових ситуацій, з одного боку, і працівники, що називаються «професіоналами», тобто такі, що свідомо використовують професійно-тактичні і психологічні прийоми впливу на злочинця в рамках, дозволених законом.

Працівник поліції знаходиться з різними категоріями злочинців у постійному контакті, впливаючи, з одного боку, на їхню свідомість і поведінку як представник влади, а з іншого боку – сам піддається зворотному впливу. У першому випадку елементи професійної деформації виражаються в установці, коли сприйняття людей, що підозрюються в здійсненні злочину з самого початку упереджене без достатніх доказів їхньої провини. Аналогічно залучаються до справи, потерпілі, випадкові свідки можуть бути необ'єктивно і упереджено оцінені працівником органів поліції, що проводить досудове розслідування.

Така психологічна «обвинувальна обстановка» виникає внаслідок порушення принципу «презумпції невинності». Працівник поліції заздалегідь переконаний у винності людини в силу того, що «випадково потрапити в поліцію людина не може». Тут ми маємо справу з професійною деформацією, спричиненою недосвідченістю оперуповноважених карного розшуку, слідчих, що формально виконують свої посадові і владні повноваження. Частково для цього існують і об'єктивні причини: психічні і фізичні перевантаження ненормованого робочого часу, малий практичний стаж роботи (сьогодні біля половини працівників основних служб поліції мають стаж до трьох років). Про високу ефективність їхньої трудової діяльності говорити не приходиться.

Таким чином, бажання якнайшвидшого розкриття злочину, потреба швидкого просування по службі можуть привести до деформованого сприйняття об'єкта професійної діяльності, попросту говорячи, нерозбірливого відношенню до людей.

Набагато небезпечніше інша форма деформації – цілеспрямований і свідомий вплив об'єкта професійної діяльності на працівників поліції з метою деформувати його психіку, образ думок і дій. Особливо складне протистояння деформуючому впливу з боку соціально небезпечних і морально-агресивних елементів: убивць, гвалтівників, злодіїв, хуліганів, склочників, наклепників, скандалістів. Далеко не кожному працівнику поліції вдається виробити психологічний імунітет проти даної категорії осіб і вести боротьбу не з людьми, а з тими негативними якостями, що в остаточному підсумку обумовили здійснення ними злочинів. Деяка частина працівників піддається негативному впливу з боку цих осіб, що приводить як до відкритих, так і прихованих форм професійної деформації. Прагнучі провести розслідування (дідання) максимальне ефективно, деякі працівники прибігають до неправомірних дій, які вони самі називають справжнім професіоналізмом.

Важливу роль у виробленні морально-психологічного імунітету працівників поліції відіграє їхнє відношення до змісту професійної діяльності. У свою чергу, це відношення залежить від емоційного й інтелектуального складу характеру працівників. Зрозуміло, що вирішення завдань ранньої профілактики злочинів, а тим більше їхнього якнайшвидшого розкриття, зв'язано з безпосереднім спостереженням працівником фактів насильницької смерті, фізичних страждань і моральних переживань потерпілих. Тривалий вплив цих факторів рано чи пізно формує у працівника стереотип холоднокровного, а часом і байдужного відношення до події. Такі працівники свідомо зосереджуються на швидкому й ефективному розкритті злочинів і розшуку винних. Зовсім очевидно, що якби вони інтелектуально не відволікалися від факту насильства, емоційно переживали так, як близькі потерпілого, то попросту не змогли б успішно і результативно працювати. Зайва схвилюваність і нервозність шкодить справі. Тому, говорячи про наявність «межі допустимості» професійної деформації, мається на увазі насамперед змушена морально-психологічна

адаптація працівника до обставин злочину й особистості самого злочинця. Разом з тим, сказане не означає допустимості використання неналежних засобів в ім'я якнайшвидшого досягнення мети.

Специфічні і різноманітні засоби, використовувані в діяльності працівників поліції: засобу припинення, затримання, приводу, розшуку; висновок про взяття під варту, застосування зброї. Застосування цих засобів засновано на принципах гуманізму, справедливості і законності. Їхній моральний зміст приймає юридично законодавчу форму, виражену у нормах права, законодавчих актах, установлених державою. Закріплені в праві, моральні норми стають морально-правовими вимогами, виконання яких суворо обов'язково.

Працівникам поліції не можна показувати ні свої негативні емоції до злочинця, правопорушника, ні, тим більше, застосовувати недозволені прийоми і засоби. Глибока ілюзія полягає в тому, що в деяких ситуаціях таке рішення обумовлене професійним ризиком. Надмірне перебільшення необхідності оперативного ризику – один із симптомів професійної деформації працівників поліції.

Найважливіша сторона професійної діяльності працівників поліції – їхні службові відносини: між начальником і підлеглим; старшим і молодшою по званню; відносини між членами колективу, що мають однакове службове становище. В залежності від характеру цих відносин багато в чому формуються професійні якості працівників, чи сповільнює чи прискорює розвиток стійкого психологічного імунітету до деформації. Тим часом, рівень морально-психологічного клімату в окремих підрозділах не завжди відповідає вимогам, до керування цими підрозділами. Маються на увазі конфлікти між самими працівниками, між працівниками і начальником, і т.д.

Склалася також своєрідна емпірична практика роботи з молодими працівниками, що приходять працювати в поліцію. Не завжди начальник відділення розшуку, чи слідства вміє психологічно впливати на молодих працівників, допомагає їм адаптуватися в колективі, зацікавлює в кінцевому результаті праці. Особистий приклад начальника, його сумління і професійне розуміння службового обов'язку, уміння об'єднати професійні інтереси усього відділення з особистими інтересами кожного працівника – неодмінна умова і надійна гарантія проти деформації службових взаємин. Якщо деформація засобів і методів роботи працівників багато в чому обумовлена порушенням принципів законності, справедливості і гуманізму, то деформація моральних і психологічних взаємин між працівниками – принципу колективізму. Проявом таких порушень може бути егоїстична орієнтованість частини працівників, насаджувана ними атмосфера гризні і недовіри, створення психологічної «натягнутості» у взаєминах. У цьому зв'язку ще раз підкреслимо визначальну роль морального прикладу начальника, поведінки якого сприяє створенню справді колективістських принципів взаємин, вільних від лестощів, підлабузництва, догідництва і чиношанування, з однієї сторони; егоїзму, кар'єристичної ощадливості, індивідуалізму – з іншої.

Одним з елементів, що піддається професійної деформації, є свідомість працівників: низька професійна культура, деформування почуттів, потреб, мотивів і ідеалів. Компонентом свідомості виступають і вольові якості особистості, тому можна вести мову про деформацію також волі. Корозія свідомості працівників поліції може бути ефективно відвернена завдяки наявності наступних морально-ділових якостей: совість, обов'язок, достоїнство, честь і відповідальність.

Той факт, що совість – важливий засіб забезпечення виконання службового обов'язку, не означає, що поліцейський не має права на відношення до людей, безпосередньо не обговорене інструкціями і наказами, як приклад, на жаль. Навпаки, якщо поруч з тобою хтось переживає горе, ти повинний допомогти і відчувати його страждання, біль. Допомогти насамперед тому, що саме від людини, одягненого у форму працівника поліції, такої допомоги й очікують у першу чергу.

Часто поряд із сумлінністю стосовно своїх обов'язків указують на необхідність для працівника поліції таких якостей, як чуйність, співпереживання. Це не випадково. Ці риси морального обличчя розкривають високу гуманістичну мету роботи органів поліції, здатність кожного її працівника бути не тільки байдужим виконавцем нормативних актів, але і вміти бути уважним і чесним, тобто завжди залишатися людиною, завжди й у будь-яких ситуаціях.

Багато здивувань, засмучень і навіть гніву викликає працівник необов'язковий, неорганізований, той, хто може і завірити в чому завгодно, і наобіцяти багато чого, але рівно нічого не зробити. Тому сумлінність працівника органів поліції – це і його персональна відповідальність. «Бути людиною, – писав Антуан де Сент-Екзюпері, – значить почувати свою відповідальність».

5.4. ПРИЧИНИ Й УМОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Професійну деформацію, ступінь ураженості нею, перш за все, можна визначити в процесі спостереження за поведінкою тієї чи іншої людини, на основі аналізу скоєних людьми вчинків і дій. Деформація поширюється на всі сторони фізичної і психічної організації людини, які змінюються під впливом професії. Цей вплив носить явно негативний характер, що очевидно з прикладів, (викривлення хребта і короткозорість у конторських службовців, улесливість швейцарів). Професійна деформація може привести до ускладнень в повсякденному житті і зниження ефективності праці.

Механізм виникнення професійної деформації має досить складну динаміку. Спочатку несприятливі умови праці викликають негативні зміни в професійній діяльності, в поведінці. Потім, у міру повторення важких ситуацій, ці негативні зміни можуть накопичуватися і в особистості, приводячи до її розбудови, що далі проявляється в повсякденній поведінці та спілкуванні. Встановлено також, що спочатку виникають тимчасові негативні

психічні стани та установки, потім починають зникати позитивні якості. Пізніше на місці позитивних властивостей виникають негативні психічні якості, що змінюють особистісний профіль людини.

Фактори, що ведуть до прояву професійної деформації працівників.

У психологічній літературі виділяють три групи факторів, що ведуть до створення професійної деформації: фактори, зумовлені специфікою діяльності органів правопорядку; фактори особистісної властивості; фактори соціально-психологічного характеру. *До факторів, обумовлених специфікою діяльності правоохоронних органів, слід віднести:*

- детальну правову регламентацію діяльності, що поряд з позитивним ефектом може призводити до зайвої формалізації діяльності, елементів бюрократизму;
- наявність владних повноважень по відношенню до громадян, що деколи виявляється в їх зловживанні та необґрунтованому використанні;
- корпоративність діяльності, яка може служити причиною ізоляції органів правопорядку та їх відчуження від суспільства;
- підвищену відповідальність за результати своєї діяльності; психічні та фізичні перевантаження, пов'язані з нестабільним графіком роботи, відсутністю достатнього часу для відпочинку і відновлення витрачених сил і т. д.;
- екстремальність діяльності (необхідність виконання професійних завдань в небезпечних для життя і здоров'я ситуаціях, ризик, непередбачуваність розвитку подій, невизначеність інформації про діяльність кримінальних елементів, загрози з боку злочинців і т. д.);
- необхідність у процесі виконання службових завдань вступати в контакт з правопорушниками, що може призводити до засвоєння елементів кримінальної субкультури (використання кримінальних жаргонів, звернення за прізвиськами і т. п.).

Серед чинників, що відбивають особливості працівників правопорядку, слід назвати:

- неадекватний можливостям працівника рівень домагань і завищені особистісні очікування;
- недостатню професійну підготовленість;
- специфічний зв'язок між деякими професійно значущими якостями особистості працівника (так, рішучість у поєднанні зі зниженим самоконтролем може розвинути в надмірну самовпевненість і т.п.);
- професійний досвід;
- професійні установки (наприклад, сприйняття дій інших людей як можливих порушень закону може призвести до обвинувального ухилу в діяльності, «глобальної» підозрілості і т.п.);
- особливості соціально-психологічної дезадаптації особистості працівника органів правопорядку, що приводить до прояву агресивності, схильності до насильства, жорстокості у поводженні з громадянами тощо;

- зміна мотивації діяльності, втрата інтересу до діяльності, розчарування в професії і т.п.

До факторів соціально-психологічного характеру зазвичай відносять:

- неадекватний і грубий стиль керівництва підлеглими;
- конфліктні відносини у спілкуванні працівників органу правопорядку;

- несприятливий вплив найближчого соціального оточення поза службою (наприклад, родини, друзів тощо);

- низьку суспільну оцінку діяльності органів правопорядку, що часом веде до безвиході у діяльності працівників органів правопорядку, виникнення професійного безсилля і невпевненості у потрібності своєї професії.

Таким чином, можна помітити, що професійна деформація розвивається під впливом факторів, що відносяться до зовнішнього середовища діяльності (спілкування з правопорушниками, вирішення завдань, застосування до них заходів профілактики і припинення і т.д.), а також факторів внутрішньосистемної взаємодії (відносини з керівником і товаришами по службі, спільне виконання службових завдань і т.д.).

Характерною особливістю спілкування та діяльності поліцейського є те, що він, на відміну від представників інших професій, змушений мати справу найчастіше з особливим контингентом «ненормальних» людей, що переступили закон. Постійне спілкування зі злочинцями, порушниками громадського порядку, особами, що ведуть паразитичний і аморальний спосіб життя, п'яницями і алкоголіками, наркоманами робить істотний психотравмуючий вплив на самопочуття працівника. Життя зіштовхує його з безліччю явищ антигромадського порядку, працівник відчуває вплив негативної інформації та емоцій, значні психологічні перевантаження.

Ці фактори діяльності і спілкування можуть приводити за певних умов до професійної деформації особистості. Негативні зміни особистості можуть виявлятися, наприклад, в ефектах перцептивної адаптації, підвищення порогів сприйняття, коли сприйняття фактів відхиляється може притуплятися, дехто, як би «звикає» до них (своєрідний механізм психологічного захисту особистості). Постійно спостерігаючи «виворіт» життя, при відсутності необхідного соціально-психологічного імунітету працівник може проявляти в окремих випадках бездушність, формалізм, черствість.

Деформація внаслідок дії цих факторів діяльності може виявлятися і в такий спосіб. З одного боку, систематична взаємодія зі злочинним контингентом в ситуації протистояння формує у працівника таку необхідну якість особистості, як пильність, тобто постійну готовність протистояти прийомам і хитроцїв. У цьому виявляється позитивний вплив діяльності на формування особистості, професійних рис характеру, службового досвіду. Загострюються сприйняття, спостережливість, розвиваються професійні вміння та навички.

Але, з іншого боку, часте й інтенсивне спілкування зі злочинним світом може призвести до трансформації пильності в зайву підозрілість, прискіпливість, недовіра до будь-якої людини. Деякі починаючі працівники можуть заразитися песимістичними настроями й уявити, що переважна більшість населення – це потенційні злочинці, як багато лікарів оцінюють людей лише в ролі майбутніх пацієнтів.

Вся діяльність працівників, що носять форму поліцейського, в дуже великій мірі підпорядковується суспільним нормам і соціальним очікуванням. Сам факт носіння спеціальної форми підкреслює цю особливість діяльності і надає певний вплив на особистість працівника. Від людини в поліцейській формі всі навколишні справедливо чекають строго певного роду поведінки – підтримки, допомоги, захисту. Навколишні, звертаючись за допомогою до поліцейського, припускають, що він грудьми стане на захист людини, якому загрожує небезпека.

Суттєвою особливістю діяльності поліцейського є конфліктний характер тих ситуацій, на тлі яких розгортається і протікає служба поліцейського. Конфліктність діяльності проявляється в самих різних формах. Вступаючи у протидію зі злочинним елементом, поліцейський повинен долати спроби порушника замаскувати свої дії, ввести в оману і навіть спровокувати працівника на неправильні, протиправні дії.

Причому антигромадські елементи нехтують усіма соціальними нормами, а працівники, стикаючись з ними, зобов'язані суворо дотримуватися законності. У цих емоційно забарвлених ситуаціях спілкування працівник зобов'язаний зберігати самоконтроль, мати підвищену психологічну стійкість, щоб не піддатися на провокації і протистояти психічному зараженню втратив над собою контроль людини. Все це пред'являє дуже високі вимоги до особистості працівника, його педагогічному такту і психологічній культурі.

Можна відзначити ще одну особливість службової діяльності поліцейського. Вся служба багатьох працівників поліції проходить на очах у населення, у громадських місцях. В їх діяльності дуже велику вагу має публічність виконання професійних дій. Будь-який проступок поліцейського, його слова, тон, манери, зовнішній вигляд – все звертає на себе увагу оточуючих і нерідко потім обговорюється. Працівник завжди працює під гострим, пильним поглядом людей, тому що він представник влади. Всі дії його піддаються строгому оцінюванню з боку оточуючих і нерідко супроводжуються прилюдних коментарем. В одних випадках цей дуже сильний емоційний чинник – «присутність глядачів» – сприяє успішному виконанню службових завдань, в інших може викликати дезорганізацію дій працівників, приводити до помилок у діяльності.

Складність «артистичного» виконання завдань у присутності публіки підкреслюється й тим фактором, що працівник зобов'язаний дотримуватися як громадського етикету, норм моралі, а й певних статутних вимог, які іноді незрозумілі оточуючим, пов'язані з деякими тонкощами. Уміння працівників

працювати в присутності публіки істотно підвищує ефективність виховних заходів та соціальний престиж служби.

До другої групи особливостей діяльності працівників органів поліції можна віднести всю ту специфіку, яка пов'язана з фактором небезпеки і ризику. Справедливо відмічено, що, на противагу представникам інших професій, працівник поліції протягом чи не всього часу, а не тільки чисто службового, знаходиться в стані стресу. Він рахується з цілком реальною можливістю отримати травму після закінчення службового часу, навіть прийшовши додому, знявши формений одяг, він у будь-який момент може очікувати екстреного виклику і підсвідомо знаходиться в постійній напрузі.

Небезпека (реальна чи уявна) – це постійно діючий стресор в діяльності працівників поліції. Специфіка прояву цього стресора в діяльності працівників поліції полягає, зокрема в тому, що небезпека може з'явитися раптово. І, нарешті, працівник поліції, на відміну від представників інших професій, пов'язаний з професійною необхідністю завжди йти назустріч небезпеці. У психологічному плані це може викликати підвищену імовірність або інстинктивних форм поведінки, або ризикованих варіантів дій. Може наступити звикання до небезпеки, зниження здатності адекватної оцінки власних можливостей, що загрожує втратами серед особового складу.

Небезпека як чинник може викликати в психологічному плані такі явища:

- зміни мотивів діяльності: мотив виконання поставленого завдання іноді може замінюватися мотивом самозбереження;
- заміна ситуативно-доцільних форм поведінки інстинктивними (переляк, страх, жах, страх, втеча, загальмованість, імпульсивність дій і т. п.);
- підвищення емоційної напруженості діяльності.

Крім того, регулярне перебування в подібному режимі й умовах праці безумовно накладає певний відбиток на психологію усвідомлення працівником власної і чужої цінності. Настає явище звикання до цих умов. Все, що не пов'язане з безпосередньою загрозою здоров'ю та життю, розглядається як звичайний трудовий фон діяльності.

Ефект звикання до подібних умов може виявлятися у зниженні захисних властивостей особистості, зменшення психологічної здатності до співчуття самому собі, втрати самооцінки власних фізичних і психологічних можливостей, зниження почуття небезпеки та тверезої оцінки власних ресурсів.

5.5. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПРОФІЛАКТИКИ ТА ПОДОЛАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Значну роль у попередженні професійної деформації відіграє гігієна розумової праці – ретельне планування своєї діяльності, правильне чергування праці та відпочинку. Уміння активно відпочивати, наявність різноманітних непрофесійних інтересів і захоплень, змістовне спілкування

значно перешкоджають перевтоми і перенапруження нервово-психічної сфери працівника поліції, зменшують негативну дію стрес-факторів.

Вирішальним чинником у попередженні і усуненні професійної деформації є колектив. Тільки у здоровому, згуртованому колективі є дійсна можливість постійно вдосконалювати свою особистість, збагачуватися досвідом інших осіб, викривати недоліки. Величезну роль відіграє критика і самокритика.

Особливу роль у попередженні професійної деформації особистості працівника відіграє особистий позитивний приклад колег, керівних осіб. Щодня бачачи приклади бездоганного, високоморальної поведінки свого начальника, своїх товаришів, поліцейський мимоволі переймається глибокою повагою до них і бажанням слідувати зразкам їх поведінки та діяльності.

Професійна деформація може розвиватися за відсутності або недостатньому розвитку соціального контролю. Тому процесуальна регламентація має забезпечувати таку систему контролю, яка повністю б попереджала можливість розвитку таких властивостей, як неакуратність, пасивність і т.д.

Найважливішим засобом попередження професійної деформації є розумова гігієна праці – дотримання правил розумової діяльності. Саме тому постійно говориться про те, що особистість людини повинна розвиватися всебічно, в гармонійному поєднанні розумових і фізичних якостей.

Обов'язково необхідно застосовувати заходи заохочення. Це можуть бути путівки в санаторії, підвищена премія, додатковий вихідний день.

Доброю стимуляцією активної і плідної праці є різного роду курси підвищення кваліфікації.

Й на сам кінець, робота з подолання професійної деформації – це завжди самовиховання. Можна зовнішніми засобами, посиленням контролю, покараннями змусити працівника дещо змінити поведінку (і це необхідно робити). Але змінити внутрішню позицію людини, особливо у разі глибинних викривлень особистості, може тільки сама людина. І тут їй потрібна допомога. Якщо працівник за своїми інтелектуальними і професійними здібностями не відповідає посаді, рівню професійних завдань, є сенс пошукати для нього іншу посаду, іншу сферу діяльності. Нерідко це дає позитивний результат і навіть не має з його боку особливого опору, тому що внутрішнє самопочуття професійно деформованої людини не завжди сприятливе.

З урахуванням зазначеного вище можна зробити висновок: основне, що забезпечує неможливість розвитку професійної деформації та її подолання – це постійна робота з удосконалення своїх моральних якостей, зміцнення усвідомлення виняткової важливості своєї діяльності. Крім того, позитивні психічні властивості особистості можуть виховуватися тільки шляхом виклику подібних психічних станів. Тому у колективі повинен створюватися такий мікроклімат, який забезпечує психічну активність, бадьорість, впевненість у своїх силах.

У зв'язку з вище викладеним можна зазначити до шляхів подолання елементів деформації працівників поліції на стадії професійного становлення:

- обов'язкове закріплення за новоприбулим працівником наставника;
- адаптація працівника до діяльності, посади і колективу;
- комплектування груп для виконання службових завдань із урахуванням їх психологічних особливостей;
- тимчасове полегшення режиму роботи;
- надання чергової відпустки по частинах;
- створення умов для службового росту;
- своєчасне вирішення житлово-побутових питань;
- безперервний самоконтроль за поведінкою на службі і поза нею;
- регулярні заняття бойовою, тактико-спеціальною підготовкою, спортом;
- постійний контроль старших за діяльністю підлеглих з аналізом і висновками щодо кожного порушення;
- організація цілеспрямованої індивідуально-виховної роботи з кожним працівником;
- чітке додержання вимог організації праці у підрозділах;
- зняття гальмівних процесів психіки проведенням культурно-масових заходів для працівників і членів їх сімей;
- виховання працівників поліції у колективі і через колектив;
- підвищення загальної психологічної компетентності працівників;
- проведення медико-психологічної релаксації і підтримки (соціально-психологічних тренінгів).

При підготовці перспективної програми запобігання професійної деформації працівників поліції доцільно, на нашу думку, по-перше, удосконалювати нормативно-правові бази функціонування національної поліції, порядку проходження служби різними категоріями працівників; передбачати своєчасне внесення змін і доповнень до діючих актів, а, по-друге, передбачати заходи у рамках чинної нормативно-правової бази з акцентом на низовій ланці.

Контрольні питання:

- ❖ Що розуміється під соціальним конфліктом ?
- ❖ В яких формах відбувається соціальний конфлікт ?
- ❖ Що означає термін «професійна деформація» ?
- ❖ Чому перевантаженість в роботі може сприяти неадекватному сприйняттю обстановки та прийняттю невірних рішень ?
- ❖ Чи можна упередити професійну деформацію профілактичними заходами ?
- ❖ Чому, на Вашу думку, відхилення у професійній свідомості називають об'єктивним явищем ?
- ❖ Які види соціальних конфліктів ви знаєте ?

❖ Чому з точки зору правового регулювання доцільніше попередити конфлікт, ніж його вирішувати?

❖ Охарактеризуйте об'єктивні та суб'єктивні фактори виникнення професійної деформації.

❖ Сутність і прояви професійної деформації працівника поліції.

❖ В чому проявляється засіб попередження професійної деформації – розумова гігієна праці ?

❖ Найбільш ефективні способи подолання професійної деформації працівників поліції.

ГЛОСАРІЙ

Аксіологія – (від грец. «цінність» та «вчення») філософсько-етичне вчення про цінності.

Альтруїзм – моральний принцип, що проголошує співчуття до інших людей, безкорисне служіння їм і готовність до самозречення в ім'я їх блага і щастя.

Апатія – (грец.) поняття давньогрецької етики, безпристрасність, нечутливість до навколишніх явищ та подій.

Аристотель (394-322 рр. до н. е.) – давньогрецький філософ, учень Платона. В етиці – побічник аретологічного евдемонізму. Твори: «Етика», «Поетика».

Аскетизм – (грец.) вправи для морального вдосконалення та доброчесного життя, самообмеження, відмовлення від життєвих благ, які притаманні всім релігіям. До аскетичних вправ належать піст, послух, цілібат, жебрацтво, юродство, відлюдництво, обітниця мовчання, носіння вериг та ін.

Атараксія – (грец.) поняття давньогрецької етики, душевний спокій як мета та форма поведінки, до якої повинна прагнути людина.

Баумгартен Олександр Готліб (1714-1762) – німецький філософ, перший вжив поняття «естетика», під яким розумів філософську науку про чуттєве пізнання, яке досягає і створює прекрасне, що відображається в образах мистецтва. Підрозділами естетики, згідно з Баумгартеном, є евристика – вчення про «речі і про предмети мислення», методологія, яка досліджує організацію художнього твору, та семіотика – вчення про естетичні знаки. Праці, присвячені естетиці: «Філософські роздуми про деякі проблеми поетичного твору» (1735), «Психологія» (1739), «Естетика» (1750-58).

Біоетика – розділ етики, в якому розглядаються моральні проблеми медицини та експериментальної біології.

Благо – все, що має для людини позитивне значення.

Вимога моральна – загальна назва для регулятивів моральних відносин: норм, ідеалів, принципів, цінностей.

Відповідальність – позитивна моральна якість, яка полягає у свідомому ставленні особи до певних моральних норм, принципів та цінностей і готовності їх обстоювати та втілювати.

Герменевтика – теорія, мистецтво інтерпретації змісту основних моральних понять, суджень, відповідного тексту загалом.

Гетерономна етика – етика, що ґрунтується не на власних принципах, а на запозичених з інших наук.

Гідність – особливе моральне ставлення людини до себе, що виявляється в усвідомленні своєї самоцінності й моральної рівності з іншими людьми; ставлення до людини інших людей, в якому визнається її безумовна цінність.

Гуманізм – принцип етики, що став і принципом моралі, основою якого є переконання в безмежних можливостях, здатності до вдосконалення людини, вимога свободи і захисту її гідності, визнання права людини на щастя, проголошення задоволення її потреб та інтересів кінцевою метою суспільства.

Девіантна поведінка – (від лат. «відхилення») поведінка, яка визнається невідповідною щодо норм і зразків, загальноприйнятих у певному соціумі.

Деонтологія – (від грец. «належне») 1) розділ етики, який досліджує проблеми обов'язку та належного; 2) вчення про юридичні, професійні, моральні обов'язки правила, поведінки медичного працівника по відношенню до хворого.

Дескриптивна етика – (від лат. «опис») галузь етики, яка використовує конкретно-соціологічний та історичний аналіз для дослідження функціонування моралі у певному соціумі.

Добро та зло – найбільш загальні поняття моральної свідомості, категорії етики, які характеризують позитивні й негативні моральні та моральнісні цінності.

Егоїзм – етичне поняття, яке відображає ціннісну орієнтацію людини на пріоритет особистого інтересу; протилежний альтруїзму.

Емпатія – позараціональне пізнання людиною внутрішнього духовного світу інших людей, що ґрунтується на співпереживанні.

Естетика – наука про загальні закономірності художнього освоєння зовнішнього та внутрішнього світу людиною, про суть і форми відображення дійсності.

Етика – філософська наука, яка досліджує природу, сутність, виникнення, розвиток, структуру, функції моралі, її прояви у різноманітних сферах діяльності.

Етикет – у широкому розумінні: дотримання зовнішніх правил поведінки, що склалися в суспільстві, чи у певних сферах діяльності та побуту.

Етична освіта – процес інтеріоризації людиною етичної теорії в особистісні знання і переконання.

Євгеніка – наука, що вивчає, розробляє шляхи і методи активного впливу на еволюцію людства, вдосконалення його природи.

Інтеріоризація – формування внутрішніх структур людської психіки через засвоєння зовнішньої соціальної поведінки.

Каяття – зумовлений роботою совісті акт глибокого перегляду особистістю засад власної поведінки й свідомості.

Компроміс – стратегія поведінки суб'єктів в конфлікті, орієнтована на певні взаємні поступки.

Комунікація – інформаційна взаємодія суб'єктів, яка характеризується наступними ознаками: суверенітетом учасників взаємодії; суверенітетом їх ціннісних орієнтацій, інтересів, уявлень про предмет взаємодії і відношення до нього; технологічною забезпеченістю рівноправного інформаційного

обміну; технологічною забезпеченістю рівного рівня інформації про ситуацію і предмет взаємодії.

Конфлікт – відношення між суб'єктами соціальної взаємодії, що характеризується їх протиставленням на основі протилежно направлених мотивів і думок.

Конфліктна ситуація – це ситуація прихованого або відкритого протиставлення двох або декількох учасників (сторін), кожний з яких має свої цілі і мотиви, засоби і способи рішення особисто значущої проблеми.

Конформізм – пасивне, пристосовницьке прийняття готових стандартів поведінки, безапеляційне визнання існуючих порядків, норм і правил, безумовне схвалення перед авторитетами.

Легізм – давньокитайське етико-політичне вчення, згідно з яким управління людиною, суспільством і державою необхідно здійснювати на основі суворих законів, а не норм моралі.

Метаетика – наука про об'єктивні підстави існування різних моральних і етичних систем.

Міліцейська (поліцейська) деонтологія – розділ етики, що розглядає проблему обов'язку працівників органів внутрішніх справ, сферу моральних вимог до них.

Міліцейська (поліцейська) деонтологія – юридична наука, що вивчає вимоги щодо належної професійної поведінки працівників міліції (поліції), які засновані на соціальних і моральних цінностях суспільства та спрямовані на охорону прав і свобод людини та громадянина, а також особливості реалізації цих стандартів у їх практичній діяльності (*Гіда Є.О.*)

Мораль – система поглядів, уявлень, норм, оцінок, що регулюють поведінку людей; одна з форм суспільної свідомості.

Моральна вимога – найпростіший елемент моральних відносин індивідів, які підпорядковуються різним формам повинності.

Моральна відповідальність – характеристика особистості з точки зору виконання нею моральних вимог.

Моральна норма – однаковою мірою адресоване всім людям повеління, яке слід неухильно виконувати за будь-якої ситуації; вияв моралі як форми суспільної свідомості.

Моральна практика – сфера індивідуально-масових виявів поведінки, стосунків, діяльності, орієнтованих на найвищі, універсальні вселюдські цінності.

Моральна самооцінка – результат морального оцінювання людиною своїх вчинків, їх мотивів і моральних якостей.

Моральна свідомість – вираження ідеального належного, на яке слід орієнтуватись.

Моральна спонука – чуттєва форма, в якій виявляються мотив і намір до здійснення відповідного вчинку.

Моральна справедливість – співвідношення кількох явищ з точки зору розподілу блага і зла між людьми.

Моральна якість – відносно стійкі ознаки поведінки людини, які виявляються в однотипних вчинках, що відповідають критеріям добра (чесноти, доброчесності) чи суперечать їм (моральні вади, пороки).

Моральне правило – імперативне положення, яким керуються у співжитті, праці, поведінці.

Моральний вибір – акт моральної діяльності, який полягає в тому, що людина, виявляючи свою суверенність, самовизначається стосовно системи цінностей і способів їх реалізації в лінії поведінки чи окремих вчинків.

Моральний вчинок – добровільна дія, що об'єктивно відповідає моральній вимозі.

Моральний ідеал – найдосконаліший, безумовний, універсальний зразок високоморальної особистості, яка володіє всіма відомими доброчесностями, кожна з яких максимально досконала.

Моральний кодекс – збір моральних норм і правил, які необхідно виконувати.

Моральний мотив – внутрішня, суб'єктивно-особистісна спонuka до дії, зацікавленість в її реалізації і орієнтація на моральні чинники.

Моральний намір – рішення людини зробити відповідну моральну дію і досягти очікуваного результату.

Моральний самоконтроль – сутність і механізм самостійного регулювання особистістю своєї поведінки, її мотивів і спонук.

Моральний сором – збентеження, ніяковіття за недостойну поведінку.

Моральні відносини – ціннісні смислові аспекти всіх суспільних відносин, орієнтовані на найвищі вселюдські цінності.

Моральність – реальна поведінка людей і відповідна діяльність.

Норми моралі – соціальні норми, що регулюють поведінку людей шляхом її оцінки відповідно до категорій «Добро і зло», «справедливість і несправедливість», «честь», «совість» тощо.

Обов'язок – моральне завдання, що внутрішньо сприймається індивідом як необхідність втілення певних етичних норм, принципів та ідеалів.

Оптимізм – світосприйняття, пройняте життєрадісністю, вірою у майбутнє.

Песимізм – пройняте зневірою, відчаєм світовідчуття; погляд, згідно з яким у світі переважає зло, а тому людина приречена на страждання нині і в майбутньому.

Подвиг – акт героїзму, вчинок, який потребує від людини граничної напруги волі і сил, пов'язаних із подоланням надзвичайних труднощів, суспільно корисний результат, що перевершує за своїми масштабами результати звичайних дій.

Поліцейська деонтологія – наука про зародження, формування, розвиток і функціонування діючого в професійній групі працівників поліції нормативно-орієнтуючого інституту, особливої системи норм (і кодексів) професійної поведінки поліції, історично складених стандартів, заснованих на моральній аксіоматиці (*Кукушин В. М.*)

Поліцейська деонтологія – це наука, що вивчає всю сукупність соціальних, професійно-етичних та організаційно-управлінських норм, принципів, належної поведінки працівників поліції при виконанні ними службових обов’язків, відповідної соціальної ролі та функції (*професор Римаренко Ю. І. 1929-2006*).

Попередження конфлікту – діяльність, яку суб’єкт конфлікту здійснює у вимушеній і превентивній формі.

Правдивість – моральні якості, що характеризують людину, яка зробила для себе правило говорити істину, не приховуючи від інших людей і самої себе дійсне положення справ.

Правова психологія – сукупність правових почуттів, емоцій, оцінок, які домінують у суспільстві, проявляються у суспільній думці відносно права.

Правова свідомість – особливий вид суспільної свідомості, сукупність різних форм відображення правової дійсності у правових теоріях та концепціях, поглядах, почуттях, уявленнях людей про право, його справедливість, цінність, місце і роль щодо забезпечення свободи особи та інших загальнолюдських цінностей.

Правове виховання – діяльність фізичних і юридичних осіб, спрямована на формування у людей високого рівня правосвідомості й правової культури.

Прагматизм – філософська течія, яка, ігноруючи об’єктивну основу понять, ідей, теорій, норм, оцінює їх, беручи до уваги лише їх практичну ефективність.

Принцип – основа певної сукупності (чи усіх) фактів або певної (чи будь-якої) системи знань.

Принциповість – лат. *principium* «підстава, першооснова» – позитивна моральна якість, що характеризує особистість та її дії; означає вірність визначеній ідеї в переконаннях і послідовне проведення цієї ідеї в поведженні.

Прогнозування конфлікту – вид діяльності суб’єкта управління, направленої на виявлення причин конфлікту в його прихованому розвитку.

Професійна етика – вчення про професійну мораль.

Психоаналіз – авангардна теорія, зосереджена на дослідженні психічного несвідомого (несвідомих психічних процесів і мотивацій).

Пунктуальність – фр. *punctuel* «точний» – точність, акуратність, систематичність, неухильне дотримання якихось правил, умов.

Ригідність – відсутність гнучкості в поведінці, труднощі в перебудові сприйняття і уявлень в обстановці, що змінилася.

Ригоризм – (від лат. «твердість, суворість») педантичне, дріб’язкове дотримання певних принципів, різновид етичного формалізму.

Самовиховання – уміння критично ставитися до самого себе, аналізувати своє поведження, бачити власні хиби.

Самовладання – один із виявів самоконтролю, що полягає у здатності людини, контролюючи свої почуття, спрямовувати діяльність на розв’язання свідомо поставлених моральних завдань.

Самоорганізованість – планування роботи та виконання її у визначені строки.

Самопожертва – добровільне принесення в жертву своїх інтересів заради досягнення певної мети, заради справедливості.

Скептицизм – античне філософське вчення, яке заперечувало можливість достовірного знання і раціональне обґрунтування норм поведінки.

Сленг – англ. slang «жаргон» – слова чи вирази, характерні для певних груп людей, об'єднаних за віком, професією, чи певних соціальних прошарків.

Службовий етикет юриста – усталений порядок його поведінки під час виконання службових повноважень, що виражає зовнішній зміст принципів моралі та що складається з правил поведінки (манери, одяг).

Совість (сумління) – вияв моральної самосвідомості особистості, її здатність здійснювати моральний самоконтроль, самостійно формулювати для себе моральні обов'язки, вимагати від себе їх виконання і здійснювати оцінку своїх вчинків.

Справедливість – категорія, що використовується в етиці, праві, суспільних науках для позначення належного у стосунках між людьми та в діяльності соціальних інститутів. Також – позитивна моральна якість, яка виступає внутрішнім критерієм справедливості соціальної.

Субординація – лат. subordinatio (від sub «під» і ordino «призначаю») – службова підлеглисть молодшого старшому, дотримання правил службової дисципліни

Сумління – усвідомлення та відчуття моральної відповідальності за свою поведінку, в тому числі і перед самим собою. Здатність особи до самооцінки.

Такт – лат. tactus «відчуття, почуття» – почуття міри, вміння поводитися, додержуватися правила пристойності. Бути тактовним – означає вміти відчувати настрій іншої людини, враховувати особливості її характеру, рахуватися з властивостями її натури та, залежно від індивідуальності кожного, знаходити відповідну форму звернення. Тактовність обумовлюється розвитком моральності, естетичною й інтелектуальною культурою людини. Це насамперед вимогливість до себе, вміння критично ставитися до своїх вчинків, знань, не переоцінюючи себе.

Толерантність – моральна якість, що характеризує ставлення до інтересів, переконань, вірувань, навичок поведінки інших людей. Виражається у прагненні досягти взаємного розуміння й узгодження різномірних інтересів.

Честь – особливе моральне ставлення людини до себе, що виявляється в усвідомленні свого соціального статусу, роду діяльності й моральних заслуг, і відповідне ставлення до неї суспільства, яке рахується з її репутацією.

Чуйність – моральна якість, що характеризує ставлення людини до оточуючих. Припускає турботу про потреби, запити і бажання людей, уважне ставлення до їхніх інтересів, проблем, що хвилюють інших, думок і почуттів

Щастя – стан найвищого внутрішнього вдоволення людини умовами свого буття, повнотою і осмисленістю життя, реалізацією свого людського призначення.

Юридична етика – різновид теорії професійної моралі, в якому принципи й категорії загальної і професійної етики застосовуються для аналізу моралі, що діє чи повинна діяти в юридичній сфері.

Юридична освіта – це система правових знань, поглядів, переконань, отриманих у результаті навчання і самоосвіти особи, що формує її як громадянина, здатного до професійно-правової діяльності.

Юридична практика – діяльність юристів-професіоналів у межах наданої їм компетенції щодо безпосереднього захисту прав, свобод та законних інтересів суб'єктів права, надання допомоги у складанні правових документів, консультуванні щодо вибору найбільш оптимальних варіантів поведінки у відповідності з нормами права, посвідчені юридичних фактів тощо, в процесі яких забезпечується здійснення норм права.

Юридичний фах – це вузька сфера професійно-трудової діяльності юриста з чітко позначеними повноваженнями, що потребує конкретних правових знань, умінь та навичок, необхідного рівня професійно-правового мислення і діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

*Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96–ВР: URL:
<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96–вр>.*

*Декларація про поліцію від 8 травня 1979 р. URL:
http://zakon.rada.gov.ua/go/994_803*

Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод: прийнято в Римі 4 листоп. 1950 р. // Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій / Українсько-американське бюро захисту прав людини. Амстердам-Київ, 1996.

Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 груд. 1948 р. // Права людини. Основні міжнародно-правові документи: зб. докум. К., 1989.

Керівництво ОБСЄ із демократичних основ поліцейської діяльності», під редакцією Старшого поліцейського радника Генерального секретаря ОБСЄ. Вена, 2008. 82 с.

Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку: резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН 17 груд. 1979 р. // Міжнародно-правові стандарти поведінки працівників правоохоронних органів при підтриманні правопорядку. К., 2002.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права: прийнятий і відкритий для підписання, ратифікації та приєднання резолюцією 2200 А (XXI) Генеральної Асамблеї ООН від 16 груд. 1966., ратифікований Україною 19 жовт. 1973 р. // Права людини. Основні міжнародно-правові документи : зб. докум. К., 1989.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права: прийнято 16 груд. 1966 р. // Права людини. Основні міжнародно-правові документи : зб. докум. К., 1989.

Рекомендація Рес (2001) 10 Комітету Міністрів державам – учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики» (Ухвалена Комітетом міністрів 19 вересня 2001 на 765-му засіданні заступників міністрів)

Решение № 2009/371/ПВД Совета о создании Европейского полицейского ведомства (Европол). Законодавство України.

Права людини і забезпечення правопорядку під час публічних зібрань : Керівництво / Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ. Варшава, 2017. 153 с

Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085

Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб : прийнятий 23 лип. 1996. // Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію. К., 1999.

Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) для молоді. URL: http://www.un.org.ua/images/documents/4479/CEDAW-for-Youth_Ukr.pdf

Жінки. Мир. Безпека: Інформаційно-навчальний посібник з гендерних аспектів конфліктів для фахівців соціальної сфери / Колектив авторів. Київ, 2017. 172 с.

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами та пояснювальна доповідь Стамбул (Туреччина), 11 травня 2011 року

Найкраща практика побудови партнерства між поліцією і суспільством», під редакцією Старшого поліцейського радника Генерального секретаря ОБСЄ. Вена, 2008. 81 с. URL: <https://www.osce.org/ru/secretariat/32548?download=true>

Рекомендація Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам – учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики» (Ухвалена Комітетом міністрів 19 вересня 2001 на 765-му засіданні заступників міністрів) – URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf>

Основоположні принципи застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку: Міжнародний документ ООН від 07.09.1990 URL: https://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/FileName_001.pdf

Загальнополітична рекомендація ЄКРН №11: Боротьба з расизмом і расовою дискримінацією в діяльності правоохоронних органів. URL: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-11-on-combating-racism-and-racia/16808b5ae4>

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська Конвенція) URL: <https://rm.coe.int/1680096e45>

Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105

Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927

ЗАКони

1. Дисциплінарний статут Національної поліції України. Затверджений законом України від 15 березня 2018 року // *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 29. Ст. 233. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19>
2. Про вищу освіту : закон України від 1 липня 2014 року // *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 32. Ст. 1158 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
3. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 8 вересня 2005 року № 2866-IV // *Відомості Верховної Ради*. 2005. № 52. Ст. 2693. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>
4. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 року // *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
5. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>
6. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 6 вересня 2012 року № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>
7. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 року // *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
8. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року // *Відомості Верховної Ради України* від 29.09.2017 р. 2017. № 38-39. ст. 380 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
9. Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 р., Першого протоколу та протоколів №№ 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17 липня 1997 р. № 475 // *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 40. Ст. 263 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80>
10. Про соціальні послуги : Закон України від 17 січня 2019 року № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>

ПІДЗАКОННІ АКТИ

1. Концепція реформування освіти в Міністерстві внутрішніх справ України : затверджена наказом МВС України від 25.11.2016 № 1252 // Ліга: закон. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MVS675.html
2. Лист МОН від 27.05.2016 № 2/2-14-966-16 «Про апробацію експериментальної моделі співпраці навчальних закладів і поліції «Шкільний офіцер поліції» URL: <https://drive.google.com/file/d/0B3m2TqBM0APKM3ZNQlpsem1sV3M/view>

3. Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/akdo/nodo/n7.pdf>

4. Наказ MBC України від 23.08.2018 № 706 «Про затвердження Концепції запровадження в діяльності органів та підрозділів Національної поліції України скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів» URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MVS873.html

5. Наказ MBC України від 03.07.2017 № 559 «Про внесення змін до Статуту Національної академії внутрішніх справ» URL: <https://www.naiu.kiev.ua/pravoustanovchi-dokumenti/zrazki-dokumentiv/statut-nacionalnoyi-akademiyi-vnutrishnih-sprav.pdf>

6. Наказ MBC України від 06.02.2019 № 88 «Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-19>

7. Наказ MBC України від 09.11.2015 № 1453 «Про затвердження Порядку складання Присяги працівника поліції» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1487-15>

8. Наказ MBC України від 09.11.2016 № 1179 «Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16>

9. Наказ Міністерства освіти і науки України від 21 червня 2018 року № 669 Про затвердження стандарту професійної (професійно-технічної) освіти з робітничої професії «Поліцейський» URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS30304.html

10. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2018 року № 273 «Про затвердження Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273-2018-%D0%BF>

11. Постанова КМУ від 22 серпня 2018 року № 658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#n12>

12. Постанова КМУ від 28 жовтня 2015 року № 878 «Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF>

13. Постанова КМУ від 30 вересня 2015 року № 823 «Про однострій поліцейських» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/823-2015-%D0%BF>

14. Про затвердження Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року. Постанова КМУ від 11 квітня 2018 року № 273. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP180273.html

15. Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 року № 1393-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/248740679>

16. Про затвердження Положення про Національну поліцію: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 877 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-%D0%BF>

17. Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства: Спільний наказ Мінсоцполітики та МВС України від 13 березня 2019 року № 369/180. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0333-19>

18. Про затвердження Правил етичної поведінки працівників апарату Міністерства внутрішніх справ України, територіальних органів, закладів, установ і підприємств, що належать до сфери управління МВС: Наказ МВС України від 28 квітня 2016 року № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0778-16>

19. Програма «Школа і поліція» Лист Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» № 2.1/12-Г-159 від 18.04.2016 року

20. Стратегія розвитку системи МВС до 2020 року: Затв. Кабінетом Міністрів України від 15 листопада 2017 року URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-%D1%8>

21. Факультативний протокол до Конвенції Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_794

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

1. Bentham J. Deontology or, The science of morality. London; Edinburgh, 1834.

2. Ведерніков Ю. А. Юридична деонтологія : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Ведерніков Ю. А., Кульбач С. О., Кучук А. М. ; Ун-т сучас. знань. Дніпропетровськ : Свідлер А. Л., 2011. 205 с.

3. Гаркуша А. Г. Гендерний паритет: жінка в Національній поліції України / А. Г. Гаркуша. // *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2019. № 1. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/>

4. Гида Е. А. Полицейская деонтология – наука XXI столетия / Е. А. Гида // Научные исследования - 2011 : материалы VII Международной науч.-практ. конф. (16 февраля 2011 г.). Горловка : НВП «Интерсервис», 2011. Вып. 2. С. 80 – 83.

5. Гида Є. О. Становлення поліцейської деонтології як науки // *Право і суспільство*. 2010. № 2. С. 15 – 20.

6. Гида Є. О. Місце поліцейської деонтології в системі юридичних наук / Є. О. Гида // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : зб. за підсумками наукова конференція викладачів, докторантів та аспірантів (10-11 березня 2010 р.). Кам'янець-

Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. Т. 1. С. 109 – 110.

7. Гіренко С. П. Практична конфліктологія: навч. посібник. / С. П. Гіренко; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х.: [ХНУВС], 2010. 184 с.

8. Гусарев С. Д., Старицька О. О. Юридична деонтологія. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 2. Філософія права / [редкол.: С. І. Максимов (голова) та ін.]; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2017. С. 1082 – 1086.

9. Гусарев С. Д., Мінченко О. В., Свиридчук Н. В., Старицька О. О. Юридична деонтологія. Мультимедійний навчальний підручник [Електронний ресурс] / С. Д. Гусарев, О. В. Мінченко, Н. В. Свиридчук, О. О. Старицька // НАВС. 2015.

10. Деонтологічні засади службової діяльності: Службовий етикет правоохоронця (поліцейського) [Текст]: Пам'ятка / Петрова Г. М. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 104 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/2433>

11. Дискримінація. URL: <https://discrimi.net>

12. Заключні зауваження до восьмої періодичної доповіді України. Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок, 3 березня 2017 року. URL: <https://www2.unwomen.org/-/media/field%20office%20eca/attachments/publications/country/ukraine/cedaw%20concluding%20observations%20ukr.pdf?la=en&vs=1036>

13. Закон України «Про Національну поліцію» : наук.-практ. комент. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка; О. І. Безпалова, К. Ю. Мельник, О. О. Юхно та ін. ; передм. В. В. Сокурєнка. Харків, 2016. 408 с.

14. Зусін В. Я. Професійна етика та естетика поліцейського : навчальний посібник / В. Я. Зусін, М. О. Семенишин, В. В. Остапчук. Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ», 2018. 31 с.

15. Кобзар О. Ф. Поліцейська діяльність в Україні: адміністративно-правовий аспект : монографія / О. Ф. Кобзар. Харків; Дніпропетровськ: Панов, 2015. 316 с.

16. Конфлікти в оперативно-розшуковій діяльності кримінальної поліції України. Навчально-практичний посібник [Д. О. Александров, Б. І. Бараненко, О. І. Богучарова та ін.]: за ред. В. М. Комарницького, В. О. Криволапчука, Б. І. Бараненка. МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідорєнка. Сєверодонецьк, РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідорєнка, 2018. 661 с.

17. Конфліктологія: Навч. посібник. / [Л. М. Герасіна та ін.]; Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого". Х.: Право, 2012. 127 с.

18. Копіна О. П. Діалог поліції та громади як соціальна технологія впровадження принципів community policing у місцевій громаді : метод. рек. / О. П. Копіна, О. С. Мірошник, О. О. Сердюк; Фонд Місц. Демократії; Лаб. мир. рішень; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : [ХНУВС], 2018. 124 с.

19. Копча В. В. Поняття поліції (поліцейських функцій) у стандартах Ради Європи та ОБСЄ / В. В. Копча // *Публічне право*. 2017. № 2. С. 211-218. [Електронний ресурс] / http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2017_2_29

20. Косиця О. О. Поліцейська діяльність як наукова категорія / О. Косиця // *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 133 – 137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2017_1_26

21. Крашеніннікова Т. В. Комунікативна компетенція працівника Національної поліції: Навчальний посібник. Дніпро: Адверта, 2017. 107 с.

22. Куруч А. В. Шляхи подолання професійної деформації працівників системи МВС. *Чесць і закон*. 2013. № 2 (45). С. 88 – 92.

23. Кучук А. М. Права людини: соціокультурний і деонтологічний аспекти // PRAVA A SLOBODY ČLOVEKA A OBČANA: MECHANIZMUS ICH IMPLEMENTÁCIE A OCHRANY RÔZNYCH OBLASTIACH PRÁVA: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie (19. – 20. septembra 2014, Bratislava, Slovenská republika). Bratislava, 2014. 68 – 70.

24. Мердок Дж. Європейська конвенція з прав людини та охорона правопорядку: посібник для співробітників поліції та правоохоронних органів / Рада Європи; Рада Європи. Б. м.: Центр; Страсбург: Рада Європи, 2013. 157 с.

25. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують корекційні програми для осіб, які вчинили насильство в сім'ї / Укладачі: Мустафаєв Г. Ю., Довгаль І. І. Київ, 2011. 192 с.

26. Мирошникова М. Структура та функції естетичної культури працівників поліції. *Юридичний бюлетень: наук. журн.* / редкол.: О. Г. Предместніков та ін. Одеса, ОДУВС, 2016. Вип. 3. С. 160 – 168.

27. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навчально-методичний посібник для курсантів вищих навчальних закладів МВС України / Укладачі: Запорожцев А.В., Лабунь А.В., Заброра Д.Г., Басиста І.В., Дроздова І.В., Брижик В.О., Мусієнко О.М. Київ, 2012. 246 с. Опубліковано Координатором проектів ОБСЄ в Україні в рамках проекту «Посилення спроможності установ, відповідальних за протидію насильству в сім'ї в Україні» URL: <https://www.osce.org/uk/ukraine/93319?download=true>

28. Пам'ятка працівника Національної поліції України: Інформаційно-довідкові матеріали з питань професійного спілкування поліцейських / [уклад.: Клименко І. В., Швець Д. В., Євдокімова О. О., Посохова Я. С.]; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 52 с.

29. Пендюра М. М. Виховання духовності особистості як необхідної детермінанти соціальної безпеки України: актуальні проблеми сьогодення // Перші Миколаївські юридичні дискусії: матеріали Міжнародн. наук.-практ. конфер., 18.05.2016 р. Зб. наук. ст. / уклад. Є. В. Валькова, І. М. Дмитрук, С. В. Лосич, С. А. Матвієнко; за ред. В. М. Бесчастного, О. А. Кириченка, В. М. Поперечного. Миколаїв: МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2016. С. 277 – 282.

30. Пендюра М. М. Про деякі актуальні аспекти запровадження у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання навчальної дисципліни поліцейська деонтологія. Актуальні проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали круглого столу. Черкаси: ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2019. С. 64 – 66.

31. Пендюра М. М. Уніфікація норм поліцейської деонтології. Кафедра теорії держави та права: етапи становлення та перспективи розвитку: Матеріали науково-теоретичної конференції (2 червня 2016 року) К.: НАВС, 2016. С. 101 – 104

32. Пендюра М. М., Дручек О. В. Юридична деонтологія : навч. посіб. Ч.1 / М. М. Пендюра, О. В. Дручек. Київ : НАВС, 2014. 170 с.

33. Пендюра М. М., Дручек О. В. Юридична деонтологія : навч. посіб. Ч. 2 / М. М. Пендюра, О. В. Дручек. К. : НАВС, 2014. 156 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/14520>

34. Петришин О. В., Зінченко О. В. Юридична деонтологія : посіб. для підгот. до заліків та іспитів. Харків : Право, 2018. 84 с.

35. Пірен М. І. Деонтологія конфліктів та управління: Навч.-практ. посіб. / Українська академія держ. управління при Президентові України; Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України К.: УАДУ, 2001. 378 с.

36. Пономарьов С. Ю., Федорович І. Ю. Запобігання та протидія дискримінації в Україні: Посібник для працівників органів державної влади та місцевого самоврядування. К.: Міжнародна організація з міграції, Представництво в Україні, 2014. 74 с. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/iom_booklette-06_1kolonka_screen.pdf

37. Права людини в діяльності поліції. Практичний посібник URL: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/12804.pdf>

38. Права людини в діяльності української поліції – 2017. Загальний огляд / За заг. ред. Крапивіна Є. О. К. : Софія-А, 2018 р. 36 с.

39. Права людини в документах ООН [Текст] / упоряд. та вступ. слово Т. Яблонська. К. : Українсько-Американське бюро захисту людини; Амстердам: [б.в.], 1997. 278 с.

40. Права людини і забезпечення правопорядку під час публічних зібрань : Керівництво / Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ. Варшава, 2017. 153 с.

41. Прибутко П. С. Конфліктологія: Навч. посібник. / Прибутко П. С., Михайленко Р. В., Дубчак Л. М. та ін. К.: КНТ, 2010. 136 с.

42. Професійне спілкування працівників Національної поліції: підручник / авт. кол.: С. І. Яковенко, О. М. Цільмак, Ю. В. Меркулова та ін.; За ред. док. псих. наук, проф. С.І. Яковенка. Одеса: Астропринт, 2017. 260 с

43. Свиридюк Н. П. Філософсько-правові засади конфліктів у сфері професійної діяльності юриста: монографія / НАВС. К., 2012. 203с.

44. Скакун О. Ф. Юридична деонтологія : [підруч. для ВНЗ] / О. Ф. Скакун. Х. : Еспада, 2008. 390 с.

45. Старицька О. О. До питання гендерної рівності: що зроблено та на що очікувати. XXXV International scientific conference “The overall

development of the modern world” (22 November, 2018) Morrisville, Lulu Press., 2018, P. 65 – 69.

46. Старицька О. О. Структурна характеристика юридичної конструкції права на мирні зібрання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 2 С. 42 – 46.

47. Старицька О. О. Сучасні підходи до розуміння сутності акту присяги. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2018. № 4(6). С. 25 – 28

48. Статус поліції: міжнародні стандарти і зарубіжне законодавство / За заг. редакцією О. А. Банчука. К.: Москаленко О. М., 2013. 588 с.

49. Теоретико-прикладні засади конструктивної взаємодії поліції і населення в соціумі: монографія / В. В. Середа, Р. І. Благута, О. М. Балинська, З. Я. Ковальчук, О. М. Ковбич, Л. Й. Гуменюк та ін.; за заг. ред. З. Р. Кісіль. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 600 с.

50. Трофименко В. А. Нормативні акти етичної поведінки поліцейських як необхідна частина законодавчого забезпечення їхньої співпраці із суспільством. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2017. № 4 (35). С. 175 – 185.

51. Хабермас Ю. Комунікативна дія і дискурс / Ю. Хабермас // Першоджерела комунікативної філософії. К.: Либідь, 1996. С. 84 – 91

52. Юридична деонтологія [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [А. Є. Шевченко та ін.]. Донецьк : Юго-Восток, 2013. 338 с.

53. Юридична деонтологія: підручник / С. П. Погребняк, О. О. Уварова, Г. О. Христова та ін.; за заг. ред. О. В. Петришина. Х.: Право, 2014. 248 с.

54. Юридична деонтологія: підручник / С. С. Сливка. К.: Атіка; Х.: Право, 2015. 296 с.

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

1. Александров Ю. В. Проблеми професіоналізації та професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ / Ю. В. Александров // *Право і безпека* № 4 (46). 2012. Вип. 4 (46). С. 323 – 328

2. Бобровник С. В. Правовий конфлікт: поняття, ознаки, природа та різновиди. / Бобровник С. // *Вісник Академії правових наук України: Збірник наукових праць*. 2011. № 1(64). С. 26 – 33

3. Взаємодія працівників Національної поліції з представниками ЗМІ під час несення служби: методичні рекомендації / Бугайчук К. Л., Сердюк О. О., Гладкова Є. О., Щербакова І. В., Баранник О. Б. Харків: Харк. нац. ун-т. внутр. справ., ГУНП України в Харк. обл. 2017. 26 с.

4. Вознюк К. Жінки в законі: нюанси гендерної (не) рівності. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/zhinki-v-zakoni-nyuansi-gendernoyi-ne-rivnosti.html>

5. Габермас Ю. Дії, мовленнєві акти, мовленнєві інтеракції та життєвий світ / Ю. Габермас // Єрмоленко А. Комунікативна практична філософія : [підручник] / А. Єрмоленко. К. : Лібра, 1999. С. 287 – 324.

6. Гіда Є. О. Деонтологічні засади діяльності поліції та їх закріплення у міжнародно-правових документах [Електронний ресурс] / Є. О. Гіда // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.* : *Право*. 2014. Вип. 25. С. 20-23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2014_25_5

7. Грубінко А. В., Кравчук В. М. Юридична деонтологія і професійна етика та логіка для юристів: навчально-методичний практикум для студентів денної та заочної форм навчання спеціальностей «Право» і «Міжнародне право». Тернопіль, 2019. 116 с.

8. Декларація прав дитини 1959 року. Організація Об'єднаних Націй. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_384

9. Декларація про свободу вираження поглядів та інформації 1982 р. URL: <http://www.uapravo.net/akty/pravo-main/akt8pnub0f.htm>

10. Дискримінація в Україні: що це та як із нею боротися. URL: <http://ulaf.org.ua/diskriminatsiya-v-ukrayini-shho-tse-ta-yak-iz-neyu-borotisya/>

11. Дії правоохоронних органів у випадках атак на ЛГБТКІ-активістів під час публічних заходів та у ситуаціях злочинів на ґрунті ненависті за ознакою СОПІ (Рекомендації) URL: https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/preview_Dii_Police_LGBT_A4-1.pdf

12. Європейський кодекс поліцейської етики / Політичний вимір діяльності МВС України (відповідь на виклики XXI століття) / за ред. Ю. І. Римаренка, Я. Ю. Кондратьєва. К. : МВС України. НАВСУ, 2003. С. 19.

13. Ємельяненко Л.М. Управління конфліктами: Підручник. / Л.М. Ємельяненко, О.В. Сімоходська; Держ. вищ. навч. закл. "Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана". К.: КНЕУ, 2011. 339 с.

14. Законодавство України проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарань. Науково-практичний коментар. Хавронюк М. І., Гацелюк В. О. К. : ВАІТЕ, 2014. С. 40.

15. Замула А. Ю. Еволюція становлення тортур (катувань) у сучасному міжнародному праві / Замула А. Ю. // *Право і суспільство*. 2015. №5-2, ч. 3. С. 9 – 10

16. Кісіль З. Р. Професійна деформація працівників органів внутрішніх справ України: історіографія та феноменологія / З. Р. Кісіль // *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія психологічна*. 2014. Вип. 2. С. 33 – 44

17. Кісіль З. Р. Юридико-психологічні засади запобігання професійній деформації працівників правоохоронних органів: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. 848 с.

18. Колодяжний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність : монографія / М. Г. Колодяжний ; за ред. В. В. Голіни. Х. : Право, 2017. 252 с.

19. Конспект лекцій з дисципліни «Деонтологічні основи правоохоронної діяльності». Дніпропетровський державний університет

внутрішніх справ. URL: <http://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/2017/1/23.1.pdf>

20. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією 1999 р. URL: <http://www.uapravo.net/akty/postanovi-main/akt9pdus5g.htm>

21. Кукуруз О. В. Інституційні механізми запобігання дискримінації за релігійною ознакою в Україні / О. В. Кукуруз // *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2014. № 3. С. 281 – 285. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2014_3_58

22. Кукушин В. М. Полицейская деонтология как научная основа норм и кодексов поведения сотрудников правоохранительных органов // Актуальные проблемы совершенствования организационных и правовых основ деятельности органов внутренних дел. Труды Академии управления (юбилейный выпуск). М.: Изд-во Акад. управления МВД России, 1999.

23. Кукушин В. М. Полицейская деонтология: Монография. 2-е изд., перераб и доп. М.: Академия управления МВД России, 2003. 106 с.

24. Марценюк Т. О. Гендерна політика Європейського Союзу: загальні принципи та найкращі практики. URL: https://www.naiu.kiev.ua/files/zakon ukr/gender/genderna_politika_s.pdf

25. Марценюк Т. О. Гендерна рівність і недискримінація: посібник для експертів і експерток аналітичних центрів. К., 2014. 65 с. URL: https://www.naiu.kiev.ua/files/zakon ukr/gender/Martsenyuk_Gender_and_non_discrimination.pdf

26. Маськовіта М. М. Деонтологічні кодекси як морально-правова основа підвищення ефективності реалізації присяги [Електронний ресурс] / М. М. Маськовіта // *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 287 - 291. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_837_48

27. Маськовіта М. М. Інститут присяги працівника органів внутрішніх справ: історико-правовий аспект. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2015. № 824. С. 265 – 271.

28. Міжнародна поліцейська енциклопедія. У 10 т. / Відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. К.: Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2003. 1232 с.

29. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству [Монографія] / А. О. Галай, В. О. Галай, Л. О. Головка, В. В. Муранова та ін. / За заг. ред. А. О. Галай. К.: КНТ, 2014. 160 с.

30. Міжнародні стандарти, принципи і рекомендації в галузі виконання покарань та діяльності органів і установ виконання покарань : методичні рекомендації / [Уклад. О. В. Романюк, В. О. Човган]; Біла Церква, 2016. 131 с.

31. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посібник / Л. Р. Наливайко, К. В. Степаненко. Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с.

32. Особливості спілкування патрульних поліції з учасниками масових акцій в конфліктних ситуаціях : [метод. реком.] / В. М. Клачко, В. Л. Костюк, В. В. Литвин, Н. В. Федоровська. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2016. 48 с.

33. Пам'ятка працівника Національної поліції України : Інформаційно-довідкові матеріали з питань професійного спілкування поліцейських / [уклад.: Клименко І. В., Швець Д. В., Євдокімова О. О., Посохова Я. С.] ; МВС України, Харків, нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 52 с.

34. Пендюра М. М. Європейська практика судового захисту честі, гідності людини та громадянина. Практика Європейського суду з прав людини як джерело національного права: матеріали круглого столу (м. Дніпро, 24 листоп. 2017 р.); уклад.: д-р юрид. наук, доц. А. М. Кучук; канд. юрид. наук, доц. О. О. Орлова. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. С. 37 – 40

35. Пендюра М. М. Проблемні аспекти розуміння категорії «катування» в міжнародній та національній правовій практиці. Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції : Матеріали доповідей, виступів і повідомлень учасників III-го Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 8 грудня 2017 р.) / Забзалюк Д. Є. (відповідальний за випуск), Яремчук В. Д. (укладач) / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів : ПП «Видавництво «БОНА», 2017. С. 170 – 173

36. Плугатар Т. А. Забезпечення гендерної рівності у діяльності Національної поліції України. *Науковий вісник публічного та приватного права* : Збірник наукових праць. Випуск 3. Т. 2. К. : Науково-дослідний інститут публічного права, 2018. С. 42 – 47. URL: http://www.nvppp.in.ua/vip/2018/3/tom_2/11.pdf

37. Політова А. С. Права жінок-поліцейських та політика гендерної рівності: досвід інших країн у вітчизняному контексті // Національна поліція Донеччини: проблеми становлення та стратегія розвитку - 2016 : Всеукр. наук.-практ. конф. (Маріуполь, 21 жовтня 2016 р.) : тези доповідей. ДВНЗ «ПДТУ», Головне упр. Нац. поліції в Донецькій області, Донецький юридичний ін-т. Маріуполь, 2016. С. 132 – 134 URL: http://eir.pstu.edu/bitstream/handle/123456789/10706/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%86%D1%96%D1%8F_p133-135%20%28%D1%81.%20132-134%29.pdf?sequence=1

38. Порадник для працівників поліції щодо попередження правопорушень серед підлітків / Журавель Т. В., Мальована Т. І., Строева Н. М., Янковець В. В.; за ред. Т. В. Журавель. К. : Видавництво: ФОП Буря О.Д., 2015. 36 с.

39. Проневич О. С. Імплементація європейських деонтологічних стандартів професійної діяльності поліцейських у вітчизняне законодавство:

до постановки проблеми [Електронний ресурс] / О. С. Проневич // *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. Вип. 4. С. 102 – 110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2016_4_16

40. Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 07 лютого 2019 року). Кривий Ріг, 2019. 493 с.

41. Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 15 лютого 2018 року). Кривий Ріг, 2018. 437 с.

42. Рижук Ю. М. Теоретичні питання функціонування інституту поліцейського омбудсмену в Україні URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/5405>

43. Сироїд Т. Л. Міжнародний організаційно-правовий механізм захисту національних меншин: від витоків до сьогодення. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*, (28), 164 – 174. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/14322>

44. Системи освіти та підготовки поліції в регіоні ОБСЄ / Автори: Хатія Деканоїдзе, Мадлен Хелашвілі: Київ, 2018. 164 с. URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/423404?download=true>

45. Смірнова О. В. Організаційно-правове та психологічне забезпечення гендерної рівності в діяльності органів внутрішніх справ України та правоохоронних органів зарубіжних країн / О. В. Смірнова // *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Психологія*. 2014. Т.19. Вип. 2 (32). С. 298 – 306

46. Сучасні стратегії та перспективи оптимізації взаємодії поліції і населення в соціумі: матеріали круглого столу, 23 листопада 2017 р. / упорядники З. Р. Кісіль, Л. Й. Гуменюк. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 172 с.

47. Хрестоматія по юридической деонтологии. Сборник нормативных актов (международных, отечественных, зарубежных) об основных стандартах профессиональной деятельности юристов (с общими комментариями к разделам): Для юридических вузов и факультетов / Сост. и общ. ред. д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. АПрН Украины, засл. юрист Украины О. Ф. Скакун. Харьков: Эспада, 2002. 448 с.

48. Чорнобай О. Л. Методологія вивчення та освоєння комунікативної культури. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/26492/1/18-92-96.pdf>

49. Швець Д. В. Особистість правоохоронця в умовах трансформаційних процесів правоохоронної галузі /Д. В. Швець // Бочаровські читання : тези доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю підгот. психологів у Харків. нац. ун-ті внутр. справ (Харків, 13 квіт. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 298 – 304

50. Яхно Т. П. Конфліктологія та теорія переговорів: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / Т. П. Яхно, І. О. Куревіна. К.: Центр учбової літератури, 2012. 176 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Beroepscode politie. URL: https://www.politie.nl/binaries/content/assets/politie/algemeen/publicaties-archief/beroepscode_politie.pdf
2. Charte des valeurs de la Police Grand-Ducale. URL: <https://www.police.public.lu/fr/police-se-presente/valeurs/Charte-desvaleurs-de-la-Police-Grand.pdf>
3. Code de déontologie de la police nationale et de la gendarmerie nationale. URL: <https://www.police-nationale.interieur.gouv.fr/Presentation-generale/Deontologie-et-controle>
4. Community-Policing (CP) (burgernahe Polizeiarbeit). – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sozialwiss.uni-hamburg.de/publish/IKS/MasterStudiengangKriminologie/materialien/lehne/220513.pdf>.
5. АЕРС – Association of European Police Colleges (Асоціація Європейських Полицейських Колледжей) URL: <https://www.aepc.net/>
6. Безпека громади: пошук спільних рішень URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/350/Bezpeka_Hromad.pdf
7. Гендерна політика. URL: <https://www.naiu.kiev.ua/genderna-politika/>
8. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. URL: <http://dduvs.in.ua/>
9. Інформаційно-пошукова правова система «Нормативні акти України (НАУ)». URL: <http://www.nau.ua>
10. Методичні рекомендації до Плану заходів Міністерства внутрішніх справ України щодо виконання Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року. URL: https://mvs.gov.ua/upload/file/metodichn_rekomendac_1325.pdf
11. Методичні рекомендації щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство URL: <https://rm.coe.int/guidelines-druk-2-/168075de3b>
12. Міжнародна організація з міграції. URL: <http://iom.org.ua/ua>
13. Національна академія внутрішніх справ. Офіційний веб-портал URL: <https://www.naiu.kiev.ua/>
14. Онлайн курси для дітей та молоді з питань безпечної поведінки URL: <https://rescentre.org.ua/poperedzhennia-zhorstoko-ho-povodzhennia-z-ditmy/shkola-i-politsiia>
15. Онлайн-курс з питань прав жінок для закладів вищої освіти системи МВС України «Рівні права - рівні можливості».

16. Організація по безпеки и сотрудничеству в Европе. URL: <https://www.osce.org/hcnm/>
17. Основи спілкування з поліцією: Онлайн-курс URL: <http://edu.umdpl.info/>
18. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://portal.rada.gov.ua/>
19. Офіційний сайт Європейського поліцейського офісу (Європолу) URL: <https://www.europol.europa.eu>.
20. Офіційний сайт Міжнародної організації кримінальної поліції (Інтерпол) URL: <http://www.interpol.int>.
21. План заходів МВС України Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року. URL: https://mvs.gov.ua/upload/file/mia_plan_zahod_v_1325.pdf
22. Поліцейська діяльність, орієнтована на громаду, в Європі: концепції, теорія та практика URL: http://pravo.org.ua/img/books/files/14586534582015_community_oriented_policing_in_europe.pdf
23. Поліцейський офіцер громади URL: <https://www.npu.gov.ua/ya-tut.html>
24. Програма «Школа і поліція». URL: http://www.nua.kharkov.ua/images/stories/SEPSH/program-shkolnyiy-ofitser-politsii/Metod_rekom_polic.pdf
25. Роль поліції в сучасному суспільстві, або три речі, які необхідно знати про поліцію URL: <http://edu.umdpl.info/lections/1/>
26. Сайт Асоціації українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів. URL: <http://umdpl.info/>
27. Сайт кафедри теорії держави та права НАВС. URL: <http://www.naiau.kiev.ua/zagalnoakademichni-kafedri/kafedra-teoriyi-derzhavi-ta-prava.html>
28. Сайт Міністерства внутрішніх справ України. URL: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/index>.
29. Сайт Міністерства внутрішніх справ України. URL: https://mvs.gov.ua/ua/pages/4673_Rivni_prava_ta_mozhливosti.htm
30. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 рр.
31. Тактика комунікації поліцейського. URL: <https://ppt-online.org/149098>
32. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців. URL: <https://www.unhcr.org/ua/>
33. Юридичний журнал «Право України» URL: <http://pravoua.com.ua/ua/>

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

ПОЛЩЕЙСЬКА ДЕОНТОЛОГІЯ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

для здобувачів вищої освіти за спеціальністю 262
«Правоохоронна діяльність»
для денної та заочної форми навчання

УКЛАДАЧІ:

ПЕНДЮРА МАКСИМ МИКОЛАЙОВИЧ,
доцент кафедри теорії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

СТАРИЦЬКА ОЛЬГА ОЛЕКСІЙВНА,
доцент кафедри теорії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

Підписано до друку 12.03.2020. Формат 70х100/16. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 16,04. Зам. № 1203-20.
Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Освіта України»®
ФОП Маслаков Руслан Олексійович
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК №4726 від 29.05.2014 р.
Тел. (095) 699-25-20, (098) 366-48-27.
E-mail: osvita2005@gmail.com, www.rambook.com.ua

Виготовлювач: ФОП Полішук О.В.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №2142 від 31.03.2005
07400, м. Бровари, вул. Незалежності, 2, кв. 148
тел. (044) 592-13-49